

ERDÉLYI TOLL

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• II. évfolyam • 2010 • 1. szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Sipos Erzsébet: „Menteni és megtartani családot, otthont, mindazt, ami a miénk...” 3

AZ ERDÉLYI MŰZEUM-EGYESÜLET KÖSZÖNTÉSE

Málnási Ferenc: „Az alapítók nagy lelke és példája lebeg előttünk” 11

125 ÉVE SZÜLETETT KOSZTOLÁNYI DEZSŐ

Kosztolányi Dezső versei 31

Brauch Magda: Kosztolányi Dezső — a humanista 36

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Málnási Ferenc: „Jót s jóll” avagy Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás 43

SORS ÉS PÁLYA

„Őrizzük meg anyanyelvünket, és adjuk tovább örökségül gyermekeinknek, unokáinknak” (Nagyálmós Ildikó beszélgetése Dr. Brauch Magda nyelvészrel) 46

SÜTŐ ANDRÁS-DÍJ BRAUCH MAGDÁNAK

Matekovits Mihály: Dr. Brauch Magda laudációja 65

MÚZSA ÉS LANT

Csávossy György versei 67

Jancsik Pál versei 72

Csire Gabriella: Mondák és históriák a török időkből 77

Beke Sándor versei 85

Kinde Annamária versei 95

Nagy Irén: A piros kockás átalvető 102

P. Buzogány Árpád versei 107

Eszteró István versei 111

P. Buzogány Árpád: Miért szép? 112

Nagy Irén versei 118

Bencze Mihály verse 123

Szente B. Levente versei 124

ÍRÓI HAGYATÉK

Nagy Pál: Bözödire emlékezve 129

Bözödi György: Örült ördög 130

ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK

Székely népballadáinkról. I. (Ráduly János) 134

Zsidó Ferenc: A tatár–török kor emléke multikulturális övezetben	143
ÉLŐ TUDOMÁNY	
Dr. Csire Gábor: A semmiből egy új, más világot teremtettem... ..	160
HIT ÉS ÜZENET	
Sipos Enikő: „Krisztust csak teljes szívvel lehet szolgálni”	169
Csávossy György verse	183
Józsa Attila verse	184
KÖNYVEINK VILÁGA	
Málnási Ferenc: Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 200. könyvétől a kolozsvári utcáig	185
Brauch Magda: Üzenet az új évezredbe költözött embernek	199
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK	
Csire Gabriella: Szuhay Mátyás tréfája	202
Beke Sándor: Góbé Miska	207
Jancsik Pál, P. Buzogány Árpád, Nagyalmos Ildikó gyermekversei	215

Erdélyi Toll®

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

- ◆ Kiadja a Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆
- ◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆
- ◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆
- ◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆
- ◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆
- ◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆
- ◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆
- ◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆
- ◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆
- ◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen:
egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆
- ◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 15 EUR ◆
- ◆ Folyóiratunk megvásárolható az alábbi könyvesboltokban:
Tulipán (Arad), Karton Pack (Bánffybanyard), Corvina Könyvesház,
Pallas Akadémia (Csíkszereda), Littera (Gyergyószentmiklós), Gyopár (Kézdivásárhely),
Bagoly, Gaudeamus, Röser Antikvárium (Kolozsvár), Aranka György — Mentor,
Bibliofil (Marosvásárhely), Decor Ex Libris (Nagyenyed), Litera (Nagyvárad), Corvina
Könyvesház (Sepsiszentgyörgy), Zalanta-Pallas (Szalonta), Csipike (Székelykeresztúr),
Ábel, Arnika, Bagolyvár, Corvina Könyvesház (Székelyudvarhely),
Libris (Temesvár), Tulipán (Zilah) ◆
- ◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆
- ◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆

◆ ISSN 2066 - 8929 ◆

Sipos Erzsébet

„Menteni és megtartani családot, otthont, mindazt, ami a miénk...”

Tamási Áron családi üzenetváltása

Az írott üzenetváltás régi keletű, az emberek közötti kapcsolatteremtés óhaja, szükségessége hívta életre. A valamikori lovas gyorsfutárra meg a postagalambra bízott levél fontos, sok esetben titkos üzenetet vitt és hozott, sőt, Arany János jóvoltából még egy hírvivő fekete holló is bekerült költészetünkbe, amikor Mátyás anyja, „Szilágyi Erzsébet levelét megírta, szerelmes könnyével azt is telesírta...”

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó járhatóbb utat választott: már eddig is megjelentetett néhány olyan leveles könyvet, amelyek hiánypótlók, amelyek nélkül szegényebb lenne a magyar irodalom. És szegényebb lenne a mindenkori olvasó, aki számára ismert vagy alig ismert, de kedves és köztiszteletben álló személyekről szeretne minél többet megtudni. E mögött az érdeklődés mögött nem az emberi kíváncsiság húzódik meg, hanem elsősorban a közelebb kerülés óhaja ahhoz a személyhez, akinek a munkásságát figyelemmel követi, illetve követte, akire felnéz, akinek felmenőiről, leszármazottairól, születési helyéről netán közelebbit is tud.

Igen természetes és dicséretes tehát, hogy az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó figyelme elsőként „közeli” írónak, Tamási Áronnak a farkaslaki családdal folytatott levelezésére irányult, melyet *Kedves otthoniak* címmel jelentetett meg Nagy Pál szerkesztésében (*Kedves otthoniak*. Tamási Áron levelezése a farkaslaki családdal. Összeállította, szerkesztette, az előszót írta Nagy Pál. Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 2006). Nem tudni, hogy a gondosan összeállított és fényképekkel illusztrált kötet hány magyar családdhoz jutott el eddig, az viszont bizonyos, hogy akihez eljutott, megilletődéssel olvas-ta. És lapozgatás közben részesévé vált a farkaslaki Tamás család mindennapjainak, azonosulni tudott gondoljaikkal, örömeikkel, sőt ennek kapcsán sok tanulságot is le-szűrhetett a levelekben rögzítettek-ből.

Már a könyv címe — *Kedves otthoniak* — egymagában is utal a tartalomra. Olyan leveleket indít útjára ezzel a megszólítással, amelyek sejtetik, hogy népes családhoz szólnak: szülőhöz, testvérekhez, rokonokhoz.

Nagy Pál, a kötet szerkesztője *Levelek világa* címmel írt előszót a kötethez, és mint mondja, a farkaslaki Tamás család közelmúltbeli világának emlékei között élt, amolyan alkalmi vendégként, mialatt gyűjtötte, olvasgatta, rendezgette az írástudói gonddal és fiúi-testvéri szeretettel fogalmazott, gyöngybetűs sorokat. Az előszó maga is tömör, meleg hangú ajánlólevél az olvasóhoz. Mint előrebocsátja, a közreadott írásos anyag nem kerek egész, nem hiánytalan, hisz valószínűleg vannak még sokféle Tamási-levelek, amelyek hollétéről semmi bizonyosat nem tudni, s a háborús viszonyok miatt jó néhány el is kallódhatott.

Tamási Áron életrajzából tudjuk, hogy 1897. szeptember 20-án született Farkaslakán kisbirtokos parasztcsaládban, és tíz testvére közül csak négy élte meg a felnőttkort. Közülük főleg Ágnessel és Gáspárral levelezett az író, tőlük értesült az otthon történeteiről, szeretett édesanyja hogylétéről. S bár levélváltásukból néhány közlés a *Látó* című marosvásárhelyi folyóirat hasábjain 2004-ben már megjelent, valamint az író sógorának, Sipos Ferencnek a visszaemlékezéseiből született kis kötet is közöl néhány levelet, az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 2006-ban megjelentetett leveleskönyve, a *Kedves otthoniak* időrendben közli az íróval és családjával történeteket, a szó igaz értelmében Tamási-örökséggel ajándékozza meg az olvasót.

Tamási Áron Kolozsváron a Kereskedelmi Akadémián 1922-ben szerzett diplomát, és már ekkor jelennek meg novellái, de ő, mint akkoriban sok magyar, elindul Amerikába szerencsét próbálni. Édesanyja testvére, Fancsali Gáspár — aki még az I. világháború előtt kivándorolt — küld neki hajójegyet, és úgy van, hogy majd a testvérei is követik az Újvilágba, de Áron lebeszéli őket erről. Nyomós oka van rá, mint azt az alábbi levél is megerősíti:

„New York, 1923. december 14.

Kedves Agnes és Sógor,

a tegnap a második leveleteket is megkaptam. Most összefoglalva mindakettőre válaszolok a legjobb tudásom s a legjobb szándékom szerint.

Mindenestre elég baj, hogy folytonosan csak szolgálni kell, s nem lehetnek a saját uruk. Különösen a falun felnőtt ember nincs szolgasághoz szokva, mert gyermekkorától kezdve csak az apjának vagy az anyjának engedelmeskedik. Aki ellenben kiszakad a faluból, s a nagy világot a nyakába veszi, az ezzel együtt az örökös szolgaságot is. Hiába tanul annyit, mint én, mégiscsak engedelmeskedni kell valakinek, s hogy ő is parancsolhat másnak, az gyenge vigasztalás. Ha az ember szegénynek születik, az nagy hiba. S olyan hiba, amin nagyon nehezen lehet csak segíteni. Sőt, rendes körülmények között nem is lehet. Munkával sem, s ésszel is nehezen. Tehát nincs más hátra, mint búzgni a terhet, akárcsak a jó jármos ökör. (...)

Amerikáról nagyon bal véleménye van az otthoni embernek. Mert csak itt kell igazán szolgálni. Mindenkinek egyformán. S vannak olyanok, kiket még szolgának sem fogadnak fel s akkor éhesen s rongyosan elpusztul.

Itt még annyira sem adják ingyen a pénzt, mint otthon. Itt jobban meg kell minden krajcárért dolgozni. És keservesen. Ezt csak az tudja, aki itt van. S jó lesz, ha nagyon megfontolják, amit mondok Amerikáról. Itt minden munkaág zsúfolva tele van. Még olyan sem kap sokszor

munkát, aki tud angolul s más nyelveket. S megmondom, hogyha valaki egyedül csak magyarul tud, az éppen annyi, mintha néma volna. Az égvilágon senki meg sem akarja őt érteni. Még egyetemet végzett, sokat tanult ember sem jut jó ismeret nélkül munkához, s ha jut, akkor testi munkával kell kezdenie. Mert itt új életet kezd mindenki. Aki nem kezd újat, az bele is pusztul Amerikába. Még most is több ember van itt, aki nyomorúságban hal meg, mint otthon. Ha valakinek családja van, s csak egyedül a férfiú dolgozik, nem marad egy krajcár sem. A nő jobban keres sokszor, mint a férfi, de csak az olyan nő, aki úri szép ruhákat tud varrni, vagy irodában tud dolgozni. Más asszonyember nézheti az eget.

A sok mende-mondának nem jó felülni, mert csalódás a vége. Az ügynököktől pedig, akik csábítják az embereket Amerikába, óvakodjék mindenki, mert nem tudja, miféle embertelen sors vár rája. Rosszabb, mint a rabszolgára. Azt csinálnak vele, amit éppen akarnak.

A kijövés belekerülne kettőjüknek legalább 300 dollárba, s majd a hazamenés is annyiba. A 600 dollárt nem tudnák még jó munka mellett sem négy erős esztendőn belül megtakarítani. Talán sohasem. Mert itt most rosszabb világ van. Egyébként is a bevándorlást most úgy megszorítják, hogy csak szorosan a családba tartozókat fogják kiengedni.

Aki innen pénzt küld haza, azért tudja megtenni, mert megvonja magától, de két hétig is dolgoznia kell érte. Az én kijövésemet s azt, hogy én már tudok meglehetősen keresni, ne számítsák, mert én már tudok angolul is és németül is. S azonkívül tájékozódni is tudok már, ami itt a legnehezebb. De vajon mikor fogom megtakarítani azt a pénzt, amivel kijöttem? Mert istenfizessiben senkitől sem várhatunk olyan segítséget, ami egy vagyon. (...)”

Édes jó Anyám,
 Így van minden, ahogy Nagdó írt. A jövő hónapban biztosan visszatérünk Erdélybe. Akkor valami pénzt is küldhetek talán. Későbbre szeretnék hazamenni.
 Egészséges vagyok. Remélem, édesanyám is az. Ha ismét lennének fájdalmai, menjem orvoshoz. Hűkösz este Gáspár vagy más adjon erre pénzt, én aztán visszatámaszom, ha hazamegyek.
 A testvéreimet is mind sóhólok. A rokonokat üdvözlöm. Édesanyámnak jó egészséget kívánok és szeretettel csókolom, fia
 Áron.
 A mellékelt britekben mindig küldjétek levelet. —

Tamási Áron levele édesanyjához

Az 1926. április 23-án kelt levél pedig arról számol be, hogy hamarosan indul haza és nőszülni készül.

„Június hónapban szándékozom megházasodni, természetesen semmiféle ceremóniát nem fogunk csinálni, s így nem fogunk alkalmazkodni az otthoni lakodalmakhoz, mert abhoz igazán nincs pénzünk. S emellett felesleges dolog is. Úgyis nagyon nehéz megkezdeni az életet olyan két embernek, kinek csak a dolgozó kedve és egészsége van meg, s azon kívül semmi tőke, amivel bár néhány hónapig lehetne élni.”

Az ezt követő leveleket már Kolozsvárról, illetve Budapestről írja Tamási Áron, de sokkal gyakrabban vesznek tollat a kezükbe a farkaslaki testvérek. A rokoni levelek mindegyike beszámol a családi eseményekről — házasság, katonáskodás, egészségi állapot, anyagi helyzet — és hiányolja, sürgeti a választ. Visszafogottan, szemérmesen fogalmaz Gáspár, ám némi szemrehányás is kierzik a sorokból.

„Máskülönben is már 11 éve elmúlt, hogy személyesen nem találkoztunk és nem beszél-tünk együtt. Sok minden telt el, nagy változások történtek a családban is, és másképpen is, bizony már 2 éve múltanak is, hogy még levelet sem kaptunk maguktól, aminek az okát nem tudjuk, hogy miért nem írnak, (...) édesanyám sokszor sír bánatában, hogy ő még azt sem ér-demli meg, hogy egy évben egy levelet kapjon maguktól. Tehát arra kérjük, írjanak minél ha-marabb, mert várjuk a levelet maguktól” (Farkaslaka, 1954. X. hó 15.).

Az édesanyjuk egészségi állapota — rosszul hall, nem tudnak értekezni vele, majd a szemén keletkezett zöld hályog — komolyan aggasztja az író, anyagilag és baráti kapcsolatai révén igyekszik segíteni rajta. *„Ha az anyám dolgában valami orvosság vagy szemüveg kéne, rögtön írd meg, de az orvos írja fel”* (1955. július 13.). Ebben a levelében jelzi, hogy augusztus elején szeretne hazautazni, *„ha az ígéret az útlevél ügyben beválik”* — jegyzi meg, és kéri Gáspárt: *„Mindezt mondd el anyáknak, talán erősíteni fogja betegségében.”*

Az öccse válasza nem késik: *„Adja Isten, hogy az ígéret váljon valóra, mert már sze-retnők látni újra.”*

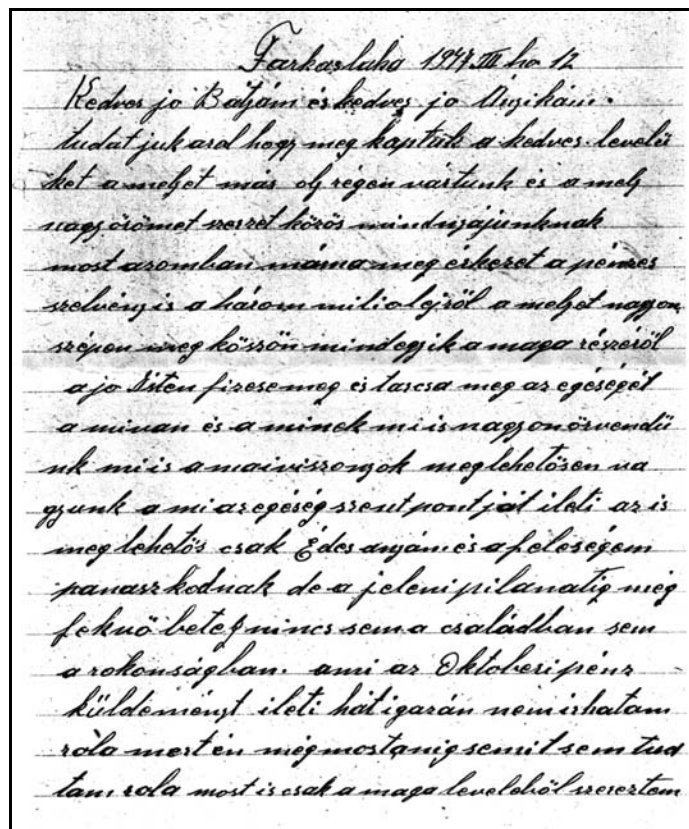
Az ígéret teljesül: augusztus 10-i rövid levelében Tamási Áron érkezése idő-pontját is jelzi Budapesten keltezett levelében.

Otthon tartózkodása idején bizonyára mindent látott, megtapasztalt, és erre a visszautazását követően, szeptember 26-i levele is utal. *„A feleségem nagy izgalom-mal várt és boldogan örvendett annak, hogy Anyánk valamivel jobban lett, nem különben örült akkor is, amikor mindent elbeszéltem, ami otthon történt. (...) A szemcsepegtetőst ne hanyagolja el Anyánk, s fájdalomcsillapító orvosság is legyen mindig. Ha szükségét látod, is-mét vitesz fát oda, hogy mindig melegben lehessen. (...) Most reám is nagyon sok munka vár, az őszön és a tél folyamán, ha az egészségem meglesz. Már azért is sokat kell dolgoznom, hogy tavasszal nyugodtan meheüssünk haza.”*

A testvérek levelezése gyakoribbá válik, ez talán édesanyjuk romló egészségi állapo-tával is magyarázható. *„Édes Anyám minden nap gyengébbnek érzi magát s nem hisszük, hogy így evel a betegséggel átéli a téli időszakot, ha valami javulás nem változtat rajta. Igaz, hogy még nap-jában felkelget, de nem tud semmit csinálni, én igaz, nem is erőltetem, én mindig itthon vagyok mellet-*

te, és a szükséges dolgokat én intézem úgy ahogy tudom. Enni is még idáig evett egy keveset, meg most is eszik, mégis látom, hogy minden nap gyengébbnek néz ki” — írja Gáspár 1955. decemberében, és azt sem hallgatja el, hogy ő is sokat bajlódik a gyomrával.

A családi levelek legtöbbször egymáshoz intézett kérések is elhangzanak, a testvérek szemüveget, könyvet, karórát, kártyát, jármos tehát vásárlásához némi pénzügyi támogatást szeretnének kapni, míg az író jó hazai füstölt sonkát kér és csergét maguknak és Illyés Gyulának, akivel baráti kapcsolatot ápol.

Tamás Gáspár levele

Szomorú eseményre utal 1956. március 5-i levelének néhány sora. „Írjátok meg, hogy voltatok-e a kőfaragónál, és megrendeltétek-e a sírkövet? Mennyibe kerül, és milyen időre készíti el? (...) Jelen leveleinket együtt is olvassátok fel, vagy add oda sorjában mindegyiknek, hogy olvassa el. Szeretném, ha mindenről írnátok, s ha akármelyiknek van valami intézendő baja, vagy kérése, azt is.”

A családi ügyek-bajok mellett az is kiolvasható Tamási Ágnes leveléből, hogy az író házvásárlás iránt érdeklődik. „Kedves bátyám — írja Ágnes — itthon most elég ház van, itt mellettiünk is a szomszédban, de eladó az András komámé is, amelyik alól lakik, ők el akarnak menni Segesvárra. (...) Itt a Venceléké is eladó, a Szabó Mátyásék mellett, és Vencelék megvették a Gyuláét a pap utcában 40 ezer lejtért. (...) Rosszat eleget lehetne

írni, de ennyi is sok, mert csak az embert szomorítja. Szépen kérem Áron bácsi, írjanak levelet. Ha már nincs is anyám, legalább tudjuk, hogy vannak.”

Nyomatásban megjelent munkáiról eléggé szűkszavúan számol be az otthoniaknak az író, 1956. április 24-i levelében is csupán érinti azt. *„A színdarab bemutatója megtörtént, s elég jól sikerült. Azt nem tudjuk, hogy meddig fogják játszani, s hogy mennyi pénz jön belőle. Azt mondta volt Tompa, hogy az ősz elején Vásárhelyen is előadják. Hát majd meglátjuk. A mi nyári jövetelünk időpontja még nem bizonyos. Attól függ, hogy a dolgaimat miképpen tudom beosztani és elvégezni; másrészt pedig a pénztől is függ. Erre a dologra gondoltunk ugyan továbbra is, de ha a sírkövet majd kifizetjük, a többitől nem nagyon tudunk ugrálni.”*

Tamási Áronnak nem kényere a panaszkodás, ám amikor mégis megteszi, annak oka van. Ugyanis romlik az egészsége. 1965. június 10-én így számol be róla: *„(...) végre február végén elmentem egy orvosprofesszorhoz, mert a szívem kezdett sokat rendetlenkedni. Alapos vizsgálat után kiderült, hogy májgyulladásom van, amit már három hónapja fennjárva hordok. Mindjárt berendelték a kórházba, ahol gondosan meggyógyítottak, majd hazaelegendtek, ahol egy kedves nőismerősöm ápolgatott. Mert ugyanis szigorúan és állandóan fekiúdnöm kellett, s megszorított étrenden élnem, jóformán zsírtalan étellel s mindenféle szesz ital nélkül. Most, egy félév után is, fekvve pihengetnem kell, s diétán élnem. De azért már jóformán túl vagyok a betegségen, csak egy kicsit le vagyok gyengülve. Mindezt nem akartam megírni, amíg jobban nem leszek, hiszen távol vagyok, nem tudtok segíteni, csak szomorúságot okoztam volna Nektek.”*

De hála a kórházi kezelésnek, újból és újból erőre kap. Olyannyira, hogy 1965. november 12-i levelében így ír: *„Szeretném, ha egy süldő disznónak a felét a mi részünkre a füstön tartalékolnátok. De amiből csak lehet, csináljatok kolbászt, s ha a tél folyamán valaki jönne a faluból Budapestre, attól küldjél valami húst, és főleg kolbászt.”* Jelzi azonban, hogy a kiadásokat megtéríti. Ebből a levélből szerez tudomást az olvasó arról is, hogy a testvérei látogatása óta — 16 napig élvezték Áron bátyjuk vendégszeretetét — az egészségi állapota még javult. *„Így reménységem is növekedett abban, hogy dolgozni fogok a télen, ami abból a szempontból is jó lenne, hogy jobb kedvvel mehessünk a tavasz vége felé haza.”*

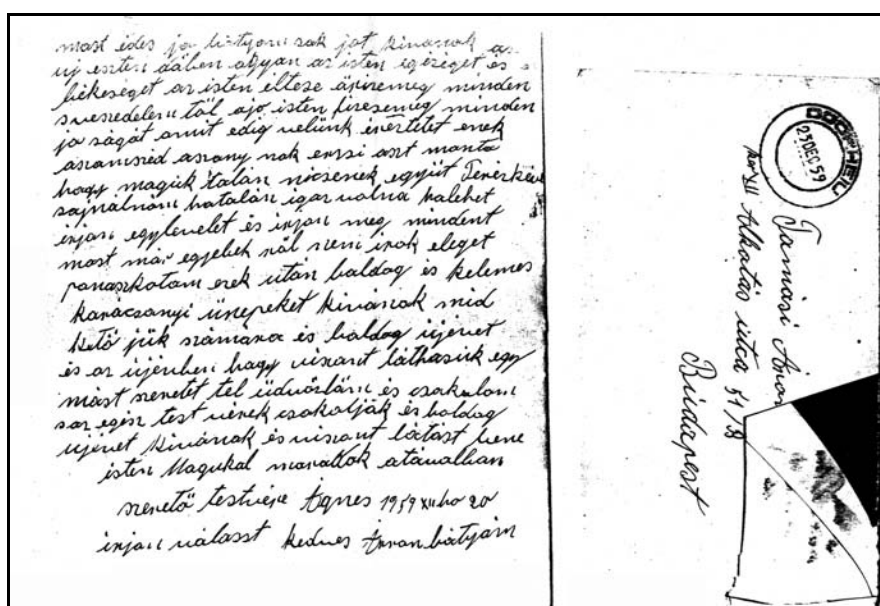
Tamási Áron testvéreinek írt leveleiből az is kiderül, hogy az útlevél és a meghívó levél kézhez vétele komoly feltétel a hazautazáshoz, amin mai ésszel csöppet sem lehet csodálkozni. A hatalomnak való kiszolgáltatottság a magyarok esetében fokozottan nyilvánult meg, noha egyetlen ilyenyszerű utalást sem találni a Tamási-levelekben. Mint ahogy arról sem, hogy az évek során milyen fordulatot vesz az író magánélete. A levelekből kész tényként vesszük tudomásul, hogy első felesége, Holitzer Erzsike segítette megjelenni Tamási Áron első könyvét, amíg Amerikában tartózkodott. A Magdónak becézett Salgó Magdolna volt a második feleség, Basilidez Aliz — Terézke — a harmadik, ám ez a házasság is véges. Ezt 1965. október 3-i, Ágnes húgának írt levelében jelzi: *„Attól az időtől kezdve, hogy Terézkével megváltunk egymástól, olyan szerencsém volt, hogy egy figyelmes és gondos fiatal nő, kinek az édesapja szintén erdélyi származású, minden gondomban, bajomban mellettem állt. Így a betegségem alatt is mindenről gondoskodott, amire csak szükségem volt, és most is mellettem áll.”*

Bokor Ágotáról van szó, aki kedves soraival gyakran megörvendezteti az otthoniakat.

A karácsonyi és újévi jókívánságokat tolmácsoló sorok után 1966. január 2-án Ágnes húgához küldött levelében az író tudatja: „Örömmel tudatjuk Veled, Gáspárral és a többi testvérekkel azt a nagy újságot, hogy karácsonykor összeházasodtunk, s ennek ellenére nyugalmas és szeretetben lévő módon élünk együtt ebben a lakásban, ahol Ti is voltatok. Számomra öröm és megnyugvás ez a dolog, mert Ágota most már nem csak figyelmesen vigyáz rám, hanem az irodalmi munkám intézésében is sokat segít.” Az ez év márciusában Gáspár öccséhez írt levele is bizakodással teli: „Ha csakugyan sikerül május vége felé hazamenni, akkor erdőkre-mezőkre nagy kirándulásokat teszünk. Jó lenne tehát, ha abban az időtájtban otthon lennél s aféle jóízű embert is majd beszerveznél, aki a füveket, virágokat jól ismeri, és találó történeteket is tud.” Ebből is kiérzik, hogy Tamási Áron vágyik az otthoni történetekre, az ottani emberek látására, közel érzi magához a véreit, terveit vannak, írni szeretne róluk...

Csak hogy a sors másképpen dönt. Áprilisban írja: „Mi még itt vagyunk a kórházban, s nem tudjuk, hogy mikor megyünk haza a lakásba. Mi nem sürgetjük a távozást, mert a gyógyulás talán könnyebb és gyorsabb, ha az ember a szükséges körülmények között van. (...) Minden esetre a meghívó levél már hamarosan nem érvényes. Ezért arra kériünk mind a ketten, hogy ismételd meg a meghívást, és küldd el minél hamarabb” — írja Ágnesnek.

A kért meghívó levél célhoz is ér, s az író azt válaszolja, hogy mihelyt lehetséges lesz, beadják a kérést. De azt is tudatja, hogy a kórházban való maradás dolgában még nincs semmi változás. „Annyi azonban biztos, hogy legtöbbször jobban érzem magam, bár az időjárás nagyon befolyásolja az egészségi állapotot, s az étkezés ügyében is úgy vagyok, hogy egyszer ártalmasnak érzek valamit, amit más alkalommal nem érzek olyannak.”

Ágnes levele Áronhoz

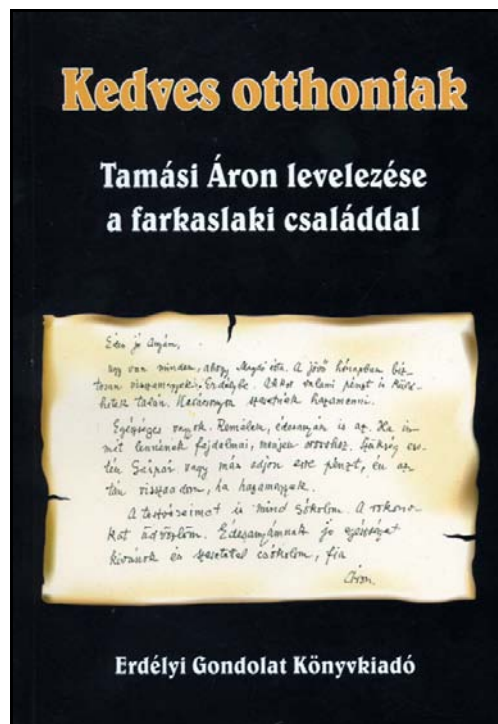
A mondás, miszerint a remény hal meg utoljára, az íróra is érvényes. A gondos ápolás, gyógyítás dacára, egy hónap múlva kihull a toll Tamási Áron kezéből. Nem ír több levelet a kedves otthoniaknak.

Május 26-án hunyt el Budapesten, és kérésére Farkaslakán temették el.

A Tamás-testvérek levélváltását az őszinte ragaszkodás hatja át, gondolataikat a féltés és szeretet mondja tollba. Szinte kivétel nélkül az egyszerű, hagyományos jókívánsággal kezdődnek és meleg hangvétellű búcsúzkodással fejeződnek be az író levelei: „Kívánom Istentől, hogy jelen soraim mindnyájukat jó egészségben találják”, majd pedig: „a testvéreimet, mindegyiket, szeretettel csókolom. Édesanyámnak pedig szívből kívánok minden jót, minél hamarabb történő örömdetes viszontlátást, a kezét pedig bálásan, fiúi szeretettel csókolom: Áron”.

Nagy fia, Tamási Áron emléke előtt tisztelegve adta az olvasó kezébe e leveles könyvet a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. Igazgatója, Beke Sándor és a kötet szerkesztője, Nagy Pál szándéka világos: menteni és megtartani családot, otthont, mindazt, ami a miénk, hisz ha mi nem tesszük, idegen aligha cselekszi meg helyettünk.

A *Kedves otthoniak* újra meg újra tudatosítani, megerősíteni kívánja az érzést, miszerint „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne!”

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület köszöntése

Az *Erdélyi Toll* Málnási Ferenc megemlékező írásának közlésével köszönti a 150 éves kolozsvári Erdélyi Múzeum-Egyesületet, és további eredményes munkát kíván az erdélyi magyarság megmaradásáért folytatott küzdelmes munkájában.

Málnási Ferenc

„Az alapítók nagy lelke és példája lebeg előttünk”

— 2009-ben ünnepelte megalapításának 150. évfordulóját
az Erdélyi Múzeum-Egyesület —

„Sorsunknak engedelmeskedni vagyunk teremtvé.”
(*Kemény Zsigmond*)

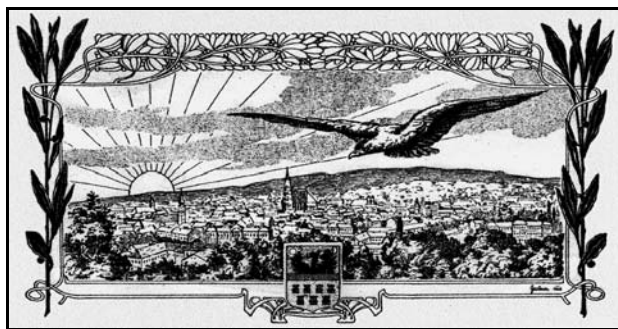
Az erdélyi tudományos egyesületi törekvések történetének első csíráját a XVI. század elején fedezhetjük fel, abban a tudóstársasági kívánságban, amelynek csak a neve maradt ránk: Sodalitas Septem-castrenis (*Erdélyi Múzeum*. 1909. 353-375). Mátyás király és környezete reneszánsz-humanista törekvéseinek elkésett erdélyi utórezgése volt ez, ismeretlen tervezői a gondolat felvetésénél nem jutottak tovább. Báthori István és Bethlen Gábor erdélyi fejedelmek eljutottak a tudományos élet ki-fejlesztéséhez szükséges egyetem, akadémia gondolatának megvalósításához, ám a XVI–XVII. század Erdélyét a létért, a puszta megmaradásáért folytatott küzdelmek kötötték le. A gyulafehérvári, majd a kolozsvári kollégium tanára, Apáczai Csere János (1626–1659), az európai színvonalon álló tudós, művelődéspolitikus is magános elszigeteltségben, környezetének meg nem értésétől, sőt rosszindulatától kísérve folytatta szinte teljesen meddő küzdelmét.

A fejedelemség önállóságának megszűnése után csak a XVIII. század második felében, a felvilágosodás hatására Bod Péter (1712–1769), Bethlen Kata udvari papja vetette fel: „...jó volna tudós emberekből álló Magyar Társaságot a Magyar Nyelvnek ékesgetésére... felállítani” (*Bod Péter írásaiból*. Budapest. 2002. 91-92). A jámbor szán-

déknak azonban nem voltak támogatói, mint ahogyan nem találkozott megértéssel Bessenyei György (1746–1811) kísérlete sem *A bolmi* (1779) és az *Egy magyar társaság iránti jámbor szándék* (1781) című röpirataiban megfogalmazott kívánság sem. Résztelenség fogadta gróf Batthyány Ignác (1741–1798) hasonló célú gondolatát is, aki megteremtette gyulafehérvári könyvtárát, a Batthyaneumot (1798), de a vele kapcsolatban melengetett tudományos szervező és terjesztő terveit már nem valósíthatta meg. Hermányi Dienes József (1669–1763), nagyenyedi református lelképásztor történelmi forrásgyűjteményét s mintegy száz kötetnyi kéziratot hagyott hátra. Az erdélyi akadémiai eszme és a múzeumszervezés gondolatának harcosa volt Aranka György (1737–1817) is, aki az 1791-ben összehívott országgyűlés törvényjavaslata alapján támogatást nyert egy Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság működéséhez, amely Marosvásárhelyen meg is kezdte munkáját, sikerre vitte Bod Péter, Bessenyei György, Batthyány Ignác és mások gondolatát. A terv a *múzeumi* gondolattal bővült, nemcsak nyelv művelő és kéziratkiadó társaságot alapított, hanem könyvek, képek, pénzek, címerek, feliratok, régiségek gyűjtését is tervezték, hozzáfogtak a megvalósításához. Pártolás- és pénzhány, de a Főkörmányszék hivatalnoki akadékoskodásai miatt 1810-ben a társaság megszüntette működését. Döbrentei Gábor (1785–1851), aki nevelőként került Erdélybe, Kolozsvárra, rövidesen irodalmi és tudományos kört teremtett maga körül, s ekkor kelt újra életre az erdélyi tudós társaság eszméje. 1814-ben szedte először a betűket úgy sorba a nyomdász, hogy belőlük az ERDÉLYI MUZÉUM címet formálta, s megszületett az első magyar tudományos folyóirat. A szándék már jelezte, hogy Erdély hajlékot kíván nyújtani valamennyi múzsának, akik pártfogásukba vettek minden tudományt és művészetet.

A *múzeum* szó így született meg és ötvöződött Erdélyben kettős igénnyel: egyfelől a tudományok műhelye, az alkotás otthona, másfelől a megőrzésre méltó tárgyak gyűjtését és megőrzését szolgáló intézménye.

A Magyar Tudós Társaság példáját követve 1829-ben Bölöni Farkas Sándor (1795–1842) volt, aki tervezetében teljes határozottsággal és tudatossággal felvetette a múzeum felállításának gondolatát. Szerinte az Erdélyi Nemzeti Múzeumnak — a Magyar Nemzeti Múzeum mintájára — országos jellegűnek kellett volna lennie. Anyagát hivatalos köteles példányokból, intézmények letéteiből, könyvnyomtatók, könyvkereskedők adományaiból szándékozott összegyűjteni.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület régi címere

Az elvetett magok csíráztak, de csak néhol keltek ki, és virágot is hoztak. Könyvkiadók, könyvmúzeumok és nyilvános könyvtárak éreztették áldásos hatásukat (*Románi-ai Magyar Irodalmi Lexikon* 3. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest. 1994. 209-234.). Az elvetett magok Erdélyország államférfiainak hazaszeretetét is táplálták. Erdély Karai és Rendei az 1841–43-iki országgyűlésükön a Magyar Nyelv, a Magyar Színház s az Erdélyi Múzeum érdekében törvényt hoztak: „Minket a testvérhon példája tetteleg igazolva szólít fel a cselekvésre. Örömmel szemléljük, miként kezd felemelkedni s helyét elfoglalni az európai nagy nemzetek családjában... Gőzösök hasítják a Duna hátát, ... a tudományok templomának falai már állnak, ... a hon édes anyai nyelvén szól a királyához ... Együtt kell nekünk a haladás pályáján sietni...” (*Az Erdélyi Nagyfejedelemség 1841. november 15-én megnyílt országgyűlésének jegyzőkönyve*. Kolozsvár. 1841. 4-5).

Az Erdélyi Múzeum-Egylet
Alapító közgyűlésének
Tárgysorozata és gyűlésrendje

Medgyes Lajos ünnepi verse
(Elhangzott 1859. november 23-án
Kolozsváron)

Mikó Imre (1805–1876) az alábbi pontokban foglalta össze az országgyűlés határozatát: 1. Az erdélyi magyar és székely nemzet 1841–43-ban óhajtott egy országos könyvtárral egybekötött erdélyi múzeum megalapítását. 2. Az alapításra kizárólag magyar és székely hazafiak tettek felajánlásokat. 3. A legelső alapítók, a gróf Keményektől kezdve 1842. december 23-ig mindenki csak Kolozsvárt állítandó Nemzeti Múzeum céljára tett ajánlást. 4. Az országgyűlés többsége nem akart terhet rakni a „más ajkú népekre” még akkor sem, mikor „országos” múzeumot emlegettek. 5. A szász nemzet képviselői kérték, hogy a létesítendő múzeumot ne nevezzék országosnak, hanem Magyar Nemzeti Múzeumnak.

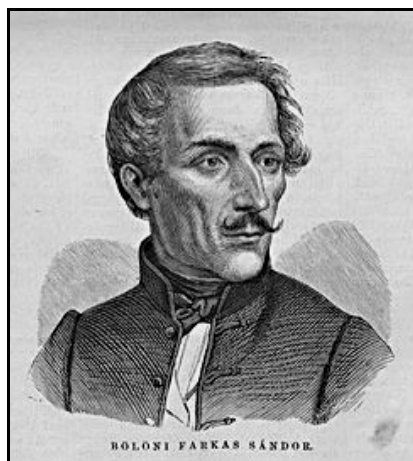

Gróf Mikó Imre

A kolozsvári *Nemzeti Társalkodó* cikkeiben hívta fel a figyelmet pusztuló emlékeinkre. Nagyajtai Kovács István 1840-ben és 1841-ben Kolozsvár falai és bástyái feliratait gyűjtötte össze, Erdély-szerte kaszinók alakultak, könyvtárakat alapítottak. Korának legnagyobb erdélyi oklevélkutatója, gróf Kemény József (1795–1855) könyv-, kézirat- és ásványgyűjteményét ajánlotta fel a Kolozsvárt felállítandó Nemzeti Múzeum céljára, és ugyanez a szándéka volt unokatestvé-rének, gróf Kemény Sámuelnek is, aki Gerenden a könyvtárát közhasználatra ajánlotta. 1841. március 9-én a két Kemény ajánlatát megismételte a *Erdélyi Híradó* napilapban. Gyulai Lajos 1890 darabból álló ásványgyűjteményét ajánlotta fel az alapítandó múzeumnak. Kolozs vármegye törvényhatósága határozattal jelölte meg Erdélynek az utat a múzeum pártolására, Csíkszék, Udvarhelyszék, Háromszék, Marosszék válaszoltak pártolólággal a felhívásra, Doboka vármegye a múzeumi felügyelő állásra Szász Károly nagyenyedi tanárt javasolta. Széles körben terjedt el, és fejtegetéseivel sok olvasót is meggyőzött Gobbel Frigyes *Szózat a hazai múzeum alapítása ügyében* (*Erdélyi Múzeum*, 1842) című cikke, valamint Nagyajtai Kovács István *Az erdélyi magyar nemzeti múzeum ügyében* című röpirata. Az adományok szaporodtak: Esterházy László az édesapjától rámaradt régi magyar és erdélyi emlékpénzek gyűjteményét ajánlotta fel és 5000 forint alapítványt is tett. Teleki József, Erdély kormányzója első kiadásokból és ősnymtatványokból álló több száz könyvét, valamint 3000 forint tőkét ajánlott fel. Lészay Dániel, szászvárosi főorvos 1000 darabból álló római és újabb kori érmegyűjteményét ajándékozta.

Az 1842. júniusi, erdélyi országgyűlésen a rendek elnöke ismertette Kemény József és Kemény Sámuel levelét, amelyben 15000 kötetes könyvtárukat, több ezer kéziratot, oklevelet és ásványgyűjteményüket ajánlották fel. A Mikó Imre

vezette Rendszeres Bizottság egy tervezet alapján munkához fogott. (A tervezet a Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium gyűjteményében található.) Rögzítették: a feladat a legtöbb oldalú, alapos, tudományos művelődés elősegítése, az irodalom, a művészet és a természet világából. Erre a célra gyűjteményeket tart fenn, melyek 1. foglalják magukba a világirodalom és a nemzeti irodalom terméseit; 2. tükrözzék híven a tudományok állását; 3. legyenek gazdag forrásai az ország alapos ismeretének; 4. nyújtsanak ízlést nemesítő példányokat; 5. a kül- és belföldi iparági mozgalmakat mintákban, rajzokban s itt-ott eredeti példányokban tüntessék fel; 6. a haza régiségeit összpontosítsák. Ezek elhelyezésére szükséges egy alkalmas épület megfelelő felszereléssel.

Bölöni Farkas Sándor

Bárány Jósika Sámuel

Időközben az adományok sorakoztak: Zayk János 150 kötetes könyvtára, Woititz Károly 200 forintja, Goro Lajos Tizian híres Danae-jának művészi másolata, régipénzgyűjtemények, Kovács Miklós, erdélyi római katolikus püspök 5000 forintja, Reinfeld Ignác orvos Zalatnáról római régiségek rajzai, a Bá-ternay-család ásványgyűjteménye és ifjú Wesselényi Farkas könyvajándéka, Gyulai Lajos gazdag ásványgyűjteménye, Kolozsváry Pál atyjának könyvtára... (*Az 1841. országgyűlés jegyzőkönyve*. 332).

1842. december 23-án a javaslat elfogadásával az országgyűlés a nemzeti színház támogatása mellett elhatározta egy múzeum alapítását is, amelynek megszervezésére 100 ezer forintot irányoztak elő. Hogy az uralkodó és a bécsi körök jóindulatát megnyerjék, az intézmény nevéül a Museum Ferdinandum-ot javasolták.

Nagyajtai Kovács István *Az Erdélyi Magyar Nemzeti Museum* (Kolozsvár, 1842) című írásában azt hangsúlyozta, hogy a múzeum sajátos feladata az lenne, hogy Erdély népi történetének megismerését előmozdítsa, s ennek érdekében oklevél-, kézirat-, könyv-, folyóirat-, hírlap- és képgyűjteményt kellene létesíteni, de nem nélkülözhető az állattani, növény- és ásványtani gyűjtemény sem. Igaz, hogy Nagyszebenben a Bruckenthal Sámuel, Gyulafehérváron pedig a Batthyány Ignác, Marosvásár-

helyen a Teleki Sámuel alapította könyvtár már létezik, de a Kemény József gyűjtemény szakszerűségében ezeket felülmúlja, s az erdélyi múzeum alapját alkothatja.

Az 1845-ben felterjesztett törvény célja a már összegyűlt anyag megmentése, s egyúttal az ügy iránti érdeklődés felélesztése volt, 1847-ben sürgették a szentesítést, de a forradalom és szabadságharc lehetetlenné tette, hogy az erdélyi magyar művelődés történetében nagyra hivatott múzeum már ekkor megvalósulhasson, a szép terveket, kezdeményezéseket elsodorta. S ami még fájóbb, Gerenden, Kemény Sámuel kastélyában a felajánlott gyűjtemény nagy részét a román felkelők részben összetépték, sárba tiporták, szétrabolták. Alig maradt valami belőle. A Lészay Dániel felajánlotta régipénz-gyűjteményének réz- és bronzérmeit egy 1849 nyarán hozzá beszállásolt orosz tiszt eltulajdonította (Szilágyi Sándor: *Az Erdélyi múzeum előzményei*. Budapest. 1859. VII. 345).

A forradalom és szabadságharc mozgalmas, kavargó korára Erdélyben is jó ideig dermedt, halotti csend következett, de a gondolatot már nem lehetett rabláncra fűzni. Kőváry László (1820–1907), a történetíró *Erdély régiségei* (1852) című könyvének bevezetőjében írta: „Nincs ország, mely a természet és történet kezéből több anyagot nyújthatna egy múzeumnak, mint Erdély. Gyűjtsük össze mindazt, ami régi, mit most lábainkkal taposunk... Múzeumot minden áron!”

Mikó Imre (1805–1876), akit társadalmi és kincstárnoki szerepén kívül irodalmi, színház- és tudománypártolása, sőt tevékeny tudományművelése tett közismertté, a *Kiövi csata* (1854) előszavában ismét hangoztatta az erdélyi múzeum szükségességét, hol a múlt minden emlékét összegyűjtve őrizni és fenntartani lehessen. Mikor a könyv megjelent, Kemény József hitté erődösödött álma sugallta végrendeletét, amely szerint gyűjteményét egy Erdélyi Országos Múzeumnak hagyja, s egy ilyen létesítéséig azt a Magyar Nemzeti Múzeum gondviselésére bízta. Mikó Imrét ez a hagyaték siettette a múzeum megalapítására, nehogy a főleg erdélyi vonatkozású becses gyűjtemény Pesten a Magyar Nemzeti Múzeum akkor még rendezetlen tömegébe kerüljön. Híre jött annak, hogy az erdélyi szászok Nagyszebenben múzeumot kívánnak állítani. Mikó Imre levelezés, összejövetelek és a sajtó útján meggyőzte az erdélyi közvéleményt, hogy a múzeumnak egyesületi úton való megalapítása elodázhatatlan feladat.

Felvetődött a kérdés: múzeum vagy akadémia? Toldy Ferenc a prágai modellt ajánlotta: múzeumot és múzeumi társaságot, mert belátta, hogy a gerendi gyűjteményt meg kell menteni (Toldy Ferenc: *Erdélyi nemzeti múzeum és erdélyi magyar tudományos egyesület*. Magyar Sajtó, 1856. január 29). Még élénken élt az emléke annak, hogy a román felkelők Nagyenyeden a Bethlen-kollégium könyvtárát és kéziratárát elpusztították.

1856 márciusában Mikó Imre megindította a *Kolozsvári Közlönyt*, s a kéthetenként megjelenő szépirodalmi és népszerűsítő tudományos mellékletét *Erdélyi Múzeum* címen. Utóbbi március 31-i és április 10-i számában tette közzé Mikó Imre szövegét *Erdélyi Múzeum Egyesület* címmel. Ebben részletesen foglalkozott az 1841–43-as erdélyi országgyűlés határozatával, amely törvényjavaslatot alkotott egy Kolozsvárt felállítandó Erdélyi Múzeumról.

Nagyajtai Kovács István

Újfalvi Sándor

Az *Erdélyi Múzeum* első és második számában Mikó Imre újra megfogalmazta a múzeumi eszmét, ismertette a kérdés múltját, s leszögezte, hogy az Erdélyi Múzeum megalkotása a hazai magyar értelmiség érdeke és kötelessége. Rámutatott a múzeum szükségességére, hasznára, kitűzte első feladatául Kemény József gyűjteményének elhelyezését, utalt arra, hogy a kialakítandó múzeumnak már van 20-22 ezrenyi kötete, ezekre menő eredeti oklevélgyűjteménye, több ezer darab ásványa és 13 ezer forint készpénze. A társadalom kötelessége a meglevő nemzeti kincset intézménnyé alakítani. Javaslatot tett arra, hogy a kormány engedélyét meg kell szerezni, s elhárította a legnagyobb nehézséget is: kolozsvári, emeletes villáját, 9 szobájával, melléképületeivel és több mint 10 ha kertjével az alapítandó Erdélyi Múzeum részére ajánlotta, ajándékozta. Mikó Imre tovább is ment, a társadalmi mozgalom élére állt, tervet, programot adott, segítette a mozgalmat, vállalkozott a kormány előtti képviseletre is. A tervezet benyújtásával megkezdődött az 1856 májusától 1859 novemberéig tartó huzavona. Bécs ígéretett, Mikó módosította a tervezetet, de újra és újra más kifogásokkal szembesült. S miközben Mikó kitartó volt, járta Bécset, szervezte az egyesületet, folyt a könyvtári, levéltári, numizmatikai s természetrajzi anyag begyűjtése. A kolozsváriak lelkesedése átragadt a vidékre is, egymást érték a *Kolozsvári Közlöny*ben megjelent levelek, ahova elhatott a híre, minden kúrián megmozdult valami, ami a múzeumba kíváncszott, újra megindult az országos gyűjtés.

Toldy Ferenc, a Magyar Tudós Társaság titoknoka, 1856. november 23-án az akadémia tagjaihoz írt levelében alapító tagságra és egyenként 100 forint támogatásra kérte fel az akadémikusokat. Tájékoztatta a tagságot, hogy „Erdély a magyar Kormány engedélyével végre magyar tudományos egyesületet nyer. Az ügy élén nagyméltóságú Gróf Mikó Imre Úr Őexcellenciája áll”. A Magyar Tudományos Akadémia 24 tagja írta alá a nyilatkozatot. Mikó Imre megköszönte a támogatást, amit

„...mint kiskorú testvérnek adtak” és az Egyletet a pesti Akadémia „testvéri érzelmeibe továbbra is” ajánlotta (Egyed Ákos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Societatea Muzeului Ardelean. Siebenbürgischer Museum-Verein*. EME. Kolozsvár. 2004. 4.).

Mikó Imre egy szűkebb értekezleten belül Kemény Ferenc, Lázár László, Kemény Sámuel aláírásával hitelesített tervezetét Bécsben, Esterházy Lászlóval és Toldalagi Ferencsel együtt egyenesen az uralkodó elé terjesztette. Bécs nem sietett, inkább védekezett és arra törekedett, hogy az alapszabályok értelmezhetőségét a betű szerint vett muzeális és művelődési körre szorítsa, esetleges rebellis mozgalom elejét vegye. Somlyai János, udvari tanácsos is méltó buzgalommal képviselte Mikó és Erdély érdekeit, így az 1856. október 28-án kiadott uralkodói leirat november 6-án Kolozsvárra érkezett. Schwarzenberg Károly, akkori erdélyi kormányzó jóakarataról is tanúskodó leirat szerint a Kemény-féle könyvtárat a múzeumalapítók átvehetik, az egyesülethez való csatlakozásra felhívást bocsáthatnak ki, bizottságot alakíthatnak, s így 1857. május harmadikára Mikó Imre az első közgyűlést is összehívhatta.

Újabb irományok kérése, Schwarzenberg kormányzó halála, a kormány akadémuskodása (az egyesület címében *nemzeti* múzeum helyett *országos* múzeumot kívánt) csak késleltették a már elindult akciót, míg végre 1859. július 19-én az uralkodó az Erdélyi Múzeum-Egyesület létesítésébe táviratilag beleegyezett, s az engedély (a módosított alapszabályok német és magyar nyomtatásban) 1859. szeptember 8-án megérkezett, s a megerősítés hírére Lichtenstein kormányzó, akit Schwarzenberg halála után neveztek ki, közölte Mikó Imrével. Az engedély szépséghibája, hogy ez csak a birodalom külpolitikai helyzetének meggyengülése után, nevezetesen az osztrák csapatok solferinoi vereségét követően született, amikor már az Októberi Diploma készülöben volt.

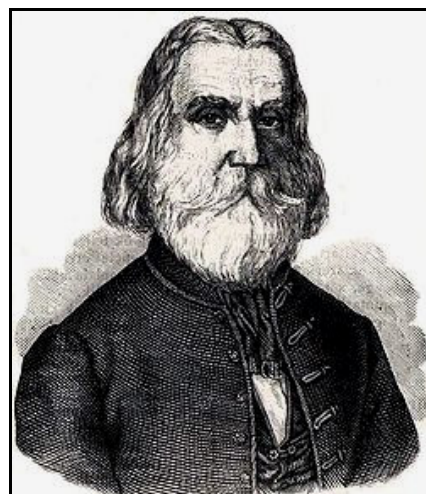
A bizottság 1859. november 23-ára tűzte ki az alakuló gyűlés idejét (*Az EME alapulásának rövid története 1866–67. évi tudósítások*. 94–96). Mikó Imre 1859. október 24-i levelében közölte a hírt: „Azon szeretet, részvét és befolyásnál fogva, mely a két testvérhazát oly szorosan fűzi össze, örömmel jelentjük a Tekintetes Akadémiának, hogy az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapszabályai megerősítettén, a jövő hó 23-án Kolozsvárott fog tartatni az első úgyszólván alapító közgyűlést.” (Egyed Ákos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Societatea Muzeului Ardelean. Siebenbürgischer Museum-Verein*. EME. 2004. 4.).

A reménykedő magyarság nyelvéhez ragaszkodó szelleme a nyelvújító Kazinczy Ferenc születésének századik évfordulójára fényes ünnepséggel tüntethetett. November 23-án reggel, derült őszi napon a Vigadó feldíszített nagytermében, ahol az Uniót is kimondták, Erdély színe-javát együtt lehetett látni. Magyarországról megérkezett az Akadémia küldöttsége, Eötvös József vezetésével, Danielik János kanonok, Csengey Antal, az Akadémia jegyzője, Kovács Gyula, a Nemzeti Múzeum természeti osztályainak őre. A Lichtenstein Frigyes kormányzó, a Kemény Ferenc, a Karok és Rendek egykori elnöke jelenlétében Mikó Imre elfoglalta az elnöki széket. Ünnepi beszédében kifejezte háláját a Gondviselés-

nek, köszönetét az uralkodónak. Eötvös József üdvözlő beszédében új központnak tekintette az EMÉ-t, mert a versenyzés az ugyanazon cél felé törő jó futókat mindig közelebb viszi egymáshoz. Finály Henrik felolvasta és elfogadásra ajánlotta a kormány által jóváhagyott alapszabályokat. A gyűlés elfogadta azokat, s egyhangúan — 383 tag — az egyesület hivatalos nyelvét a magyar nyelvet jelölte meg. Az egyesület elnökéül előbb közfelkiáltással, majd a szabályoknak megfelelően valamennyi jelenlévő szavazatával Mikó Imrét választották. Alelnök Lázár Miklós, múzeumőr Brassai Sámuel, könyvtárnok Szabó Károly, titkár Finály Henrik, pénztárnok Bányai Vitális, ellenőr Szabó József, ügyvéd Fejér Márton. Választmányi tagok: Bethlen János, Dózsa Dániel, Engel József, Gyulai Pál, Horváth Pius, Kriza János, Mike Sándor, Nagy Péter, Páll János és Zeyk Károly.

Kőváry László

Brassai Sámuel

Az EME alakuló közgyűlése a forradalom és szabadságharc után tartott első nagy magyar összejövetel s az erdélyi magyarság sikerült erőpróbája lett, s Mikó Imre szerint is „az erdélyi magyarság előre megy, és a művelődés, a tudomány s az ezeken alapuló nemzetiség ügyét kockáztatni vagy éppen elejthetni semmi sem fogja.” Az egyesületnek a megalapításkor 180850 forint tőkéje, ezen kívül 11767 forint megajánlás formájában ígért vagyona volt. A múzeum anyaga: 15439 könyv, 1083 oklevél és kézirat, 128 arany-, 2841 ezüst- 1738 bronz-érme, valamint 10092 darab különböző régészeti tárgy, természeti ritkaság, ásvány, kővület, állat és növény (Kelemen Lajos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története*. 1909–1942. 38).

Következett a megalakulás utáni belső munka. Az első és legsürgősebb tennivalóul a múzeum számára ígért adományok és alapítványok begyűjtése mutatkozott. Mintegy 2000 aláírót kellett felszólítani, s a begyűlt tőke gyümölcsöztetését megoldani, erre az egyesület az akkor leghasznosabbnak látszó módot, a kölcsönadást választotta. A pénzadományok és tárgyak begyűjtésével párhuzamosan a berendezkedés elé is nehézségek tornyosultak. A rendszerezésre, osztályozásra,

megválogatásra kevés volt a személyzet: Brassai Sámuelre hárultak az igazgatói és az őri teendők, Szabó Károlyra a könyvtárosság mellett az érem- és régiségtár kezelése, Finály Henrik titkára pedig az adminisztráció özöne. 1860 júliusára megnyílhatott a könyvtár olvasóterme. Egy kis kamrában találtak helyet a kézirat-tár s az érem- és régiségtár anyagának is. A Mikó Imre felajánlotta épület is átalakításra szorult, 1863-ra az oda rendelt gyűjteményeket el lehetett végre rendezni.

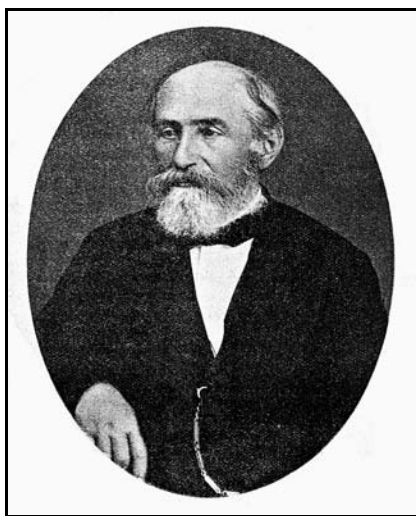
1861-ben határozat született a történelmi és a természettudományi szakosztályok megalakítására. A szakosztályok működése tág keretekben, változatos, gazdag tárgykörben mozgott, a tudományos munkásság közzétételére adta ki az egyesület Brassai Sámuel szerkesztésében *Évkönyveit*. Az első *Évkönyv* füzetekben jelent meg 1861. október 22-én. Az *Évkönyvek* 1873-ig megjelent hat kötete értékes emléke az EME tudományos tevékenységének, hatásuk azonban nem állott arányban az értékkel, a köteteket a munkatársakon kívül alig olvasta valaki.

Ám a pénzügyi gondok (a tagdíj fizetések fokozatos elmaradása) és a helyiséghiány nyomasztólag hatottak az egyesület egész működésére (*Finály Henrik titkári jelentése 1866-ról*. 1867. 15). Finály maga kilépett az erdélyi törvényhozás megszűnése után Budapesten a magyar országgyűlésnél, a kultuszminiszteri tárca költségvetésében az EME számára eltervezett 10000 forint évi segélyt előbb törölték, majd az országgyűlés a törlést jóváhagyta.

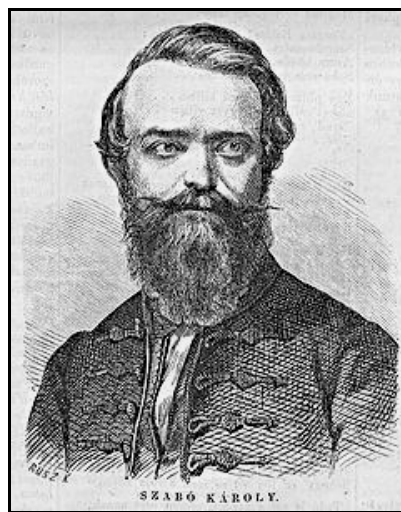
Mialatt az EME szervezése befejeződött és munkássága megindult, föléledt az erdélyi felsőoktatás, a tudományos képzés kérdése is. Hiszen Kolozsváron Báthori István fejedelem alatt állt már egyetem, aztán 1774-ben Mária Terézia állítottatott egyetemet, amely királyi líceummá törpült, s 1868-ban Eötvös József, az új vallás- és közoktatásügyi miniszter véleményadásra szólította fel a kolozsvári Jogakadémiát és az Orvos-sebészeti Intézetet, milyen módon lehetne a két intézetet egyetemmé fejleszteni. Eötvös meggyőződve az EME működésének tíz évi eredményeiről, az új egyetemet Kolozsváron kívánta megalapítani, mert itt az EME műhelyében készen találta a tudományos munkához legszükségesebb gyűjteményeket. Bár Eötvös József halála alapjaiban rendítette meg a tervet, az utód, Pauler Tivadar, nagy elődje felfogása mellett maradt. Mikó Imre elnökletével megtartott gyűlés elhatározta, hogy az EME meglévő és megszerzendő tudományos és művészeti gyűjteményeit az egyetem használatára bocsátja, és átalányai-ból évi 8000 forintot adományoz. Az EME és a minisztérium közötti szerződést 1872. augusztus 29-én a közgyűlés is elfogadta.

Az EME anyagilag nem gyarapodott, sőt, 1900 decemberében kénytelen volt állami segélyért folyamodni. A költségvetés tárgyalása során politikai változások hátráltatták az ügyet, s csupán 1908-ban válhatott valóra a segély folyósítása. Az államszegélyért tett lépések azért voltak szükségesek, mert az egyesületnek anyagi erőt kellett nyerni. Ám a tevékenység irányáról a vélemények nagyon eltértek egymástól. Többen, s kivált azok, akik az egyesület életét, működését az egyetemmel létesült kapcsolat, a szakosztályok 1884-i felállítása után ismerték, az akadémikus munkálkodást tartották fő feladatuknak. A múzeumi jellegű tevékenységnek kevés

híve volt. A két irány, Finály Henrik tudós-társasági és Apáthy István múzeum-párti véleményének a szembenállása, összeütközése 1903–1905 között érte el csúcspontját. Az 1906. januári közgyűlés új alapszabályzatot fogadott el, az 1841–42-iki erdélyi országgyűlésen elhatározott és 1859-ben megalapított Erdélyi Nemzeti Múzeum fenntartását, fejlesztését, gyűjteményeinek tudományos feldolgozását, a tudományok művelését jelölte meg célként. A pénzkezelést is összpontosították, minden jövedelem az egyesület pénztárába került, s a választmány határozata alapján minden kiadást ez folyósított. Az egyesület anyagi viszonyai is szerencsésen alakultak, ezt segítette a miniszteri támogatás, a gyűjtemények egy része is jobb körülmények közé került az építkezések nyomán, s a könyvtár is 1909-től fogva új, modern épületben folytathatta hivatásához mért munkáját. Erdély nagy múltú családjai sorra adták be megőrzésre, ajándékként értékes levéltáraikat.

Nagy Péter

Szabó Károly

1906-ban megalakult a Természettudományi, majd az Orvostudományi, a Bölcsészeti-Nyelvi és Történettudományi Szakosztály, s negyedikként a Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály.

Az önkényuralom nehéz idejében alakult EME másodszor Trianon után került olyan helyzetbe, hogy megnőtt nemzeti jelentősége. Anyagi erőitől megfosztva, a magyar állammal kötött bérleti szerződés folytán a román államnak kiszolgáltatott gyűjteményekkel érte meg 1919. május 12-én, hogy az állam tényleges hatalmába kerültek az összes múzeumi gyűjtemények, a 120 ezer kötetes könyvtár, 3000 ládányi családi és intézményi levéltár, 35 ezer darab régiségtár, 20 ezer darab éremgyűjtemény, 1554 darab néprajzi anyag, 64839 tételből álló ásvány- és földtani gyűjtemény.

Megkezdődött az egyesület elleni hajsza. Az EME véleménye szerint az 1895. évi bérleti szerződést a magyar állammal kötötte, a gyűjteményeket használatra a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemnek engedte át, ez a szerződés az egyetem átvételével,

illetőleg Szegedre költözésével megszűnt. Az EME jogi álláspontja határozott kifejtésével tisztázni akarta az egyesület léte és gyűjteményei jogi helyzetét, de kijelentette, hogy hajlandó megfelelő feltételekkel a román kormánnyal is szerződésre lépni. Ám a román kormány mindent megkísérelt az egyesület elfojtására, jogi személyiségét kétségbe vonta, a közgyűléstől elfogadott alapszabály-módosítás miatt eljárást indított, kormánybiztost rendelt ki az EME működésének ellenőrzésére. Román nemzetiségű tagokat vétetett fel az egyesületbe, a magyar nemzetiségű állami alkalmazottaknak nem engedték, hogy részt vegyenek az egyesület munkájában, sőt még a tudományos munkában sem.

Gondviselészerű volt, hogy az egyesület éppen ekkor került szilárdabb anyagi viszonyok közé: gróf Wass Otilia (1829–1917) végrendeleti hagyatékában egy kolozsvári tekintélyes bérházát az egyesületre hagyta. Okos gazdálkodással e ház jövedelméből tíz év alatt Kolozsvárt a Jókai és a Majális utca sarkán egy másik, kisebb épületet vettek. Ez a szerény, de biztos jövedelem azért volt fontos, mert a román egyetem ugyan birtokába vette és használta az egyesület gyűjteményeit, de a szerződésben kikötött bérösszeget egyáltalán nem fizette. A jogi útra terelt tárgyalások a halogatás, az elodázás módszerével csak késleltették a megoldást, amelyhez a belpolitikai viszonyok is társultak. A kormányváltások miatt az új miniszter mit sem akart tudni elődje ígéreteiről, de mindegyik meg egyezett abban, hogy mennél nagyobb darabot akart lekanyarítani az erdélyi magyarság e legnagyobb közművelődési vagyonából.

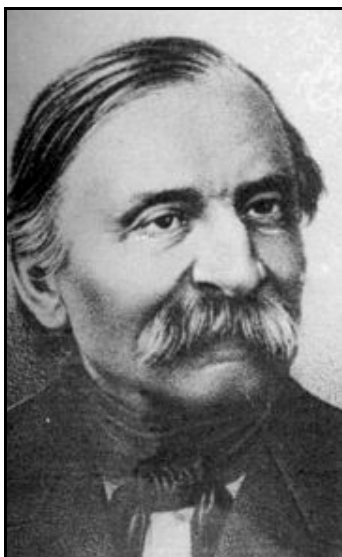
Az EME e nehézségek ellenére népszerűsítő előadások, tudományos szakülések és vidéki vándorgyűlések keretében közölte a magyar tudományosságnak a határon túl elért eredményei közül azt, amit megengedtek közölni. A tudás tiszteletét, a tudományos élet kiépítésének, fenntartásának szükségességét hirdette, helyettesítette a valósággal elmenekült egyetemet tudásközlő, tudásszerzésre, önzetlen tudományművelésre serkentő magatartásával, munkásságával. Az EME hősi korszaka volt ez az időszak.

Az 1940–1944 közötti időszak új, szabadabb fejlődési lehetőségeket biztosított az EME számára is. A magyar kormány a messzemenő megértésével, támogatásával az EME önállóságát biztosította, tekintélyes bérösszeget (1941-ben 100 ezer pengőt) juttatott neki, s évenként meghatározandó államsegéllyel mozdította elő az egyesületnek a magyar tudományos és közművelődési szempontból fontos munkásságát.

Az EME a magyar tudományosságnak és közművelődésnek előmozdítása érdekében kifejtett munkássága, ezerfelé ágazó, gyűjtő, kutató, őrző, és feldolgozó tevékenységében részt kívánt venni a megváltozott körülmények között a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem és az újonnan alapított Erdélyi Tudományos Intézet, s egy új munkatárs is, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum.

A lélegzethez jutó EME életében, négy év után újra a kisebbségi sors nehéz évei következtek. Koholt vádak alapján, újabb támadások indultak el, amelyek jelezték a veszélyt, azt az intézkedést, amelyet a hatalom még 1918-ban eltervezett, de akkor, a trianoni döntés előtt nem lett volna tanácsos megtenni. De ami késik, az nem múlik...

Kriza János

Sámi László

Az Igazságügyi Minisztérium 86311/1949 számú, a jogi személyek feloszlását elrendelő határozata alapján az Erdélyi Múzeum-Egyesület Intézőbizottsága 1950. február 12-én tartott ülésén nem tehetett mást, jegyzőkönyvbe foglalta: „... az Erdélyi Múzeum-Egyesület jogi személyisége megszűnt. Ennek következtében az Intézőbizottság hatásköre megszűnt az EME tulajdonát képező javak kezelését illetően...” (Erdélyi Múzeum, LIII. kötet, 1991. 1-4. 83). Szálka, sőt gerenda volt a hatalom szemében az EME kilenc év híján kerek száz esztendőös gazdag tevékenysége, amelyet a Mikó Imre megfogalmazta cél érdekében végzett: „egybehordani a szép Erdély ritkaságait, régiségeit, természeti kincseinek válogatott darabjait és egy táborban egyesíteni azokat, kik a tudomány örök céljaiért dolgoznak és lelkesednek.”

A hatalom csak a másságot, főleg a nyelvi, az etnikai másságot látta, s nem értette meg, hogy a „szép Erdély ritkaságai, természeti kincsei, válogatott darabjai” mind az Erdélyben élő népek közös kincse, közös munkájának, kutatásainak eredménye. Hiszen Mikó Imre célként azt is megjelölte: „a tudományosságnak egy új templomot alkotni egyesületi úton”. Ebbe a templomba minden hívő ember beléphet, imádkozhat, fejet hajthat, keresztet vethet, gyertyát gyújthat... Milyen hívő ember az, aki templomot rombol?

György Lajos: *Az EME háromnegyed-százados tudományos működése (1859–1934)* című, 1937-ben megjelent könyvében impozáns adatokkal bizonyította az EME tevékenységének sokoldalúságát, sokirányúságát, gazdagságát, a megjelölt célok elérése érdekében megtett, sokszor emberfelettien nehéz küzdelmét.

A Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 51 év alatt a magyar irodalomtörténet és régészet művelése terén szerzett nagy érdemeket, 361 tudományos értekezést, 106 népszerűsítő és 86 vándorgyűlést, azaz 552 előadást tartott, ezek java része nyomtatásban is megtalálható az Erdélyi Múzeum 1874 óta gyarapodó köteteiben.

A Természettudományi Szakosztály is gazdag munkásságot mutatott fel. Az EMÉ-ben kezdte nagyszerű pályáját Hermann Ottó, Koch Antal, Daday Jenő, Entz Géza, Felinyi Rudolf, Szádeczky K. Gyula, Apáthy István és sokan mások. 711 tudományos értekezést mutattak be, 207 népszerűsítő előadást tartottak.

Az Orvostudományi Szakosztályban is jeles kutatók tevékenykedtek: Generich Antal, Kenyeres Balázs, Brandt József, Hevesi Imre, Davide Leo, Apáthy István. 1560 előadást tartottak, 571 szakosztályi ülést, 1385 szakértekezést (72 népszerűsítő és 103 vándorgyűlést).

A Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály keretén belül 52 szakértekezésről, 15 vándorgyűlésről, 156 népművelő és 32 népszerűsítő előadásról tud György Lajos.

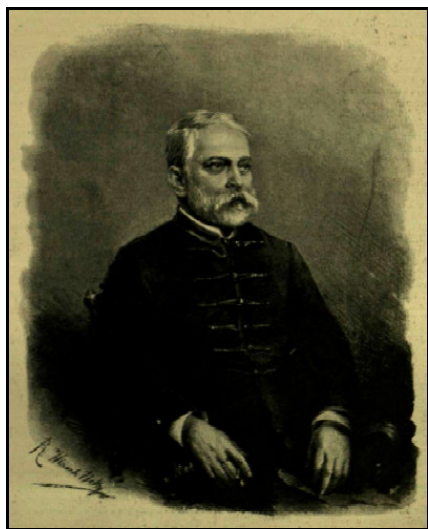
Csak a folyóiratok 180 kötetében, 52 ezer lapon 500 táblamelléklettel, 3285 előadást számolt össze György Lajos. A kiadványok sorában az 1874-től megjelenő *Erdélyi Múzeum* mellé 1905-től *Múzeumi Füzetek* és az *Értesítő* társult, és több mint 500 különlenyomat.

Az EMÉ-re és más intézményekre kényszerített hallgatás, tiltás ideje alatt a parázs tovább izzott. Hagyományokkal rendelkező, eleven tudományos közösség tevékenységét nem lehet hatalmi szóval egyszerűen megszüntetni, mert a közösség tovább él és munkál egykori tagjainak szellemi teljesítményeiben, szemléletében, módszereiben. Így történt az EME esetében is. Egyetlen példa, Szabó T. Attila professzor munkássága, az a milliós nagyságrendű cédulaanyag, amelyből az ő hatalmas Szótörténeti Tára megszületett.

A diktatúra 1989-es bukása után 1990. január 5-én a még élő egykori tagok elhatározták az EME munkájának újraindítását. Március 22-én lezajlott a törvényben előírt alakuló közgyűlés, és a megújított alapszabályok miniszteri jóváhagyását követően a kolozsvári Törvényszék 1990. május 9-én az Erdélyi Múzeum-Egyesületet ismét felvette a jogi személyek jegyzékébe.

1990. október 27-én pedig Jakó Zsigmond újra megnyitja az EME közgyűlését, hogy „országunk legrégibb, a Román Tudományos Akadémiánál is korábban létesült tudományos szervezetének ügyeiben döntsön”. Jakó Zsigmond hangsúlyozta: „Az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapításától, 1859-től fogva az erdélyi magyar tudományos élet egyik legfőbb, 1918-tól kezdve 1950-ig pedig egyetlen szervezője és gyámola. 130 esztendő működése, a magyar tudományos élet egészében elfoglalt helye, nemzetközi összeköttetései továbbra is kötelezik e szerep betöltésére, hiszen erősen kivérzett nemzetiségi tudományosságunk, megfogyatkozott szellemi és anyagi erőforrásainak eredményes hasznosítása tervszerűség nélkül még csak nem is remélhető. Sőt arra is kötelezi Egyesületünket, hogy irányelvek, tervek, elgondolások kidolgozásával, eddig ilyen irányú tevékenységének további tökéletesítésével már most felkészüljön azokra a szakmai feladatokra, amelyek ezután fognak jelentkezni, ha a magyar egyházak és intézmények visszanyerték nemzeti művelődési örökségnek tekinthető tudományos gyűjteményeiket.” (*Erdélyi Múzeum*, LIII. kötet. 1991. 1-4. 184).

Jakó Zsigmond leszögezte: „A diktatúra évtizedeiben zűrzavaros képzelgések uralkodtak el országunkban a romániai magyarságnak, művelődésének, a magyar nemzet és a magyar kultúra egészéhez való viszonyáról. Ez teszi szükségessé világos és egyértelmű állásfoglalásunkat ebben az alapkérdésben. Mi az erdélyi magyarságot mindig a magyar nemzet, műveltségét pedig az egyetemes magyar műveltség szerves részének tekintettük és tekintjük ezután is. Tudományos munkánkat azonban mindig úgy végeztük és ezután is úgy kívánjuk végezni, hogy annak ne csupán az erdélyi és az egyetemes magyar, hanem az ország, Románia, a román és az egyetemes tudományosság szintén hasznát láthassa. Valljuk a nemzetek közötti együttműködés nélkülözhetetlenségét és kölcsönös hasznos voltát a tudományos munkában. Készek vagyunk intézményes formában vagy egyénileg a legteljesebb együttműködésre mindenkivel, aki egyenrangú félként kezeli tudományosságunkat és igény tart közreműködésünkre.” (*Erdélyi Múzeum*, LIII. kötet. 1991. 1-4. 189-190).

Gyulai Pál

Szász Domokos

Az újrakezdés óta eltelt időben a fenti célok jegyében az EME a legjobb hagyományait folytatta, a tudományos társadalom igényei szerint igyekezett megújulni mind szerkezeti felépítésében, mind a tudományok művelésében. Tevékenysége, kiadványai az egyetemes tudományosságot maradandó értékekkel gazdagította. Ezt ismerte el az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek a 2002-ben odaítélt Magyar Örökség Díja.

Végezetül az EME helyzetéről, szerkezeti felépítéséről és tudományos politikájáról:

Az EME integráló keretintézményként működik, saját kutatócsoportjai vannak, szolgáltató jellegű, tudományos könyvtárakat is fenntart. Az egyesületnek a legutóbbi kimutatások szerint 1699 rendes, 102 alapító és 95 pártoló tagja van. Köztük 16 akadémiai, tiszteletbeli és külső tag, kb. 200 tudományos doktor, 700 orvosdoktor. Egyesületünk köréhez több mint 2800 egyetemi hallgató tartozik.

Gróf Kuún Géza

Az EME tehát a legátfogóbb erdélyi tudományos köztestület. Évente egy közgyűlést tart, jobbra márciusban. Megvitatja és elfogadja az elnök, a főtitkár és a pénzügyi tanácsos beszámolóját, jóváhagyja az új költségvetést, a választmány határozatait, kijelöli az új feladatokat, határoz személyi változásokról, négyévente megerősíti vagy megújítja az elnökséget és a választmányt, elnököt szintén négyévente, titkos szavazással választ. Az elnökség tagjai: elnök, két alelnök, főtitkár, pénzügyi tanácsos, jogtanácsos, pénzügyi ellenőr, titkár, valamint a szakosztályok elnökei.

Az EME jelenlegi vezetőtestülete:

Elnök: Egyed Ákos

Alelnökök: Gyenge Csaba, Péter Mihály

Főtitkár: Sipos Gábor

Titkár: Katona Ágnes

Gazdasági tanácsos: Soó Tamás

Ellenőr: Kerekes Jenő

Szakosztályi elnökök és titkárok:

I. Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály (314 rendes tag)

Elnök: Keszeg Vilmos

Titkár: Nagy Mihály Zoltán

II. Természettudományi Szakosztály (160 rendes tag)

Elnök: Markó Bálint

Titkár: Veress Erzsébet

III. Orvostudomány és Gyógyszerészeti Szakosztály (1039 rendes tag)

Elnök: Kovács Dezső

Titkár: Sipos Sárosi Emese

IV. Jog-, Közgazdaság és Társadalomtudományi Szakosztály (52 rendes tag)

Elnök: Szász Alpár Zoltán

Titkár: Veress Enikő

V. Műszaki és Informatikai Szakosztály (134 rendes tag)

Elnök: Kolumbán József

Titkár: Németh Sándor

Alakulóban van a Matematikai és Informatikai Szakosztály (60 rendes tag) és az Agrártudományok Szakosztálya is.

A fiókegyesületek elnökei:

Nagyvárad: János-Szatmári Szabolcs

Zilah: Bajusz István

Szilágysomlyó: Széman Péter

Szatmárnémeti: Mandula Tibor

Marosvásárhely: Pál-Antal Sándor

Gyergyószentmiklós: Garda Dezső

Barót: Demeter László

Sepsiszentgyörgy: Jancsó Árpád

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület címe:

Románia, 400009 Kolozsvár (Cluj-Napoca), str. Napoca (Jókai) nr. 2-4.

Postafiók: 400750 Cluj-Napoca, O. p. l. 191

E-mail: eme@mail.ro, titkarsag@eme.ro;

Honlap: www.eme.ro

A szakosztályokat választott elnökök vezetik. Az Orvos- és Gyógyszerészeti Szakosztály Marosvásárhelyen, a többi Kolozsváron működik. A szakosztályok éves munkatervet állítanak össze, s évente egy vagy több tudományos konferenciát szerveznek, havonként előadói ülést tartanak. Feladatuk az egyetemi hallgatók tudományos igyekezetének irányítása, kutatócsoportok alakítása. A szakosztályok tagjai — a belső munkatársak és a nyugdíjasok kivételével — főállásban különböző intézmények munkatársai.

Jelentős újítást kezdeményezett az egyesület Benkő Samu elnöksége alatt, azzal, hogy főállású kutatókból saját keretében kutatócsoportokat hozott létre: négy kutatócsoport 12 belső munkatárssal. Fő feladatuk: az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár szerkesztése, a középkori, az újkori, valamint a legújabb kori történelmi források feltárása, alkalmazott informatikai kutatások, ökológiai kutatások, tanulmányok és monográfiák elkészítése az EME megalapításának 150. évfordulójára, regionális kutatások megszervezése.

Az EME könyvtárai: a Jordáky-könyvtár a humán tudományok könyveit, a Lakatos utcai könyvtár a történettudományi könyveket, a természettudományi és műszaki könyveket az EME a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemmel közösen az EME egyik épületében, a Moll-házban tárolja, folyamatban van a tudományos kézikönyvtár (referencia könyvtár) szervezése is.

Jelentős az EME kéziratára, valamint a hasonmás-gyűjteménye és fényképtára. A kéziratár őrzi egyebek közt Szabó T. Attila, Bözödi György, Kós Károly, Jordáky Lajos, Imreh István kézirati hagyatékát (vagy azok egy részét). Az EME folyamatosan gyarapodó adatbázisa az erdélyi magyar tudós társadalom adatait, Bolyai János kézirateinak elektronikus feldolgozását, az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* Szabó T. Attila által összegyűjtött több mint egymillió darabból álló cédulagyűjteményét tartalmazza.

**Az Erdélyi Múzeum-Egyesület
emblémája**

2002-ben kötött megállapodás alapján az EME, az Erdélyi Magyar Műszaki Társaság, a Szabó T. Attila Nyelvi Intézet, a Heltai Gáspár Könyvtár, a Kriza János Néprajzi Társaság, az Etnokulturális Kisebbségek Forrásközpontja, a Romániai Magyar Közgazdasági Társaság, hogy közgyűjteményeiket elektronikus úton rendelkezésére bocsátják.

Az EME központi székházában egy számítógépes hálózati rendszer is működik, internetes kapcsolattal. Az EME kutatói és tagjai 2004-től hozzáférhetnek az Elektronikus Információs Szolgáltatáshoz (EISZ). A több ezer tudományos, szakmai folyóirat, illetve elektronikus kiadványokhoz való hozzáférés (kutatói adatbázis) jelentősen segítheti az intézményben folyó tudományos, kutatói munkát.

Az EME évente 8-10 kötetet jelentet meg, egymaga vagy kiadókkal közösen. Pl. Az *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* köteteit, a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikont*, a *Székegy Oklevéltárat*, az *Erdélyi Tudományos Füzeteket*, az *Erdélyi Történelmi Adatokat*, valamint iro-

dalom-, társadalom-, történet-, természet- és orvostudomány-történeti kiadványokat. Rendszeresen megjelennek az EME szakfolyóiratai: az *Erdélyi Múzeum* (1874 óta!), a *Múzeumi Füzetek*, a *Műszaki Tudományos Füzetek* és az *Orvostudományi Közlemények*.

Az EME tudománypolitikája során erősíti a román és a szász tudományos élettel való kapcsolatát.

Az EME-nek 1990-től különböző magyarországi forrásokból, pályázati úton sikerült előteremteni az újjászervezés és a fejlesztés legszükségesebb pénzügyi fedezetét: a Gróf Mikó Imre Közalapítvány, az Illyés Közalapítvány, az Arany János Közalapítvány, az Apáczai Közalapítvány, újabban a Szülőföld Alapítvány, a Magyar Kulturális Alapprogram és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma. Az EME támogatója a Communitas Alapítvány is.

A 150 éves Erdélyi Múzeum-Egyesületet befejezésül Eötvös József üdvözlő szavaival köszöntjük: „Mint a sziklafalon leszivárgó cseppek, mint vékony vízfo-
nalak kis erekbe egyesülnek, hogy másokkal együtt előbb gyöngye patakokat képez-
zenek, később végre a vízerek, patakok, zúgó folyamok és csendes folyók egye-
süléséből a hatalmas folyam támad, mely egy ország kincseit hordja és a népeket
összeköti: ilyen a tudományos haladás.”

„A mi munkánk nem csak a jelené s céljaink a messzi jövőbe vezetnek. Az
alapítás köve és világa olyan előttünk, mint a hegytetőre törekvő vándor előtt a
messze maradt hegylánc, honnan rég elindult. Vissza-visszatekintünk, hogy lássuk
megtett utunkat, s kiindulásunk szép emlékü tájait, de még előttünk a cél, a tető.
Az alapítók nagy lelke és példája lebeg előttünk, és sok szép reménységünk biz-
tat. És a mi szívünk is megtelik reménnyel és hittel, midőn ötven év után célunk
felé, munkánkra indulunk” (Kelemen Lajos: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története
1909–1942.* 79.).

Induljunk hát munkánkra százötven év után is, reménnyel és hittel!

Irodalom

1. *Az EME budapesti bemutatkozása.* 1995. január 26. 1995 Kutatás- és Szerveztelemző Intézet. Budapest.
2. BENKŐ Samu, Dávid Gyula, Faragó József, Mócsy Ildikó (szerk.)
1991 *Az EME Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi, valamint Jog-, Közgazdasági- és Társadalom-
tudományi Szakosztályainak közleménye.* EME Kiadás. Református Egyház Misztótfalusi Kis
Miklós Sajtóközpontja. Kolozsvár.
3. BISZTRAY Gyula, Szabó T. Attila, Tamás Lajos
1941 *Erdély magyar egyeteme.* Kolozsvár.
4. EGYED Ákos
2004 *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület. Societatea Muzeului Ardelean. Siebenbürgischer Museum-
Verein.* EME. Kolozsvár.

5. EGYED Ákos
2005 *Gróf Mikó Imre — Erdély Széchenyije*
A debreceni Egyetem Történeti Intézete és az EME kiadványa. Multiplex Media — DVP. Debrecen.
 6. ERDÉLYI Pál (szerk.)
1909–1942 *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félévszázados ünnepére (1859–1909)*. EME. Kolozsvár.
 7. GYÖRGY Lajos (szerk.)
1937 *Az EME háromnegyed-százados tudományos működése (1859–1934)*. EME. Cluj-Kolozsvár.
 8. HAJNIK Károly (szerk.)
Országgyűlési beszédek és hozzászólások. Beszédtár záradékul az 1841–42-ik országgyűlési jegyzőkönyvhöz. Nyomatott a Királyi Lyceum Intézetében. III. kötet.
 9. JAKÓ Zsigmond
1942 *Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárának múltja és feladatai*. Erdélyi Tudományos Füzetek 133. Kolozsvár.
 10. KÁNTOR Lajos
1930 *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület problémái*. Erdélyi Tudományos Füzetek 23. Kolozsvár.
 11. KÁNTOR Lajos
1930a *Az EME története 1924-től napjainkig*. Erdélyi Múzeum, 1930. 1-17.
 11. KELEMEN Lajos
1909 *Törekvések az Erdélyi Múzeum megalapítására*. Erdélyi Múzeum, 1909. 353-375.
 12. KELEMEN Lajos
1909a *Az Erdélyi Múzeum története*. Kolozsvár. Újraközölve: Erdélyi Pál (szerk.) *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félévszázados ünnepére (1859–1909)*. EME Kolozsvár. 1909–1942. 5-80.
 13. MIKÓ Imre
1856 *Erdélyi Múzeum-Egyesület*. Kolozsvári Közlöny. 1856. március 31.
 14. SZABÓ T. Attila
1942 *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai*. EME. Kolozsvár.
 15. SZILÁGYI Sándor
1859 *Az Erdélyi Országos Múzeum előzményei*. Budapesti Szemle, VII. 1859. 325-358.
-
-

Kosztolányi Dezső
(1885—1936)

Még büszkén vallom, hogymagyar vagyok

Még büszkén vallom, hogy magyar vagyok,
És nagyapám, a régi katona
hallgatja mosolyogva, boldogan,
sebforradástól lángol homloka
s én térde közt, hadarva szavalok,
hogymagynak mindenütt a magyarok.

Csak a szeme borul el néha kissé:
Jaj, meg ne tudja ez az árva gyermek,
hogymagynak messze, különös világok,
s aranyba nyílnak a versailles-i kertek,
jaj, meg ne tudja és ne lássa őket,
ne lássa fényük és ne hallja hangjuk,
amagyar szó a hét szilvafa alján
körötte most még mint tengermoraj zúg.
Óvjátok édesen az édes álmát,
mint álmát a szegény beteg gyereknek,
hogymag ne tudja, élete nem élet,
és meghalt már, bár alig született meg.
Jaj, meg ne tudja, hogymagba minden,
ha dalol és ha a távolba lát,
mert néma gyermek minden kismagyar,
s a Nagyvilág nem érti a szavát.

Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most

Lásd, kisfiam, ezt mind neked adom most,
legyen tiéd örökre az egész.
Vedd a telet és a nyarat, a lombost,
itt van neked az epe és a méz.
Ez itt a keserű s ez itt az édes,
ez a fekete és ez a fehér,
ez a nyugalom, s a láz is, hogy égess,
ez itt a méreg és ez a kenyér.
Tejet adok, de hozzá szörnyű vért is,
ölelni lágyan és birkózni kart,
és harcot is, hogy harcolj csakazértis,
a rózsá mellett ott legyen a kard.
Van még néhány elhányt és csonka holmi,
egy kis verőfény és egy-két kacaj,
viaskodó kedv, várat ostromolni,
és végezetre egy nagy, tompa jaj.
Iker ajándékot veszel örökbe,
oly ember-ízű és oly felemás,
de ember adta, nem telt néki többre,
egyet ne vívj, mély kútakat ne áss.
Sötétben nyújtom ezeket tenéked,
s koldus apád most tétovázva áll,
mert nincs egyéb. Jobbjában ott az élet,
és a baljában ott van a halál.

Őszi reggeli

Ezt hozta az ősz. Hűs gyümölcsöket
üvegtálon. Nehéz, sötét-smaragd
szőlőt, hatalmas, jáspisfényű körtét,
megannyi dús, tündöklő ékszerét.
Vízcsöpp iramlík egy kövér bogyról,
és elgurul, akár a briliáns.

A pompa ez, részvéttelen, derült,
magába-forduló tökéletesség.
Jobb volna élni. Ámde túl a fák már
aranykezükkkel intenek nekem.

Boldog, szomorú dal

Van már kenyerem, borom is van,
van gyermekem és feleségem.
Szívem minek is szomorítsam?
Van mindig elég eleségem.
Van kertem, a kertre rogyó fák
suttogva hajolnak utamra,
és benn a dió, mogyoró, mák
terhétől öregbül a kamra.
Van egyszerű, jó takaróm is,
telefonom, úti bőröndöm,
van jó-szívű jót-akaróm is,
s nem kell kegyekért könyörögnöm.
Nem többet az egykori köd-kép,
részegje a ködnek, a könnynek,
ha néha magam köszönök még,
már sokszor előre köszönnek.
Van villanyom, izzik a villany,
tárcám van igaz színezüstből,
tollam, ceruzám vigan illan,
szájamban öreg pipa füstöl.
Fürdő van, üdíteni testem,
langy téa beteg idegeimnek,
ha járok a bús Budapesten,
nem tudnak egész idegennek.
Mit eldalolok, az a bánat
könnyekbe borít nem egy orcát,
és énekes ifjú fiának
vall engem a vén Magyarország.
De néha megállok az éjen,
gyötrődve, halálba hanyatlón,
úgy ásom a kincset a mélyen,
a kincset, a régit, a padlón,

mint lázbeteg, aki föleszmél,
álmát hüvelyezve, zavartan,
kezem kotorászva keresgél,
hogyan, valaha mit akartam.
Mert nincs meg a kincs, mire vágytam,
a kincs, amiért porig égtem.
Itthon vagyok itt e világban,
s már nem vagyok otthon az égben.

Rapszódia

Nincs, ahova hazatérjek,
ténfergek, mint a kísértet
éjszaka.

Süt a napfény, mégse látnak,
a magyar a nagyvilágnak
árvája.

Megy az élet, jó az élet,
ebek vagyunk és cselédek,
bolondok.

Jajgatok, de nincs, ki hallja,
vizes a kalapom alja
a könnytől.

Jaj, ha szám egyet kiáltna,
kitűzném a kapufára
szívemet.

Csak csendesen, szívem aludj,
jó nekem így, jó nekem úgy,
akárhogy.

Így végezték bús hatalmak,
olcsó víz a magyar harmat,
sárba hull.

Mit bánják ők? Nevetnek ők,
várnak akácos temetők
mireánk.

Édesanyám, minek szültél?
Elhervadtál, megőszültél
hiába.

Már megtanultam

Már megtanultam nem beszélni,
egy ágyba hálni a könnyel,
dermedten, élet nélkül élni,
nevetni két szemembe könnyel.

Tudok köszönni ostobáknak,
bókolni is, őrjöngve dúltan,
hajrázni, ha fejemre hágnak.
Az életet én megtanultam.

Csak oly unott ne volna minden,
a jó, a rossz, amit a sors hoz.
Ennen-sebem is úgy tekintem,
akár egy esetét az orvos.

Mindazt, mi fáj és van, megértem.
Nekem jutalmat hát ki adhat?
Nem zöld kölyök vagyok. Megértem:
Halál, fogadj el a fiadnak.

Brauch Magda

Kosztolányi Dezső

— a humanista

„Ilyen az ember. Egyedüli példány.”
(*Kosztolányi Dezső: Halotti beszéd*)

A humanista, humanitás, humanizmus fogalmaknak többféle értelmezése is található az idegen szavak és kifejezések kéziszótáraiban. Jelenthetik a reneszánsz kor tudósát, az antik műveltség ismerőjét, a társadalmi haladást támogató személyt. Kosztolányi Dezső életművével, költői és emberi hitvallásával kapcsolatban azonban a szó mai legelterjedtebb értelmezését kell elfogadnunk: eszerint a humanizmus az emberi méltóság tiszteletben tartását, az emberhez méltó magatartást jelenti.

A magyar irodalom — a legalábbis a modern, azaz XX. századi magyar irodalom — legnagyobb humanistája. Gyakran jellemzik így az 1885-ben, 125 éve született Kosztolányi Dezsőt, bizonyára pontatlanul és elfogultan, hiszen csínján kell bánnunk a szuperlatívuszokkal. Kortársai közül Babits is a humanizmus nevében tiltakozik „fortissimóban” az I. világháború embertelensége ellen (és ezért a múlt rendszer irodalomtörténete csak pacifistának ismerte el), nem beszélve élete vége felé írott antifasiszta verseiről és a csodálatos *Jónás könyvéről*. Ady is Ember maradt az embertelenségben, Juhász Gyula a dolgozó ember értékteremtő erejét dicsőíti, „kinek testvére Szépség és Szabadság”. Tóth Árpád vagy Dsida Jenő — akárcsak Kosztolányi — a kisemberek kiszolgáltatottságára hívják fel a figyelmet, József Attila az embernek a teljes élethez való jogáért küzd, Salamon Ernő egész életműve nem egyéb, mint „a szegény nép dicsérete”, Radnóti tiltakozása a barbárság ellen magasan túlnő az általános humanizmuson.

A konkrét példák sorát a végtelenségig lehetne folytatni, a XX. század megpróbáltatásai, a háborúk, a fasiszmus és később a sztálinizmus, a gazdasági válságok, a városi és falusi nincstelenek nyomora — beleértve az értelmiség egy részét is — az emberek közötti elidegenedés, a gazdagok és a szegények közötti áthidalhatatlan szakadék, még falusi környezetben is (gondoljunk Móricz írásaira) minden becsületes írástudót — származásától, társadalmi hovatartozásától függetlenül — arra készítetett, hogy, mint utolsó szalmaszálba, kapaszkodjék a humanizmus örök érvényű eszméjébe, hiszen ez az eszme létezik. S ha van, akkor elsősorban a költő, az író, a művész, a többre hivatott kötelessége hirdetni, a

próféta szavával világgá kiáltani akár süket füleknek is, pusztába kiáltott igeként is, hiszen „vétkesek közt cinkos, aki néma” (Babits: *Jónás könyve*).

Kosztolányi tehát korántsem állt egyedül humanizmusával a két világháború közötti magyar irodalomban, és ez így van jól, de — nem csak a születésnapja okán szólunk most róla — tény, hogy ez a nemes fogalom mégis az ő nevével nőtt össze a legszorosabban az irodalomkedvelők tudatában. Nehéz erre pontos magyarázatot találni, de talán az lehet az oka, hogy lírájának és prózájának szinte minden darabját áthatja az emberek, de különösen a jelentéktelen kisemberek iránti szeretet és megbecsülés.

Az életrajzi adatok nem törvényszerűen, de gyakran hozzásegítenek egy életmű megértéséhez, befolyásolják a szerző emberi magatartását, költői hitvallását. Kosztolányi nem született gazdag családban, polgári értelmiségi szülők gyermeke, apja tanár, és a költő úgy érzi, hogy apjának foglalkozása, hivatása eleve predestinálja embertársainak megértésére, megbecsülésére. *Tanár az én apám* című versében így határozza meg helyzetét az emberek között:

„Az én édesapám az emberek apja,
s én az embereknek testvére vagyok.”

Első „igazi” kötetéből (*A szegény kisgyermek panasza*) sejthető, hogy a költő gyermekkorában az üvegkalitkába zárt madáréra hasonlítható, mert beteges, érzékeny lelkű, szélről is óvott fiúcskának mutatja be önmagát. Félt mindentől, ami számára ismeretlen és idegen, ugyanakkor kíváncsi is volt rá, hogy „Milyen lehet a világ ott kívül”. Felfigyelt a „zárt ajtó előtt szepegő”, rongyos ruhájú kis társakra, akikkel már akkor megosztotta volna mindenét:

„Tinektek is legyen, ami enyém,
arany-rétes, habos krémeslepény”

— — — — —
„Legyen minden cukrászda a tiétek
a méz, a bonbon és a karamell.”

Eléggé szokatlan ez a hang, ez a téma 1910-ben, hiszen a kis József Attila is csak később írta-írhatta le, hogy szeretne „öt forintért kuglert venni” (és ez számára már gazdagságot jelentett volna).

A szánalom és a szeretet nem azonos fogalmak, de nem is lehet a kettőt teljesen elválasztani. Kosztolányi, a polgári család gyermeke, már korán felfigyel korának legkirívóbb igazságtalanságára: a gazdagok és szegények közötti különbségre, és ez a téma visszatér, új elemekkel gazdagodik később egész életművében. A szerző nemcsak szánakozik azokon, akiket az élet nem kényeztetett el, hanem velük érez, szolidaritást vállal velük, és nemcsak a szűkös életkörülményeikre figyel föl, hanem elsősorban arra a helyzetre, amelyben egyes emberek másokat —

társadalmi, vagyoni helyzetük okán — megalázhatnak, semmibe vehetnek, és ez természetesnek tűnik számukra.

Miért nem egyforma minden ember? Különbek-e egyesek másoknál a származásuk, a vagyonuk vagy a társadalomban elfoglalt helyük miatt? Megilleti őket ezért az alázat vagy akár a tapintat is? Ezekre a kérdésekre keres (és ad is félreérthetetlen) választ jó néhány hosszabb-rövidebb írásában, költeményében. Talán legismertebb ilyen tárgyú novellája a *Sakk-matt*, amelyben egy dúsgazdag, de beteg gyermek családja hamis érzelmi követelmények alapján megköveteli — igaz, meg is fizeti —, hogy egy szegény sorsú, de éles eszű fiatalember állandóan vereséget szenvedjen a sakkipartikban a beteg fiútól. A szegény diák először valóban megteszi, amit kérnek tőle, de éles eszével hamar rádöbben, hogy a tőle követelt, kieroszakolt tapintat nem a beteg, hanem a gazdag fiúnak szól. Megalázonak érzi helyzetét, és egy bizonyos ponton betelik a pohár: önérzete föllázad, lemond az úri ház nyújtotta előnyökről, leszámol a hazug helyzettel, amely ezen a ponton már jelképpé válik:

„Egyszerre aztán kétségbeesett elhatározásom támadt. E hústalan csontkoponyáról utoljára letépem azt a hazug aureolát, melyet finom és fehér arisztokratáczek fontak köréje, hogy a földön marasszák... Görbedt gerincem merészen rázta le az alázatosság szolgajármát... A bástyák keményen állottak, a futók serényen vigyáztak, a lovak, mintha a fülüket hegyezték volna: minden báb a diadalmas gondolkodás, s a szikrázó ész egy-egy epopája volt.”

A következő pillanatban a kiszolgáltatott szegény sorsú fiú, az urak „játékszere, kitömött szalmabábjá, rabszolgája” ragyogó diadalt arat, elsősorban saját maga fölött:

„Mikor aztán újra rám került a sor, az agyamra ömlő vértől szinte vakon, az indulattól részegen, az öröm remegő kiáltásával szóltam.

Sakk, matt!”

Jelképes ez a győzelem, mint ahogy jelképes a kirívó ellentét is a szegény sorsú, de egészséges, derék, éles eszű házitanító és a csenevész, beteges, szellemileg is korlátolt, de dúsgazdag arisztokrata származású gyermek között. Az író állásfoglalása nem kétséges, annál is kevésbé, mert egyes szám első személyben beszélteni pozitív hőst. Ugyanez a — már-már a lázadásig menő — nonkonformizmus jellemzi egy másik híres, közismert novellája, *A kínai kancsó* hőst is, aki — miután dúsgazdag látogatójuk véletlenül apró szilánkokra töri lakásuk egyetlen értékét, a hatalmas kínai kancsót, és eszébe sem jut kárpótolni őket — így morfondírozik: „... akik ma élnek, a gazdag embert egészen úgy tisztelik, úgy imádják, mint Istent? Boldogok, ha jó hozzájuk, de akkor is boldogok, ha kegyetlen, embertelen és komisz, ha tiporja és rugdalja őket. Maguk se tudják, hogy miért tisztelik, imádják a gazdag embert. Nyilván azért, mert ő maga ő, mert ő a gazdag ember.”

Ebből az írói hitvallásból, emberi magatartásból kiindulva könnyen érthető, hogy miért áll Kosztolányi életművének központjában az úgynevezett kisember.

Ez a kategória nem jelent feltétlenül nincstelen, éhező proletárt vagy földhözragadt szegényparasztot, zsellért, hiszen Kosztolányi származásánál fogva sem ábrázolhatta olyan hitelesen ezeknek a rétegeknek az életkörülményeit, mint József Attila vagy Móricz Zsigmond. Az ő kisembere a jelentéktelen, a szürke, az ismeretlen, a magányos, a sikertelen vagy egyszerűen a mindennapi: a háztartási alkalmazott, a — tönkremenés szélén álló — kiskereskedő, a villamoskalauz, a magányos özvegyasszony, a tintapecsétetes íróasztalnál körmölő kistisztviselő. Ezeket az embereket nem becsüli, nem veszi észre senki, ezek a kisemberek nem ismerik — mai divatos szóval élve — a sikerélményt. S jóllehet Kosztolányi korántsem tartozott ebbe a kategóriába, emberségével, — ismét egy mai kifejezéssel — empátiájával maximálisan együtt tudott érezni ezekkel a jelentéktelen emberekkel. Többféle típusukat is megkülönbözteti, de valamennyiük közös vonása az elesettség, a kiszolgáltatottság vagy egyszerűen életük, sorsuk szomorú távlattalansága.

Nehéz ezt felfogni konkrét példák nélkül. Talán egyik legtipikusabb alakja a szürke kisembernek az *Appendicitis* című novella hőse, egy kishivatalnok, akinek eseménytelen életében, egymásba folyó egyforma napjaiban egy váratlan fordulat, egy hirtelen jött, gyors beavatkozást igénylő vakbélgyulladás jelenti a legnagyobb élményt, mely későbbi életét is végigkíséri. Először fordul elő vele, hogy „fontos” lesz, fehérköpenyes orvosok veszik körül, hogy egyáltalán észreveszik. Nem véletlen az sem, hogy amikor később, évek elteltével is, erről mesél családjának, munkatársainak, mindig újabb elemekkel színezve ki a nagy eseményt, mindenki szívesen meghallgatja akárhányszor is, hiszen a hozzá hasonlók és hasonlóké is elhiszik, hogy egy ilyen esemény tartalmat adhat egy ember életének.

A *Szürke glória* című elbeszélés nyelvtanárnője nem ilyen tragikus hős, hiszen vele még ennyi sem történik. Naponta 10 órát ad, tanítványtól tanítványhoz szaladva — s mindezt a pusztta megélhetésért, a mindennapi kenyérért, az ötödik emeleti, mosókonyha melletti albérleti szobáért. Esténként berekedt torokkal, fáradtan fekszik le, már gondolatai sincsenek.

Hozzá hasonló tipikus alakok a szerző lírájában ábrázolt kisemberek, a meghatározó melegséggel megjelenített gépírókisasszony, a már-már robotgéppé vált villamoskalauz, aki, ha este fáradt, leül a padra, „s olyan, mint egy ember, mint egy utas” (*A kalauz*). Persze, az utas is lehet fáradt, elgyötört, például az özvegyasszony, akinek senki sem akar ülőhelyet adni:

„Mondjátok, emberek,
ha láttok itt amíg dülöngök,
rendkívül-furcsa, kis fekete kalapomban,
rogyadozó térdemmel,
s a gyakor szüléstől
megroncsolt méhvel,

nem jut eszetekbe
az édesanyátok?”

(*Özvegy a villamosban*)

Aki ilyen mértékben fel tud figyelni a körülötte zajló élet látszólag jelentéktelen eseményeire, az bele is tudja élni magát bármelyik embertársának sorsába. Nem véletlen, hogy páratlan együttérzéssel mutatja be a tönkrement patikus alakját: „Benn a patikában csüggedten, petyhüdten üldögélt egy alacsony, igénytelen emberke, szürke ruhában, szürke hajjal. Olyan levert volt, mint egy öngyilkos, közvetlen a tette elkövetése előtt” (*A patikus meg ő*). Kosztolányi alteregója, *Esti Kornél* kétféle kenőcsöt is vásárol tőle (melyeket aztán a hídról a Dunába dob), mert arra gondol, hogy így talán egy időre visszaadta a patikusnak az életbe vetett hitét. Egy másik hasonló tollrajzban (*Az utcaseprő*) hasonló jelenetet mutat be. Hőse a munkanélküliségtől féltő öreg utcaseprő lapátja elé dob egy fölösleges papírlapot, s az öregember hálásan pillant rá.

„Az én koromban
öngyilkosok ezrei földre borultak
Az én koromban:
méreggel aludtak el a nyomorultak

— — — — —
Az én koromban:
mint koldusok álltak a sarkon az épek.

— — — — —
Az én koromban:
mindannyian ó de magunkra maradtunk.
Az én koromban:
sírtunk, amikor kenyérünkbe haraptunk.
Az én koromban:
nem volt, ki szegény szíveket melegítsen”

írja *Litánia* című versében, mely kísértetiesen emlékeztet Radnóti *Töredékek* című költeményére:

„Oly korban éltem én e földön,
mikor gyermeknek átok volt az anyja,
s az asszony boldog volt, ha elvetélt,
az élő irigylé a férges síri holtat,
míg habzott asztalán a sűrű méregoldat.”

Nyílegyenes út vezet Kosztolányi Litániájától Radnóti *Töredékéig*, a nyílt fasizmusig, „mikor az ember úgy elaljasult, hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra”.

Kosztolányi világosan látja, hogy a világ az elembertelenedés felé halad, s ennek az útnak azt az állomását bírálja, állandóan visszatérő hevességgel és makacssággal, amelyen az emberek többsége szolgává alacsonyodik, emberszámba sem vett robotgéppé válik. Ezt mutatja be *Imre* című tollrajzában és számos más rövidebb írásában, de felháborodása leghíresebb regényében, az *Édes Anna* címűben jut el a tetőfokra.

Kosztolányi cseléd-főhőse, Édes Anna kiválóan alkalmas arra, hogy robotgéppé váljék: alázatos, engedelmes, szelíd, halk szavú, tökéletes munkaerő, és annyira naiv, hogy föl sem éri ésszel megaláztatottságának tényét és mértékét, csak ösztönével tiltakozik (de ezt maga sem veszi észre). Munkaadói, Vized, de főleg a felesége az átlagosnál is kegyetlenebbek hozzá, mert kihasználják naivságát, minden örömtől megfosztják, nincs hozzá egyetlen emberséges szavuk sem. Nem értik meg, nem közelednek hozzá, csak baráti körükben kérkednek vele, hogy „végre megtalálták az igazit”, akit csak a munka érdekel. Pedig Anna, akinek több megaláztatáson is át kell esnie, csak látszólag idomult engedelmes gép. Ő is ember, sőt, érzékeny ember, akiben ez a megalázó bánásmód olyan gyűlöletté halmozódik, mely egy váratlan pillanatban szinte öntudatlanul robban.

Az emberség igényét senkiből sem lehet kiölni — ezt példázza a regény. A szerző jogosnak tartja Anna lázadását még ebben a szörnyű formában is, hiszen a kis cseléd-lányt védő Moviszter doktor, aki a tárgyaláson Anna mellett tanúskodik, félreérthetetlenül az író szócsöve. Persze az sem véletlen, hogy egyedül marad véleményével, mivel a budai úriház cselédtartói sem bánnak különkülön alkalmazottaikkal. A szolgát senki sem tudta, nem is próbálta megérteni, aki a másik oldalon állt.

Persze, abban az időben is voltak jótékonyági akciók, sokan valóban sajnálták a szegényeket, de ezzel nem oldottak meg semmit. Kosztolányi több művéből is kiderül: ő nem sajnálni akarja, ő szereti őket:

„Ó én szeretem a bús pesti népet,
mely a Külső-Józsefvárosba tépett
ruhákba jár vasárnap délután
és álmolyogva, szédelegve hallja,
hogy döng a tükrös kávéházak alja
s a mozi-reklámokra néz tunyán.”

vallja *A bús férfi panasza*i című ciklusban (*Ó én szeretem a bús pesti népet*). Verseiben állandóan visszatérő téma ez:

„Mennyi ember van,
akit szeretek.
Mennyi nő és férfi,
akit szeretek.
Rokonszenves boltileányok,

kereskedősegédek, régi és hű
 cselédek, lapkihordók, csöndes,
 munkás írók, kedves tanárok,
 kik vesződnek a kisfiammal”

(Szeretet)

Nem véletlen, hogy önmagát is az egyszerű emberek közé sorolja, mint „csöndes, munkás író”, hiszen köztudomású, hogy rengeteget dolgozott, családjának és önmagának viszonylagos jólétét szellemi munkájával teremtette meg. Becsülte a munkát, akár kétkezi, akár szellemi, csak a lélektelen robotot ítélte el, illetve — mivel erre is gyakran szükség van — azt a szemléletet, amely az ilyen munkát végző embert lebecsüli, semmibe veszi. Hangsúlyozza, hogy minden ember pótolhatatlan érték, és nem létezik nagyobb veszteség, mint egy ember halála:

„Ilyen az ember. Egyedüli példány.
 Nem élt belőle több és most sem él,
 s mint fán se nő egyforma két levél,
 a nagy időn se lesz hozzá hasonló.”

„Keresheted őt, nem leled, hiába,
 se itt, se Fokföldön, se Ázsiába,
 a múltba sem és a gazdag jövőben
 akárki megszülethet már, csak ő nem.”

(Halotti beszéd)

E kristálytiszta érvelés mellett, mely már-már kegyetlenül igaz, azt is megtudjuk a versből, hogy az elbúcsúztatott ember egy volt Kosztolányi kisemberei közül, mert: „Nem volt nagy és kiváló” és „boldogan meredt a kezében égő olcsó cigaretta füstjére”. Ez az ember most, a halálban mindenkinek egyenrangú társává vált, hiszen: „Akárki is volt ő, de fény, de hő volt”.

A szerző, aki gyermekkorától kezdve egész életében sóváran kereste, megtalálta az egyszerű mindennapi emberekhez vezető utat. Ő, a kivételes tehetség, a kiválasztott, egyenrangú társává vált a kisembernek, a dolgozónak, a szegénynek és megalázottnak, melynek félreérthetetlen, egyértelmű sorokkal elkötelezte magát:

„Bármerre mennék, ide visszatérnék,
 bármerre szállnék, átkozott, szegény nép,
 a gondodat kiáltaná a szám,
 — — — — —
 mert bánatkővel van utcád kirakva,
 szemed a bánat végtelen patakja
 s jaj, ez a föld, e bús föld a hazám.”

(Ő én szeretem a bús pesti népet)

Málnási Ferenc

„Jót s jól!”

avagy

Kazinczy Ferenc és a nyelvújítás

2009-ben ünnepeltük Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóját, és a Magyar Nyelv Évében emlékeztünk arra, hogy a széphalmi Mester által vezetett nyelvújítás is hozzásegítette magyar anyanyelvünket, hogy 1844-ben államnyelvvé nyilvánítsák.

„Mit tett ő a hazáért?” — tette fel a kérdést Petőfi Sándor 1847-ben Széphalmon. Válasza: „...csak félszázadig / Tartá vállán, mint Atlasz az eget, / A nemzetiségnek ügyét.”

„Van három szavunk, amely meghatározza létezésünk teljességét. Az első az anyaöl, a második az anyaföld, a harmadik pedig az anyanyelv. Az első az életet adó, az életre nevelő, a második a létezésünk, sorsunk, munkánk, sikereink és kudarcaink színtere, s majdani nyugvóhelyünk is. És ami a kettőt egybefogja — a harmadik —, ez az anyanyelv. Hogy nyelvünk, létezésünk hármas egységét az anya szavunkkal kapcsolta egybe, az nemcsak azt jelenti, hogy e három milyen mértékben meghatározója életünknek, de egyúttal a nyelv, a magyar nyelv sűrítő erejét és képességét is fölragyogtatja” — vallja az anyanyelvről Gál Sándor.

S a prózai szöveg mellé „a megváltó anyanyelv” dicséretéről ide kívánczik egy lírai vallomás is, Gömöri György *Naponta* című költeményéből:

„Naponta nyelvet — álarcot cserélek.
Néha hogy érzem: arcom már ez álarc,
néha meg: hiába vergődik a lélek,
megváltásra csak önnelvén találhat,
mert leírhatom angolul az élet
minden rejtelmét, le a mindenséget,
de anyám nyelvén tudom csak kidadogni
a naplementét alkotó igéket.”

A nyelv, anyanyelvünk is, felhalmozott tudás, az emberi kommunikáció közege, tudatos társas cselekvés. A nyelv, anyanyelvünk is, használatban létezik, s a használat folyamán változik, mert a világ is változik, az ember életkörülményei, műveltsége, gondolkodásmódja is formálódik. Ezeket a nyelvi változásokat először a szókészletben, a lexikában s a hozzájuk kapcsolódó szókapcsolatokban vesszük észre. E változási folyamatból most a felvilágosodás korának legfontosabb eseményét, a nyelvújítást vizsgáljuk meg.

„A magyar nyelv zivataros századaiban” a kényszerítő idegen nyelvi hatások szorítása ellenére anyanyelvünk nem sorvadt el (pedig Herder ezt jósolta), hanem minden tekintetben gazdagodott. Az ősi szókincs, a több mint 1200 uráli/finnugor eredetű szavunk mellé sok-sok iráni, török, szláv, latin, német, olasz, francia s újabban angol szavakat kölcsönöztünk. S nemzeti nyelvünk a magyar állam 1526-os széthullása után átvette a nemzeti együvé tartozás jelképének a szerepét és képviselőjét. A humanizmus, a reformáció, az iskolázás, a könyvnyomtatás nyomán Sylvester János, Dévai Bíró Mátyás, Szenczi Molnár Albert, Geleji Katona István, majd Károlyi Gáspár és Káldi György Biblia-fordításai, Szenczi Molnár Albert zoltároskönyve a nyelvi egységesülést mozdították elő. A török kiűzése utáni években azonban a latin nyelv egyeduralkodója a megyei és az országos politikai életben, az oktatásban és a tudományban károsan hatott a magyar nyelv fejlődésére. Ám egyre többen ismerték fel a magyar nyelv méltatlan helyzetét, természetes fejlődésének megtorpanását. A németesítést megcélzó II. József császári rendelete nyomán hosszan tartó küzdelem indult meg anyanyelvi jogainkért, a magyar nyelv államnyelvvé válásáért. A felvilágosodás eszméinek a szellemében Bessenyei György indította el a mozgalommá szerveződő nyelvújítást a *Magyarság* (1770), *A magyar néző* (1779), *A bolmi* (1779), valamint a *Jámbor szándék* (1781) című röpirataiban, összekapcsolva a nyelv gazdagításának ügyét a társadalmunk felemelkedésének reformjával. Bessenyei felismerte, hogy az anyanyelvi oktatás és a tudomány eltéphetetlen szálakkal kapcsolódik a szélesebb körű művelődéshez, a demokratikus államigazgatáshoz (a kor szavával élve „a közboldogsághoz”). Azt hirdette, hogy az országnak modern gazdálkodásra lenne szüksége, ennek feltétele a mesterségbeli tudás és a tudományok fejlesztése, ezt pedig csak anyanyelven lehet magas szinten megszerezni, magyar nyelvűvé kell tenni az oktatást az alsóbb fokú iskolától az egyetemig, ezért gazdagítani, csiszolni kell a magyar nyelvet. „Minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, idegenen sohasem” (*Magyarság*). „Míg az ország törvénye latinul van, míg ezen a nyelven perelnek, ítélnek, addig sem idegen, sem magyar nyelven nem fog tudni a magyar nemzet” (*A bolmi*).

Ennek a mozgalomnak erdélyi hajtása Bod Péter egyház- és irodalomtörténészünk munkássága, aki Apáczai Csere János nyomán „tudós emberekből álló magyar társaság” létrehozását sürgette, Benkő József háromnyelvű (latin—magyar—román) botanikai szótára Erdély növényzetéről, Fogarasi Papp József

természettudós pályázata, Benkő Ferenc geológus, botanikus és Kovács József fizikus, nagyenyedi tanárok oktatói munkája, valamint Samuil Micu-Klein, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Dimitrie Eustatievici tevékenysége, a *Suplex Libellus Valachorum* megszületése, a Bruckenthal-gyűjtemény, a kolozsvári színjátszó társaság megalakulása Wesselényi Miklós hathatós támogatásával s nem utolsósorban az 1793–1803 között tevékenykedő Erdélyi Magyar Nyelvűvelő Társaság, Aranka György vezetésével.

Az anyanyelvünkért küzdő mozgalom legeredményesebb, országos érdeklődést keltő, sokakat megmozgató szakaszának Kazinczy Ferenc volt a vezéralakja. 1808-ban a *Thübingiai pályázatra* írt művében szenvedélyes igennel felelt arra a kérdésre: alkalmas-e a magyar nyelv az államnyelv feladataira? A *Tövisek és virágok*, 1811-ben kiadott epigramma-gyűjteménye, valamint a *Poétai episztola Vitézkovics Mihály úrhoz* című verse világosan megrajzolták véleményét: minden nyelv — a magyar is —, egész történelme során folyamatosan újul, változik, gazdagodik, követve az emberi gondolkodás változását; a nyelv megújulása nemcsak új szavak alkotását jelenti, semmiképpen sem csak a hibás kifejezések vagy az idegen szavak felcserélését, hanem a nyelv egészének csiszolását, hogy a nyelv „energiát, precizitást, kellemet, zengét nyerjen”; a nyelv minden változatát ki kell művelni, de különféle módon, mert „más a poézis nyelve, más a prózáé (...), s mi templomi beszédben nem jó, jó lehet a játékszínben s megfordítva és így az élet nyelvében is...”; a nyelvűvelő tevékenységgel nemcsak a nyelvet kell pallérozni, hanem az ízlést, az irodalom színvonalát is emelni, a közgondolkodást, benne a magyarságtudatot is a felvilágosodás eszméihez közelíteni.

Két tábor, a nyelvújítás-pártiak, a neológusok, és a nyelvújítás-ellenzők, az ortológusok között vita alakult ki. 1813-ban az ortológusok, név nélkül, Veszprémben, egy gúnyiratot jelentettek meg, *Mondolat* címen, amelyben a nyelvújítással élcelődtek. Erre válaszoltak 1815-ben Kazinczy Ferenc és barátai, Kölcsey Ferenc, Szemere Pál, megírták a *Felelet a Mondolatra* című ellen-röpiratukat.

Kazinczy elévülhetetlen érdeme, hogy korának minden írójával kapcsolatot teremtetett hatalmas levelezésével, az egész ország szellemi erejét mozgósította a magyar irodalom, stílus és anyanyelvünk megújítására. Működésével a politikai cselekvés lehetetlenné válása idején — gondoljunk a reformkori küzdelmekre, arra, hogy Kosuth Lajos és többen börtönbe kerültek, s magát Kazinczyt sem tántorította el, hogy 2387 napon át Munkács és Kufstein celláiban raboskodott —, Kazinczy éles vitákat kezdeményezett, harcolt a szélsőségesek ellen, nemzeti ügyé tette a nyelvújítást.

Befejezésül idézzük Kazinczy Ferenc véleményét, tanácsát szép magyar anyanyelvünk használatára vonatkozóan:

„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt ha nem érted,
Szánts és vess, és hadd másnak az áldozatot!”

(*A nagy titok*)

„Őrizzük meg anyanyelvünket,
és adjuk tovább örökségül
gyermekünknek, unokáinknak”

Nagyálmos Ildikó
beszélgetése
Dr. Brauch Magda
nyelvésszel

— *Egész életedet a magyar irodalomnak szentelted, a magyar nyelv ápolására és igényes művelésére buzdítottál mindenkit. Honnan indultál? Milyen volt gyerekkorod? Milyen hatással volt rád környezeted, a családot?*

— Temesváron születtem, nehéz bevallani, de nagyon régen, 1937-ben. Anyám családja régi aradi ősökkel rendelkezik, s mivel 3 éves koromban Aradra költöztünk, aradinak, és meglehetősen lokálpatriótának tartom magamat. Ez, persze, nem válasz a kérdéseidre. Érdekes, sohasem gondolkoztam azon, hogy miért lettem anyanyelvem művelője. Ezt természetesnek találtam, hiszen, bár meglehetősen keverék származású vagyok, az kétségtelen, hogy anyanyelvem a magyar, és — szerintem — ez a döntő, ez határozza meg, hogy ki hova tartozik.

Brauch Magda szülei

Most mégis gondolkodóba estem, hiszen arra emlékszem, hogy már zsenge gyermekkoromtól szinte tudatosan szerettem, sőt, védtem anyanyelvemet. Az egyik nagyanyám cseh származású volt — de egy szót sem tudott csehül —, a másik német (vagy sváb?), vagy nem is tudom biztosan milyen származású, mindenesetre ő és családja is — apám kivételével — érezte a német nyelv felsőbbrendűségét a magyarral szemben, persze, lehet, hogy csak én éreztem így (meg az édesanyám). Nem akarok kegyeletsértő lenni, senki sem él már az említettek közül, és azért szerettem nagyanyámat, sőt, velem egykorú unokatestvéremmel csúfolódtunk is vele, amikor helytelenül törte a magyart, de ő sohasem haragudott érte.

Brauch Magda (a harmadik sorban középen)
VII. osztályos korában az osztállyal és tanáraival

**Gimnazista diáklányként
a fakó nyakkendővel,
amire mindig büszke volt**

Valami mégis rosszul eshetett, mert nem voltam hajlandó németül megtanulni, pedig abban a korban csak úgy ragadtak rám az idegen szavak. Később, középiskolás koromban, szűkebb családkból többen is kifogásolták, hogy szüleim magyar iskolába járatnak. Ha büszkék voltak tanulmányi eredményeimre, megjegyezték: „abban a szar magyar iskolában?” Megjegyzendő, hogy itt Aradon a magyarság csak a lakosság 10%-át teszi ki, és a román tannyelvű osztályokban azóta csak nőtt a magyar anyanyelvű tanulók száma, vagyis ez a „divat”, ez a „pláne”, hogy én is közönségesen fejezzem ki magamat. Csoda, ha ez a szokás vagy magatartás vagy szemlélet — nevezzük,

ahogy akarjuk — dacot és ellenállást vált ki egy nagyon is öntudatos tinédzserből, amilyen magam voltam? De ez csak egyik oka volt pályaválasztásomnak és a nyelvművelés iránti elkötelezettségemnek. Amint azt már első nyelvművelő kötetemben is megírtam, a legnagyobb hatással magyartanárom, a felejthetetlen emlékű Ficzy Dénes volt rám. Nem tartott szabályos irodalom- és nyelvtanórákat, de gyakran, még a katedrához sem érve, feladta a leckét: „Fordítsák magyarra a következő magyar mondatot: „Felszálltam a tramvájra, de nem volt bilétám, a sfátig akartam csak menni, de jött a kontrollor” és így tovább. Sajnos, sokan így beszélnek Aradon, Temesváron és máshol is. Ezért lett az első nyelvművelő kötetem címe: *Magyarról magyarra*.

Az érettségi idején

Elsőéves magyar szakos egyetemistaként Torockón
(a legfelső sorban bal oldalt)
egy tanulmányi kiránduláson
a vezető professzorral, Szabó T. Attilával

— *Mesélj a főiskolai évekről! Kik voltak az évfolyamtársaid? Ki milyen hatással volt rád?*

— A kolozsvári, előbb csak Bolyai, majd Babeş—Bolyai egyetemen eltöltött 5 év felejthetetlen marad számomra, és talán életem legszebb, de nagyon nehéz évei voltak. Nem a tanulás, a vizsgák miatt, bár tagadhatatlan, hogy lámpalázias voltam, mindegyik vizsgám előtt úgy éreztem, hogy semmit sem tudok, de ezzel mindenki így volt. A kellemetlenséget — és ez a legenyhébb kifejezés — a politikai helyzet okozta, ami meghatározó és félelmetes volt számomra is azokban az években. Ott voltam a magyarországi forradalom idején, aminek Kolozsváron is erős hatása volt, magunk is belekeveredtünk többé-kevésbé az eseményekbe, amiért két évvel később, 1958-ban egyeseknek keserves árat kellett fizetniük: három tanáromat és két évfolyamtársamat több évi börtönre ítélték, többeket kicsaptak egyik napról a másikra. Sőt, egyik percről a másikra. Ez nagyon hosszú és bonyolult történet, talán egyszer részletesen megírom, hiszen ott voltam, szinte magam is bajba kerültem, egyébként teljesen ártatlanul, mert az egészből nem sokat értettem akkor. (Már sokszor meg akartam írni, talán majd egyszer ez a folyóirat közölni is fogja). Kicsapták az egyik legkitűnőbb évfolyamtársamat és barátnőmet, Váradi Emesét, akinek Szilágyi Domokos, a fölöttünk járó költő udvarolt. Történetüket a *Szeretlek, kedvesem!* című, a múzsákról szóló kötetemben már

megírtam. Ott voltam a két egyetem egyesítésekor is, ami — többek között — legkedvesebb tanárom, Szabédi László szörnyű öngyilkosságához vezetett. Az utolsó két óráját a mi évfolyamunknak tartotta egy pénteki napon 12-től 2-ig, és este, emlékszem, még ott volt a Filharmónia hangversenyén. Vasárnap délből már nem élt. Szerdán délelőtt volt a temetése, el tudtunk menni, mert a fiúknak katonaság, a lányoknak pedig szabadnapjuk volt. Titokban akarták tartani az időpontot, de máig is jó érzéssel tölt el, hogy Antal Árpád, az évfolyamfelelős tanárunk nekem súgta meg, hogy adjam tovább Szabédi temetésének időpontját. Több mint 50 év után is felkavar az emlék...

— *Egyetemi éveid alatt kezdted a tudományos munkát. Kolozsváron országos helyezést értél el A mai költők metaforáiról írt dolgozatoddal.*

— Hát ezt meg honnan tudod? Látod, a felkavaró emlékek miatt szinte megfeledkeztem róla. Ráadásul egyidőben történt az előbb elmondottakkal (öreg hiba, hogy mindig a rosszra emlékszem jobban). Nem is tudom már, hogyan kezdődött. Kitűnő évfolyam voltunk, mert a felvételin óriási volt a versengés, de csak kevesen szerepeltek a tudományos ülészakokon. Másodéves voltam, amikor először eljutottam odáig nyelvművelő tárgyú dolgozattal, de akkor nem értem el „helyezést”. Aztán Szabó Zoltán professzorom irányításával stilisztikával kezdtem foglalkozni. Valóban negyedéven a mai költők metaforáiról szóló dolgozatommal az országos első helyet nyertem el, megelőzve a román versenyzőket is. Egy bőrből készült férfi aktatáskát nyertem vele — az volt az első díj —, amit akkor örömmel édesapámnak ajándékoztam. Szegény, élete végéig viselte, és mindenkinek elmondta, hogy a lánya nyerte. Általában erre azt kérdezték: Hol nyerte? Tombolán?

Másodéves egyetemista korában
egy folklór- és nyelvjárásgyűjtő kiránduláson
a Magyarvalkó felé vezető úton
(bal szélén a fiatal nyelvész, középen a vezető tanár, Szabó Zoltán)

A 30 éves magyar szakos tanár

— 1977-ben doktoráltál, 1979-ben látott napvilágot első önálló köteted A nominális szerkesztésmód a magyar impresszionista szépirodalomban címmel.

— Mindent tudsz. Illetve a lényegét tudod. A körülmények... az megint külön regény, de legalábbis kisregény. Minden évben csak meghatározott számú doktorandust vettek föl, többségükben egyetemi tanársegédeket, lektorokat, mert számukra kötelező volt a doktori cím megszerzése. Eszembe se jutott volna felvételi-re jelentkezni, hiszen én akkor egy Arad melletti falu elemi iskolájában tanítottam, de egy Kolozsváron tartott továbbképző alkalmával volt tanárom, Szabó Zoltán biztatott, hogy próbáljam meg. Így jutottam be a négy egyetemi, főiskolai tanerő közé ötödiknek. Rengeteget dolgoztam, nem volt pihenésem. Hivatalosan Szabó T. Attila professzor volt az irányítóm, a valóságban Szabó Zoltán irányított, aki akkor még csak előadótanár volt. Szakvizsgákat kellett tenni bizottságok előtt az egész modern stilisztikából, aminek anyaga csak Kolozsváron volt hozzáférhető magyar, román, angol, német, orosz, olasz, de elsősorban francia nyelven, mert a modern stilisztika szülőhazája a francia nyelvterület. Szerencsére franciául valami-kor nagyon jól beszéltem (érteni most is mindent értek) és többé-kevésbé oroszul is. Az olaszt első olvasásra megértettem (a románhoz és a franciához is hasonlít). Az angol tudományos stílus is eléggé „nemzetközi”, legtöbbit a némettel kín-lódtam, még szótárral is nehezen értettem. Aztán a dolgozat, illetve a disszertáció összeállítása olyan nehézségekkel járt, hogy még az irányítóm se tudott minden esetben tanácsot adni. Felkerestem Budapesten a téma legnagyobb szakértőjét, Herczeg Gyulát és az aradi származású Gáldi László professzort.

Kisiratoson végzős osztálya fiúival 1967-ben

Ők megoldották a problémáimat (rájöttek a szempontkeveredésekre), de őszintén dicsérték a felkészültségemet, a témában való jártasságomat, ami nem az én érdemem volt, hanem az irányítómé. A dolgozat megvédése életem legnagyobb élménye volt. Végre valami úgy sikerült, hogy magam sem találhattam hibát a szereplésemben, fellépésemben (mert én általában elégedetlen vagyok magammal). Az igazsághoz hozzátartozik, hogy azt hittem, ez már csak formáság, népszerűség, pedig meg is bukhattam volna, de ezt csak utólag tudtam meg. Aztán a védés utáni fogadáson Szabó T. Attila professzor külön megdicsért világos, érthető stílusomért, ami a tudományos közlésekben ritka (ez igaz!), és ő ajánlotta, hogy közbenjár a Kriterion Könyvkiadónál az anyag könyvben való megjelentetéséért. Szavát megtartotta. Érdekes: a kötetnek sikere volt, hamar el is fogyott szigorúan tudományos témája ellenére. A tiszteletdíjből egy négyrészes „Dacia” típusú könyvszekrényt vettem. Ma már nem elég divatos, de nem cserélném el semmiért.

Kisiratoson a tanárkollégákkal 1970-ben
(jobb oldalon)

Az Arad megyei Majláthfalván az általános iskola udvarán
a tanár kollégákkal (középen)

— 2001-ben jelenik meg Magyarról magyarra című nyelvművelő köteted, ami nagy sikert aratott. Két évre rá pedig a Közös anyanyelvünkért című. Mindkettőt a székelyudvarhelyi Erdélyi Gondolat Könyvkiadó adta ki. Hogyan kerültél velük kapcsolatba?

— 1992-től rendszeresen közöltem nyelvművelő tárgyú jegyzeteket az aradi *Jelen*, majd *Nyugati Jelen* című napilapban. Készültem e könyvek kiadására, előbb Kolozsvárra vittem az anyagot Péntek János professzorhoz, akivel együtt jártam egyetemre, és együtt is doktoráltunk. Szerettem volna hallani a véleményét a kivágott és összegyűjtött újságcikkekről, mert ismerem a képességeit, nagyra becsülöm tudását, és tudtam, hogy őszinte lesz hozzám. Miután meggyőződtem róla, hogy nyelvművelő írásaim elnyerték tetszését, megkértem — vagy magától ígérte meg, már nem emlékszem —, hogy segítsen a kiadásban, hiszen összegyűlt már egy kötetre való. Ez akkor elhúzódott — hiszen nem tőle függött —, de az anyagot Kolozsváron hagytam. Aztán, ha jól emlékszem, 1999 novemberében felhívott telefonon a székelyudvarhelyi kiadó, az Erdélyi Gondolat igazgatója, Beke Sándor, s miután bemutatkoztunk egymásnak, megkérdezte, hogy van-e olyan kéziratod kiadója részére, amit meg szeretnének jelentetni. Így kerültünk kapcsolatba, én pár nap után a legegyszerűbb és legbiztosabb megoldást választottam: miután telefonon megbeszéltem Péntek Jánossal a találkozót, felültem a Kolozsvár felé induló vonatra, és hazahoztam az anyagot, majd elküldtem Udvarhelyre. Csak később jutott eszembe megkérdezni, hogy honnan tudták a nevemet, címemet, és azt, hogy egyáltalán foglalkozom ilyesmivel, hiszen „csak” egy nyugdíjas magyartanár vagyok (akkor még az aradi napilap nem szerepelt a világhálón). Közben kiderült, hogy a Romániai Magyar Ki Kicsoda című lexikonból tudták meg adataimat. A folytatást ismered. Kiegészíteném azzal, hogy 2006-ban a szóban forgó kiadó megjelentette a harmadik, *Beszélni kell!* című nyelvművelő kötetemet is.

— *A közelmúltban mutatták be két új kötetedet: a székegyudvarhelyi Erdélyi Gondolat kiadásában a Rejtvényes nyelv művelő gyermekeknek és felnőtteknek és az aradi Irodalmi Jelen Kiadó gondozásában A vers megközelítése című munkádat.*

— Mindkét kötet évek óta csak kiadásra várt. Bár témakörük különbözik, közös bennük, hogy végső soron didaktikai célt szolgálnak, bár nem egészen a szó — a „didaktikai” jelző — szoros értelmében, hiszen nem csak a diákok számára készültek, és nem is az ilyen kiadványok megszokott stílusában. Ha jól emlékszem, Móra Ferenc azt írta *Legkedvesebb tankönyvemről* című novellájában, hogy „alighanem valamilyen akadémikusból lehetett kivágva, mert egy cseppet értelmetlen volt, de csak annyira, amennyire a tudomány komolysága megkívánja.” Lehet, hogy nem idéztem elég pontosan, de erről van szó. Sajnos, ez elmondható a mai tankönyvekről is. Én nem akarok — igaz, hogy nem is tudok — ilyen „magasan tudományos” stílusban írni, hanem úgy, hogy első olvasásra érthető legyen mindenki számára. Ez nem jelenti sem a színvonal csökkentését, sem a „tudománytalanságot”. *A vers megközelítése* című verselemző kötetemben 60 költemény esszészerű, illetve stílusú elemzését közlöm mintegy 30 klasszikus és mai költőtől, bár a klasszikusok vannak túlsúlyban Janus Pannoniustól kezdve. Rövid verseket választottam egyrészt, mert így több anyag fért a kötetbe, másrészt arra gondoltam, hogy az érettségi vizsgadolgozatokban mindig van verselemzés, és ott is rövid szövegeket kapnak a diákok. Talán ez a kötet ilyen szempontból is hasznosítható, mintául szolgálhat, bár ki tudja... Régen tanítottam középiskolában.

A Rejtvényes nyelv művelő teljesen másfajta kötet, természetesen abból hiányzik a „líra”. Viszont a feladványok gyarapítják elsősorban a gyermekek egyéni szókincsét, hiszen általában szavakat kell kitalálni, és van benne egy 100 kérdésből álló nyelvhelyességi teszt is, a leggyakoribb, legelterjedtebb hibák felfedezésének

Lakásában barátaival és élettársával 2001. júniusában
(jobbról a második)

és kijavításának feladatával. Egyébként találhatók benne olyan nehéz nyelvi rejtvények is, hogy amikor a korrektúrát végeztem, magam sem tudtam mindent megoldani, és — ha nem tudtam volna, ki a szerző — megkérdeztem volna: ki az a pihent agyú, aki ilyesmiket ki tud találni? ...De a kötet második felében ott vannak a megfejtések is.

— *Hogyan jutott eszedbe egyáltalán ilyen tárgyú könyvet írni?*

— Most elárulok valamit, amiről most beszélek először. Bár magam nagyon szeretek keresztrejtvényt fejteni, és csak a legnehezebb fajtákat kedvelem, soha nem próbálkoztam semmi hasonlót szerkeszteni. Nem is jutott volna eszembe, de egyik anyaországi nyelvművelő pályázaton ez volt a megadott téma. Nem akartam pályázni, mert úgy éreztem, nincs tehetségem az ilyesmihez, aztán valahogy magától eszembe jutottak ilyen nyelvi feladatok (még az utcán, a piacon is, bevásárlás közben). Végül elkészült a dolgozat, ami körülbelül e kötetnek a fele volt. Nem nyertem vele, de kaptam egy nagyon udvarias választ, hogy lássam be, előzőleg két évben egymás után nyertem a pályázatokon, ezúttal másnak adják a jutalmat, de a dolgozatomat kitűnőnek találják most is, és köszönik, hogy ennyire a szívemen viselem anyanyelvünk sorsát (Megőriztem a válaszukat, meg is tudom mutatni). Gondoltam, ha már így történt, nem hagyom kárba veszni az anyagot. Kiegészítettem, többek között az említett teszttel is, és — jó néhány év múlva — így lett belőle ez a kötet. Itt jegyzem meg — ha már benne vagyok a „gyónásban”, hogy csak akkor szeretek dolgozni, ha esélyt látok az írásaim kiadására. Akármilyen csekély esélyt...

— *Ha már a gyónás szőba került... Vallásos vagy?*

2004-ben otthonában budapesti barátnőjével, Dr. Hőnig Judittal,
és a kedvencsel, Csillaggal

— A gyónást metaforaként használtam. Római katolikus vagyok, de utoljára talán negyedik osztályos koromban gyóntam. Istenben hiszek, de a vallás dogmáiban nem. Ahhoz túl logikusan gondolkozom. Paradoxonnak tűnik, de Istenben tényleg hiszek. Ezt a magatartásformát egyébként kifejtetten a Beke Sándor istenes verseiről szóló tanulmányomban, mert ott hasonló gondolatokra bukkantam. Itt most hosszú volna megmagyarázni, meg nem is nagyon tudnám. Elég annyi, hogy minden vallást egyformán tiszttelek, de a túlzásokat egyikben sem szeretem.

Unokatestvérével Szász Hedviggel,
a Maros Népi Együttes volt szólótáncosával és családjával
Marosvásárhelyen 2009 karácsonyán

— *Sajtómunkatársként nem csak a Nyugati Jelenben, hanem más lapokban, kiadványokban is jelentek meg nyelvművelő írásaid...*

— Nem jellemző, talán az Anyanyelvápolók Szövetségének lapjában, a *Hírbordóban*. Néhány éve a marosvásárhelyi *Népújság*ban készítettem velem egy interjút Bölöni Domokos író, újságíró. Szűkebb családom Vásárhelyen él, magam is ott végeztem el az elemi iskolát, így sokan ismernek ott. De, visszatérve a kérdésedre, az anyaországi *Édes Anyanyelvünk* című folyóiratban közöltem néhány nyelvművelő írást, meg háromszor vettem részt a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának anyanyelvi pályázatán, és először 1999-ben 60000, majd később, még kétszer 100-100 ezer forint díjat nyertem (mínusz az adó). Ez, pestiesen szólva, „nem semmi”. Úgy értem: nekem anyagilag is jól jött.

— *Éveken át a Nyugati Jelenben híres költők műzsáiról közöltél érdekes írásokat, melyek aztán kötetben is megjelentek Szeretlek, kedvesem! címmel. Mi volt ezzel a célod?*

Előadás közben —
az aradi Tóth Árpád Irodalmi Kör tagjai előtt

— Különösebb céloom nem volt vele. Sipos Erzsike, a lap temesvári munkatársa szerkeszti az úgynevezett női oldalt, ő kért meg a közreműködésre. (Ehhez tudni kell, hogy a *Nyugati Jelen* című napilap öt megyében jelenik meg, Arad, Temes, Krassó-Szörény, Hunyad és Fehér megyében, és mindenütt vannak munkatársai). Mivel a múzsák sorsa amúgy is érdekelt — nem pletyka szinten —, indítottunk egy ilyen rovatot, majd az összegyűjtött anyagot az Erdélyi Gondolat adta ki ízléses, szép kötetben. El kell mondanom, hogy átütő sikere volt, tavaly Magyarországon kétszer is bemutattam a harmadik nyelvművelő kötetemmel együtt, egyszer egy székely találkozón Verőcén, majd a Magyarok Házában, az ottani Székely-kör megalakulásának 20. évfordulóján rendezett ünnepségen. Ez utóbbin Bánffy György színész olvasott fel részleteket köteteimből, így a siker nagyobbik hányada neki tulajdonítható. A Székely-kör egyik vezetőjével egyébként véletlenül ismerkedtem össze Marosvásárhelyen, úgy is mondhatnám, hogy jókor voltam jó helyen, mert a kapcsolat, sőt, a szoros barátság megmaradt.

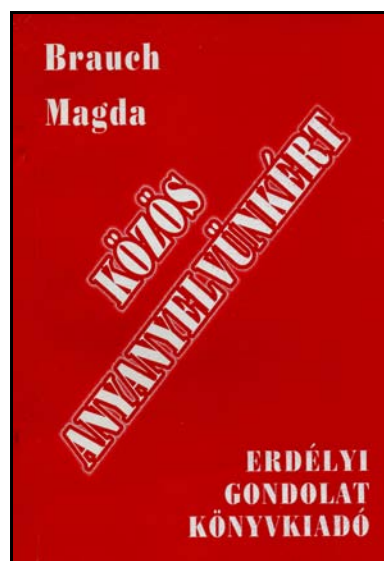
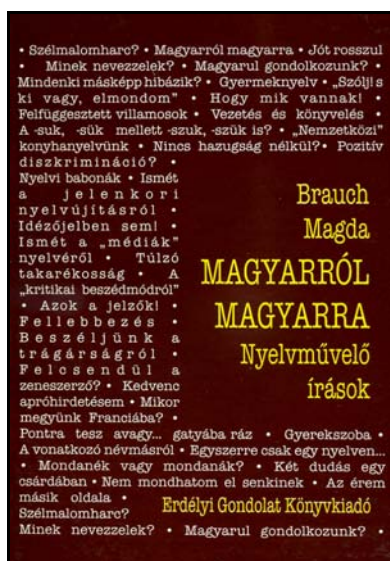
— *2008-ban Aradon Te kaptad a Nyelvőrzés díját, a Sütő András-díjat. Hogyan fogadtad?*

— Nem számítottam rá. Ezt nagyon őszintén mondom, mivel egy évvel azelőtt, Déván, az Anyanyelvápolók közgyűlésén Bőjte Csaba atya kapta a díjat, és hogy lehet engem együtt említeni vele, aki gyermekotthonokat szervez és működtet, elsősorban magyar árvák százainak gondját viseli, és talán világszerte ismert erről a neve. Ezt nem lehet összemérni az én tevékenységemmel. Azt hiszem, azért választottak engem, mert az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége Aradon tartotta a közgyűlését, és — mondjuk — itt helyben valóban én vagyok a

legismertebb nyelvművelő. A díjnak, a gyönyörű Sütő András plakettnek nagyon örültem, és annak is, hogy a 17 vármegyéből érkezett vendégeknek tetszett a városunk, és kitűnően érezték magukat.

— *Milyennek látod az aradi magyarság nyelvállapotát? Hatással voltak-e erre nyelvművelő írásaid, köteteid?*

— Az aradi, Arad megyei, temesvári magyarság — ezt ismerem jobban — nyelvállapota, sajnos, mindennek mondható, csak eszményinek nem, ezen az én cikkeim és köteteim, úgy érzem, keveset változtattak, illetve az a szűk réteg, amelyik olvassa írásaimat, ismeri köteteimet, lehet, hogy tanult belőlük valamit (legalábbis sokan ezt állítják), de az ott tárgyalt nyelvi jelenségekkel addig is, amúgy is tisztában volt. A hanyagul, pongyolán, keveréknnyelven, gondatlanul beszélő magyar anyanyelvűek, szerintem, nem ismerik a köteteimet, írásaimat. Márpedig itt a határ közelében a román nyelvi hatás mellett az anyaországi nyelvromlás is erősen befolyásolja a köznap beszédet. Őszintén szólva pesszimista vagyok, szélmalomharcnak tartom a nyelvművelést, nem csak a sajátomat, hiszen a magyar rádió, de főleg a televízió egyes népszerű csatornáinak nyelvezete is állandóan romlik, de ezt már sokszor megírtam, és hiába írtam meg. Az lenne a hatásos megoldás, ha legalább az anyanyelv hivatásos művelői — riporterek, bemondók, műsorvezetők és -szerkesztők — nyelvművelő továbbképzésen vennének részt, de hát kicsi ember vagyok én ahhoz, hogy ebbe beleszólásom legyen. Ráadásul „odaát” egyesek terroristának titulálják a nyelvművelőket...

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában megjelent
két nyelvművelő sikerkötet:
Magyarról magyarra (2001) és Közös anyanyelvünkért (2003)

Brauch Magda harmadik nyelvművelő kötete:
Beszélni kell avagy Használjuk anyanyelvünket (2006)

— *Nyugdíjazásodig magyar irodalmat tanítottál, de azután sem hagytál fel az oktatással. Az aradi egyetemen tanítónők számára vállalsz órákat.*

— Nem tehettem mást, mert egy magyar tanítónőkből álló csoportnak szüksége volt rám, hogy a diplomájukban a magyar nyelv és irodalom is szerepeljen tantárgyként. Ha én nem vállalom, más városból, talán Kolozsvárról kellett volna vendégtanárt fogadniuk, és az sokba került volna nekik. Az állami egyetem csak olyan tanerőket alkalmazhat, akiknek doktorátusuk van. Egyébként szívesen vállaltam, de nagyon megértőnek és elnézőnek kellett lennem felnőtt „diákjaimmal” szemben, már ami a jelenlétet illeti, mert délelőtt tanítanak, néha délután is, többségük vidékről jár be az órákra, ha egyáltalán meg tud jelenni. Az én időmben az ilyesmi elképzelhetetlen volt, aki munkaviszonyban volt, az levelezéssel végezte az egyetemet. Most csak a vizsgán jelentek meg teljes létszámban. Mind-egy, fő, hogy segíteni tudok.

— *Tagja vagy az Anyanyelvápolók Szövetségének. Vállalsz szerepléseket? Eljársz konferenciákra?*

— Tagja vagyok mindenekelőtt az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének, de a magyarországinak, valamint a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának, rövidebben az Anyanyelvi Konferenciának is. Ez utóbbinak csak egyetlen nagy konferenciáján vettem részt a szlovákiai Komáromban, Jókai szülővárosában, ez a háromnapos rendezvény csodálatos élmény volt. Találkoztam a vi-

lág minden tájáról érkezett magyarokkal — nálam jóval idősebbekkel is. Legtöbbjük 56-ban vándorolt ki, de voltak, akik még korábban, és beszámoltak a messze idegenben élő kis magyar közösségekről. Kissé felemás érzés fogott el, mert, szerintem, úgylátom kevesen vagyunk, aki magyar, inkább otthon bizonyítson. Persze, magam is az anyaország határain kívülről jutottam el oda, de én nem tehetek róla. Az Anyanyelvápolók Magyarországi Szövetségének is csak egyszer jutottam el a közgyűlésére, ott hozzászóltam az elhangzottakhoz, kifejtettem a véleményemet az anyanyelv romlásáról, a terjedő közhelyekről, a kicsinyített, „becézett” szavakról, de úgy éreztem, nem lelkesedtek túlságosan a bírálatomért, csak részben értettek egyet velem. Itthon, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének rendezvényeire általában eljutottam eddig, bár Arad nagyon messze van a központjától, amely Sepsiszentgyörgyön van, és innen általában körülményes a Székelyföldre való utazás. Újabban már a menetjegyirodában sem tudnak se felvilágosítást, se jegyet adni, csak egy bizonyos fővonalra, mert onnan a magánvonatok menetrendjét már nem ismerik. Így maradtam le ebben az évben a közgyűlésről, mert az én koromban már nem szeretek nekivágni a bizonytalannak. Pedig sok jó barátom van a Szövetségben, akikkel szívesen vagyok együtt 2-3 napig. Amikor eljutok, általában előadást is vállalok.

— *Gyakran hívnak a megyébe szavalóversenyek zsűrijébe. Milyennek találod a magyar-tanárok hozzáállását a mai magyar irodalombhoz?*

Az erdélyi könyvpiac igazi „csemegéje”,
a híres magyar múzsaikat bemutató
Szeretlek, kedvesem! című kötet (2007)

Brauch Magda a sajtótörténeti kiadvány,
a „Laptörténet és sajtóvisszhang” társszerzőjeként

— Voltunk már együtt is különböző helyeken zsűriben. Láttál Te ott aktív magyartanárt? Persze a felkészítésben, gondolom, részt vesznek, de ezeken a szavalóversenyeken általában Wass Albert és Reményik Sándor versek hangzanak el, köztük elvétve néha egy-egy Petőfi, Arany János vagy József Attila-mű.

Semmi kifogásom ellene, de hogy lehet ezek után mai magyar irodalomról beszélni? Persze olyan költőktől is mondanak kissé giccs-ízű verseket, akiknek a nevét se hallottam. Lehet, hogy ezek a mai magyar költők... De azért nem akarom ezeknek a versenyeknek az értékét lebecsülni. Borosjenőben, az Arad megyei kisvárosban már 15 éves hagyomány az olyan diákok versmondó versenye minden év májusában, akiknek nincs lehetőségük magyar nyelven tanulni, mert a kisvárosban és a közeli falvakban nem működnek magyar tannyelvű osztályok. Ez a nagyszabású rendezvény — amelyen 13-szor voltam a zsűri elnöke — összefogja, anyanyelvének megbecsülésére buzdítja a magyar gyerekeket az óvodáskortól a középiskola befejezéséig. A résztvevők száma olykor megközelíti a százat is. A rendezvénynek magyarországi támogatói is vannak, Aradról is vagyunk néhányan, akik könyvjutalmakat ajánlunk fel különdíjként, a verseny után a rendezők, zsűritagok összeülnek egy kis tereferére, eszem-iszomra, már olyanok vagyunk itt, mint egy nagy család.

— Több évtizede oszlopos tagja vagy az aradi Tóth Árpád Irodalmi Körnek. Beszélj a kör céljáról, tevékenységéről!

— Ez az irodalmi kör legalább 50 éve működik, de aktív tanár koromban ritkábban jutottam el az ülésekre. Tény, hogy a diktatúra legsötétebb éveiben sem szünetelt a tevékenysége. Elsődleges célja a tagok saját műveinek — verseknek, egyéb írásoknak vagy képzőművészeti alkotásoknak — a bemutatása, megbeszélése, vagyis a kör amolyan alkotóműhelyként működik, de itt tartjuk a magyar irodalom nagyjairól szóló előadásokat is, megemlékezünk a neves évfordulókról. Ez utóbbi általában az én feladatom. Valamilyen címen igyekszem becsempészni a műsorba a mai magyar irodalmat is, hogy a kör tagjai legalább halljanak Esterházyról, Kertész Imréről és a többi modern szerzőről, ne rekedjenek meg Jókainál. (Ezt nem pejoratív értelemben mondom, hiszen a Jókai-évfordulóról is megemlékezünk.) A közelmúltban Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényéről, majd Örkény drámáiról tartottam előadást. Rajongok a modern magyar prózáért, és azt hiszem, sikerül fölkelteni hallgatóim érdeklődését is, mint annak idején a tanítványaimét. Havonta egyszer ülünk össze a nyári két hónap kivételével, és a legnagyobb eredmény maga a tény, hogy vagyunk, nem fogyunk, sőt, növekszik a kör állandó tagjainak száma, de más érdeklődők is gyakran eljönnek, akikből esetleg tagok lehetnek. A kettő között nincs éles határvonal, bárkit szívesen fogadunk, olykor a román irodalmárokat, költőket is. A hangulat mindig kellemes, családi. Meg kell azonban jegyeznem — Te, persze, tapasztaltad —, hogy az aradi aktív magyartanárok nagy ívben elkerülik a kört, sőt, egyesek olyan megjegyzéseket is tesznek rá, hogy ez a „félműveltek gyülekezete”. Hát nem minden állandó tag diplomás, ez tény, de attól még szerezheti az irodalmat, és az íráshoz is lehet veleszületett hajlama. Körünk, ha nem

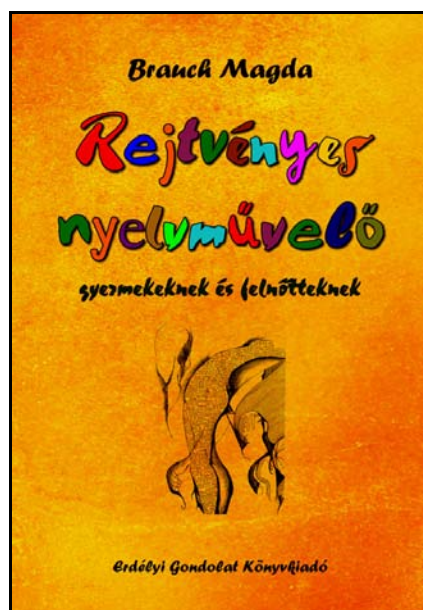

A vers megközelítése című verselemző kötet
(Nyugati Jelen Kiadó, 2009)

is termel ki magából zseniket, hírességeket, élő klasszikusokat, tartalmas időtöltést jelent az aradi magyaroknak, akik látogatják. Megvallom, hogy igazi barátságok is szövődnek itt, a kör mindenképpen érdekes színfoltja az aradi magyar kulturális életnek. Kevés városban találni hasonlót.

— *Szerkesztője lettél az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónak. Milyen kötetek szerkesztésével bíztak meg?*

— Az 1990–1999 között megjelenő *Székely Útkereső* című színvonalas folyóiratról több kötet jelent meg az elmúlt évben, valamennyi szerkesztésében részt vettem. A laptörténet és sajtóviasszhang Beke Sándor és jómagam közös munkája, ezenkívül én állítottam össze, és láttam el előszóval a folyóirat anyagából való válogatást tartalmazó kötetet, a *Magyar, székely és csángó örökség* című, Székely Útkereső Kiadványok Antológiáját és a folyóirat gyermekirodalmának válogatását. Az Antológiában, de külön kötetben is megjelent Beke Sándor istenes verseiről szóló hosszú tanulmányom, a végén öt verselemzés-sel. Ezt a munkámat tartom a legértékesebbnek (az itt említettek közül). Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gyermekirodalmáról készülő kötet előszava és válogatása is az én munkám. A közelmúltban szerkesztettem meg a temesvári költő, Eszteró István legújabb verseskötetét is, a *Nirvána gombostűje* címűt. Jó lenne már megszerkeszteni a tiédet is...

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
Gyermekeknyvtára sorozatában megjelent
Rejtvényes nyelvművelő (2009)

— *Milyen terveid vannak a közel és távoli jövőben? Van megjelenés előtt álló kéziratod?*

— Persze hogy van, nem is egy. Nyomdakész állapotban van — legalábbis részemről — a Beke Sándor versesköteteiről szóló recenzió és válogatás és a saját nyelv művelő „trilógiámból” egy válogatás, hiszen az egyes kötetekhez sokan nem jutottak hozzá.

Ami a távolabbi terveimet illeti, azok nem csak tőlem, hanem a Jóistentől is függenek, hiszen 70 éven felül ez már természetes. Talán összeállítok még egy nyelv művelő kötetet, esetleg gyermekek számára, bár sokszor szélmalomharcnak tartom a nyelv művelést, de itt, a mi helyzetünkben, amikor anyanyelvünk fennmaradásáért folyik a küzdelem, ezt is vállalni kell. Megfordult a fejemben, most eláru-lom, hogy próbálkozzam szépirodalommal is, esetleg önéletrajzi fogantatású írásokkal vagy éppen regénnyel, de ettől a gondolattól mindig visszariadok. Arra gondolok, hogy effélet bárki írhat, aki ismeri a betűket és épkezláb mondatokat tud alkotni (vannak, akik meg is teszik), de ez még nem szépirodalom. Én mindig maximalista voltam, elsősorban önmagammal szemben, meg elég jól ismerem is a magyar próza-irodalmat. Nálam Esterházy *Harmonia Caelestis*-e a mérce. Mikor fogok úgy írni? Meg nálam az is akadály, hogy a legszemélyesebb dolgokban túlságosan zárkózott vagyok, legbensőbb érzelmeimet sohasem tudnám maradéktalanul feltárni, szüleim emberi gyengéit (bár már rég nem élnek, de éppen azért) sem lennék képes őszin-tén elismerni, még elnéző szeretettel sem. Soha nem tudnám követni Vámos Mik-lós példáját, aki *Anyá csak egy van* című regényében a legmélyebb realitással tárja fel az édesanyja betegségéből adódó konfliktusokat, visszás helyzeteket, bár nem tud-hatom, mennyi benne a valóság és mennyi a fikció... de az ő színvonalát sem tud-nám megközelíteni. Pedig nagyon kikívánczik belőlem egy-egy vallomás. Meg azt a kérdést is fölteszem ilyenkor magamnak: ki vagyok én, hogy bárkit is érdekeljen az én életem? Hiszen még ezt a beszélgetést sem vállaltam szívesen.

— *Nyelvészként, nyelv művelőként mit üzensz az erdélyi magyar olvasóknak?*

— Üzenni? Az erdélyi magyar olvasóknak? Nem hiszem, hogy méltó lennék erre. Ismét azt kérdezem: ki vagyok én, hogy jövök én ehhez? Nyelv művelőként is viszonylag kevesen ismernek, és csak közhelyeket tudnék mondani az anya-nyelv szépségéről. Inkább egy másik, nálam lényegesen közismertebb személyi-ség, a nagy erdélyi író üzenetét tolmácsolnám, a Tamási Áronét: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Lehet-e ennél fontosabbat, lé-nyegesebbet mondani? Ezzel azt üzeni — bár maga elhagyta Erdélyt, de ettől e szavak még igazak —, hogy itthon legyünk otthon, és ne vágyakozzunk el innen sehová, és sohase érezzük magunkat idegennek, megtűrtnek saját szülőföldün-kön. Ennek pedig egyetlen feltétele, hogy őrizzük meg anyanyelvünket, és adjuk tovább örökségül gyermekeinknek, unokáinknak.

Matekovits Mihály

Dr. Brauch Magda
laudációja

„A szülőfölkék mindig várnak, akár egy-egy erdélyi kukoricában, a világra szóló Európákra romló szemmel, elvásott pennákkal és tüdőkkal. Mert eszmélni, emlékezni engednek bennük. S az emlék, az anyanyelv visszasütő fellegeibe hurkolózva, eleitől fogva több, mint az álom.”

Lászlóffy Aladár: Epitáfium

Temesvárott született, Aradon él. Tanított Kisiratoson, aradi iskolákban, az Aradi Pedagógiai Líceumban román osztályokban magyart idegen nyelvként, volt újságíró, most órái vannak az aradi Egyetemen, nyelvész, verselemző, sajtómunkatárs, az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetségének, az Anyanyelvápoló Magyarországi Szövetségnek tagja.

Gondolatok: azt hittem, könnyű lesz Brauch Magdát laudálni, mert sokat tett. És sokszor. De nem könnyű. Mert sokat tett és sokszor. Nem költő, nem festő, de még csak nem is zeneszerző. Nyelvművelő — tehát egyszerre költő, festő és zeneszerző. Napszámos, aki kapál a nyelvi burjánokban, építő, aki pallérozza az édesanyánktól tanultakat, harangozó — bimm, bamm, baj van, ne így, ne úgy, szebben, jobban.

Aradra került, s itt is maradt. Nem vágyott Kolozsvárra, Budapestre vagy más nyelvi centrumba, itthon maradt, mert itt érezte szükségesnek, hasznosnak magát. Kisiskolában, középfokú oktatásban, a mindenkori aradi napilapban. Nyelvművelő sorozatának írásait tízezernél is többen olvasták egy-egy lapszám-ban, mert nem magas röptű tudományt adott át, hanem a beszélt nyelv használatában segítette az olvasókat. Sokszor még azokat is, akik anyanyelvüket napi rendszerességgel, szakmájukban használják. Nyelvművelő írásai kötetben olyan

címmel jelentek meg, mint *Közös anyanyelvünkért, Beszélni kell!, Magyarról magyarra, Nyelvi illem Aradon és környékén*, hogy csak néhányat említsek. Dr. Brauch Magdának kijutott a hivatalos elismerés is, hiszen 1999-ben és 2000-ben díjat nyert a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának anyanyelvi pályázatán.

Gondolatok: most egy nagyot, okosat és szépet kellene mondanom. Köszönni szerénységét, értékelni munkáit, egész életművét, gyermekekkel, felnőttekkel, magyarokkal, románokkal, kezdő és haladó tollforgatókkal, vélt írókkal, amatőr szavalókkal és színjátszókkal. Brauch Magda nem korhol, nem szid és nem kiabál. Pedig néha tehetné. Sütő András mondatja az *Álomkommandó*ban: „drámát nem írni kell, hanem megakadályozni!”. S ha anyanyelvünk taposása dráma, akkor e szerint kell tennünk.

Végezetül hangozzon el dr. Brauch Magda, magyar nyelv- és irodalom szakos tanár ars poeticája: „A mi tájainkon, kisebbségben és szórványban, ahol az anyaországból áradó hibaözön mellett az állandó román nyelvi befolyással is számolni kell, az anyanyelv magát a megmaradást jelenti. Ilyen helyzetben a szélmal-mokkal is vállalni kell a harcot.”

Tisztelt ünneplő közösség, erdélyi, partiumi, máramarosi, bánsági, bukaresti és anyaországi nemzettársaim, bízzanak benne, hogy Maros parti városunkban, néhány méterre Zala György Szabadság-szobrától, a Csiky Gergelyről elnevezett iskola szomszédságában, a Nyugati Jelen napilap dísztermében, a Nyelvapolók 2008-as Sütő András díját méltó személy, arra érdemes személyiség kapja.

Arad, 2008. április 11.

Csávossy György

Ave Tokaj!

Araboknak szent hely
Mohamed Mekkája,
dicséri müezzin
áhitatos szája.
A választott népnek
Szent helye a Tábor,
mégsem épült rajta
egyetlenegy sátor.
Nekünk magyaroknak
ősz Tokaj-Hegyalja
az, mit a borivó
szent helyének vallja.

Hol az arany nedű
gyönyörű szép tája?
Milyen földön terem
királyoknak bora,
boroknak királya?

Sorolni sem merem
a sok neves helyet,
emlétek mind helyett
csak kapásból hármat,
úgy tartja a fáma
három az igazság
közmondásos száma.
Tokaj, Tarcál, Tállya,
ha az ősi monda
a helyét megállja,

mindhármat bölcsőnek
büszkén tartja számon
a legfelségesebb
boroknak királya.

Töltse meg poharunk
italnak csodája,
szemünk, orrunk, szájunk
szépségét csodálja.
Színe óaranytól
rőt barnáig csillan,
vagy a borostyánkő
sugarával villan.

Gazdag a gyűrűje,
ágas koronája,
mint a nemes ékszert,
foglatatba zárja.
Illata akácméz,
darazsak tanyája,
szőlővirág, gyümölcs
vad szimfóniája.
Olajos a cseppje,
sercegve nem jajgat,
mint a szentelt kenet
érinti az ajkat.
Íze és zamata
szinte már észbontó,
teljes gazdagsága
itt el sem mondható.
Van benn kenyérhéj,
sült alma, zöld dió,
mandula, ananász,
datolya, kakaó,
füge és naspolya,
szentjánoskenyérrel,
birsalma, birskörte
citrom keverékkel,
őszibarack, kajszi,
sőt fanyar ízvéggel
a dohány is sejlik,
mit pipa pöfékel.

Ave Tokaj !
Alázattal járul
elébed hűséggel
híveid tábora,
amely ekképp kérlel:

Felséges bor, jó királyom,
áldásod örökre szálljon
könyörgő népedre.
Hogy megjöjjön kedve
buzdítsd a csüggedőt,
mi már megbűnhődtünk
múltat és jövőndőt.

Böjtmás havi remény

Lelkes Lajosnak

Szivárog az ég könnye,
végiggördül kocsim ablaküvegén,
megül habozva ágon, oszlopon,
a halálra ítélt kordonkar ráncos kérgén,
húsvéti keresztfák redves repedésein,
anyókák karikás szemüregében
ázott sírhantok felett.
Szivárog az ég könnye március idusán.
Nem tavasz ez, hanem áradások,
szélsodorta fák, leomló vályogfalak,
hajléktalanok nagyböjtje.
Nem tavasz ez... Lázadó természet,
egymással pörölő emberek,
csalóka álmok, légből szőtt ígéretések,
és „keresztre vele” szidalmak évadja.
Van-e menekvés?
Hol nem ér utol az elektronikus károkozás
idegtépő hírekkel, véres sikolyok visszhangjával?

Nyikorog a vén pince ajtaja.
Fellobban a sárga gyertyaláng.

Csend és béke.
A bicskaél lehántja a palack szuroksüvegét.

Poros flaskón alig olvasható írás:
Plébános, 1963.
Az utolsó fél évszázad legjobb szűrése
és már régen pápa a borok között.
A dugó barna, mint a tölgy,
rugalmasan siklik ki az üveg szájából,
mint egy vetkőző cigánylány.

Tömjénfüst a templomban:
árad az illat. Szent kábulat, leírhatatlan.
Olvadt óarany belső izzása
fényt hint az arcokra.
Ízek zenéje, zamatok dallama,
hol lágy futam, hol fellobbanó
fut végig az ereken
és benned él, már benned zenél
minden szívdobbanásban.

Íme
nincs több kishitűség,
van reményre okod.
Lesütöd a szemed és halkan mormolod:
– Bizony mondom neked, árva testvéremnek,
van feltámadás!

Olvasás

Magányomat feltörted egyből,
mint tó jegét a rianás,
tavaszt leheltél, fényt nyilasztál,
barkát kibontó olvasás.

Most káprázatban révedezve,
mély narkózisból ébredett,
kapaszkodom mentő kezedbe,
csókold belém az életet.

Felemás tavasz

Most valami tavaszféle van.
Hóvirágnyi pelyhek hullanak
a tétovázó, csonka ujjú napsugárban,
mely, mint mozgássérült vigyorog
az útszéli pocsolyában.
És mégis valami tavaszféle van,
a költő elfelejti korát,
a csontjaiba nyilalló időváltozást,
verset ír egy nem létező,
csupán megálmodott szépségnek,
mert szívében is kelekótya tavasz van.
A szerelmet, a várva várt vendéget,
ha már nem kopogtat be hozzá,
a képzelet festővásznán
emlékezetből félkézzel is felvázolja
e kétszínű tavasz üres óráiban.

Csak képzelet

Csak képzelet, merő képzelet
szüli e megkésett verseket.

Rigó a fán
gyümölcsfák tavaszán
érzi, hogy énekelni kell
és lehunyt szemmel énekel.
A zárt szemhéj selyme mögött
ismét a szépség röpködött
pár trillán át, mint egykoron,
mikor még párban énekelt
barkákkal teli bokrokon.

Ma már dala meddő kívánság,
nem valóság a költött kedves,
a vén rigó a hajnalfényben
a szerelembe lett szerelmes.

Jancsik Pál

Nagy tél múltával

Nagy tél múltával az erdőt járva,
vaddisznótúrást bőven találva,
őszintén szánom a sovány mókust,
s a farkast (hol kap falnivaló húst?),
leginkább mégis a kidőlt fákat,
melyeket hó, szél földre cibáltak,
gyökerestől, derékba törve,
s bizony fiatal fenyő legtöbbje —
szomorú sorsuk szívből sajnálom,
nagy tél múltán az erdőt ha járom.

Hosszú tél múltán meleg tavasz jön,
zöld fakadások fákon és földön,
sarjadás, nyílás, féktelen bomlás,
illatok, fények játéka pompás,
vaddisznó, farkas, mókusok, medvék
járják, makogják jobb idő kedvét,
duzzadó erek, színek, virágok —
s míg szépnek látod újra világod:
jutnak eszedbe, szánod-e őket,
őket, a nemrég büszke fenyőket?

1990

Tavaszaik közt botladozva

Tavaszaik közt botladozva
tekintek szét,
nézem a fákat, nézem a csodát:
a bársony rügyet, selymes szirmokat,
serény füvet,
az ég csillagait, az út porát.

Nincs bennem bosszú, gyűlölet, harag.
Nem érdem ez,
s rám mondhatja akárki, hogy balek.
De hát mi is lehetne más, aki
hímes szavak,
ritmusok, rímek, képek rabja lett.

A tavasz, ez a fiatal, ravasz
Odüsszeusz,
indul felfedező útjaira.
Bevallom, titkon neki drukkolok,
mert hiszen ő
lényem jobbik felének a fia.

Mint barlanglakó őszám egykoron
varázsolta
jó irányba a vadászok nyilát:
rajzolok én is a fehér papírra,
lelkem falára,
s kifeszlik ujjaim közt egy virág.

Feltámadás

(Olvasmányélmény- emlék)

Tavasz volt. Fönről fény hullt és
szírom szállt.
A fákon üdezöld levélpalást.
A fű illatos szőnyegén feküdtem.
Tolsztojt olvastam, a Feltámadást.

Nyehljudov és Katyusa nagy szerelmét,
a herceg bűnét, a nő puha mellét,
minden mozdulatukat mint saját
élményemet, oly mélyen éltem át. —

Könyvek varázsa, szomjas fiatalság...
A mű eléggé áttetsző mese.
Én mégis valami nagy, szent dolognak
voltam közvetlen, boldog részese.

Feltámadok... Megyek Szibériába...
Forró fejemre hószírom havaz...
Körülöttem s bennem kaján örömmel
tombolt a feltámadt pogány tavasz.

Hová lettél, Szépség?

Hová lettél, Szépség, tündéri őz?
Csak éppen hogy megpillantottalak,
máris elnyelt a színes lombú ősz,
tünékeny-törékeny, karcsú alak.

Pedig csak csodálni akartalak,
s megkérni, hogy versemben elidőzz,
hogyan meglesselek, és te önmagad
feledve, szelídülten kergetőzz.

De jobb is eltűnnöd nyomtalanul.
Mit keresnél e megbolydult világban,
mely egyre durvul és mit sem tanul?
Még széjjelszedne bőszen és ziláltan.

Száguldj, szökellj, szép őzem, szabadon.
Rejtsen és őrizzen meg a vadon.

Hűség

(avagy a szovátai gólyák)

Azok a kedves szovátai gólyák...
Az emlékezetembe visszajárnak,
valahogy úgy, ahogyan minden évben
szokott helyükre ismét eltalálnak.

Amikor a városka központjában
néztem őket a tündöklő magasban,
a fészükön karcsún és méltósággal
tollászkodtak a tűző sugarakban.

A békesség, meleg családi otthon
jelképe ők: jóság, derű, helytállás.
Kitartanak fényben, szélben, esőben.
Miért oly kedves nekik ez a szállás?

Ők bizonyára nem kérdik maguktól.
Nem számolják, hogy hányszor van derűs ég.
Jönnek, költenek, ősszel útra kelnek.
És éppen ebben van a nagyszerűség:

a hűségben, hogy újra visszaszállnak.
Mert hiába a felhőkkel fedett ég,
mindannyiszor mégiscsak megtalálják,
derű, békesség, tisztesség, melegség.

Fikusz

Künn a korán jött tél dühöng,
fagyos szélben a fa dülöng,
se lomb, se bár tenyérynél zöld,
jeges az ág, fehér a föld.

Csak itt benn zöldell e sarok,
mely óvó meleget adott
e fikusznak, a levele
bő klorofillal van tele.

Ki tudja, oka mi lehet,
mért most hajtott új levelet,
rideg november derekán?
Valami ős ösztön talán,

az dolgozik sejtjeiben.
Távol hazája így izen,
jóreményt küldve, zöld-üdét,
a fagynak mutatván fűgét.

November

Benned születtem, dísztelen november.
Borongós kedvű novemberi ember
vagyok most én is, hasonulva hozzád
járom a nyirkos utak széle-hosszát.

Tavaszmom elszállt, elmúlt a nyaram.
Az őszből is kevés, mi hátravan.
Kék havak börtönébe fog a tél.
Mit remélhet az, aki ideér?

De míg itt van velem e kis család,
s hallom unokáim rigószavát,
lepattan csuklómról a jégbilincs.

Megfogom fáradt, jóságos kezéd.
Világolj nekünk, élő szeretet,
benn lüktető nap, ritka földi kincs.

Abonyi Mária illusztrációja

Csire Gabriella

Mondák és históriák a török időkben

Az égig érő Sólyomkő

— Pávai népmonda —

Szép falu volt Páva. Csevegő patakok szelték át rétjeit. Sűrű erdeiben úgy termett a pávamadár, mint érett gyümölcs a fán. De a pávai székelyek igazi gazdagsága a Sólyomkő volt, a falu közelében emelkedő sziklabérc. A meredek szikla üregeiben idomítható sólymok fészkeltek. Ám e kincsről a török basa is tudomást szerzett, aki nagy solymász hírében állt. És a basa nagy adót vetett ki a falura. Tíz sólymot követelt sürgősen. Így szólt üzenete:

— Ha nem adjátok be holnapig a vadászsólymokat, a földdel teszem egyenlővé, lángba borítom Pávát, és kardélre hányatok mindenkit!

Amint megkapták a török basa üzenetét, a falu bölcsei rögtön a labdázó térre siettek megbeszélni, mitévők legyenek. De a kerek tisztásra tódultak a fiatalok is. Hiszen jól tudták: vagy megadja Páva a kivetett sólyomadót, vagy halál fia.

— Nincs már egyetlen sólyom se a jól ismert helyeken — jelentette ki Marti Sándor, a falu legmódosabb embere.

— Van ám a Sólyomkő üregeiben! — szólt közbe a falu véne. — De az égig érő sziklára csak madárszárnyon lehetne fölrepülni.

— Megfizetném én azt, aki madárszárnyat szerezne, és a sólymok lakta bércre fölrepülne! — válaszolta Marti Sándor. — Szántóföldet adnék érte meg legelőt.

Egyre csak töprengtek, tanakodtak a pávai férfiak és öregek, de nem jutottak semmire, amikor csengő hangján Ilonka szólalt meg:

— Lehozom én a sólymokat a sziklatetőről!

Döbrent csend fogadta Marti Sándor szép fiatal lányának a szavát.

— Ha velem jön Árgyus János, még ma megadjuk a törököknek az adót! — jelentette ki Ilonka.

Már hogyan ment volna, Ilonkáért akár a világ végére is elment volna Árgyus János, aki vitéz ember hírében állt, hiszen többször csatázott már az Erdélyben portyázó kontyosokkal.

Miután megegyeztek, a bölcsek tanácsa hamar feloszlott. Jól tudta a falu népe, hogy Marti Sándor leányát bűvös erővel ajándékozták meg a tündérek, Árgyus

János pedig, a kardforgató bátor vitéz élt-halt Ilonkáért. Csak az édesapa szíve szorult össze, amikor a meredek Sólyomkőre gondolt. Leányát mégis gondosan ellátta. Fölpakolt mindent, amire csak szüksége lesz Ilonkának a sólymok összefogásához, és könnyes szemmel nézett a nyeregbe szálló fiatalok után.

Amint közeledni kezdett a szép pár a Sólyomkő felé, erős szél kerekedett. Mire a sziklahegy lábához ért János és Ilonka, már böszön tombolt a vihar.

— Végy a hátadra, Nemere! Repülj föl velem a sziklacsúcsra! — parancsolta meg a bömbölő viharnak a lány.

A Háromszéken végigsüvöltő Nemere szó nélkül hátára vette a bűvös szavú hajadont s fölvitte a sziklabérc tetejére, majd dühösen rontott a vadonerdőnek, fákat csavart ki tövestül, és szétdobálta a völgybe guruló sziklaköveket.

Ilonka gyorsan nekilátott a madárfészkek felkutatásához. Az üregekből kiszedte a fiókákat, majd belépett az égre nyíló barlangba. A hegycsúcs tátott szájában tanyázó nagy sólymok éles csőreikkel és karmos lábaikkal mind Ilonkának estek. De a bátor leány nem nézett vérző sebeire, a több irányból rányilazó veszélyre, és minden ragadozót összefogott.

Az égre ásító sziklaüregből gazdag zsákmánnyal lépett ki Marti Ilonka. Több mint tíz sólymot bocsátott le vashálóban a lenn várakozó vitéznek.

— Megmarad kis falunk! Kegyelmet kap Páva a török basától! — ujjongott a lány.

De amint körülnézett, csodálkozva látta, milyen gyorsan tisztul az égbolt s alig fújdogál a szél.

— Siess, Ilonka! — kiáltott föl Árgyus János a magasba. — Fogd be gyorsan vihar-paripádat!

— Nemere! Nemere! — formált tölcsért két kezéből a lány, úgy kiáltott a székekelyek zord viharához. — Jöjj, segíts! Emelj le a meredek sziklabércről!

Tett egy lépést, tett még egyet, hátha mégis felülhetne a Nemere hátára, de lába alól kicsúszott a sziklakő porló pereme.

— Ilonka! — kapott a fejéhez Árgyus János. — Ilonka!

Megingott a lány, és lezuhant a Sólyomkőről. Nem volt, aki felfogja: máshol tombolt már, elszelelt a Nemere.

Páva, a szép székely falu megmenekült a törökdúlástól. A basa megkapta a tíz vadászsólymot, és elégedetten bontott sátrat. Csak a lány szerelmese gyötrődött tovább. Nem talált írt égő fájdalomra. És egyik este a patak partján, ahol annyiszor várt Ilonkára, Árgyus János a kardjába dőlt, s kiadta lelkét.

A frissen csörgedező vizet azóta hívják Árgyus patakának. A patak a gyászba borult Marti család birtokát öleli körül. Mintha csak maga az ifjú karolná, míg a világ, gyönyörű szép Ilonkáját.

Nemere — a Háromszéket érintő nagy erejű viharos téli szél, amely a Kovászna megye és Bacău megye között magasló Nemere-hegység (legmagasabb pontja 1649 m) felől érkezik.

Páva (Zăbala, Románia) — a kis székely falu beolvadt a közeli Zabola községbe. Zabola a Kovászna és Kézdivásárhely közötti útvonalon helyezkedik el.

sólyomadó — a török sarc jelentős részét tette ki a falvak népétől kikényszerített sólyomadó

Törökvágás

— Kolozsvári népmonda —

Régen történt, századokkal ezelőtt. Kolozsvár határában legeltette nyáját a pásztor. Azon az estén is betelerlte Dónát a juhait. A Hója-erdő fák övezte tisztását ezüst fénybe vonta a telihold, amikor a fáradt pásztor aludni tért. Még be se fejezte esti imáját, amikor szokatlan hangokra figyelt föl. Recsegték-ropogtak a fák. Hangosan jajdultak, s a földre döndültek a fejszezsapások alatt.

Ijedt csodálkozással hagyta oda fekhelyét s juhait az éltes pásztor. A hangok irányába igyekezett. Mögötte maradt a tisztás meg az erdős hegyhát. Meg sem állt a szőlőkertekig.

Az égi lámpás hideg fényénél szörnyű kép tárult Dónát elé. Rengeteg ember, nagy török sokaság irtotta baltával a Hója-erdőt. Ugyan mit akarnak? — lapult a pásztor, lélegzetét visszafojtva. Nem volt nehéz kitalálnia, hogy miben sántikál a pogány ellenség. Hiszen évek óta pusztítják a szultán hadai Erdély falvait és városait. Dúlnak, rabolnak irgalmatlanul. De a várfalakkal és erős bástyákkal körülvett Kolozsvárt sose tudták bevenni. Csak pár napja, hogy elvonultak a törökök a magas kőfalak alól. Táborukat elbontották, és foglyaikkal meg az elhajtott marhacsordákkal és juhnyájakkal együtt úgy eltávoztak, hogy hírüket se lehetett hallani. S lám, most mégis visszatértek alattomban! A turbánosok azon munkálkodtak, hogy új mederbe tereljék, és átvezessék a Szamost a Hója-erdő másik oldalára, a Nádas-patak terére. Ha tervük sikerül, ivóvíz nélkül marad, s megadásra kényszerül a város! — látta át a bölcs pásztor a hadicselt.

Nagyot dobbant a szíve, majd kiszakadt a mellkasából. Hiszen kincses Kolozsvár is a romokba döntött városok és felégetett falvak sorsára jut, ha elterelik a Szamos vizét!

Hajlott korú volt Dónát, de bírta még a lába. Óvatosan hátrált ki a szőlőhegy oltalmából, hogy minél gyorsabban vigye meg a gyanútlan kolozsváriaknak a hírt. A hegygerinc felé vette útját. Úgy ismerte az erdőt, akár a tenyerét. Nagy kerülővel ereszkedett le a völgybe, s futott a göröngyös mezőn át, loholt a város felé.

A Monostor-kapun zörgetett be.

— Dónát pásztor vagyok! — kiáltotta fennhangon.

— Mit akarsz itt, hajnal előtt? — szólt le a kaputoronyból az őr.

— Fontos hírt hozok a törökökről! Engedjete be!

Mindenki jól ismerte az ősz hajú pásztort, s az őr azonnal megnyitotta a kis-kaput.

Szaladt tovább a pásztor, rogyadozó lábakkal vánszorgott a városháza felé, megvinni a hírt:

— El akarják téríteni a Szamost a törökök! — szakadt ki Dónátból a kiáltás, amint feljutott a tanácsterembe. — Sokan vannak, rengetegen. Döntik ki a fákat,

és utat vágnak a Hója-erdőn át, hogy elvegyék Kolozsvár éltető vizét! Siessetek, csapjatok le rájuk, míg nem késő!

Több hang nem jött ki a torkán. A felindulástól és a szokatlan erőfeszítéstől a hű pásztor szíve megszakadt.

— Áldott legyen az emléke! — futották el a főbíró szemét a könnyek.

A hír hallatára a városnagyk összehívták Kolozsvár lakóit. Minden épkézkáb ember fegyvert fogott, lóra kapott vagy szekérre ült. Szabók, pékek, tímárok, szűcsök, kalaposok, asztalosok, mészárosok, ötvösök, fegyverkovácsok, szappanfőzők s ki tudná mind felsorolni a bátor iparosokat és kereskedőket, akik azon a reggelen kitódultak a Monostor-kapun, hogy meglepjék a törököket. Hamarosan a Hója-erdőnél teremtek a város elszánt védelmezői. Kardok villantak, puskák dördültek és nyílveszők osztották a fegyvertelen törökökre a gyors halált. Minden turbános odaveszett, vagy fejvesztve menekült, amerre látott. Csak a lepusztított hegyhát maradt utánuk.

Azóta is Törökvágásnak mondják a kolozsváriak a Hója-erdőbe vezető széles, kopár hegyhátat. A nyílegyenes utat pedig, amely a hajdani Monostor-kaputól halad a város szíve felé, Dónátról nevezték el. A Dónát-szoborról, a szőlőhegyek lombjai közül elősejlő szürke kőszoborról pedig azt tartották, hogy éjfélkor meg-elevenedik és a hős pásztor a Szamoshoz ballag, szomszját oltani. Az alvó város fölött végighordozza vigyázó tekintetét, de reggelre ismét szoborrá változik.

Hója-erdő — a Kolozsvárt három oldalról övező dombok egyike, az erdővel borított *Hója-domb* a nyugati oldalon található. Magassága 506 m. Dónát, a „kőember” a Hója-erdő alatt, a kertek fölött áll.

Basa kútja

— Hanvai népmonda —

Tetszett a török basának a gyógyvíz. Bár nagy utat tettek meg emberei a gömöri hegyekben fakadó ásványvízért, az egri basa minden nap friss forrásvizet ivott. Már eljárt a turbános fölött az idő, mégis úgy érezte, súlyos betegsége enyhülni kezd. De nemcsak a gyöngyöző vizet, hanem a szép gömöri lányokat is kedvelte. Ezért bizalmas embereinek meghagyta: ne csak vizet, hanem szemrevé-lő hajadonokat is hozzanak neki.

El is indult szokásos feladatát teljesíteni Arszlán és Omár, a két fiatal aga. Jó nagy utat tettek meg a törökök, de még csak a Sajóig jutottak el. A folyótól nem messze, a Hanvai-erdő szélén rejtőztek el a basa emberei, hátha elkaphatnának egy csinos hajadont a forráshoz járó parasztlányok közül.

Nemsokára csengő énekhang ütötte meg a fülüket. Amint kilestek aombok közül, előbb egy habfehér fejkendő pillantott meg, azután a kendőhöz illő kedves arc is előtűnt. A sudár termetű hajadon vidáman énekelt, míg jobb kezével a fejére helyezett vizeskorsót tartotta. A forrás felől jött, s már közel járt a falujához. De mielőtt elérte volna Hanvát, a két török aga kirentott a sűrűből, s fejle rohant.

Arszlán fölkapta lovára a korsajába kapaszkodó, halálra rémült hajadont, és Omárral együtt elvágatott vele. Forrón süttött már a déli nap, amikor abbahagyták a vágatást. Erdő borította sziklabérc árnyékában tartottak pihenőt, a Szarvaskőnél. Lovakat kicsapták legelni, s elégedetten gondoltak arra, a fűben heverészve, hogy kis fáradsággal vihetnek gyógyvizet meg ügyes magyar lányt is a basának. Ám a szép fogoly rettentő sírásba kezdett. Egész teste rázkódott a zokogástól. Annyira, hogy ölében tartott korsaja eldőlt, s a cserépedény darabokra tört.

Dühösen ugrottak fel az agák. Alig akartak hinni a szemüknek. A frissen gyöngyöző ásványvíz elfolyt a lábuk előtt. Dühösen meredtek a lányra, de az se nem látott, se nem hallott, úgy siratta rosszra fordult sorsát.

— Mentsük, ami menthető — vette elő Arslán a jobbik eszt. — Kapj lóra, Omár! Meg se állj a forrásig! Úgy száguldj oda-vissza, hogy alkonyatig visszatérj. Különben végünk. Én addig a lányon tartom a szememet.

Nem kellett kétszer mondani. Omár úgy vágatott vissza a gyógyforráshoz, mint az eszement. Hiszen a basa nem ismert irgalmat. Késésükért tán így is fejüket veszi.

Míg Omár messze járt, s eljutott a csodás erejű ásványvizek világába, s megmerítette korsaját, majd Gömörből visszanyargalt a Szarvaskő felé, addig a hanvai hajadon álomba sírta magát. Arslán nem tudta levenni a gyönyörű gyermeklányról a szemét. A hegyek mögé lebukó nap színaranyba vonta az ártatlan arcot s a dús hajfonatot, amelyről rég lecsúszott a hófehér vászonkendő. Nagyot sóhajtott Arslán, de hiába próbált másfelé nézni. Pillantása mindig visszaröppent a mélyen alvó lányra. Hűs szellő borzongatta már a tölgyeket és nemsokára holdfény cirógatta a formás kis kezet, a fedetlen nyakat s remegve időzött el a könnyes szempillákon.

Éjfél volt már, mire Omár megérkezett a gömöri hegyekből. Agyonhajszolt ménje kidőlt alóla. De korsajában frissen gyöngyözött a gyógyvíz.

— Most aztán nézhetjük! — keltek útra megmaradt lovukkal az agák.

Egyikük a kantárszárat fogta, másikuk a szép fogollyal ült nyeregbe. Így váltották egymást a török tisztek, míg lassan közeledtek Eger felé. Néma félelem ült mindhármuk szemében. Jól tudták, a basa kényétől-kedvétől függ az életük.

Hajnalodott már, amikor kiértek az országútra. Fáradtan és semmi jót nem remélve igyekeztek a vár felé, amikor izgatott emberekkel találkoztak. Fejüket csóválták a férfiak, kötényük szélét emelték szemükhöz a parasztasszonyok. De a gyermekek is körülállták a dobot pergető hírnököket. Így tudták meg az agák, hogy

éjszaka váratlanul szörnyethalt az egri basa. Felindultság végzett a nagybeteggel. Omár és Arszlán összenézett: az ifjak szemében öröm csillogott. Nem volt már sietős az útjuk. Félni se kellett. — De mi lesz a lánnyal? — néztek farkasszemet egymással az agák. Mert ugyanarra gondoltak mind a ketten.

— Hadd legyen az enyém! — mondta Arszlán.

— Nem! — vonta össze a szemöldökét Omár. — Nem és nem! Én loholtam a forráshoz oda-vissza, nem te!

— Ide figyelj, pajtás! — szólt békülékenyen Arszlán. — A gyógyvíz neked marad, és a lovamat se sajnálom tőled. Tudom, mindig erre vágytál: az aranydíszes handzsár legyen a ráadás!

— Mit nekem gyógyvíz! Nem kell sem a lovad, sem drága fegyvered! — nézett görbén fölfelé Omár, s szemében gyűlölet feketéllett.

— Jól van, Omár — mosolygott barátságosan Arszlán. — Mindig büszke voltál. Vessünk akkor kockát, s azé lesz a magyar leány, akit jobban kedvel a szerencse.

Omár a kard markolatára tette a kezét, és így kiáltott:

— Vitézek között nem a kocka, hanem a kard dönti el a jó szerencsét!

— Te akartad! — vonta ki szabályját Arszlán aga. — Vívjunk meg akkor életre-halálra!

Bajvíváshoz látott a két török. Turbánt szabdaltak, vérző sebet ejtettek vállon és kezen, s tán még ma is tart a vad viadal az agák között, ha lenne miért tuskodni. De nem volt, mert amíg Arszlán és Omár egymással volt elfoglalva, addig a bátor hanvai lány elkötötte a lovat, nyeregbe szállt és elviharzott.

Erdőn, mezőn, járatlan és járt utakon száguldott keresztül, míg haza nem ért falujába. Ott leszállt a verítékben úszó paripáról, s kitárt karral szaladt otthona felé. Édesanyja és jegyese várta a kapuban, várta egész nap, várta egész éjjel, várta másnap is. És amikor a hanvai templomban delet harangoztak, a három szerető szív egymásra talált.

A török hódoltság réges-rég véget ért. Sem Egerben, sem Hanván nem basáskodnak már a kontyosok. De a különös esetről századok óta regél a nép. Ezért nevezik ma is Basa kútjának a híres gyógyvízforrást.

Hanva (Chanava, Szlovákia) — község Rimaszombat és Tomalja között az egykori Gömör vármegyében. Itt volt lelkész Tompa Mihály, a XIX. század jeles magyar költője, a helyi mondák és regék gyűjtője. Hamvai is itt nyugszanak a református temető kertjében.

Gömör — az erdő-s-hegyes vidék gyógyforrásai és fürdővizei miatt már a középkorban is igen keresett volt.

A csillaghegyi vitézek

— Kalotaszegi népmonda —

Magas hegy csúcsán állt Csillagvár. Ott élt tizenkét társával együtt Kalotaszeg híres vitéze, akit Lolló királynak hívott mindenki. Nem csoda, mert a sziklából fakadó négy forrás mellől Lolló belátta a szép erdélyi hegyeket, a Gyalui havasokat, a Vigyázó- és a Meszes-hegység szegélyezte völgyet, s a völgy virágoskertjeit, a szép falvakat. A nagy magasságból figyelte: honnan, merről jönnek a portyázó törökök embert, állatot, kincset rabolni. S ha feltűntek a turbánosok, Lolló király és tizenkét vitéze szempillantás alatt leszállt a sziklacsúcsról, hogy meglepje az ellenállásra nem számító törököket. A csillagvári vitézek bátran aprították, s messze űzték a védtelen falvakra támadó portyázókat.

Amikor hírül vette Lolló király, hogy Vad György, a magyargyerőmonostori várúr a törököknél is jobban szipolyozza a kiszolgáltatott népet, társaival együtt váratlan támadást indított a zsarnok ellen. Bűvös kardjával legyőzte a várurat védelmező óriásokat, és a padlásra menekülő Vad Györgyöt is üldözőbe vette. De már nem volt, akire kardot emelhetett volna. A várúr átváltozott karvalycsőrű, karmos lábú fekete sasmadárrá. Szárnyat bontott és kirepült a padlás ablakán: az Almás-patak felé szállt szélnél sebesebben, és örökre eltűnt.

Lolló király elfoglalta az elűzött zsarnok várát. A zsákokban tárolt aranyat, ezüstöt meg a sok drágagyöngyös ékszert szétosztotta a kalotaszegi szegények között.

Az óriások legyőzése és Vad György megfutamítása után még a törökök se mertek jó ideig ujjat húzni a félelmet nem ismerő daliákkal. Ám idő múltán a pogányok ismét megjelentek a Kalota-patak és a Sebes-Körös völgyében. A kis falvak helyett ezúttal a Csillagvárat vették célba, mert mindenütt azt rebesgették, hogy csuda nagy kincset rejt magában a vár alatti sziklabarlang.

De bizony kár volt megmászniok a meredek sziklabércet, mert Lolló király éj-jel is éberén őrködött. A holdvilágnál idejében megpillantotta a lovascsapatot, és felkészült a harcra. Bűvös kardját kivonva így kiáltott:

— Jézus, segíts!

A kardvas minden Jézust kiáltó vitéz kezében felszikrázott. Még föl se értek a törökök a meredek szirttetőre, amikor rájuk rontottak a csillagváriak. Észvesztve menekültek a nem várt támadás elől a turbánosok. Aki csak tehetett, a biztos halál elől a sűrű vadonban keresett menedéket. A pogányok a medvéktől és hiúzoktól se rettegtek úgy, mint Lolló király kardcsapásaitól.

De a pogányok nem tettek le Csillagvárról. Minden áron meg akarták kaparintani a mesés kincseket. Nemsokára hatalmas sereget gyűjtöttek, hogy megsemmisítsék Lolló királyt. Négy irányból szállták meg a sziklahegyet a törökök. Felvontatták a sziklacsúcsra faltörő ágyúikat, és ostrom alá vették a várat.

Éjjel-nappal dörögtek az ágyúk, süvítettek a golyók. Töredezték már az erős várfalak és csonkán meredeztek a tornyok, amikor Lolló király, vitézeivel együtt, a titkos alagúton át elhagyta a Csillaghegyet. Addig hajszolta lovát, míg el nem jutott a táj fölé magasodó legmagasabb hegység, a Vigyázó csúcsára. A hóborította havas ormáról a csillagporos ösvény felé vette útját. Hiába foglalta el a híres várat a török, Lolló király kicsúszott a markából. A csodás kincsek helyett csak sziklatörmelékét és hamut talált.

Senki se tudta, hova lettek a győzhetetlen csillaghegyi daliák. Még a kalotaszegiek se sejtették, mi történt oltalmazóikkal. De ha bajba jutottak, hívásukra Lolló király és tizenkét vitéze rögtön megjelent, hogy kiszabadítsa a rabszíjra fűzött embereket, asszonyokat, és elűzze a védtelen falvakra törő portyázókat.

Először egy pásztorfiúcska pillantotta meg a levegőben száguldó csillagváriakat, de senki se hitt neki. Később többen is látni vélték Kalotaszeg védelmezőit, amint fehér paripákon érkeznek a fellegek mögül. Kezükből kard villog. Lovaik patája csillagot szór és Lolló király fején szikrát vet a drágaköves korona.

Kalotaszeg (Calota, Románia) — erdélyi vidék Kolozsvártól északnyugatra. A havasok övezte Kalota és Sebes-Körös völgye 34 községnek ad otthont. Központja *Bánffybanyard* (Huedin). A *Vlegyásza* (Vlădeasa) hegység régi neve: Vigyázó. Csúcsa 1836 m magas.

Magyargyerőmonostor (Mănăstireni, Románia) — kalotaszegi község Kolozs megyében, Bánffybanyardtól délre.

Beke Sándor

Vallomás

Keresem
anyanyelvem
legszebb szavait.
Találtam is néhány
szívhez szóló
magyar szót:
édesanyám,
bajtárs,
fülemüle,
liliomkert,
szeretlek.
Ja, igen,
tulajdonképpen
az utóbbiért volt
ez az önfeledt
keresgélés.

Vallomás...

Vannak dolgok,
amiket nem mondhatok el.
Vannak dolgok,
amiket csak érzek.
Vannak dolgok,
amik szívembe szorultak,
mert félek
kimondani őket.
Mégis
erőt veszek magamon
és elmondom neked:
Te jelented számomra
a mindenséget.

Szeretlek

Sokszor kimondtam
és leírtam ezt a szót,
mindig azzal az őszinte hévvel,
ahogyan éreztem.
Pedig biztos voltam abban,
és biztos,
hogy van
egy szebb
és sokatmondóbb
szinonimája
ennek a szónak.
Ezért
most hosszú útra megyek,
előkészítem poggyászomat
és elindulok
e szó keresésére.

Alélt a kozmosz

A kozmosz
kialudt
kék szemedben,
kedves.
Mi lesz
a lánggal,
amitől kigyúlt
a világegyetem,
az ajkadon
bizsergő csókok
atomjaival,
mi lesz
az esős korzón
felejtett lábnyomokkal,
az elnémult
liliomligetekkel,

mi lesz
a kacér hópihékkal?
Most hull a hó,
pilinkél
nélküled,
alélt a kozmosz —
Nélküled
vége a szónak,
a sétának
Göncöl szekérrel
a végtelenbe —

LOBOGÁS

A gyertyaöntő
formába öntötte a gyertyát.

Én felvittem
a csillagok közé.

Te meggyújtottad
az első éjszakán.

HA...

Arcod elfújná a szél,
ha porból lenne.

Szép szavad felszállna,
ha ködből lenne.

Hangod elhervadna,
ha virágból lenne.

Szerelmed mindig megmaradna,
ha csillagból lenne.

Bújócska

Én a szavak mögött
a szinonimakertben,
te a csillagok között
a héliumligetben —
Hátunk mögött
— ibolya-lila végtelenben —
karba tett kézzel
rajtunk nevet az Isten.

Alice

Míg Chris Normant
hallgatom,
a csokoládés dobozba rejtett
képek közül
előveszem régi arcodat
és halkán
füledbe suttogom
a szerelem
rég feledett miatyánkját —

Mosolygó oroszlánok

Pazarló fényben
a Lánchídon sétálsz
egyedül,
melletted őrült motorosok
száguldoznak az éjszakában,
s míg
utánuk nézel,
mosolyogni kezdenek
az oszlopokon őrködő
kőoroszlánok.

Így képzellek el

— Faludy Györgynek —

Öreg titán,
lobogó hajad szürke,
szerelmes vihar fújja most is szerte.
Magyar átkok gubóznak,
s szerelmek
szemed fekete tüzében.
Mondd,
kinek van mersze
kezébe venni
lelked izzó parazsát?
Így képzellek el...
Már nem félsz a haláltól:
— pajzsos verseid védenek —,
szemléled a szürke hátú pókot
a frissen meszelt mennyezeten,
és útját kíséred, míg áthalad
a középső polcon,
az életmű felett.
Így képzellek el...
Felcsillan szemed,
ha nyikorog a kamra ajtaja,
ha Fanny
a konyhában csörömpöl
vagy nevet,
s bükkfalapítón vágja a petrezselymet.
Így képzellek el...
Este hajad sátrába menekül a hitves,
és hallgatjátok ketten
a gyilkos időt,
miként morzsolja szét,
mint cserebogarat,
a szálló percet,
s mint hullatja tollát
fehér papíron fénylő
szerelmes szonettjeidre.

Így képzeltek el...
A szoba sarkában ég egy lampion,
s már látom
— az örökifjú álmok felett —
hamvas kezével
szerelmes ujjlenyomatát
fáradt szívedre nyomja a kedves.
Így képzeltek el...

(2003)

A galambok kirepülnek

Elhagyott gabonarakárban találkoznak,
a fiú búzára fekteti a szeretőjét,
s örömében a lány sikoltani kezd —
A törött ablakon át
a galambok ijedten kirepülnek —

Fehér tulipánok

Üres a bársonyos
karosszék,
melyben ültél,
üres a szoba,
levegőjét
nem szívod már,
üres az ágy,
melyben gyermekként
aludtál —,
a telefonkészülék
se csörög többé.
De jelképes,
szerelmes sírkertemben,
az apró sírkövek között
új sírkő született.

E temetőbe
mindig hazajárok.
S ha innen
otthonom felé indulok,
a messzi kanyarból
vissza-visszanézek:
a zöld fű között,
a szélben,
lobogni kezdenek
a fehér tulipánok.

Morfondírozó

Az embert mindig éri
valami csalódás.
Semmi és senki sem olyan,
mint amilyennek képzeljük.
Most is kiderült:
te sem vagy olyan,
amilyennek legszebb
álmaimban láttalak.
Milyen bosszantó:
sokkal szebb vagy,
mint ahogy elképzeltelek!

A lélek kosarában

Becsomagoltalak,
mint egy emléktárgyat,
és viszlek magammal
tovább
a lélek kosarában.

Az éjszakai úton,
amerre járok,
denevérek röpködnek
körülöttem.

Nevetnék
vagy kiáltanék,
de nem tudok.

A templom tornyán,
a bádogtetőn
megcsillannak,
s visszakacsintanak
az ég felé
a pajkos csillagok.

Ha majd megöregszünk

Ha megöregszünk,
mindenért okoljuk majd egymást:
veszekedni fogunk azon is,
hogy ki hagyta nyitva az ablakot,
melyikünk felejtette a konyhaasztalon
a felforralt tejet,
ki tüntette el
az ágy alá a papucsot,
miért süt épp most oly tüzesen a Nap,
miért zuhog az eső
s miért csúszott le válladról a kendő?
Ha belefáradunk, lefekvés előtt
megmossuk egymás hátát
gyöngédebben, mint valaha
a gőzölgő fürdőkádban.

Persze, persze...

Emlékszel?
Mindenre azt mondtad: persze...

Ha megkérdeztem,
a Duna-parton találkozunk-e,

te azt suttogtad: persze...
Ha átfontalak,
hogy megcsókoljalak,
halkan sóhajtottad: persze...

Ha beborult a kedvünk,
mindig azt mondtad mérgesen,
csakis én vagyok a hibás: persze...

Amikor megkérdeztem,
igaz-e az, hogy már nem szeretsz,
csak annyit mondtál:
persze, persze...

Betűk

Látod, kedvesem?
Te csempészted titkon lelkembe
egyenként a szót,
a magánhangzót és mássalhangzót:
az **sz** betűt,
 a szívem csücskéről lopottat,
az **e** betűt,
 rég emléked nyíló kapuját,
az **r** betűt,
 az énekes pacsirta nevéből,
a második **e** betűt,
 a végtelen közepéből,
a **t** betűt,
 a kicsi keresztet,
 a titokzatosság első betűjéből,
az **l** betűt,
 a levendula illatából,
az utolsó **e** betűt,
 a régóta kereslek igéből,
és a talpas **k** betűt,
 a lélek utolsó betűjéből.

A...

Egész életedben
az A betűre kapaszkodsz —
Egyik felén elindulsz felfelé,
az összekötő gerendán megpihensz,
majd tovább haladsz,
s mire elérnéd a célokat a csúcson,
meredek lejtő fogad.

Lent

— ahol megszakad az álmok útja —,
későn veszed észre,
a földön már csak a nemlét
csendes állomása vár:
három apró fekete pont...

Jaj,
és elfelejtettem mondani neked
— míg felfelé kapaszkodtam—,
milyen kár,
hogy az ábécé kezdetén
miért nem tudtalak
kicsivel jobban szeretni...

Abonyi Mária: Találkozás

Kinde Annamária

Könyvbemutató. A láthatót sem

Ma arról beszélek neked,
ahogy a novemberi égen
nyújtózik, lebeg
gyöngyszürke csepp.
Transzparenciája
álságos díszlet:
kifordítjuk,
befordítjuk
mégis.

*Bújik-bújik Rózsavére vérvörösbe, feketébe,
múruhába, hajszaöborba, Patyomkin faluba.*

*Fogad fehérijét ne mutogassad,
Szemed fehérijét ne villogtassad,
ülj szépen a nézőtéren, költő nénit nézünk éppen,
elfolyik a vérünk, semmit se nem értünk.*

*Viselkedj szépen a nézőtéren.
Csapd össze a kezedet, az ajtót ne nézzed.
Add kölcsön a fejedet, verset mondok teneked,*

még ha nem is érted.

Rejtőzik a könyvben,
mondhatatlan.
Ha felmutatnák,
tudjad,
más van ott.
A láthatót sem.

Szandra May Vanillendben

Milyen különös álom.
Valami katonákat
ápolok, este, reggel.
Milyen különös álom.
Milyen fáradt vagyok,
amikor ébredek.

Szél fúj a kert fölött,
havas eső zuhog,
vizes pelyhek.
Placcs, placcs — hallanám,
de hát ez néma álom.

Milyen különös álom
kerít újra, meg újra.
Dézsávű.
De hát erről még
nem is olvashattam
a könyvben.

Milyen különös álom.
Ki álmodja ezt bennem?
Hol vagyok, hol voltam,
hol lehetnék ébren,
éberen?

Ruzsenoár

Ildikónak

Nem kell a vér színe,
és nem kell a halálé.
Szivárgó életé —
rettentő éjszakáé.

Zöld kell és rózsaszín
és egyiptomi kék,
gyöngyszürke és galamb,
okker és terrakotta,
ezüst, arany.

Fekete nap vonaglik
vörös égen.
Torz figurák szorítanak
mind kisebb ketrecekbe.

Erdő kell, rét, tó,
mély, zöld vizű medence,
szikrázó levegőég,
zord hegycsúcs hava,
tölgy barnás rózsaszínje,
réz-rozsda zöldje,
kökörcsin-lila.

De felfal a vörös,
a fekete eléget —
és semmi sem kínál már menedéket.

Homázs

Lacinak, mert nincs már Tamás

Ha versben sincs már alkohol,
feloldódsz puha őszben.
Gerinceden végiglohol,
csurran a langyos főzet.
Valami régi, nincs neve,
tán szüzesség ígérete,
valahonnan megérkezett,
itt van a városban veled,
puha gőzben.

Valami régi, nincs neve,
de visszajött és itt van.

Óvatosságra intene
kimódolt gondjaidban.
Barátaid a verseket
elfeledik, mert nem lehet.
Felrobbannak a vérerek.
Visszajött, újra itt van,
álmaidban.

Túlélni ezt az életet,
te búcsúzol maholnap.
Arany- s ezüsthényt hintenek
tollai egy bagolynak.
Lepattannak a délkörök,
valami mégis visszajött,
összeforrva, bár eltörött.
Parancsot hozott onnan,
a vagonban.

Valamit, ami hajnalít,
zöldszürkét ken az égre
valós és képzelt bajaid
mind meggyógyítja végre:
kimondja, nem te vagy hibás,
ámítás a kiállítás,
nem fog rajtad a rothadás,
ha lelked útra válna,
mint a bálna.

Versbelépő

Palló, patakpart, agyagos homok.
Kas kukoricamorzsoláshoz.
Üdvözlégy, beretvált vasárnap.
Malaszttal vagy teljes.

Az Úr van teveled.
Gondolkodógerendák,
elalvás előtt, szalmazsákon.
Most, és halálunk óráján.

Foltokban hámló tornác,
hátsó udvarban kapingáló élet,
megomló pajta,
könyörögj érettünk.

És áldott a te durva vászoninged.
És méhednek gyümölcse.
Énekeskönyv a pad tetején.

Cérnával szelt remegő puliszka,
gőzölgő fuszulykaleves.
Városi unokának búzakenyér.

November. Péntek

Alkonyodik hamar.
Estére leereszt
a görcsös akarás.
Vasárnapig most
beteg is lehetsz.
Pihenhetsz
sűrű ködben.
Nem látható a zászló.

Szégyenkezésüket
mosdótálban hagyják,
a tükörben,
hétvégi fellépésre készül
pap és politikus.

Kell, aki megmondja,
mi legyen.

Húzd az igát,
légy hű.
Légy lojális.
Légy hazafi.
Ha egészséges,
boldog és szabad
nem lehetsz,
legalább.

A vacsora kihűl.
A ködben
véres maszat az utcalámpa fénye.

Nyelvtelen

Ebből mi lesz? A nyelv, ha nem segít,
hiába írnánk hosszú verseket.
A költő is hiába posztmodern,
a nyelv, ha nem segít,
csak elvesző, haszontalan.

Ebből mi lesz? A nyelv, ha nem segít,
nem épül nagyregény,
se kisregény, novella, karcolat.

A nyelv, ha nem segít,
s a nyelvet nem segíti écesz*,
úgy író nem lehetsz.

Csak motyogó civil.
Modern barlang falára
ábrákat karcoló.

Hajában madárral

Hibiszkuszvirág szirma
mivel volt teleírva?

Annak, ki tud magányul,
az égfelszín bezárul.

Szédít, ha belenézne,
a föld rettentő mélye.

*jiddisül: tanács, ötlet

Bordái közt a késsel
hová repül a széllel?

Mit olvasott a jámbor
a hibiszkuszvirágról?

Merre úszik az árral
a hajában madárral?

Hiába mondja szépen

Sehova sem visz.
Hiába autósztroda.

Csak magányból magányba.

Pontos, hiánytalan és szabatos
megfogalmazásba.

Tévút ez itt a földön,
ahol a tudás bezár.

A költőt gyötri csak
a lelkifurdalás.

Mert nem jól mondja,
hiába mondja szépen.

Rettenti, nem maradhat észrevétlen.

Hipermarket épül
Szandra May kertjének helyén.

Végkiárusítás zajlik benne máris.

Nagy Irén

A piros kockás átalvető

Ritka szép növésű legény volt ez is, és majdnem olyan hosszú rovással a „nemes vármegyénél”, mint mondjuk, a putnoki erdők híres haramiája, Kártyi Pista.* Noha betyárságban nem volt olyan rangos, és a neve sem volt éppen kártyipistás, az volt a formája, s méginkább a szemei, miktől, ha úgy igaziból maga köré nézett, a szegény menyecskeszívekben tüzet harangoztak.

Hát, amint annak a putnoki betyárnak a „jeles” dolgairól hallottam, egyszer csak eszembe ötlött, bizony illendő lenne emerről is szólni, nem mintha egyidőben éltek volna, vagy valami közük lehetne egymáshoz, nem; hanem, hogy ami ezen a tájékon is, ez s az megesett, ugye nem árt, ha tud róla a világ...

S hogy a tényeket valamiféleképpen össze ne keverjem, tisztáznom kelletik, hogy Hannagy Sándor (értsd: Hadnagy) volt ennek a becsületes neve, már ha a „becsületes” szó értelmét az ő szemszögiből nézzük, s éppen Udvarhelyszék kárára garázdálkodott. Mert, hogy pont ezek az udvarhelyi híres erdők ne termettek volna betyárt, úgy, ahogyan más, valamire való erdőségek, az nem igaz. Ha nem is született róla história, s még csak nem is keletkeztek nóták, mint mondjuk a druszájáról, a Rózsáról, ezt a dolgot mégis biztosra állítom, s ha az apám nem tiltakozott volna olyan igen, mikor kifaggattam, azt mondhatnám, hogy ez a Sándor, úgy szegről-végre, még rokonom is lehetett volna... De talán jobb, ha nem firtatom mégse a mi betyárunk származását, hanem inkább a viselt dolgait számlálom elé (már amennyiről magam is tudok), mindannyiunk okulására... (Azért nevezem a „mi betyárunknak”, merthogy ő a falunk egyetlen betyárja, élőt is, holtat is belészámítva.)

Igaz, ami igaz (ahogy épp az imént említém), ez a Hannagy Sándor nem volt olyan rangos a szakmában, mint némelyek, s ez pontosabban úgy értendő, hogy gyalogos betyár volt leginkább, lovon ritkán ült, s a magáén soha.

Ellenben volt neki egy fogadalma, ami nem kicsi dolog, egy olyan fogadalma, hogy szülőfalujában soha semmit el nem rabol, ezért nem is tartott senki tőle, bátran járkalhatott a faluban, ha csendőrféle nem mutatkozott, fel nem jelentette senki.

A marhafélék elhajtásában volt nagy tehetsége, azt eloldani pajtákból, elhajtani legelőről, s jó pénzért továbbadni, nála jobban nem értette senki. Kérkedett is mindenfelé (már ahol megtehetette), hogy őt ugyan el nem kapják soha, mivel ő a legjobb ebben a dologban, szakszerűen csinálja, előre kiszámítva és megtervezve

**Kártyi Pista* — Mikszáth Kálmán *Nagy kutya a vicebíró* című elbeszélésének betyárszereplője.

minden mozzanatot, nem úgy, mint azok a gyámoltalan marhatolvajok, kiket már első próbálkozáskor fülön csípnek és rács mögé dognak... És hogy nem született még erre a földre olyan csendőr, aki az ő eszén túljárjon...

Mondom, nem jelentette fel a faluból senki, de még inkább figyelmeztették, s még el is bűjtatták, ha veszedelem közeledett valamerről. Aztán ő maga is állta a szavát, el nem vitt volna a világért semmit, főként ahonnan nem is igen volt amit, sőt, ha amolyan szemrevaló fehérnép akadt a háznál, inkább még hagyott...

Özvegy meg magányos menyecske pedig, úgy a háborús évek vége felé, akadt bőségesen, kinek odaveszett az ura a fronton, kinek éppen fogságban volt, és hát Sándor legény nem szűkölködött azok jóindulatjában, mert, ahogy ezt is említém, olyan fekete lángot hányó szeme volt az ördögadta betyárjának, hogy a fehérszemélyt, ki a sugarába került, menten utolérte forró hidegrázás... aki kipróbálta bár egyszer, nem kérde meg, hogy hát az olyan milyen...

Ráadásul az sem titok, hogy a legénynek is megvolt a gyengéje, s hogyha, tesszem azt, kicsit puhábban szólt hozzá valami asszonyi hang, úgy megoldadt a szíve rögtön, mint a kemencébe dugott vaj.

Lett is ebből nem egyszer csuda kellemetlenség és patália, mert ugye, nem mindenik asszony ült az ura nélkül, s jól tudja azt mindenki, hogy minél jobban őrzött, s nehezebben elérhető akármi, annál kíváncsibb...

Egy zimankós téli hajnalra esett, mikor mindenféle bújik a melegbe, hogy az erdőre korán kiinduló gazdának a helyét Hannagy Sándor foglalta el a takaró alatt, s éppen a fiatal, helyes kis gazdáné mellett.

No, nem állott volna meg ennyitől a földnek a forgása, ha nem éppen akkor nyit be a reteszeletlenül felejtett ajtón a disznóvágáshoz készülődő szomszédasszony, valami kölcsön adott hurkatöltőt visszakérni. Hát földbe is gyökerezett volna rögtön a lába, ha ez, ugye, tényleg megtörténhetne, egy hang nem sok, annyit ki nem jött a torkán, hát még amikor maga a betyár is reamordult az ágyról: — Maga osztán fogja meg a száját!

Fogta is pedig az mind a két kezével (ti: az asszony a száját), s kotródott sebesen kifelé a házból, de görcsbe futott volna talán a torka, s még megfullad tőle, ha el nem beszélheti a legsürgősebben, amit látott. Alig bírta kivárni, hogy eleven személy kerüljön a szeme elé, hogy kiadhassa gyorsan, ami majdnem széjjelfeszítette belülről; aztán kerekedett is volna éppen hét utcára szóló pletyka belőle, ha lett volna bár hét utcája annak a falunak...

Maga a szomszédasszony, mondhatni könnyen megúsza, hogy eljárt a szája, mindössze az ura döngette el vagy háromszor, hogy hát minek avatkozik a mások bajába... De megérte, meg ám, így mesélte az asszony azután, tán még tizenhárom verést is megért vóna ez a ritka szép eset, mit, hogy hármat...

Időnként azért fordulgatott a másik oldalára is az efféle dolog, volt úgy, mondják, hogy maga Sándor, a betyár menekült, s nem csendőrfélék, hanem valamelyik rámenősebb menyecske elől. Magam is tudok személy szerint egyről, a

nevét is leírhatnám, de tán jobb, ha mégse teszem... Hát ez a fiatalasszony, pontosabban özvegyasszony, úgy utánabolondult a betyár tüzes szemeinek, vagy annak a betyáros fejetartásának, hogy nyugton nem hagyta, éjjel-nappal leste, s kutatott utána, hogy legalább annyiszor futott meg előle Sándor, amint hírlik, mint Udvarhelyszék összes csendőre elől együttvéve.

De ha el is futott, nem vált az szégyenére, nem azért tartotta magát betyárnak, hogy meghódoljon, hanem hogy hódítson, s ahol túl könnyen esett a győzelem, onnét hamarosan odébbállott.

Nehezebb időkben pedig, ha már nem került hely valamelyik ágyban, a szénacsűrökben húzta meg magát, amit a gazdák tudtak is, meg nem is, bántak is, meg nem is, de idősebb emberek lévén, nem mertek ujjat húzni a betyárral.

Nagyapám mesélte egyszer, Isten nyugosztalja szegényt, hogy kora reggel, amint az állatokat etetné, valami motoszkálásfélét hallott az udorból. Sejthette, mi lehet, hát felkiáltott, hogy:

— Sándor, hé! Te katlanyérozol-e odafenn?

S hát éppen Sándor betyár dugta ki a fejét a szénából.

— Te vagy, ugye? No, gyeresze le onnét! — mondta a nagyapám, s hogy az lent volt, behívta a házba, s jól eltrektálta tokánnyal s puliszkával, s csak annyit mondott utána:

— Osz tán, nehogy itt valami észtelenséget elkövessél!

És a puliszka s tokánnyal lekenyerezett betyár nem is követett el semmi észtelenséget, legalábbis azon alkalommal.

Megesett máskor is, hogy megetették, megittatták, amikor bujkált, s haza nem mehetett, úgy számíthatták a népek, jobb jóban lenni, mint félni bármiféle emberfiától, hát még ha éppen betyár az illető...

Más, nevezetesebb dolgairól is tudnak a faluban, mint mondják, igen furfangos volt, túljárt, ha kellett, bárkinek az eszén.

Egyszer valahogy nem neszelte meg idejében, hogy közel a veszedelem, s két csendőr otthon találta, a szülei házában. Csak betoppantak az ajtón, pont mikor Sándor odabent volt, aki se té, se tova nem menekülhetett. De egykettőre feltalálta magát, elémutatva a legártatlanabb ábrázatját, s igen szíves hangon tessékelte befelé a két fegyverest:

— Tessék csak, foglaljanak helyet a csendőr urak, ha már itt vannak, ide a padra né, az asztal mellé! Gondolom, éhesek lehetnek, édesanyám, egy kicsi kenyeret, szalonnát, hamar! Édesapám, egy kicsi bort, hamar, a pincéből! Bizonyára szomjasok is, csendőr urak! — tüsténkedett körülöttük, mint két igen megbecsült, mi több, ritka vendég körül. Azután töltötte is a bort, igen-igen szívesen, ami a kenyér s a szalonna mellett, mi tagadás, a csendőr uraknak is jól csúszott.

— No, né! Egy csöppnyi víz sincs a viderben! Hát egy kicsi friss kútvizet a csendőr uraknak, hamar! — kapta a vedret, s lépett is ki az ajtón vele, s amire a csendőr urak észbe kaptak, s rontottak volna ki az ajtón utána, a veder a lépcső mellett árválkodott üresen, Sándor pedig, ahogy mondják, árkon, bokron túl járt.

Ámuldoztak is fölötte a népek, hogy csupa ez egyszer került vóna a csend-örök keze közé Hannagy Sándor, s ez egyszer is be szépen kicsusszant onnat!

Szóval, telegetett így szépen az idő, s talán telhetett volna akármeddig, ha... Nem hiába mondják: a lónak négy lába van, s mégis megbotlik.

Egyszer aztán megbotlott Hannagy Sándor is, s éppen ez a botlás ejtette el őt. Mert azt, ugye, elnézték a népek, hogy a házaiknál és az erdőkben bujdokolt, előbb a katonaság, azután a csendörök elől menekülve. Talán még azt sem tartották a hatóságok orra elé valónak, hogy a menyecskék körül forgolódott, tisztességre legyen mondva, a leányokat békén hagyta; legalábbis nem tudni egyetlen hajadonról sem, akit megkörményezett volna... De a becsület, az becsület. S az adott szó — adott szó! Az olyanforma, mint a bumeráng, ha elveted magadtól, visszavághat, és azt sújtja agyon, ha úgy esik, aki elhajította ...

Rossz idők járhattak, ínséges idők Sándor betyárra, s nem akadt, úgy lehet, elhajtani való marha a vármegyében egy sem, hogy reafanyalodott mégis a tiltott gyümölcsre, mármint, amit maga tiltott volna meg magától.

Egy csendességes délelőtt, mikor mindenki, asszony, ember, kinn a mezőn hajszolta magát a nagy melegben, Sándor csak úgy átal lépdelt a Férnyikó (értsd: Fehér Nyikó) medrén, ahol már alig-alig csorgott egy kevéske víz, s besurrant az egyik falubeli gazda kapuján. Tudhatta, egy lélek sincsen odahaza, s igen azt is, hol a helye a kulcsnak, mert igen könnyen bejutott a házba, ahol nekilátott a pakolásnak. Amit arra érdemesnek talált, szövevényt, vég posztót, pár csizmát, belegyömöszölte egy átalvetőbe, azután ki a házból. Az ajtót még visszazárta, a kulcsot helyre tette, s avval eltűnt.

Hanem délutánra lett nagy ribillió s jajveszékelés a háznál, az asszony, amikor hazaért, rögtön észrevette, hogy hiányzik ez is, az is, s ahogy körülvizsgálódott, majd megállt a szíve ijedtében. Hangos jajgatással futott ki a kapun, végig a szomszédoknál, hogy kirabolták, mindeniből kifosztották, jaj, láthatta-e valaki, ki lehetett vajon?

Össze is futottak a hírre az emberek, valóságos csődület támadt a kapuban s az udvaron, hisz ebben a faluban rég ideje nem esett meg, hogy valakit kiraboljanak. Addig s addig gyűlögettek s tanakodtak, míg egyszer csak valaki azzal állt elő, hogy ő bizony látta Hannagy Sándort, a Bogács patakán fel, a lengyelfalvi erdő felé igyekezve, s egy piroskockás átalvető volt a vállán. Bár, hogy igazat szóljak — tette hozzá —, magamnak se jó, hogy elhiggyem!

— Az enyim az az átalvető! — sikoltott fel a kárvallott. — Jaj nekem, jaj nekem, azt immár meg nem fogja senki, senki...

— Haza kell híni Rózsi! — tanácsolták. Rózsi a házbéli leány volt, aki Udvarhelyt szolgált, akinek a számára készültek azok a szövevények. — Osztan ki talál ő valamit, megvan hezza az esze. Hiszen a legnagyobb kár tán az övé!

Indult is rögvést Rózsi után egy lóval az öccse, de ő, miután végighallgatta az esetet, haza se ment. Gyors felfogású, talpraesett leány volt ez a Rózsi, s mindjárt készen állt a terve.

— Nohiszen, ha arra ment, csak a városba mehetett, s ha Udvarhelyre jött, akkor a vonathoz igyekezett. Ha pedig vonatra ült, azzal Segesvárra indult a nagyvásárra. Itt nincs amit kezdjen azokkal a holmikkal, valaki felismerhetné... de a segesvári piacon... Elkapom én, ha ő volt, ne félj! — biztatta az öccsét, s már szedelőzködött is, hogy a vonattal, a „székelygőzös” legközelebbi járatával Segesvárig menjen.

Eszébe sem jutott, hogy jelenteni kellene itt vagy ott a dolgot. Jobban megbízott a saját eszében, s előbb biztosra akarta tudni, s amennyire lehet, kipuhatolni, hogy való-e, amit elgondolt...

Segesváron asszonyosan fejkendő kötéskötést kötött, s azt jól behúzta a homlokába, hogy fel ne ismerhessék, majd elindult körbevizsgálódni a nagypiacon.

S hát nem ott látja Sándort, fáinul kipakolva, csizmát, posztót kínálgatva egy asztal mellett?

— No, megállj, Sándor, ha volt neked lelked, az én stafirungomból nem gazdagodsz meg, azt tudom! — ez járt a Rózsi fejében, amint megsirült, s irány a csendőrtanya. Ott jelentkezett, hogy ő bizony feladja Hadnagy Sándort, akinek a fejére nagy pénz van kitűzve... Ha ő így, én is így...

Indult is a leánnyal menten két csendőr a piacra, ahol Rózsi csak távolról mutogatott Sándor felé, hogy az őt meg ne lássa:

— Né, ott az a barna legény, aki előtt egy piroskockás átalvető van az asztalon...

...Hát így történt, mondják, hogy Hannagy Sándor, az a jeles betyár mégis elesett, s csúfságára nem a vitéz csendőrök, hanem egy fiatal leány ejtette el egyszál egyedül...

— Így jár az, ki igaz fogadalmát meg nem tarja — emlegették sokáig a faluban. — Tanulhat belőle akárki!

P. Buzogány Árpád

Tél vége felé

Komor, vaskos falakkal úgy állt a ház
a fényben, mint megszeppent gyerek,
zsalui szemlehungya, az eres a lépcsőre csúszva.
Érintetlen hóba süppedt lába, világoskék bőrét
foltosra ette a fagy, lemarta a szél.
Hatalmas kapuja vendégváró nyitással ásít a csendbe.
Kövér fény engeszteli egy bodzabokor ágát a küszöb előtt.

A nap képmása

A járdaszélen ül, kartonpapír
alatta és oldalt az ócska mankó.
Kerülni nem lehet — szemünkbe néz,
előtte kis kalapba gyűl a bankó,

mellette aprót oszlopokba rak
nagyság, érték szerint rendezve szépen
piacra vitt portékaként. A nap
lenézett ránk, ott csillogott tenyerében.

Vígágszerző

Az árok szélén, a nyáj mellett koszos kabátú,
borostás öreg fújta a tárogatót. Visszhangzott
a völgy, képzeletben nyalka legények járták
szilaj táncukat. Az öreg tovakáromkodta kutyáit,
cigarettaért kért és eldicsekedett: az unokája
tegnaptól dobos lett a városi könnyűzenekarban.

Reggel

Csak nézd, csak nézd a fényözönt
a főtér sarki bronzlovon,
amint a reggel rádköszönt,
lefolyt a fákon, oszlopon,

a járdaszél is fényesebb,
a víz is szikrákat hajít...
A nyári, szép szerelmemnek
szemedben látom lángjait.

Álomtemető

1.

duzzadni kezdnek a szerelem rügyei
álmaim virágokat nyílnak rólad
magam se tudom gyökér vagyok-e még
vagy büszke koronájú hárs
hajnalban virító törzsű nyír
zizzenő levelekkel síró
s téged kiáltó
kolompszó pihen az ágaim csúcsán
elringatnálak szerelemestéken
rád pazarolnám sarjúk illatát
tóparti locska hullámok ízét
csak te hiányzol ebből a temetőből
hogyan teljes legyen ez a dermesztő ország
harmat kínozza a pillangók álmát
s az első esőcseppeket felszívják a (sír)kövek
miért is létezel
gyönyörű kinnal pecsétézed a lelkem
álomországban siratlak téged
ha nem csak az enyém leszel
lassan ébredést vágnak a fények
keresztek sarjadnak vágyaim nyomán

visszhangként széttűnnek a reményeim
álomba ringató neveddel védem
sírokon sarjadzó virágaim

2.

álomtemető ez az ország
bugyogó jajoktól szétesem
nem vigasztalhat madárröppenés
vagy a csókjaid léte sem

lehullnak a levelek oktalanul
bánatot fődnek a földön
szárnyaló szerelem az énekem is
magam ácsolta börtön

Vakok tánca

repül a kéz madárként száll
pillangóként libeg suhan
körbecézi az arcokat
simogatások nyílnak a tárt tenyéren
körbeforog a világ
kerengő dervisek lassú egyhangú
mozdulatai lendület nélkül
hömpölygő mozgás magas süveggel
hunyt szemmel hogy csak a levegőt
érezzük csak a minket figyelőket
soha nem látjuk csak az izmok
játékát puhítjuk fáradtsággá
csak a szemeinket téveszthetjük meg
hogy összefolyt minden vagy
már nem létezik látvány
csak a tánc csak a tánc ó de
zene nélkül
sarokkoppanás talpcsosszanás lépés
csak a ruha suhogása hajak lebegése
rózsahajnalok arcpirulás

villanó fogak nyakak combok nélkül
hideg meleg énekek dallamok trillák
szemünkre zárva világnyi mélység
halódó sötétség mindenütt körben
minden fekete
csak én lennék fehér
van-e ki látja van-e ki nézi
a vakok táncát
igazi tánc ez senki se
visel álcát
ki az ki nézi ki az ki táncol
milyen zenére
mozdulat rángás ritmusát szítja
lassuló vére
mögötted messze suhog a szélben
idomárpálca
torz ének szélcsend letapos mindent
a vakok tánca

A kommunikációról röviden

a szomszédom ha kávéat akar inni
akkor kávéat iszik
a feleségének ha nincs kedve
akkor fáj a feje vagy épp sürgősen
ki kell vasalni egy asztalterítőt
ó mennyit beszélnek mostanában
a kommunikációról
mintha eddig csak süketek
és vakok és némák éltek volna
nálunk a szomszéd faluban
és az egész kontinensen
a nyelvészek a médiások szájából
elkapták és bűvös szóvá tették
a menedzserek a toll nélküli indiánok

Eszteró István

Priamosz után

Bár az erődöt rég elfújta ravaszdi akhájság,
Nincs, aki talpad alól tépne ki barna követ,
Sem tenyeredből hús televényt sorsod vonalával,
Ott kanyarog a jövő atlaszain valahol.

Archaizmus

Hont, elavult témát feszegetni hiábavalóság,
Mára lerágott csont, kóbor eb is kerül,
Újsütetű tollnok le nem írja, morog csak a csontra,
Melyben a drága velő megremegő deli táj.

István király bővített intelme

Óvjad, támogató szándékkal légy idegenhez,
Ám a gyanúsra ügyelj, hátba ne döfjön a gaz,
Hirtelen elfogy az ország egyharmadra nyiszálva,
S parlagfű a nevén átkaival szalutál.

Civitas fidelissima

Urnánál két népszavazás kérdezte decembert:
Sopron igenje hitet villanyozó akarás,
Hűnek lenni nem érdem, cáfolt rá az utókor,
Csonka szívű hova hív meg kiutált atyafit?

P. Buzogány Árpád

Miért szép?

A tornác deszkája meg-megroppant Mazsola lába alatt. Szőlőlevelek között kukucskált be a nap, a kék falon élénk foltokat hagyott. Szénaszagot hozott a szél, az utcában apró kavicsokat ropogtattak a vasráfos szekérekerekek, kövér alma puffant a földön. A hegy fölött még magasan járt a nap, Mazsola inget vett magára, és visszatért a szobába. Az ablak mellé, a régi fakanapéra ült, szétteregetett jegyzeteit az asztal sarkára rakta. Rágyújtott, tiszta ívlapokat húzott maga elé. A csend lelassítja a világot, tegnap és tegnapelőtt is éppen ilyen volt minden. Átment a konyhába, megmerítette a kék porceláncsuprot a vödörből, ám az első korty után kiöntötte a mosdótálba. Friss vízért indult. Az udvar sarkában szürke macska gubbasztott a kút előtti lapos kövön. Vajon máskor is itt tanyázik? — gondolkodott Mazsola. Közeledtére felugrott a macska, felmászott a farakásra. A kút gémje kissé a kert felé dőlt, de a víz jó, a szomszédok állandóan használják. A vederből ivott, keze fejével törölte le a bajuszát. Kihozta a házból a vedret, a kert tövébe öntötte belőle a vizet, és belezúdította a frisset.

Egész nap a vendégeket várta. Harmadik napja, hogy itt van, első nap kispert, port törült, hűtőbe rakta az ételt. Az ágyneműt kivitte az udvarra szellőzni, az udvaron is mosakodott, vígan pancsolta a vizet. Estére elfáradt, korán feküdt. Második nap felment a hegyre, fényképeket készített a faluról, egy fa tövébe ülve leveleket írt. Délután átmásolta, hogy majd, amikor visszatér a városba, csak postára kelljen adnia. Régi katonacimborájának is írt, akivel egyszer itt töltött pár napot, amikor még éltek a nagyszülei. Az öreg már bottal járt, egész délutánokat mesélt nekik a tornácban, egy-egy sör mellett.

Eszébe jutott a sör. Lement a pincébe, felhozott egy üveggel. Így szerette a nagyapja is, ne legyen túl hideg. Nagy üvegpohárba töltött, és kiült a lépcsőre. Csak egy utcát lehet innen látni, meg a hegyet, tövében a templom tornyával. Csillog a bádoggal rajta, azt mondják, egy vihar lesöpörte egyik feléről a cserepet, aztán bádoggal födették újra. A templomot eltakarják a fák. Ugyanígy eltakarják a házakat is, a tornác végéből is alig néhány ház látszik a faluból. Behúzta a sört, lehúzta a szandálját és elindult az udvaron. A szilvafáktól látszik a legtöbb a faluból. Odalent, a völgyben lévő másik falura jó a rálátás, tovább még két falu látszik, egyik balra, másik jobbra, még a kaszálókról ereszkedő szénásszekereket is észre lehet venni.

A hirtelen jött eső után újból kitisztult az ég, felszáradt az ösvény, a fű is csupán az árnyékban nedves. Visszament a kúthoz, a pléhcsuporból vizet locsolt a lábára, egy darabig állt a kövön, hogy megszáradjon. A kővályu aljába piszkos

esővíz gyűlt. Régebb, amíg gyermek volt, nagyapja még a kezét se mosta bele a vályúba, azt mondta, a ló nem iszik meg akármilyen vizet. Most már csak a madarak isznak innen, a pajta is megroggyant kissé, a patkónyomok helyét benőtte a fű. Az udvart is a szomszéd kaszálja.

A hátsó szobában előhúzta az ágy alól a kopott katonaládát, átvitte a másik szobába, és kipakolt belőle mindent. Régi újságok, térképek, villanyszámlák alatt kis papírtasakokban sorakoztak a levelek, fényképek, mindegyik csomagra cifra betűkkel ráírva, mit tartalmaz. A nagyapja, aki ács volt, cirádás betűkkel írt, még a katonaságnál is tudta a postás, hogy kinek szól az otthoni levél. Gyakorlott mozdulattal olyan tojást rajzolt a papírra a nagyapja egyetlen mozdulattal, hogy alig lehetett megállapítani, hol ért össze a vonal. Mazsola üres papíron próbálgatta, bár tudta, sosem fog olyan szépen sikerülni, mint az öregnek. Aztán a vaskos füzeteket lapozta. Családtregényt írhatna ezek alapján, mert mindent megtalálni itt, ami fontos.

A verses füzetet kereste, itt kell lennie. Ahhoz az egyhez neki sem volt szabad nyúlnia, pedig egyetlen fiúunokaként jóval többet megengedtek neki, mint más családokban. Olyant nem kérhetett, hogy ne teljesítsék, ha lehetséges volt. Paritytyát készített neki a nagyapja, falovat faragott, kezébe adta bármelyik szerszámát, amit még a szomszédoknak sem szívesen... Amikor akkorára nőtt, egy bálsor kis korsót kezdett meg a nagyapja, fügebor volt benne. Veled egyidős lehet, mondta, és éppen csak megnyalintotta. Mazsola akkor megnézte a korsó fülére kötött kartonpapírt — tizennyolc éves volt a bor akkor. Arra nem emlékszik, a többivel mi lett, kinek adhatták ajándékba, mert az bizonyos, hogy nem a nagyapja itta meg.

A füzetben egy-egy vers mellett a piszkozatot is megtalálta. Alig van itt-ott javítás, és mindegyik végére odaírta a dátumot. Ez volt a nagyapja titka, a versek, még a feleségének se mutatta soha, a fiának is ritkán, pedig az apja írástudó ember volt, ahogy itt mondják, újságnál dolgozott, elbeszélései jelentek meg. Ez lett a veszte is, mert nem lehetett akármit megírni akkoriban. Aztán áttették egy gyárhoz, kimutatásokat kopogtatott egy régi írógépen. Mazsola félretette a füzetet, és rágyújtott. Nagyapja halk szavú ember volt, egyszer hallotta őt kiabálni, akkor is mások istenét szidta. Sosem tudta lenyelni, hogy a fiát félreállították. Az egész család a konyhában ült, az asztalon tele poharak álltak, karácsony lehetett, mert kint nagy volt a hó. Az apja későn érkezett, mindenki őt várta, a felnőttek halkán beszélgettek, aztán a nagyapja kiabálni kezdett, és kiment a házból, az ajtót úgy becsapta maga után, hogy kiesett az üveg. Mikor lehetett? Ki tudja már... Amikor visszajött, megölelte a fiát, és az asztalt csapkodta, azt kiabálta, hogy ne hagyjátok magatokat, még ha kötelet vetnek is a nyakatokba.

Mazsola újabb sört hozott, és kiült a lépcsőre. Esteledett már, tehenek bőgtek az alsó utcában. Ma sem jön. Nem jönnek. Pedig értük készített elő mindent, értük főzött, takarított. A nap már eltűnt a hegy mögött, hűvösödött. Kihozta a

füzetet. Aratás, szénahordás, karácsony, meg húsvéti versek, néhol egy-egy halotti búcsúztató szövege, aztán egy helyen saját versét olvasta, az iskolai faluújságra tették volt ki, a lap aljára odaírva: unokám első verse. Honnan tudott róla az öreg? Ki hozhatta el neki? Sosem fogja ezt már megtudni. Sok vers szólt a tavaszról, meg a télről, de úgy látszik, nyáron nem jutott ideje verset írni.

Mire a végére jutott, már alig lehetett látni. Visszapakolt a ládába, és ételt szedett elő, mert reggel óta egy falatot sem evett. A húskonzerv nem ízlett, megmelegítette a zöldpászuly levest. Amikor végzett, visszaült a kanapéra, újabb levélbe kezdett.

Kopogtak az ajtón. Felkapta a fejét, és elmosolyodott. Virágot is szedett, hogy azzal köszöntse a vendégeket. Vajon mivel érkeztek?

— Itthon van-e a fiatalúr?

Felállt és az ajtóhoz ment, felkapcsolta a kinti villanyt. Az újabb kopogásra kinyitotta az ajtót. Bajuszos, kockás inges öregember állt előtte, szalmakalapját kezében fogta.

— Jó estét. Kerüljön beljebb — hervadt el a jókedv Mazsola arcán.

— Adjon Isten. Azért jöttem... hogy megnézzem...

— Jöjjön, Jóska bácsi — nyújtott kezét Mazsola. Az öreg még mindig a küszöbön állt, lábát súrolgatta. Erős markában keményen szorította Mazsola kezét.

— Nem akarom zavarni. Dolgozik?

— Előszedtem ezt-azt... Miért nem jön beljebb?

Széket húzott az asztal mellé, az öreg mégis a kanapéra ült. Mazsola poharat vett elő, és sörért indult a pincébe.

— Ha meg nem sérteném... hoztam egy korty itókát... meg kellene kóstolni, milyen lett — és az öreg mellénye belső zsebéből lapos, fehér üveget húzott elő. Mazsola pálinkáspoharat hozott, az öreg töltött.

— No, Isten megáldja — emelte poharát az öreg. Egyből behúzták a kortynyi italt.

— Ez igen... jó erős — nézett fel Mazsola.

— Lehet is. Tiszta szilva. Van már vagy három esztendő. Az öreg újból töltött, Mazsola sós mogyorót és kekszet hozott egy nagy, lapos porcelántányérban. A második pohárral már csak nyalongatták. Mazsola rágyújtott, arra az öreg is cigarettát vet elő. Öblös üveghamutartót hozott Mazsola, és saját cigarettájából kínálta meg az öreget. Az rágyújtott, vastag füstöt fújt ki.

— Uri szivar! Jó szaga van. Hallgattak, közben Mazsola azon gondolkodott, mi hozhatta ide az öreget. Beszélgetni kezdtek, mindenféléről: családról, szénáról, állatokról, a termésről.

— Volt itt egy nagy, virágos szőnyeg. És a faragott szék...

— A szőnyeget megrágták az egerek. A szék megvan, a nagyszobában.

— Hiába, na, ha nem lakják a házat, csak romlik minden. Pusztul, ami régi.

Mazsola bólogatott, és töltött, a tányért az öreg elé húzta.

— De most már ezután nem így lesz — nézett fel az öreg. — Ugye hazajött a fiatalúr?

Bólintott Mazsola, aztán megértette: a hazajövetel nem szabadságot jelent az öregnek. Elmondta, hogy pár nap után megint mennie kell.

— Nem úgy gondoltam... Mi számítunk a fiatalúrra — nézett Mazsola szemébe. — Úgy értem, ha mindig itt lenne... velünk. Mert hát itthon van a faluban — tette hozzá.

Hosszú csend állt be, Mazsola a padlót nézte. Koccintottak, aztán beszélgetni kezdtek. Mazsola elmondta, hogy az apja halála után bérbe adták a földeket, a gyümölcsöst is a rokonok bírják.

— Pedig itt jól meg lehetne élni — bólogatott az öreg. — Itt sok jó föld van. Erdő is. Egy családot jól eltartana.

Mazsola bólintott, és nem válaszolt. Aztán megeredt a szava. Beszért a munkájáról, rokonairól.

— De a házat... azt nem adják el, ugye?

Mazsola kezében megállt a pohár. Egy esztendőben kétszer-háromszor jön ide, eddig eszébe sem jutott, hogy vevő is kerülhetne a házra. Mert ahhoz tartozik a birtok, szántók és legelők, a nagy kert, és az utca másik végében egy üres telek. Szúrósan nézett az öregre.

— Nem. Amíg én élek, addig nem.

— Én is úgy gondoltam. A nagyapja, nyugodjon békében, még a városba se szeretett menni. A birtok volt mindene.

— Igen. Amíg meg nem szabadították tőle.

— Szegény nem érhetette meg...

Nem érhetette meg, hogy újból a magáéban dolgozhasson, a szép gyümölcsöst is mások használták, be sem tette oda a lábát, mintha nem létezne. Hej, ha megérhetette volna...

Az öreg kétfelé töltötte a pálinkát az üveg aljából, Mazsola pedig sört hozott fel. Kiitták a pálinkát, aztán a sörből kortyoltak, egyikük sem töltötte pohárba.

— Van nekem egy füzetem... nem is a sajátom, csak úgy nálam maradt... az az igazság, hogy... — az öreg szemét lesütve beszélt, cigarettáját ujj között sirítgette.

— Nem olyan idők jártak, hogy erről beszélni lehetett volna — nézett fel. — Tudom, hogy a nagyapja...

— Mi van a nagyapámmal? — kérdezte szúrósan Mazsola.

— Hát hogy írogatott. S beszédeket mondott. Tudja, én az elején a tanácsnál dolgoztam... amíg még másabb világ volt. Ott is hallottam ezt-azt. Csak hát nem volt jó elmondani. Jobb, ha az ember hallgat.

Mivel akar most dicsekedni? Hogy ő volt a kollektív elnöke? És hogy bezárták? Hogy mi volt az igazság, azt talán még azok sem tudták, akik akkor mellette voltak, meg hát kit érdekel? A nagyapja sosem volt jó véleményyel a családjukról,

az öreg egyik testvére valami főnök lett a megyénél, aztán az ilyenekkel csínján kellett bánni.

Az öreg elnyomta a cigarettát, és a magából gyújtott rá. A mellénye zsebéből kettőbe tűrt, vékony füzetet vett elő, és az asztalra tette, a hamutartó mellé.

Mazsola hallgatott, és a füzetet nézte.

— Erről van szó. Nézze meg.

Kezébe vette Mazsola, forgatni kezdte. Ismerős írás, a nagyapjáé. Versek, beszédek, gyöngybetűkkel írva.

— Amikor följelentették, ezt a füzetet lefoglalták. Az elvtársak — tette hozzá az öreg — azt mondták, hogy rendszerellenes. Én is ott voltam a gyűlésben. Nem tudtuk, mi a baj ezzel a füzettel. Felolvasták az egészet, és véleményt kellett mondani. Antal Bélával olvastatták fel, ő azt mondta, hogy szép. Én is, Mózes Pista is. Az elvtársak azt mondták, hogy polgári csökevény, és megrontja a demokráciát. Beleírták a jegyzőkönyvbe. És azt is, hogy fel kell számolni a kerékkötőket.

Az öreg kortyolt a sörből, és felkönyökölt az asztalra. Mazsola összeszorította a száját, a világért se mondott volna egyetlen szót sem.

— Azon éjjel, amikor az elvtársak bepálinkáztak, visszamentem a községházára, mert nekem is volt kulcsom az irodához. A füzetet elhoztam a fiókból. Hát... elloptam, na! Eldugtam a szénában, kint a kertben. Az ablakot kitörtem, hogy ha nyomoznak, higgyék azt, hogy betörtek.

Elvette a füzetet, és Mazsola felé nyújtotta.

— Most elhoztam, mert ideje, hogy visszaadjam. Ne haragudjon a fiatalúr... nem rossz szándékkal tettem. Én már öreg vagyok, nem akarok úgy meghalni, hogy ne legyen tiszta a lelkem. Érti ugye?

Mazsola ujjai között apró darabokra pattant a keksz. Félresöpörte, és felállt, az ajtó felé indult.

— Nem bántottam én senkit! Ne higgye, hogy rosszat akartam! — kiáltott az öreg, és felállt. — Nem akartam, hogy elvigyék őt is!

A nagyszobából a másik füzetel tért vissza. Szótlatlanul letette az asztalra. Az öreg kézbe vette, lapozgatta.

— Ezt nem tudtam. Hogy azután is írt még.

— Írt. De senkinek se mutatta.

— Én a többit szinte kívülről tudom. Sokszor elolvastam. Dugva. Még a feleségem se látta. De nem értem...

— Mit nem ért?

— Azt mondja meg, mitől olyan szép?

— Micsoda?

— Az egyikben benne van Nagy Mózsi, a másikban Kis Samu, amikor kaszáltak. S a feleségemnek az apja, hogy éjjeliőr volt. Mások is, többen.

Mazsola leült, és nem tudott válaszolni. Torka összeszorult, nagyapja jutott eszébe, amint rányitott egy vasárnap délelőtt a nagyszobában, és a papírt begyűrtte az asztal fiókjába. Pedig csak egy ásót akart kérni, hogy a hegy túlsó oldalán kiássák az alagút bejáratát.

Az öreg felállt, és feltette kalapját.

— No, Isten áldja — nyújtotta a kezét. Mazsola keményen megszorította.

— Köszönöm, Jóska bácsi.

— Ne köszönje. Tartoztam ezzel, még ha a nagyapja nem is érhetette meg. Szinte elfelejtettem, vasárnap kereszteljük a legkisebbik unokámat, szívesen látjuk...

Miután kikísérte a öreget, Mazsola visszaült a kanapéra. Papírt és tollat vett elő, de semmit se írt, csak nézett maga elé. Kinyitotta az ablakot, hogy a friss levegő vigye ki a pálinka és dohányfüst szagát. Felkönyökölt az asztalra, írószerével a levegőbe láthatatlan tojásokat rajzolt. Aztán kimarkolta a vázából a virágokat és kidobta az ablakon.

Abonyi Mária: Tavasz felé

Nagy Irén

Aranyeső

Sivár, elázó, hideg esten
nézem a ringó aranyesőt,
szellő-dalon víg táncra kelőt,
fényfüzéres ezer napot lenn.

Bár körötte kopár a föld még,
s az új tavasz is csak csírában,
apró kelyhek diadalában
ébredezik a sárga fény rég.

Lám, hiába zord még az est kint,
pár merész gally meg-meglibben,
s arany szirmok mind fényesebben
a tavaszt, a győztest hirdetik.

Egy lépéssel közelebb

Ha újra csillag hull a messzi égről,
mint néhány ritka, cél nélküli könnycsepp,
egy régi vágy, álomszerű, de féltett
(minek párja se magasról, se mélyről

nem érhet el), utolszor még feléled.
Tavaszi szélként könnyen vállára vesz,
s mint hűs levél, egy lépéssel közelebb
kerülsz az éghez, a Napot eléred.

Egy perc csupán. De valamikor régen,
virágzó bodza szálló illatában
szívedre fény ömlött alá, hogy éljen,

s hogy fájjon újra, feledve egyebet.
Most, tévelyegve a nagy pusztaságban,
késő-e, Uram, érte a köszönet?

Felajánló dal

(magunkért)

Pusztákról jöttem. Nem kiáltani,
csak várni riadtan, s hallgatni tudtam ott.
Zúgó szelek, száguldó viharok
rémítettek, villám csattogott.
Ezer nyöszörgő, csapzott bokor
hajolt a földre, mélyre, mélyre,
gally hullott a
rozzant sövényre,
s bújt a vackára minden élő.
Ott voltam én is: egy rettegő
parányi lény.
Ült benn riadtan egy kopár
üregben szívem, égő szívem:
aprócska szentjánosbogár.

Pusztákról jöttem. Egy darabban
hoztam szívem ki,
aprócska bár: ilyen-amolyan.
Nem csillag. A csillag fenn és messze van.
Elhoztam mégis. S odaadnám
a fényért, hogy van,
a mosolyért, hogy legyen.
Égő pici láng fű között:
olyan, amilyen.
Nem szárnyaló sólyom,
vagy zúgó harang,
vagy síró sirály. Nem.
Csupán egy bogár, amilyen, olyan.
S nem csillag.
A csillag fenn és messze van.

Pusztákról jöttem. Nem kiáltani,
csak várni még, még hinni akarok.
Néhány dalt, néhány furcsa mesét

adni szeretnék,
adni tudok.

Aprócska szívem ráteszem, ha kell:
többet nyomjanak a könnyű dalok.
Égjen, mint csöpp szentjánosbogár,
alig villanón,
lenn a fű között.
Legyen gyertyaláng, vándor-öröm.
S ha sötétedne az ég kék tava:
hús rengetegben kunyhó ablaka!

Vízió

...fák között surranó ezer
árnyék vesz itt
álmatlan álmodozó
léte nem szenzáció
csak létezik

lassan elizzó romok között
fekete utasok
fekete út
szürke mező
s fekete csillagok

forró halált páráll a föld
jeges halált hullat az ég
magába visszahullt világ
kialszik itt lehet ma még
aludni föld alatt

síró üreg bűvó csend vágya
van és nincs között mindahány
eljövő napjuk csak talány
letört ég eloszló büntudat
hangtalan holt kihűlt szavak

lassan elizzó romok között
fekete utasok

fekete út
szürke mező
s fekete csillagok

puskaporral vegyült rögök
szélhordta párája szállhat
köröskörül még súlytalan
hullnak hullnak az árnyak
lehet-e még jöhet-e még
halott század után ismeretlen század

Falak között

Befalazódtunk. Szorít a fal
köröskörül,
szorít a fal
kegyetlenül,
kíméletlenül.
Magas. Magasabb. Még magasabb.
Egy téglá, még egy, még ezer:
gyűlölet-tégla,
veszett düh, önzés, méreg,
sunyi kajánság, ravasz
törtetés-tégla:
ezer, még ezer, még ezer.
Beföd a fal.
Magas. Magasabb. Még magasabb.
Nem ér a fény. (Milyen
lehet rügyfakadás erdőn,
a bükkös avarillata
milyen?)
Alattomos rettegés
kúszik fel bennünk,
nő velük:
semmink nincs,
semmink
ellenük.

Csak szavak.
Szavaink vannak.
Van-e szó, fal-ontó,
résnyitó varázsszó?
Megtalálható-e
az igazi szó,
a falak ellen való,
félelem ellen, gyűlölet,
önzés, törtetés, ravaszság,
gúny ellen való?
Lehet-e kijutni fényre még
falak közül,
falak mögül,
valamiképp
valamikor —

Alattomos
rettegés
kúszik fel újra
bennünk:
mintha nem körül,
csak körös-körül
lenne már fal,
mintha belül,
ott legbelül:
téglapáncél
a szív körül!
Jutunk-e vissza fényre még
falak mögül,
e falak közül?

Bencze Mihály

Krisztus a Barcaságon

Elgyötört és árva, mint csonkig égett gyertyának lángja,
ki távoli csillagról hull alá, a hideg homályba.
Titokzatos Kárpát-medence, életünknek bölcsője,
dédelgetve ölet formál, hogy születhessünk belőle.

Fogvacogva körültekint, csak ő virraszt magányosan,
az apostolai alszanak e ködlepte világban.
Váróterem-templomban kopogva lépdél faltól falig,
körmével a jégvirágos ablaküvegre verset ír.

Egyetlen roham volt bennünk, ha ez kevés volt, elvesztünk.
A közöny a vesztünk, ez megbénít, és ez a keresztünk.
Népemben megfagytak az álmok, nincsenek délibábok.
Őseink visszafordultak, hittek, győzelmet arattak!

Se kő, se tojás, se paradicsom nem repül szabadon,
csak gumigolyó, csak a gyilkos szó, és csattan a pofon.
Trónusán Pilátus, idegen hatalom gyűlölt népe,
gyáva tömeg, halált üvölt Krisztus koronás fejére.

Hold-fűrészt tép belém, és vad huzat a porom szitálja.
Zászló leng, kiszáradt a zápor, és én fogok zihálva.
Árnyaim a föld könyvébe írtam, s hittem, amíg bírtam.
Atyám, hol vagy? A levelek szemét én vörösre sírtam.

Elfogyott a könny, szememnek sok darabja hull e tájra.
Emberi testben parázsló csont vagyok s min ég: a máglya.
Erdő vagyok, eltévedtek bennem kereső visszhangok.
Voltam s leszek, s mikor nem láttok a csendben, feltámadok.

(Csermátfalu, 1999. március 28.)

Szente B. Levente

A szent hegy felett...

A szent hegy felett
úgy hisszük, ma is ott laknak a régi istenek.

.....
Hó-kalitka izzik messze, bent a ködben
benne a szálka s az erdő egyszerre didereg.

.....
Emberarcú állatóriás a táj,
nem rejtőzik itt már semmi más,
csak szép születés és vak halál.

Az igazak kardja

Legyen csak súlyos teher
az igazak kardja,
ölelje tűz, kinek karja
markolatát az égig tartja.

Egy tájkép margójára

(Demény Ferencz, bözödiújfalvi festőművész emlékére)

A hegy tetején alszik a büszke vár.
Nem lakja senki: vadgalamb fészkel az oldalán.
Udvarában most is porlanak halkan a kövek,
mint mesébe illő kincs. De ez már történelem!

Halkul a jaj

egyre csak némul
halkul a jaj
az utcák csöndjét
jól ismered
kedved sincs hogy
megszólalj
nejlon és papír
a szélben mind egyforma
szeméthegey épül
lelkedben tornyosodik
ami fájt s ami zavar

Városomnak, másodkézből

fülembe harsog a vén Küküllő
királyi vért követelve, lám —
köszírmokat hullat
a keresztúri csönd

Az első éj

Fagy volt és szél,
tenyényi felhő mögött csatangolt a hold,
kék, mélyen kék, talán fekete volt az ég —
mint űrben eltolódott idő,
agyam a csendre hivatkozott.
S én álmodtam.
Álmodtam, hogy virág vagyok,
és szép, és jó, és valóban jó,
mert én tényleg nem vagyok rossz,
és,
és mégis megtámadtak a hangyák.

Az idő ellen

csak múlik az idő
szinte csörtet —
meggörbülök én is mögötte
mint rozsdás szög az ajtófélfában
akaratlanul meggyötörve

mert

beletörődtem halandóságomba rég
hadd vesződjek e világrend
bűzös mocsarában úgy mint mások
vagy akik soha még

mert

negyedszázad jutott nekem veszendőbe
hát azért sem engedek senkinek
áldjon isten vagy átkozzon ember
ha a hitemből egyszer is kimozdulnék

(hangok)

a város szemében látom már
építik tükörcsütem birodalmát

menni kéne de bújni nincs hová
harminchat évem a tanú rá

hogyan nem akarok itt semmi mást
csak ami nekem kezdettől fogva jár —
kihúzni az utolsó árcédulát

míg szétzilált eszmék között takarít a vágy
rímtelen hordalékok hada üzen mostohán
reggelente porszagú szűk utcák kísértnek
s agyamban láncok közé taposott hangok
sikítanak odaát

(emlékeimre)

elmondták
már sokan:
jön majd eső
és forró napsütés
és zápor
e dombok között
tán vihar telepszik majd rám
s halni fut felém
riadtan a magány

(itt és most)

nincs itt
távol
és nincs itt
közel
csupán
az ég
ölelkezik most
a földdel

(üzen a fény)

gesztenyés hajadban
ott a holdkéve,
s míg a csillagpöttyök távolodnak
szemedben gyermeki láz —
ne is törődj véle
csak szeress

Látszatok gyönyöre

(L. Szávuly Attila és Bara Attila emlékéhez)

Túl kevés vagyok
ahhoz, hogy ti
megértsetek

.....

túl sok,
hogyan elfelejtsetek

.....

Senki azokhoz
képest, ki rám
emlékezik.

(álmokat szállítok)

éjjel aztán
ha nem alszom
álmokat szállítok
a bódult vaksötétnek
s csak hallgatom
hogyan szól a szív
s pendül a régi ének
azok felé
kik nem ismernek
s nem láttak
soha engem

Maradék

bérelt kocsikon a
szárnyas istenek végképp elutaztak —
itt hagyták maguk után
a kardot és az ábécét.

Bözödire emlékezve

Immár két évtizede, hogy Bözödi Györgyöt is a halottaink között tarthatjuk számos — soha meg nem feledkezve Róla: 1989. november 25-én távozott az élők sorából. Művei mellett sírja a bözödi temetőben, szülőháza falán tábla emlékeztet hajdani ittlétére. Az egykoron fogalmazott önjellemzés sokatmondóan pontos, hiteles: „Örök harcban állott (...) a világgal, mely ellenséges volt iránta, és a sorssal, mely mostoha volt hozzá és népéhez”.

Sokoldalú, igényes mestere volt a tollnak; pályája kezdetén a Székely bánja című szociográfiai munkájával keltett nem akármilyen feltűnést és tette ismertté nevét az erdélyi magyar irodalomban, az olvasók köreiben. De rendszeresen írt verseket és prózát is, otthonos volt a folklór területén, behatóan foglalkozott nyelvünk eredetének izgalmas kérdéseivel, s nem utolsó sorban: tanulmányaival bizonyította — történészként — szakmai elhivatottságát. Mindemellett a múlt század felejthetetlen negyvenes éveiben jeles pályatársaival — Szabédi Lászlóval, Jékely Zoltánnak, Kiss Jenővel — szerkesztője volt a Termés című, Kolozsvárt megjelenő negyedévi folyóiratnak.

Halála után hagyatékának papírrengetegében számtalan félbemaradt kéziratot, jegyzetet, töredéket találtunk. Mindez szerteágazó vállalkozásairól, szép és okos terveiről tanúskodik, arról, hogy műhelyében soha nem pihent a toll — a legnehezebb napokban sem. Sajnos, befejezetlen maradt — egyebek között — a Gábor Áronról tervezett regénye is, több olyan tanulmány mellett, melyekben az erdélyi, székely 1848–49-cel kapcsolatos kutatásainak eredményeit szerette volna összegezni. Így maradtak fenn azok a rövidebb prózai szövegek is, melyeket már nem tudott véglegesíteni, megjelentetni.

A terjedelmes Bözödi-hagyaték egyik darabja az *Őrült ördög* című írás, amit ezúttal itt nyújtunk át az olvasóknak

Nagy Pál

Bözödi György

Őrült ördög

Csengetnek, egy ismertetlen személy áll az ajtóban, kedvesen mosolyog, olyan kedvesen, hogy az már gyanús nekem, bejön, mikor leteszi a kalapját, akkor látom, hogy két csinos szarvacska van a fején — na, gondolom, ennek akkor farka is van —, leül. De izeg-mozog, mint aki a farkára ült és kényelmetlenül érzi magát. — Fontos küldetésben jöttem — s bemutatkozik, hogy ő az ördög. — Mindjárt sejtettem! — Ó, mi már rég ismerjük egymást — s tegezni kezd —, csak te nem emlékszel rám. Különben is gyenge a memóriád, úgy tudom. Már sokszor találkoztunk, akkor is ott voltam (eseteket sorol életem legrosszabb pillanataiból). Nos, hát én mindent tudok rólad. Azt is tudom, hogy tegnap éjjel felsóhajtottál: de jó volna fiatalnak lenni. — Jó, én azt nem úgy értettem, hanem hogy szaporodnak a gondok, bajok, s az ember már nehezen bírja. — Hát éppen ezért jöttem hozzád küldetésbe, tudod, attól a fontos hivaltaltól, ahol dolgozom. — Miféle küldetésbe? — Segíteni akarunk rajtad. Te már öreg vagy, az eszednek úgyse sok hasznát veszed, s tudod, szükségünk van az ilyen kiváló észre, no meg a tehetségedre. Cserébe adom érte, nézd, erre felhatalmazásom van írásban a hivaltaltól, hogy megfiatalodsz. Teljesen olyan leszel, amilyen akarsz, és ott kezded, ahol akarod. — Jó, de az emlékezőképességem, illetve az emlékeim maradjanak meg. — Már sok eszetlen dolgot láttam s csináltam is, de még ilyent nem; minek neked az emlékezés, ha nincs eszed? — Ah, ész nélkül élni mily remek lesz, lelkesedtem fel, s nem fogja senki tudni, hogy nincs eszem. Csak úgy járok a többi ember között, és azt hiszik, hogy eszem van, s úgy beszélnek, bánnak velem, mint mással. Csábító a gondolat. Milyen könnyű élet lesz, semmire nem lesz gondom, nem töprengek semmin, csak életem világom — ráadásul ifjúságom. Viszont mindent tudok és mindenre emlékszem, amit egy életen át már éltem, tehát tulajdonképpen két életet fogok élni egyszerre; ó, ez csábító, ez páratlan, ilyen még nem volt; ez valóban, hogy is mondjam, pokoli gondolat! — Az egy kicsit nehéz, hogy eszed ne legyen, emlékezőképességed meg legyen, mert a kettő együtt szokott járni; kérdezd meg a bolondokháza orvosait; de ha már mindenképpen ez a kívánságod, megtehetem, tudod, én olyan fontos hivatalban dolgozom, ahol mindent el lehet intézni. — S olyan leszek, mint fiatal koromban voltam? — Ha akarod, olyan; ha nem, hát választhatsz tetszés szerinti pofát. — Inkább választok, az unalmas volt. Meg aztán így biztosabb, hogy nem ismernek meg, s így izgalmasabb a játék. Vagy izgalmasabb, ha megint pont olyan leszek, mint egykor? — Légy olyan pont, mint egykor, úgysem ismernek meg, ha a mai divat szerint öltözől, meg aztán már olyan kevesen élnek azokból, akikkel első

ízben voltál fiatal! Meg aztán még egyet: amikor meghalsz, hozzánk jössz, nem a mennybe, ott is van örökélet, ott is lehet dolgozni. — Meghökkenem, ez igen nagy dolog. — Legalább azon sem kell töprengj életedben, ha már úgyszólván eszed, hogy holtad után hova kerülsz; biztosítva vagy, tisztában vagy, s ez is nagy dolog sok ember számára. A földi emberek s főleg a keresztények legnagyobb gyötrelme, hogy nem tudják, haláluk után melyikbe kerülnek. Látod, a felvilágosultabbak nem töprengnek ezen, és ez is az én munkám! — fintorgott jóízűen. Megegyeztünk. — S hova kell mennem, hogy a fiatalító műtétet elvégezzék? — Ó, itt helyben elintézzük; nekem erre is hatásköröm van és némi gyakorlattal is rendelkezem.

Legyintett, mintha intett volna valami láthatatlan segédnek, s azonnal ott álltam anyaszült meztelenül, fiatalon. S kívánságomra rögtön fel is öltöztetett a legújabb ifjúsági divat szerint. Egyik pillanatról a másikra hosszú szakállam és vállon alul érő, göndör, fekete hajam nőtt, két lábszáramra foltos farmernadrág termett, még rojtos is volt az alja, de legalább eltakarta ifjú szemérmemet, mely ugyancsak jócskán megfiatalodott. Mikor a tükörbe pillantottam, magam sem ismertem magamra. Ez tökéletes! Pedig én vagyok. Az arcom pont olyan, mint ahogy egy-két fényképem őrzi, de hát akkor a körítés egészen más volt, így hát az alapvonások sem ugyanazok.

Búcsúzáskor így szólt: — Még találkozunk az életben, mert hosszú életet szántam neked. Tudod, néhányszor meglátogatlak, hiszen régóta ismerjük egymást, csak te nem emlékszel rám.

(Ördög: hadd magyarosítsam meg a neved; így igen pőre. Légy Eördögh.)

Mihez kezdjek? Iskolába nem kell járnom, mert hiszen nincs eszem. Különben is kinőttem már azt a kort, átváltozásomkor 18 évesként születtem. Majd mégis beiratkozom egy pedagógiai főiskolára. Miért épp oda? Mert ott képezik ki a tankádereket, vagyis a jövő nemzedék oktatóit...

Bár nemcsak eszem, de tehetségem sem volt, egy napon nekifogtam írni, mert láttam, sőt I. Életemből jól emlékeztem, hogy ezért elég jól fizetnek és kortársaim közül sokan jól keresnek vele. Elvittem a szerkesztőhöz, akit jól ismertem, de ő nem ismert meg engem. A régi, szokásos mozdulatokkal, szavakkal találkoztam. Legalább most már közvetlenül tapasztalhattam, hogy bánt az ifjú, ismeretlen, most jelentkező tehetségekkel.

Elmentem egy régi szerelmemhez, aki ekkor már idősebb nő volt. Vele ott folytattam, ahol I. Életemben abbahagytam. Akkoriban sokat és sok mindenért veszekedtem vele. Most el volt ragadtatva tőlem, hogy micsoda remek gyerek vagyok — meg magától is, hogy micsoda fiatal fickót fogott! Én meg magamban ezt gondoltam: nos, ismerlek, mindig tudtam, de csak most győződtem meg, hogy milyen vagy; alkalomadtán mindenkivel összeállsz, te vén k!

Felkerestem I. Életem szerelmeinek színhelyeit; erdőn, búzamezőn, hotelben, sőt még egyszor, amikor vonaton utaztam, a W.C is emlékeket kínált.

Elmentem egy ismert tudóshoz, aki arról beszélt nekem, hogy a mai fiatalok felkészületlenek, felületesek, nincs kitartásuk a tudományos munkában stb. Értelmük ugyan van, de a divat... nevetve hagytam ott: ha tudta volna, hogy kivel beszél!

Egy költővel is találkoztam; arról beszélt, hogy ő az egyetlen tehetség a világon. A többi mind esztelen, tehetségtelen...

Szerelmi vagy más pillanatokban általában gyakran kiszaladt a számon: vigye el az ördög. S ilyenkor az ördög mindig megjelent. Általában mindig a legjobb pillanataimat rontotta el a megjelenésével. Azt mondta: akárhol legyek, csak szóljak, mert ő mindenünnen meghallja, előtte nincs fal; hiszen ti is mindig azt mondjátok, hogy a falnak is füle van. De azért — mondta — éppen csak a másik közmondást ne használd: Ne ferd az ördögöt a falra! Mert ezt nem szeretem. Ilyenkor csak kényszerből jelenek meg. Mert a lefestett ördögök megmaradnak. Nézd meg, mennyi festmény szól rólunk. Csak az az egy vigasztal, hogy ez mind hamis. Ezeknek mind az az ismertető jelük, hogy szarvunk van, meg farkunk, és szőrösök vagyunk. De nem ez a lényeg. Te már tudod.

Halálomkor is: fiatalon elütött egy gépkocsi. Utolsó pillantásommal megláttam, hogy ő ül benne. Felkiáltottam: Ő úr, hát ez az ígéret? Hát ez a hosszú, szép élet? Rögtön visszafordult a kocsijával és betuszkolt maga mellé. S kivitt a világból.

Külföldre utaztam, tengerpartra, idegen országokba. Katona voltam a világháborúban a nyolcvanketteseknél vagy harmincketteseknél. Nem is tudom már, de a népdal tudja. Lesz-e háború még? Mert én tulajdonképpen ettől őszültem meg olyan hamar, s emiatt untam meg az I. Életemet. Ifjúkorom tájaira kirándultam, például Amerikába, s ott kikötöttem egy hippi tanyán. Szinte 9 hónapot töltöttem ott, s hát hoz a hippi család egymás után 4-5 gyermeket, hogy ezeket én csináltam egy hét alatt. Megdöbbenem, de azzal vigasztaltam magamat, hogy csináltam én többet is az alatt, csak hogy azok nem jöttek a világra. És akkor eszembe jutott az I. Életemből az első feleségem. Annak hány gyermeke volt? Három. S hát a másodiknak? Semmi. És a harmadiknak? Kettő. Már nem emlékszem pontosan. De könnyű nekem, amikor már nincs eszem.

Iskolába akartam járni, de kiderült, hogy a bizonyítványaim nem érvényesek. Ti. nem talál a személyleírásom és a fényképem. Na, még csak ez hiányzott nekem! Azonnal csaláshoz folyamodtam és hamisítottam; ez könnyű nekem, miután nincs eszem. Azt mondták: egy részét elismerik, de a többről újra vizsgára kell álljak. Vagy tanfolyamra járjak. Én odaálltam és csináltam. Darabig könnyen ment, mert csak a falakról leolvasott jelmondatokat mondtam fel. Sőt el is ájultak szinte, hogy ez az alak hogy fúj mindent kívülről. A társaim pukkadtak meg irigységükben. Aztán egyszer csak minden indok és magyarázat nélkül eltávolítottak.

Látván a személyi igazolványomat, a rendőrségen először nem hitték el a hekusok, hogy ez én vagyok. De megmagyaráztam nekik, hogy e nagy hajzat és

szakáll mögött mégis én vagyok. Azt azonban elhallgattam, hogy eladtam az eszemet, mert a végén még adásvételi szerződés illetéke alá vetnek s azt én kell megfizessem, nem a fennvaló ördög. Csak csóválták a fejüket, s a végén mégis elhitték, mondván: elég sok bajunk van ezekkel a mai fiatalokkal. Én pedig a II. Életemben röhögtem ezen — azt hiszem, némi joggal.

Akkor is csak röhögtem, amikor mások kacagtak rajtam, s megálltam ezeknél a szavaknál: a fiatalnak minden jól áll. Ezt mondták I. Életemben Bözödön a táncban a vénasszonyok, s igazuk is van; ha az akkori szép fiatalokra gondolok, lelkemben még most is táncolok. Olyan mindegy volt, hogy mi volt rajtuk, cifra ruha vagy valami egyszerű fajta; mindenki mindenben szép volt, mert fiatal volt.

A vállalatnál, ahol voltam, én is csaltam, de nem vették észre. Igaz, hogy nem csaltam nagyot: csak megettük tavasszal korán az epret és elszámoltuk, hogy tör-lendő a számláról, mert elromlott. Mondom, nekem ez könnyen ment, mert nem volt eszem. De ezt rajtam kívül senki sem tudta.

Hanem egyszer megjártam, amikor nem is sejtettem előre. A vállalatnál, ahol dolgoztam, beírtunk a listára egy szamarat. Valódi szamarat. Arról volt szó, hogy az udvaron valami hurcolkodásra került sor, s ezt senki sem vállalta. Vettünk hát egy szamarat s ezt álnéven szerepeltettük a fizetési listán. Persze, el kellett tartani valamivel és erre is találtunk rovatokat. Ez így ment évekig — míg valami ellen-őrök leleplezték a szamarat, és mindnyájunkat. Hiába mondtam, hogy ártatlanok vagyunk, mivelhogy így kevesebbe került a dolog; senki sem hitte el.

Persze, mert nem tudták, hogy nekem nincs eszem, illetve annyi sincs, mint egy számárnak. Hiába mondtam, hogy nincs eszem; azzal álltak elő, hogy ha ilyen okos vagy — kell legyen eszed! És vedd elő!

A világ már ilyen: ilyen követelő...

Székely népballadáinkról

(I)

Az első kérdés, amely azonnal válaszra vár: mi a népballada? Körülírásával, meghatározásával a magyar népköltészeti kutatásban Greguss Ágost (1825–1882) foglalkozott behatóan. Első megfogalmazása évtizedekig meg is honosodott a köztudatban: „tragédia dalban elbeszélve.” Csakhogy az úgynevezett vígballadákra már nem lehetett érvényes ez a felfogás, így ugyancsak ő továbbfejlesztette meglátásait: a népballada lehet „dráma, dalban elbeszélve” is. És hogy ne maradjanak ki a lírai balladák sem, Greguss bevezette a „drámai dal” fogalmát. Mert például a siratóballada lírai jellegű (lásd a *Három árva* típus), de a megénekelt alaphelyzet mégis csak szomorú, tragikus (Greguss Ágost: *A balladáról*. Pest, 1865. Negyedik kiadás: 1907).

Aztán fokozatosan kikristályosodott a pontosabb meghatározás: „...eredendő (*kis*)epikai műfaj: történetet énekel meg” (kiemelés tőlem: R. J.). A megfogalmazás Katona Imrétől származik, ő írta a *Ballada* című fejezetet a Voigt Vilmos szerkesztette *A magyar folklór* című, összefoglaló kiadványban (Bp.,

1998). Persze, a köznép, maguk az énekesek másként nevezték a műfajt: Majlát Józsefné Ötvös Sára kibédi énekesem „történelmes énekként” emlegette.

Mikor keletkezett a népballada?

Általános a vélemény: a népballada a hőseneket váltotta fel, első „megvilanásai” a 13. század végéről valók, kiteljesedése a 14-15. századra tehető, míg virágzásának kora a 19. század végéig tartott. Napjainkra már halódó műfajjá vált. Kézenfekvő utalnunk a következő megállapításra: „...a folklóristának 20-25 embert kell megkérdeznie, amíg egy hagyományos balladára talál, föltéve, ha bármilyen darabbal megelégszik. Ha egy *Molnár Anna*-féle ritkaságot keres, 333 embert, ha pedig egy *Barcsai*-féle régiség után kutat, több mint ezer embert kell végigkérdeznie, amíg eredményre jut” (Farágó József — Ráduly János: *A népballadák egy romániai magyar falu mai köztudatában*. Ethnographia, 1969/4. sz. Bp., 1969).

Még egy dologra utalnunk kell: a népballada elsősorban szövegekategoriai műfaj. Katona Imre írta említett tanul-

mányában: „A balladának azonban a leg-
ritkább esetben van saját dallama, inkább
az epikától vagy a lírától kölcsönzi.”

Miről szólnak a népballadák?

A nemzeti társadalom felbomlásá-
val új konfliktushelyzetek adódtak: egyén
és egyén, egyén és család, család és más
család, egyén és közösség összeütközései
léptek „előtérbe”. Az 1966-ban megtar-
tott nemzetközi értekezleten nagyjából
kikristályosodott az a keret, amelybe a
nemzeti csoportokat el lehet helyezni:
mitikus-mágikus, vallásos, szerelmi,
családi, társadalmi, történelmi, hősi vál-
lalkozásokról stb. szóló *elbeszélő költe-
mények*.

Csanádi Imre — Vargyas Lajos ál-
lapította meg a *Barcsai*-ballada kapcsán:

„Komor szépségű, páratlan drámai ere-
jű ballada — egy számunkra idegen
kor, egy féktelen indulatokat szabadjá-
ra eresztő társadalom erkölcsi felfogá-
sának jegyében született.”

Hinni merjük, hogy az alább bemu-
tatott ritka népballadák megnyerik mind
a felnőttek, mind a fiatalabb olvasók fi-
gyelmét. Az utóbbi időben divattá vál-
tak — például — a szavalóversenyek és
a balladaestélyek szervezése. Magam ta-
núsíthatom: mind az általános iskolá-
ban, mind a líceumi tanulók szavalóver-
senyein népballadák is elhangzanak. A
népballada-ismeret tehát általános mű-
veltségünk szerves része.

Ráduly János

Szegény kicsi Erzsi

(*A rabolt feleség*)

— Jó estét, jó estét, szegény kicsi Erzsi.

— Jó estét, jó estét, szép kapitány úrfi.

— Gyere el, gyere el, feleségem leszel,
Gyere el, gyere el, gazdag asszony leszel.

— Nem menyek, nem menyek, szegény leány vagyok,
Szegény leány vagyok, apámat se hagyom.

— Kísérj ki, kísérj ki, szegény kicsi Erzsi.

— Kísérlek, kísérlek, szép kapitány úrfi.

Szép kapitány úrfi felpattant a lóra,
Szegény kicsi Erzsit el is elrabolta.

— Hova mész, hova mész, szép kapitány úrfi?

— Csak ide, csak ide, a nagy erdő közti.

Kősziklaházamban feleségem leszel,
Rablótársaimnak a pajtása leszel.

— Mér hoztad, mér hoztad, szép kapitány úrfi,
Esküvőre hoztad, vagy a fejét venni?

— Esküvőre hoztam, lesz a feleségem,
Esküvőre hoztam, lesz a feleségem.

Tizenkét az óra, menni kell az útra,
Menni kell az útra, ember-gyilkolóra.

— Itt maradsz, itt maradsz, szegény kicsi Erzsí,
Holnap álló délig vissza fogunk jönni.

— Istenem, Istenem, hogy lehet megszokni,
Egész életemet búval eltölteni.

Búval eltölteni, bánattal ruházni,
Ha meghalok, ki fog jajszóval siratni.

Megsiratnak engem az égi madarak,
S el is eltemetnek az erdei vadak.

Mi lehet, mi lehet kincses kamarába?

— Hét leány, hét leány vagyon bépockolva.

Istenem, Istenem, a nyolcadik leszek,
Istenem, Istenem, a nyolcadik leszek.

Másnap a nagy erdőt katonaság szállja,
Szegény kicsi Erzsit halva megtalálja.

(Kibéd)

A nagy hegyi tolvaj

(A zsvány felesége)

— Istenem, Istenem,
Áraszd meg a vizet,
Hogy írjak levelet
Apámnak s anyámnak.

Kihez adott engem,
Kihez adott engem:
Nagy hegyi tolvajnak,
Híres nagy tolvajnak,

Aki most is ott van
Keresztút állani,
Egy vereshagymáért
Emberlelket venni.

— Nyits ajtót, nyits ajtót.
Asszonyság, feleség!
Nyits ajtót, nyits ajtót,
Asszonyság, feleség!

Mét sírtál, mét sírtál,
Asszonyság, feleség?
— Nem sírtam, nem sírtam,
Édes jámbor uram,

Kamrában tüzelek,
Cserefát égetek,
Cserefának füstje
Húzta ki a könyvem.

— Istenem, Istenem,
Mit lehet most tenni,
Az én jó asszonyom
Minek ajánlkozik?

Annak, megöljelek,
Vagy hogy meglőjelek,
Vígon gyertyát tartol
Hét asztal vendégnek?

— Abba ajánlkozom,
Abba ajánlkozom:
Hét asztal vendégnek
Vígon gyertyát tartok.

Fehérített gyóccsal
Szépen bétekerik,
Bészurkozzák testit,
Gyenge fehér testit.

Nekitette gyufát
Szép gyenge testinek,
Vígon gyertyát tartott
Hét asztal vendégnek.

(Ozsdola)

Görgei Mihályné

(A gazdag asszony anyja)

— Elmenyek, elmenyek török országába,
Kisebb leányomnak látogatására,
Kisebb leányomnak látogatására,
Mer én azt hallottam, a szegényt nem szánja.

Jó napot, jó napot, nagyságos kisasszony,
Istállok, istállok csak egy pohár vizet.
Istállok, istállok csak egy pohár vizet,
Istállok, istállok sorkolat kenyeret.

— Pohár vizeimet minthogy neked adnám,
Inkább, inkább, inkább a fődre önteném!
Sorkolat kenyerem minthogy neked adnám,
Inkább, inkább, inkább a kutyámnak dobnám!

— Mikor kicsi voltál, ki leánya vótál?
Görgei Mihálynak kisebb lánya vótál.
De én annak most is felesége vagyok,
De én annak most is felesége vagyok!

— Neked adom, neked, aranyos hintómot,
Neked adom, neked, pergát gyócsingemet,
Neked adom, neked, aranyos hintómot,
Neked adom, neked, hat szép paripámot!

— Fújja el a szellő pergát gyócsingedet,
Egyék meg a kutyák hat szép paripádot!
Fújja el a szellő pergát gyócsingedet,
Egyék meg a kutyák hat szép paripádot!

(Kibéd)

Szegény Szabó Orsik

(A gyermekgyilkos leányanya)

Ahol fogva esék szegény Szabó Orsik
Szentistván falvában a bíró házánál,
A bíró házánál, Mezei Mártonnál.

Törvényire kijött három királybíró,
Úgy teszik a törvényt a bíró házánál,
A bíró házánál, Mezei Mártonnál.

Egyik királybíró jó Kibédi Máté,
Másik királybíró Adorjáni Balázs,
Harmad' királybíró hitetlen Pap János.

Szóval felfeleli jó Kibédi Máté:
— Biz az én törvényem nem öli meg őtet,
Mert én nem hallottam magzatja rívását. —

Szóval felfeleli Adorjáni Balázs:
— Biz az én törvényem sem öli meg őtet,
Mert én sem hallottam magzatja rívását. —

Szóval felfeleli hitetlen Pap János:
— Biz az én törvényem majd is megöleti,
Mert én is hallottam magzatja rívását:
Estve vacsorakor, tizenkét órakor
Csihány közli vágta s a disznóknak adta! —

Azon ahajt szóla a fekete hengér:
— Készülj te is, készülj, szegény Szabó Orsik
A rózsamezőbe, a fővevő helyre! —

Szóval felfelélé szegény Szabó Orsik:
— Halaszd halálomat, te fekete hengér,
Mert a halottnak is hármát harangoznak,
Leányi fejemnek egyet sem kondítanak?!

Istenem, Istenem, a víznek két szélén
Nálamnál szebb sem volt, nálamnál jobb sem volt,
Mért vesztél el engem, átkozott Csog Péter?!

Ne higgy a legénynek, a hamishitűnek:
Meg szokta ő csalni embernek gyermekit,
[Embernek gyermekit,] asszonyinak leányit
Széles pántlikákkal, apró édes csókkal,
Zergő mogyoróval, csattogó dióval.

Istenem, Istenem, jaj be nem gondoltam,
Hogy kamukaszoknyám koporsóm is legyen,
Pacsolyat gyócsruhám szemfedelem legyen! —

Azon ajtón szóla a fekete hengér:
— Készülj te is, készülj, szegény Szabó Orsik!
— Halaszd halálomat, te fekete hengér!

Példa legyen nektek, én leánybarátim,
Én leánybarátim és asszonytársaim,
Hogy így ne járjatok, amint én is jártam!

(Marosszéke)

Kicsi nemes legény

(A szívtelen anya)

Nagy Törökországban kicsi nemes legény
Ártatlan s ok nélkül raboskodik szegény.
Szóval azt kiáltja: — Anyám, édesanyám,
Három kővárak van, válts meg az egyikkel!

— Nem váltlak, nem váltlak, lelkem kedves fiam,
Mert fiú helyébe fiat ád az Isten,
De kőváram helyett nem ad mást az Isten!

— Nem bánom, nem bánom, lelkem édesanyám,
Mert koporsóm leszen tengernek két martja,
Szemfödelem leszen tenger sűrű habja,
Harangszóm is leszem tengernek zúgása.

Eltemetnek engem tengerbe a halak,
Megsiratnak engem az égi madarak,
Az égi madarak s az erdei vadak.

Leányok, leányok

(A megesett leány)

— Leányok, leányok, rajtam tanuljatok,
A legénnek csókot, párost ne adjatok,

Mert ha párost adtok, meglátszik rajtatok,
Kilenc hónap múlva meggyűl a bajotok.

Én is párost adtam, s ezerszer megbántam,
S ágyba a párnámon sok könnyet hullattam.

Istenem, istenem, mi lelt meg engemet,
Három sing pántika nem ér át engemet?

Eddig csak kettő vót, azon is csukor vót,
De már most három van, s azon is csak bog van.

Istenem, istenem, mi lelt meg engemet,
Hogy az én kötényem elülről rövid lett?

Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta,
Vagy az én szeretőm szerelme okozta?

Szabó is jól szabta, varró is jól varrta,
Csak az én szeretőm szerelme okozta.

— Leányok, leányok, innen elvigyétek,
Innen elvigyétek, börtönbe vessétek!

— Anyám, édesanyám, csak azt engedje meg,
Szobámba menjek bé, ruháim nézzem meg.

Ruháim, ruháim, drága szép ruháim,
Földre lehulljatok, engem takarjatok!

Anyám, édesanyám, csak azt engedje meg,
Kertembe menjek bé, virágim nézzem meg.

Virágim, virágim, drága szép virágim,
Földre boruljatok, értem zokogjatok!

— Jó estét, jó estét, te barna kisleán,
Mér vagy oly szomorú,
Talán a vacsorád nemigen jólesett?

Hoztam egy icce bort, igyál hát belőlle,
Hogy a te bús szíved vidulna meg tőlle!

— Nem kell a te borod, idd meg, ha gondolod,
Ha nem sajnáltad a szép leányságomat.

Szép leányságom a talpad alá tetted,
Szép piros pántikám örökre letettem.

— Addig sajnáltalak, míg megcsalhattalak,
De már most nem kellesz, örökre itt hagylak.

(Dálnok)

Zsidó Ferenc

A tatár-török kor emléke multikulturális övezetben

Mindenfajta naiv történelemre jellemző, hogy a múltból kiragad lényegi momentumokat, cezúrákat, és ezek köré építi fel a koherenciáját a csomópont-elv szellemében. Ez hozzátartozik a visszaemlékezés technikájának lényegéhez, ez megteremt egy ál-linearitást, melynek révén a csomópontok akkor is közel kerülnek egymáshoz, ha valójában több évtizednyi/századnyi idő választja is el egymástól őket. Tehát ezeket a csomópontokat nem annyira a kronológia, mint inkább egy sajátos belső logika tartja össze. Ennek lényege egy, a jelen perspektívájából meghatározott, a közösség identitásigényét tükröző koherencia-keresés, mely természetesen az események összemosódását, elmosódottságát eredményezi.¹

Ezeknek a cezúráknak egy része egységes, közös a különböző etnikumok számára, ugyanakkor megjelennek a csoportspecifikus cezúrák is. Olykor nem is cezúrákról van szó — a szó elsődleges értelmében, hanem nagyobb intervallumokat felölelő korszakokról, melyeknek az adatközlők a szublimátumát adják, kiemelik a kronologikus idő szorításából, sztereotípiákra építve teszik érzékletessé azt, ami számukra meghatározó.

Jelen tanulmányban egy etnikailag heterogén terepen végzett kutatás eredményeit dolgozom fel, arra keresve a választ, hogy egy nem etnikumspecifikus történelmi cezúra esetén — a tatár-török-dúlások „kora” — mennyire homogén ezen csomópont narratív leképezése, egységesek-e a hangsúlyok, arányok a különböző etnikumú emlékezők által megkreált múltreprezentációkban, s ha pedig eltérések tapasztalhatók, azok milyen természetűek, mennyire jelentősek a lokális specifikumok.

A vizsgált terep bemutatása

Az értekezésem témájaként választott mikrorégió a Nagy-Küküllő fennsíkján terül el, a folyó felső szakasza mentén, Hargita megye délnyugati részén. A vidéket megközelíteni a Székelyudvarhelyt Héjjasfalvával összekötő 132-es megyei útból kitérő

¹ Tóth István György a kisnemesi hősi múlt szájhagyományban való továbbélésének elemzésekor többször hangsúlyozza az elmosódottságot, az események szabad asszociációs társítását. Tóth számos példát hoz az írott történet szóban való továbbterjedésére is. Tóth: 1996.186-188.

134-es megyei úton lehet. Terepmunkát a kistrégió öt településén végeztem: Székelyszenterzsébeten (Eliseni), Románandrásfalván (Săcel), Kissolymoson (Șoimosu Mic), Nagysolymoson (Șoimosu Mare) és Hidegkúton (Vidacut).

A naiv történelem kutatása szempontjából kihívás a vidék, mert földrajzi és adminisztratív értelemben sok tekintetben egységet mutat (vagy legalábbis megfelelések fedezhetők fel), etnikai és vallási szempontból nagyon is heterogén. A vizsgált kistájegység tehát a tömbmagyar nagyrégió (Székelyföld — Udvarhelyszék) déli peremén található, hol már keveredik a magyar lakosság a románnal. Az etnikai térképet még színesebbé teszi a cigányok viszonylag nagy számban való jelenléte. Mivel a kistrégió a Székelyföld és a Szászföld határán van (Segesvárszék központja, Segesvár alig 25 km-re van innen), a múltban némi németes hatás is érte — melynek egyes elemei a lokális identitásba is beépültek.

Orbán Balázs A Székelyföld leírásában úgy emlegeti, hogy ez a vidék — néhány más faluval együtt — a Partium nevet viseli: „hihetőleg azért, hogy ezen több, Küküllő megyéhez tartozó falu által megszaggatott s vegyes népség által (sok jobbágyság volt e falukban) lakott rész csak később lőn a székelyföldhez, illetőleg Udvarhelyszékhez csatolva”². Az idézetben két állítás is lényeges a naiv történelem vizsgálata szempontjából: az, hogy e peremrégió később lett a Székelyföld részévé, illetve az, hogy „vegyes népség” lakta a régiót, sok jobbággyal. Orbán Balázs az etnikai „vegyességet” nem részletezi, a román lakosság jelenlétére azonban utal Oláh Andrásfalva vonatkozásában.

Jelenleg az öt közösség lakossága etnikai szempontból a következőképpen oszlik meg: Székelyszenterzsébetet magyarok és cigányok lakják, a cigányok számaránya meghaladja a magyarokét (670 cigány, 459 magyar). A Szenterzsébet-től mindössze három km-re lévő Románandrásfalvát zömmel románok lakják, de jó néhány cigánycsalád és két magyar család is él a faluban (105 román, 33 cigány, 9 magyar). A két Solymost magyar többségű lakosság lakja, viszonylag kis számú cigánysággal, akik mind magyarnak vallják magukat. (Kissolymos: 517 magyar, 1 román; Nagysolymos: 425 magyar, 2 román). Hidegkúton körülbelül fele-fele arányban élnek románok és magyarok, de egyre erőteljesebb a cigányok jelenléte (197 román, 121 magyar, 26 cigány). Megjegyzendő, hogy a cigányok rendszerint olyan nyelvűek, amilyen az illető település etnikai többsége.

Összesítve: az öt falu 2565 lakosából 1531 magyar, 305 román, 729 cigány. (A 2002-es népszámlálás adatai; a cigányság valós száma ennél valamivel nagyobb).

Vallási szempontból is nagyon színes képet mutat a régió: Szenterzsébet református többségű falu, de az első világháborút követő román adminisztráció idején, az 1920-as években görög katolikus templom is épült, görög katolikussá (majd ebből ortodoxzá) pedig néhány magyar ajkú cigány vált — elsősorban különböző egyházi juttatások reményében. (Természetesen a falu cigány lakosságának többsége tovább-

² Orbán: 1868 (1992.) 3. 151. Mgi.: Utóbb Orbán a Székely-Partium megnevezést használja.

ra is református hitű, mindössze néhány család ortodox.) Románandrásfalvát ortodox többségű lakosság lakja — a cigányság is, akárcsak a falu többségi közössége, ortodox hitű, csak az itt élő néhány magyar őrizte meg református, illetve római katolikus vallását. A legtöbbször együtt emlegetett Nagy- és Kissolymos sem homogén vallási szempontból. Nagysolymos református, Kissolymos pedig unitárius többségű, ugyanakkor mindkét faluban élnek római katolikusok is és néhány ortodox is. A hidegkúti románság ortodox vallású, a magyarok többsége református, illetve római katolikus, de néhány unitárius is van. A falu kétpólusú mivoltát jól tükrözi a cigányság felekezeti hovatartozásának megoszlása is: a román falurészen élő cigányok ortodox vallásúak, a magyar részen élők többsége a magyar hitgyülekezetek valamelyikéhez tartozik.

Etnikai és vallási értelemben változatos terepről van szó tehát, mely társadalmiságában ugyanakkor egységességet mutat: tradicionális, paraszti³ közösségekről van szó, melyeket a lokalitás sok vonatkozásban összeköt.

Tatár-törökvész: közös történelmi cezúra?

Amint erről már szó esett, a régióban „fellelhető” történelmek etnikailag pluralizálódnak⁴, ugyanakkor a lokalitás szellemében egységesülnek is. Sok az érintkezési pont, megjelennek olyan „univerzális” történelmi témák, melyek a különböző etnikumú visszaemlékezők számára kvázi ugyanolyan jelentőséggel bírnak, csak esetleg az eltérő identitás-stratégiák más-más interpretációt eredményeznek.

A tatár-törökvész a románság és magyarság naiv történelmének egyaránt kulcsfontosságú pillanata, ez részint azzal magyarázható, hogy a hagyomány szerint a törökök és tatárok ezt a régiót is végigdúlták/uralták, s mivel a történeteknek lokális vonatkozásai vannak, nagyobb érdeklődésre tartanak számot.⁵

Megjegyzendő, hogy a hagyomány nem a tatárjárások első hullámát őrzi, az 1241–42-est, hanem azt, amit a törökök rendeltek meg II. Rákóczy György szerencsétlenül végződött 1657-es lengyelországi hadjárata után.

A tatárokat néhány visszatérő motívum, sztereotípia, állandó jelző használata révén jellemzik: ijesztőek voltak („kutyafejű tatárok”), apró lovaikon szédítő gyorsasággal közeledtek, fosztogattak, fölgyújtották a falvakat, rabszíjra fűzték a

³ Ez nem jelent abszolút értelemben vett egységességet, hisz a paraszti társadalom is tagolódott; az a széles (szabad)paraszti réteg, amit ma tradicionálisnak nevezünk, csupán 1848 után, részint pedig csak az 1920-as években történt földosztás után vált döntő többségűvé, korábban zsellérek-jobbágyok-szabadok hármasságáról beszélhetünk.

⁴ Az elkülönülő, egymással alig érintkező történelemkonstrukciók leírására alkalmazhatjuk H. Bausinger párhuzamos egyidejűségek terminusát is. Bausinger: 1989. 24–37.

⁵ Katona Imre hívja fel a figyelmet a lokális események elsőbbségére az országosokéval szemben, meglátása szerint a helyi hősök is előkelőbb helyet foglalnak el, mint az országosak. Katona: 1980. 247–249.

férfiakat. „Az embörök erőssen féltek a kutyafejű tatároktól, mer azok embörhúst öttek. Megfogták az embörököt, s úgy nyessen megötték a húsát. Bé vótak ötözve mindönféle állatbörökbe, s rikácsoló hangon énekötek, sípokat fúttak. (...) Erössen gyorsak vótak, égykettöre lecsaptak, s álltak is tovább az apró lovaikon. Ezért vót nehéz védeközni ellenük. A magyar királyok osztán kezdték várat építeni ellenük.”

Az elmondottakban van kiszínezett, felnagyított mozzanat (a tatárok emberhúst ettek) és helyes ítélőképességből fakadó reális helyzetértékelés (vándornépek voltak, lecsaptak, s továbbálltak; a magyar királyok várakat építettek védekezéséppen).

A történetek visszatérő motívuma, hogy „a háznak hátul es vót ajtaja, hogy möneküni lehessön”: a tatárjárás időszakában kezdtek ilyen házakat építeni a Székelyföldön, de a félelem annyira beleivódott az emberekbe (de beszélhetünk megszokásról is), hogy az adatközlők szerint egészen a második világháború előttig így épültek a házak a régióban.

A szűkszavú, sematikus narratívumok mellett egy-két színes, részletekbe bocsátkozó, epikus maggal rendelkező történet is található: „A tatár, ahogy a házba fordult vóna bé, meglátta, hogy a kemencébe szárogassák a félérött rozst, nem merték megvárni míg jól megérik. Az vót az égyetlen élelömforrás, az ilyen gyöngye rozslisztból valami lapos pogácsákat csináltak, azon tengődtek. No, amikor a tatár meglátta a fonnyadt rozst a kemencébe, égyszöribe megsajnálta az embört, kifordult a kapun, békin hagyta.” A történetben az el-lenség egyénítve van, és pozitív tulajdonságai — jóindulat, együttérzés, empátia — vannak kiemelve. Az embereket megsajnáló tatár motívuma azt a narratív igyekezetet példázza, amellyel a régió lakossága a tatárjárás rémét feldolgozni, „megszelídíteni” próbálta. Míg több más elbeszélésben a tatár „embertelen” vonásaira tevődik a hangsúly (kutyafejű, emberevő stb.), ebben épp emberségét emelik ki.

Az egyetemes történeti kronológia felől közelítve ez az első olyan korszak, ami ma is él a tényleges néphagyományban. Itt már átöröklött, többé-kevésbé fix motívumkészletű narratívumokban konkretizálódó tudásról van szó, nem csupán kalendárium-történelemről vagy tananyagról — bár annak nyomai is felfedezhetők. Ha például megvizsgáljuk a 9. kódszöveget, láthatjuk, hogy benne egymásra épülnek a néphagyomány egyetemes és lokális elemei, plusz némi „idegen anyag” a román nyelvű oktatás eredményeként: az adatközlő részletekbe menően tárgyalja a törökök jelenlétét a régióban, tetteiket, a lakosság helyzetét, majd azzal fejezi be, hogy a hódítókat végül Mihai Viteazu győzte le és űzte ki. Bár az adatközlő összegzésében jól megférnek egymás mellett ezek az egymástól távol eső elemek, azért jól érezhető, hogy mi a tanult, román nemzeti ideológiával átítatott elem, és mi az élő hagyomány. A hódító tatár-törököket néhány sztereotípián keresztül jellemzi, részletgazdagabbak, jobban kidolgozottak a lakosság cselekedetei — vár, alagút, bujkálás —, van mindebben némi romantika, ami a kincsvadászat motívumának megjelenésével még inkább fölerősödik.

A román és magyar néphagyomány a törökök megítélésének tekintetében nagyfokú egyezést mutat, történetismák és motívumok is ismétlődnek. Jó példa erre az a román és magyar nyelven is ismert hidegkúti történet, mely szerint a hódítások után visszamaradt egy Murz nevű török, a helyiek befogadták, tőle származik a falu egyik legnagyobb családja, a Mârza. A magyar közösség vélhetően átvette, a magyar nyelvére fordítva beépítette lokális hagyományába ezt a történetet: (...) (Román nyelvű szöveg fordítása = *Úgy beszélnek, hogy a Murza család török eredetű. Állítólag volt egy Mârza nevű török, aki itt telepedett le. Ez száz évekkel ezelőtt volt. Édesanyám Murza leány volt, tőle hallottam. Úgy beszéltek, hogy akkoriban itt a törökök uralkodtak. Az egész ország az övék volt. Utánuk jöttek a tatárok. Nagy invázió volt.*)

Pontos évszám-meghatározásra egyetlen adatközlő sem tesz kísérletet, csak azt sejtetik, hogy egy nagyon távoli múltból van szó, ugyanakkor mindkét közösség hagyománya szerint a törökök többszáz évig uralmuk alatt tartották az országot. (...) (Román nyelvű szöveg fordítása = *Itt is voltak törökök, de előzőnők az egész országot. Száz évekig harcoltunk velük, amíg ki tudtuk űzni.*)

Egyetlen olyan narratívum található az adattárban, mely a régióban való tartózkodásuk idejét leszűkíti harminc esztendőre: „*Kissolymosba vót egy nagy lík, ott uralkodtak a törökök harminc esztendeig. Járták a vidéket, ésszeszödték az élelmöt, az állatokot, a leányokat. Úgy tudom, azért möntek el, mer a többi helyekön már nyomták vissza őket, s a nagy basa hírt adott, hogy mönni kell.*” Ez a közlés abban is egyedülálló, hogy a törökök kiűzésének történetét egy általános, egész országra kiterjedő keretben helyezi el, összefüggésben láttatja, a többi narratívum csupán a lokális fejlemények összefoglalására szorítkozik. Megjegyzendő, hogy a törökök kiűzésével kapcsolatban több konkrétummal a régió néphagyománya — érthető módon — nem tud szolgálni.

Legtöbb narratívumban a törököket és tatárokat együtt emlegetik, olykor felcserélik, összekeverik a két népnevet, annak tekintetében is bizonytalanok, hogy melyik invázió volt korábban. Mondhatni, a két nép együttesen az ellenség szinonimájává vált a néphagyományban: „*A templom alatt vót egy pinceszörűség. Oda búttak bé az embörök, ha jött az ellenség. A tatárok vagy a törökök.*”

A korszak megítélésében nem a kiszolgáltatottság élménye a kizárólagos, megjelenik a hódítókkal való szembesegülés heroizmusa is. Ennek mindkét etnikumnál megvannak a hősei, kiknek alakját több-kevesebb részletességgel őrzí a néphagyomány: a magyaroknál Mátyás király, a románoknál Ștefan cel Mare. A magyaroknál még Bethlen Gábor is megjelenik, mint okosan politizáló, a törökkel szót értő fejedelem.

Klasszikus értelemben vett helyi hősről nem beszélhetünk, ugyanakkor egy szenterzsébeti történet szerint egy helyi asszony a kaszával egyenként levágta az udvarra bevágató tatárok fejét, amikor azok a frissen sült kenyerét akarták eltulajdonítani. A kenyérnek a falusi közösségek számára szimbolikus jelentése is van: az életet jelenti, így ez a történet az élni akarást is példázza.

Egy másik, nem szorosan a faluhoz kapcsolódó epizód szerint, a keresztény hit adott erőt nekik: a keresztúri Jézuskiáltó hegyén fohászkodtak Jézushoz, akitől féltek a tatárok. Számos hasonló történetet volt alkalmam végighallgatni a régió falvaiban, ezeket az öregek még szívesen fölemlegetik, a fiatalabb nemzedék viszont már csak „egzotikus” mesét lát bennük, tehát kezd eltávolodni ettől a hagyománytól.

Anekdotikus jellegű történetet is találunk, ami jelzi a komor események „megszelídítésének”, a tragédia humorban való oldásának igyekezetét. Például: *„A tatárok ideje erőssen veszélyös vót. Jártak, s szödtek össze állatot, asszonyt, embört. Beszélük, hogy egyik házánál egy török megfogott egy asszonyt, a férje pedig utána szólott, hogy jaj te szűgény, szöröncsétlen, nem tudod, hogy mit csinálsz, kit viszol...”*

A Mátyás királyhoz kötődő hagyomány, annak megítélése sajátosnak mondható. Hogy javarészt kalendáriumokból, tankönyvekből jutott be a köztudatba, az abból is látszik, hogy egyik, román iskolát végzett adatközlő hangsúlyozza ehhez a tudáshoz való hozzáférés nehézségét: *„Mű román iskolába jártunk, de a pap mesélt többször is nekünk Mátyás királyról, hogy milyen igazságos király vót, hogy áruhába járta az országot, hogy nézre meg, hogy élnek a népek.”*

Az adatközlők kiemelik, hogy Mátyás király sikerrel verte vissza a hódító törököket, sajnos az utána következő uralkodók már nem voltak elég erőskezűek. *„Amíg Mátyás király uralkodott, addig jaj vót a töröknek! Próbálkoztak bétörni az országba, de Mátyás visszaverte őket. Vót egy erős vitéze, Kinizsi. Az olyan erős vót, megfogdosta, s földobigálta a törököket a levegőbe. Sajnos osztán Kinizsi is, Mátyás király is megbótt, s aki utána következött, már nem vót olyan ügyes, nem tudta visszatartani a törököket.”*

A Mátyásról való tudás tehát néhány sztereotípiára, állandó jelzőre épül (*Mátyás, az igazságos, Mátyás, a törökverő*), alapjában sematikus. A történetekben a jellegzetes vándormotívumok köszönnek vissza: áruhában járja az országot, a szegényeket kipártolja, a döllyfős gazdagot megbünteti, kedveli a leleményes, furfangos embert. Több verzióban is alkalmam volt végighallgatni a „hány még a harminckettő?” motívumra épülő, a nyelvi játék különböző regisztereit aktiváló narratívumot.

A Mátyás-történetek sok vonatkozásban a mese világát idézik, talán ennek tudható be, hogy kultusza visszaszorulni látszik. Jelenleg ugyan ismertek még, az adatközlők azonban jobbára naiv, megmosolyognivaló történetként adják elő.

A török-tatár kor kapcsán ki kell térnünk a környékbeli vélt/valós várak, várkastélyok hagyományban betöltött szerepére. Amint azt a településtörténeti részben már felvázoltam, a régészet egyetlen erődtípus jelenlétét igazolta a régióban:⁶ a kissolymosi Várhegyen állt, inkább megfigyelőállás volt, megerősített pincerendszerrel. A hagyomány szerint a várat a törökök elfoglalták, a domb aljában bunker volt, arra is kezet tettek; maga a basa is itt van eltemetve, sírja hollétét a népi fantázia által kitermelt misztikum fűdi el (mgj.: néhány narratívum tanúsága szerint a várat a régiót megszálló törökök építették). A törökvilágról való tudás épp a két

⁶ Szabó Tibornak a történelmi Magyarország várait bemutató lajstromában a szenterzsébeti Várhegy és a nagysolymosi Ásvár is szerepel. www.varak.hu

Solymosban a legkiterjedtebb — ami a vár jelenlétével hozható összefüggésbe. Ez a hagyomány, mivel tárgyi bizonyítékok is vannak (ama bunker ma is megvan, bár bejárata beomlott), nem vált üres, hiteltelen mesévé. Egyik adatközlő elmondása szerint a tudatos hagyományápolásból egykor az iskola is kivette a részét: a tanítók kivitték látogatóba a Várhegyre a gyermekeket, mi több, egy helyi szokás is kialakult, ami mára lassan feledésbe merül: a fiúgyermekeknek be kellett bújni a törökök bunkerjébe, ezzel bizonyították bátorságukat, ellenkező esetben nevetség tárgyává lettek. A várak tehát önmagukban a múlt megidézői, színes, romantikus történetek szövődnek körük. A várromok mindenkor beindítják a nép fantáziáját, kincstörténetek megszületésére adnak alkalmat.⁷ Így a solymosi várhoz is egy egész sor hasonló narratívum kapcsolódik: „*A Várhög oldalába van Pénzöslük, ahová a törökök a kincsiüköt rejtötték el. Beszéltek, hogy egy pakulár talált ott egy gyémánttal kirakott karperecöt.*” Többségükben a hiedelemtörténetek jellegzetes motívumai is felbukkannak, például a néma leánya megszólal, elmondva, hol kell keresni a törökök kincseit; egy másik hiedelem szerint Szent György napja és pünkösd között éjszaka az elásott arany világít. Az adatközlő elmondása szerint a falun időről időre kincsláz lett úrrá, többen nekifogtak keresni, de olyan is akadt, aki gúnyt űzött a kincskeresőkől, közvetett módon a hiedelmet is lerombolva.

A környékbeliek több más vár létezéséről is beszélnek, Szentersébeten például két Várhegy⁸ is található (Román Várhegy és Magyar Várhegy), melyeken a hagyomány szerint szintén erődök álltak: „*Osztán vótak itt még ilyen-olyan várak, amik azt mütassák, hogy nagyobb urak laktak itt: ilyen az Úrvár, s Senye-vára. Erről a régiek azt beszélték, hogy valamiké őriás lakott itt, ijesztgette a népeket.*” Az adatközlő óriásokról is tesz említést, de velük kapcsolatban szkepszisének ad hangot, történetüket megmosolyogni való mendemondának tartja — a hagyománynak ezt a részét elutasítja.

Olyan adatközlő is volt azonban, aki a várak szerepét sokkal józanabban, a katonaviselés pragmatikus szabályai mentén ítélte meg: „*A várakat a tatárok ellen építhették, de, később már nem kellett, nem vót, aki gondjukot viselje, s ésszeomlottak.*” Amint hadászati szempontból értéktelenné váltak — mondja tehát az adatközlő —, egyszerűen sorsukra hagyták őket, hisz fenntartásuk nehézkes, költséges volt.

A várakhoz, illetve közvetett módon a tatár-török világhoz is kapcsolható az a hagyomány, mely szerint a régiót egy hadút szelte át, mely az ellenség megfigye-

⁷ Felső-Nyikó menti kutatásom során még több „kincstörténetet” volt alkalmam gyűjteni, mint ebben a régióban. Az ottani Firtos vár a nép képzeletében régi ősök hátrahagyott kincseinek rejtékhelye. A történetek közös vonása, hogy mind a kincs megtalálásának lehetetlenségét példázzák. Zsidó: 2000. 38-39.

⁸ A szenterzsébeti Várhegyen az 1960–70-es években többrendbéli ásatást végeztek a székelykeresztúri múzeum munkatársai (Molnár István és Benkő Elek). Molnár István következtetése szerint nem földvár, csupán egy kisebb megfigyelőpont állhatott itt, környékén dák leleteket tárt fel. Benkő szintén nem talált kellő bizonyítékot egy egykori vár meglétére, a gerinc mentén védősáncok nyomait vélte fölfedezni, ugyanakkor a leletet jelentősen károsította egy földcsuszamlás. Benkő: 1992. 202.

lését, a gyors rajtaütést tette lehetővé. A nagysolymosi Szépasszonyok útja és az Ördögborozda ennek emlékét őrzi.⁹

Összesítésben elmondható: sok, sokféle történet gyűjthető a régióban a tatár-török korról, ami bizonyítja cezúra voltát a magyarság és románság számára. Ugyanakkor ez a tudás kezd egzotikumává válni, a hagyomány és forgalmazói között lassan megszűnik a szerves kapcsolat — ami hosszú távon annak kiveszését jelenti. A tatár-török kor óta olyan sok változás végbement a társadalmi valóság és a történetiség szintjén egyaránt, hogy a ma embere már nemigen tudja beépíteni narratív identitásába a róla való tudást. Mégis, ha múlt és jelen egybevetéséről vagy jövő-projekcióról van szó, úgy jelenik meg ez az időszak, mint egy történeti léptékű negatív eseménysorozat első momentuma, ilyen értelemben tehát naiv történelemképük milyenségét befolyásolja.

A cigányságnak a történelem-konstrukciókhoz fűződő viszonya egészen más, mint a magyarságé vagy románságé. A múltnak olyanféle kultuszáról, mint a magyarság vagy románság kapcsán, esetükben nem beszélhetünk, elsősorban azért, mert annak a közösségi identitás alakulása szempontjából nincs olyan nagy jelentősége. Inkább a jelenben, jelennek élő közösségről van szó, mely ugyan életet egy hagyományt, de az kevésbé történeti a szó elsődleges értelmében. Sarkítva azt lehetne mondani, hogy a magyarok és románok történelemszemléletére az jellemző, hogy ők a múlt miatt olyanok, amilyenek, a cigányokéra pedig az, hogy ők a múlt ellenére.

A cigány közösségek ugyanakkor kisebb mértékben osztoznak „közös” történelmen, mint a románság és a magyarság, múltjuk cezúrái gyakorta egészen másak. A cigányság számára nem tételeződik cezúraként a török-tatár „kor”, ilyen tekintetben a munkám aránytalannak tűnhet: a cigány vonatkozásokkal kevesebbet foglalkozom. A cigányság történeti néphagyományában csak véletlenszerűen bukkan fel a török-tatár „korszakra” való utalás, adatközlők elmondása szerint csak közvetett, áttételes tudásuk van arról az időszakról: ami a többségi nemzet tudásából, illetve a specifikus helynevek használata révén ragadt rájuk. Így néhány mondat erejéig inkább azt kell megvizsgálni, miért nem fontos a cigány közösségi identitás szempontjából ezen időszak.

Először is hangsúlyozandó, hogy a térség cigány lakosságának történetére vonatkozóan jószerével semmilyen leírás nem jelent meg, hacsak a falufüzetekben szereplő, jobbára csupán orientatív statisztikai adatokat nem számítjuk.

⁹ Régészek véleménye szerint (v. ö. Györffy: 1987. 165-167; Ferenczi-Ferenczi: 1972: 305-312) Küküllő megye és valahol Keresztúrszék nyugati szélé közelében, tehát a Solymosok vonalát is érintve már az 1000. évet követően határvonal épült ki. Ezt a határt a gyeplélv szerint Orbán Balázs a Kissolymoson, Nagysolymoson áthaladó Szépasszonyok útja, Tatárok útja vagy Ördögborozda nevű földtöltéssel azonosítja. Orbán: i. m. 151. A későbbi régészeti ásatások Orbán állítását nem igazolták.

Ismeretes az a tény is, hogy a cigányságnak egészen a legutóbbi időkig nem volt írásbelisége¹⁰, így belső források sem állnak rendelkezésre.¹¹

A cigányok erdélyi történetét is érintő kutatók néhány, inkább statisztikai megállapítását kiindulópontként fel lehet használni, értékes információ például, hogy a Kis- és Nagy-Küküllő mentén a cigány lakosság jelenlétének évszázados folytonossága van, az 1893-as cigány összeírás szerint az akkori országhatárokon belül itt volt a legmagasabb a cigány etnikum számaránya, Nagy-Küküllő megyében 10,37%. Varga E. Árpád azt hangsúlyozza, hogy ez az arány a jelen felé haladva növekvő tendenciát mutat¹² (Varga 1850–1992 között vizsgálja Erdély etnikai összetételét). Hogy az erdélyi népesség nagyobb toleranciával fogadta a cigányokat, mesterségbeli tudásukat kihasználta, a nemesség pedig zselléreként a birtokai körül letelepítette, arról több külföldi kutató is tesz említést.¹³ Az általam vizsgált régió cigányságának története összecseng ezzel: bár néhány család feltételezhetően korábban is élt rövidebb-hosszabb ideig a régióban, az első nagyobb csoportot az itteni bárói család(ok) telepítették le, több hullámban, az 1700-as évek végén, majd az 1800-as évek második felében, a jobbágy-felszabadítás után. Ez él a románok és magyarok köztudatában is. Feltételezhető, hogy egy részük Kelet-Magyarországról származik, erre utal néhány olyan családnév, mint például a Lévai, Forgács, Bakó. Többségük uradalmi cseléd lett¹⁴, de hamar kiemelkedtek közülük a zenészek, kiknek a bárók előjogokat adtak.

E tanulmánynak nem célja jobban elmélyülni a cigányság régióbeli történetének ismertetésében, a cél csupán annyi volt, hogy a betelepítésekre vonatkozó levéltári adatok feldolgozásával bizonyítsa: cigányság nagyobb számban csupán a török hódoltság után került a régióba, így a török világ lokális specifikumait érte-lemszerűen nem tapasztalhatta meg, az pedig, hogy a korszakról egyfajta általános tudás pedig alig-alig érhető tetten a közösségi emlékezetükben, talán ré-szint a régmúlt iránti kisebb érdeklődéssel magyarázható, részint pedig azzal, ami más közösségek esetén is megfigyelhető: a naiv történelem helyhez kötött, a lo-kalitásból kiszakítva elveszíti éltető elemét.

¹⁰ Egy sokatmondó adalék: az első cigány irodalomtörténet 2002-ben jelent meg, Rajko Djuric cigány szerző tollából, de német nyelven (magyarra fordította 2004-ben Zsidó Ferenc, ld. Irodalom), a könyvben szereplő szerzők közel háromnegyede ma is él, a könyv tanúsága szerint roma irodalomról jószerével csak az 1920-as évektől, erőteljesebben csak a második világháború utáni időktől beszélhetünk.

¹¹ Mezey Barna figyelmeztet arra, hogy a külső forrásokat – pl. hatósági dokumentumok stb. csak nagyon szigorú ellenőrzésnek alávetve szabad felhasználni, alapvetően csak úgy kell rájuk tekinteni, mint hipotézisekre. Mezey: 1996. 3-5.

¹² Varga E. Árpád: 1998. 39-44.

¹³ Fraser: 2002. 148-152.

¹⁴ Általában a cigányok jobbágykénti betelepítéséről beszélünk, szükséges azonban egy fogalmi pontosítást tennünk: a cigányság többsége zsellérsorban volt, a zsellér társadalmi szempontból egy fokkal alacsonyabb rangú a jobbágnál, csupán kisebb-nagyobb belső telekkel rendelkezett, külsőségekkel nem, ezzel szemben a jobbágy külső területrészeket (szesszió), továbbá irtványokat is bírt, melyért földesurának robottal és taksával tartozott. Vö. Egyed: 2006. 203-208.

Következtetések

Összesítésként tehát elmondható, hogy a magyar és román közösség identitásában nagy hangsúllyal van jelen a tatár-török korszak, a lokális vonatkozások nagyfokú egyezést mutatnak, az interpretálásban ugyanakkor mégis találhatók eltérések: a hódítókkal való szembeszállás, illetve azok kiűzése ugyanis mindkét népcsoport esetében az etnikai identitás erősödésének momentuma.

A cigányság csak közvetett tudást forgalmaz az időszakról, számára nem is tételeződik cezúraként, ennek okai a hagyományhoz való hozzáférés lokális akadályaiiban, illetve az eltérő múltkonstrukciós eljárásokban keresendők.

A hely, az élettér, amelyet a közösségek belaknak, befolyásolja azt, hogy miként tekintenek saját múltjukra. Ez esetben, ahol ugyanazt az életteret három nemzetiség osztja meg egymás között, még relevánsabb. A vizsgált régióknak egy sajátos mikrotörténelme van, mely egyedi, a makrotörténelemtől eltérő vonásokat mutat, és amely végeredményben úgy épül be a makrotörténelembe, hogy néhány vonásában módosítja azt.

Az etnicitásnak és a lokalitásnak több szintje van, ezek összefüggéseket és különbségeket termelnek. Beszélhetünk egy mikrorégió belüli egységes lokalitásról, mint kohéziós erőről, de jelentkezik egy ellenséges lokalitás is, ami a régió településeit egyéníti, szembeállítja egymással. Az adatközlők elbeszéléseiből kiértezhető az igyekezet a település történetének körüljárására, mégpedig azért, mert tudatában vannak, hogy életterük meghatározza identitásukat (a falufüzetek iránti igény is erre vezethető vissza). A fizikai (földrajzi) tényezőkre épülő ellenséges lokalitás és az etnikus szembeállítás gyakran egybeesik, kiegészíti egymást.

Az adattár narratívumainak elemzése során egyértelművé vált, hogy az adatközlők megkreálják sajátos történelemképzeteiket, ezeket a közösségi identitást tükröző konstrukciókat lokális vonatkozásokkal (is) rendelkező cezúrák köré építik fel. Az ehhez hasonló kijelentések, mint a ... (Román nyelvű szöveg fordítása = *a román történelem legnagyobb pillanata...*) bizonyítják, hogy az adatközlők saját szempontjaik szerint, csoportidentitásuknak megfelelően megteremtene egy koherenciát, a múlt történéseit ugyanakkor rangsorolják is. Ez azt is jelenti, hogy a történelmi néphagyomány alapvetően lokális hagyományként artikulálódik, ugyanakkor a helyi, regionális történetiségek így vagy úgy beolvadnak a „nagy” történelmi kronológiába, a kumulatív nemzeti idő(k) részévé válva.

Alapvetően erre a lokális, naiv történelemre épül a lokális identitás, mely ugyanakkor fizikai helyhez kötött (place-based), lényegét szocio-geográfiai elemek határozzák meg. Építése egy integratív folyamat, melynek révén az emberek egységes konstrukcióba kapcsolnak részelemeket, részint ritualizált, szimbolikus cselekvések, részint az aktuális változásokat lereagáló pragmatikus interakciók révén.¹⁵

¹⁵ A pragmatikus szint jelentőségét Biró Z. Zoltán a „hazajárási események” vizsgálata során hangsúlyozza. Biró. 2006. 12-13.

A vizsgált régióban az értelmezési intenciók gazdagságát az etnikai sokszínűség is generálja, ugyanakkor ezek a naiv történelmek nem szeparálódnak teljes mértékben etnikailag, hanem áthatja őket a regionalitás összetartó ereje.

A magyarság és románság mnemonikus közösségnek nevezhető, a cigányság viszont szinkronisztikus; a magyarság és románság számára a múlt szakralitása a történeti néphagyomány életben tartásának igyekezetét generálja, a cigányság, bár éltet egyfajta hagyományt (megcsontosodott szokásrend, az együttélést szabályozó íratlan törvények), ezt a történetiség tudata nélkül teszi. Lévi-Strauss fogalomkeretét használva a románok és magyarok valószínűleg forró, a cigányok pedig hideg közösségnek tekinthetők,¹⁶ Sherif attitűdsáv-elméletére utalva¹⁷ pedig úgy fogalmazhatnánk, hogy a románok és magyarok nagyobb mértékben élnek történelemben, mint a cigányok. Ez a tatár-török hagyomány vizsgálata során válik leginkább relevánssá.

Irodalom

- BAUSINGER, Hermann:
1989. *Párbuzamos különidejűségek*. Ethnographia 1989/100. (1-4), 24-37.
- BENKŐ Elek:
1992. *A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája*. Budapest
- BIRÓ Z. Zoltán:
2006. *Szándék és valóság. Változó identitás egy sóvidéki településen*. Csíkszereda
- DJURIC, Rajko:
2004. *A roma irodalom*. Budapest
- EGYED Ákos:
2006. *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig*. Csíkszereda
- FERENCZI Géza – FERENCZI István:
1972. *Székelyföldi gyepűk*. *Korunk* 1972/31. 305-312.
- FRASER, Sir Angus:
2002. *A cigányok*. Budapest
- GYÖRFFY György:
1987. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*. Budapest
- KATONA Imre:
1977. *Parasztágunk történelemszemlélete*. In: Kósa László (szerk.): *Népi társadalom*. X., 189-204.
- LÉVI-STRAUSS, Claude:
1999. *Faj és történelem*. Budapest
- MEZEY Barna:
1996. *A cigányság történelmi helye a Kárpát-medencében*. Kethano Drom. 1996/2-3., 3-14.
- ORBÁN Balázs:
1868. *A Székelyföld leírása*. I. Pest. Reprint: 1992. Sepsiszentgyörgy 3. füzet, 151-155.

¹⁶ Lévi-Strauss különböztet meg történelmen kívül élő, ún. hideg (primitív); és történelemben élő, forró (civilizált) társadalmakat. Lévi-Strauss 1999. 21-27.

¹⁷ Sherif: 1980. 214-219.

- SHERIF, Muzafer:
1980. Normaképződés csoportszituációban. In: Pataki Ferenc (szerk.): *Csoportlélektan* (1980), Budapest, 210-222.
- TÓTH István György:
1996. *Mivelhogy magyad írást nem tudsz...* Budapest
- VARGA E. Árpád:
1998. *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. I.* Kovászna, Hargita és Maros megye. Budapest — Csíkszereda
- ZSIDÓ Ferenc:
2000. *Történetiség, sorsok, hiedelmek a Felső-Nyikó mentén.* Székelyudvarhely

Adatközlők

Székelyszenterzsébet:

- Ambrus Dénes (A. D.) — 1921., magyar, református
Burszán Lajos (B. L.) — 1957., magyar, református
Danka Etelka (D. E.) — 1917., magyar, református
Egyed Ferenc (E. F.) — 1922., magyar, református
Kóré János (K. J.) — 1916–2003., cigány, református
Mózes Emma (M. E.) — 1942., magyar, református
Nagy Zoltán (N. Z.) — 1919., magyar, unitárius

Románandrásfalva (Săcel):

- Anghel Reghina (A. R.) — 1928., román, ortodox
Maior Vintilă (M. V.) — 1930., román, ortodox
Murza Ilie (M. I.) — 1923., román, ortodox
Punca Dorel (P. D.) — 1972., cigány, ortodox
Radu Alexandru (R. A.) — 1922–2006, román, ortodox

Nagysolymos:

- Derzsi János (D. J.) — 1919., magyar, unitárius
Derzsi Juliánna (D. J.) — 1921., magyar, unitárius
Gergely Etelka (G. E.) — 1920., magyar, református
Gergely Rezső (G. R.) — 1920., magyar, református
Isztojka Máté (I. M.) — 1928., cigány, református
Szabó Domokos (Sz. D.) — 1920–2006., magyar, református
Szabó Róza (Sz. R.) — 1927., magyar, református

Kissolymos:

- Barabás György (id.) (Id. B. Gy.) — 1924., magyar, unitárius
Izsák Ilka (I. I.) — 1918., magyar, unitárius
Izsák Péter (I. P.) — 1914., magyar, unitárius
Nagy Károly (N. K.) — 1960., magyar, unitárius
Wermann János (W. J.) — 1930., magyar, unitárius
-

Hidegkút (Vidacut):

Costea Constantin (C. C.) — 1926., román, ortodox

Jeler Liviu (J. L.) — 1924., román, ortodox

Lukács Mihály (L. M.) — 1921., magyar, református

Maiores Iuliu (M. I.) — 1924., román, ortodox

Medrea Vasile (M. V.) — 1921., román, ortodox

Murza Cornel (M. C.) — 1923., román, ortodox

Nyárádi Juliánna (Ny. J.) — 1924., magyar, katolikus

Nyárádi Lajos (Ny. L.) — 1921–2006., magyar, katolikus

Nyárádi Mihály (Ny. M.) — 1919., magyar, katolikus

Adattár

(Részletek)

1. A várak, amik vótak, rég ésszeomoltak. Sok száz évvel ezelőtt épülhetett vajégy, mer itt határszél vót, kellett vigyázni az ellenségöt. A tatárok ellen építhették, de mondom, később már nem kellett, nem vót, aki gondjukot viselje, s ésszeomlottak. Elgondolhassa, milyen nehéz vót rendbe tartani őket künn a högyek tetején. Itt a faluba például inkább körbevették magos kőfallal a templomot. Ha valami baj vót, oda húzódott bé a falu népe. (V. F.)

2. A törökök végigdúlták az egész országot, itt a vidéket is megjárták. Velük együtt jöttek a tatárok. Egy helyet most is Tatár földjének híják, ott sátoroztak. Ez több száz esztendővel ezelőtt vót. Az emberek búkáltak, kimönekültek a faluból. Végére fizettek valami sarcot, az élelmöt s állatokat odaadták, s azzal a török-tatár elmönt. De még visszajöttek, kétször-háromszor is vót ilyen akciójuk. (J. D.)

3. Amikor jöttek a tatárok s a törökök Kérésztúr felől, az emberek, innen ezökből a falukból, s Kérésztúrról is, kimönte oda a Jézuskiáltóra, s hitták Jézust segítségül, hogy kergesse el a tatárokat. Azok féltek Jézustól, el is takarodtak. Később osztán csak visszamerészködtek, s földúlták a vidéket. Akkoriban még nem itt, hanem Kerekdombon vót a falu. Jöttek a tatárok, s lemészárolták a sok embört. Vajégyen megmönekültek, s ájtöttek ide Paperdejire, s megállapították, hogy ez itt védöttebb hely, nem is lehet olyan könnyen észrevönni, ezé ide telepödtek le. Olyan házakot csináltak, hogy hátul es ajtajuk vót. Pár esztendő múlva megint jöttek a kutyafejű tatárok, mer többször is vótak, éjszen négyször is. Ott, ahol most Tordai Paliék laknak, az asszony éppeg sütött. A tatárok megérözték a jó szagot, s lovon vágattak bé az udvarra. A vénasszony megjedött, de a jedtség olyan erőt adott neki, hogy elkapta a kaszát, s ahogy jöttek bé a lovon az udvarra, égyenként levágta a fejüköt a tatároknak. Olyan erőt adott neki a jó Isten.

De osztán csak földúlták a falut a tatárok, ésszeszödték, amit lehetött.

Románvárhögyön sok árvaléányhaj van, me a tatárok oda vitték ki az elrablott léányokat. Ott megkínózták őket, ezé mind megőszült a hajuk. (M. E.)

4. Kissolymosba vót égy nagy lik, ott uralkodtak a törökök harminc eszten-deig. Járták a vidéket, ésszeszödték az élelmöt, az állatokat, a léányokat. Nem merte sönki megtámadni őket, olyan sokan vótak. Égyször arra járt égy kíváncsiskodó embör, azt lelőtték. Osztán amikor eltakarodtak, többen is lemöntenk oda. A falba mind bé vótak vésve bicskával a törökök nevei. Úgy tudom, azér möntenk el, mer a többi helyekön már nyomták vissza őket, s a nagy basa hírt adott, hogy mönni kell. Amit lehetött, magukkal vittek, de úgy tartásák, hogy ástak is el a kincsből, mert azt gondolták, vissza tudnak jönni érte. Az embörök keresték is, de nem kaptak sömmit. (D. E.)

5. Még én is értem, nagyanyáméknak olyan házuk volt, aminek hátul is volt ajtaja. Úgy mondogatták, azért, hogy ha jönnek a tatárok, lehessen menekülni. Úgy mondták, hogy a környező erdőkben rejtőztek el az emberek. Ma is egy erdő-részletet úgy hívnak, hogy Bujdosó. Úgy mondták, hogy a tatárok többször is betörték, összeszedték az embereket, az állatokat, s aztán továbbálltak. Ezek ilyen rajtaütések voltak, mert tudjuk róluk, hogy vándornépek voltak, tehát nem telepedtek le, lóháton járták az országot, s raboltak. (Sz. P.)

6. A templom alatt vót égy pinceszörűség. Oda búttak bé az embörök, ha jött az ellenség. A tatárok vagy a törökök. Égyször valami árulás folytán megtudták a tatárok, hogy hova búttak el a miénkők, réjuk rontottak, leöldösték őket. Nemrég kiásták azt a pincét, megkapták a sok csontot. A templom mellett vót égy kilátótorony. Abba örökké őrködtek, ha jött az ellenség, risztották a falut. Azt a tornyot osztán lebontották, me megroggyant, utána építették ezt a mostanit. (M. E.)

7. Az embörök erőssen féltek a kutyafejű tatároktól, mer azok embörhúst öttek. Megfogták az embörököt, s úgy nyessen megötték a húsát. Bé vótak ötözve mindönféle állatbörökbe, s rikácsoló hangon énekőtek, sípokat fúttak. Az embörök erőssen fétek tőlük. Eszükbe se jutott védeközni, próbáltak elbújni, elmönekülni, pedig lehet, hogy ha jól megszervezik a védelmöt, ellen tudtak vóna állni. A tatárok erőssen gyorsak vótak, égykettőre lecsaptak, s álltak is tovább az apró lovaikon. Ezért vót nehéz védeközni ellenük. A magyar királyok osztán kezdtek várakat építeni ellenök.

A tatárok, amikor bėjöttek, ésszefogdosták a gazdák lovait, a javát megtartották maguknak, s a gyöngébbjit leölték, s ide elásták, hogy ne lögyön mivel mozduljanak a magyarok, nehogy hátba kapják őket. Így lött a Lótemető nevű hely.

Csillaghögyön vót égy vár, oda mönekültek ki az embörök a tatárjárás üdején. Azt a helyet azóta is Csonkavár meginek híják. Ebből a várból állítólag alagút vezetött a templom felé, hogy arra is lehessön mönekülni. (E. J.)

8. (...) *Román nyelvű szöveg fordítása:* Itt tatárok nem voltak, törökök se. Hallottam, hogy Ștefan cel Mare és Mircea cel Bătrân harcolt velük, de az nem itt volt. Mi elég távol élünk a mieinktől, itt, a magyarok között, kevesebbet tudunk a ro-

mánok történelméről. Szüleim az orsztrák—magyar időkben végezték az iskolát, nem tanultak román történelmet, nem volt honnan túl sokat mesélniük. (R. A.)

9. A tatárjárás előbb vót, mind a törökjárás. Akkor mindön házra csináltak kifutóajtót. A mű régi házunk is olyan vót. Az ajtónak belülről neki vót téve egy szekrény, úgyhogy nem látszott, kívülről is úgy vót megcsinálva, hogy ne lehessen észrevenni. Nagypám többször is mondta, hogy az azér vót így csinálva, ha jöttek a tatárok, lehessen mönekülni hátra a kertbe, neki az erdőnek.

A tatárokról azt mondták, hogy valahonnan az Ural-hegységből jöttek, Ázsiából. Erössen véröngző népek vótak. Jöttek az élelömér, a vagyónér.

A tatárok után jöttek bé a törökök. No, azok jó sokáig itt vótak. Az iskolába azt mondták, végezetül egy román uralkodó űzte ki őket, Mihály Vitéz.

A törökök ezt a vidéköt is megjárták. Van fönn a falu fölött egy nagy tanorok, ott még jól látszik a kőút, amit még a rómaiak csináltak. Úgy híják azt az utat, hogy Traján útja. Ez a Traján a rómaiaknak vót valami főnöke. No, oda telepöttek meg a törökök, ott táboroztak. A basa az úton belül van eltemetve, azt most is úgy híják, hogy Török-temető. Vót egy vackorfa, annak a tövibe, de már az a vackorfa se él.

A magyaroknak itt hátul vót egy vára, Várhögyön. Ásvárnak nevezték. A domb aljába patak folyik, odáig alagútat fúrtak, hogy lögyön a víz biztosítva. A domb túlsó oldalán, ami már Küssolymos felől esik, van egy bunker is. Öszvérút vezetött odáig, hogy a bunkert lehessen ellátni élelömmel. Így tudtak búkálni a törökök elől. A Várhögy oldalába van Pénzöslík, ahová a törökök a kincsüket rejtötték el. Beszélük, hogy egy pakulár talált ott egy gyémánttal kirakott karperecöt.

Ásvárba vót egy aranybánya is. Úgy mondták, aranyforrás. A törökök kiszimatolták, s fordítva tötték föl a patkót a lóra, úgy lopakodtak bé, s lopták az aranyat. Ez az Ásvár sokáig megvót, még jól emlékszőm a romjaira. Amikor a törökök eltakarodtak, negyven év múlva, már nem vót szükség réa, kezdött omladozni. Osztán egy embör itt a faluba, bizonyos Jánosi nevezetű, a kövek nagyját elhordta, abból építette föl a csűrit.

A törökkel többször is ésszemöntek a magyarok. Itt Bálványoson is vót valami küsebb csata. Állítólag itt győztek a magyarok, s hálából áldozatot mutattak bé. (D. J.)

10. A tatárok ideje erössen veszélyös vót. Jártak, s szöttek össze állatot, asszonyt, embört. Beszélük, hogy égyik háznál égy török megfogott égy asszonyt, a férje pedig utanaszólott, hogy jaj te szögény, szöröncsétlen, nem tudod, hogy mit csinálsz, kit viszöl...

Ekkoriba vót az is, hogy égy másik asszonyt megfogtak, annak kicsi gyermeköke vót, az sírt, s kiáltozott utána, hogy mamája, mamája... A tatárok azt hitték, hogy ez a neve, s később, amikor a tögörparthoz értek, erről nevezték el Mamaiat.

Mondták, hogy ez hosszú ideig vót, mindégyre visszajöttek, s sarcot vettek ki.

De a tatárok előtt itt más népek is megfordultak. Van itt ugyé a Római út, ami Bözödtől jó, s mönyön neki a Szászfődnek, no arról úgy mondják, hogy Traján üdejibe épült. Osztán vótak itt még ilyen-olyan várak, amik azt mútassák, hogy nagyobb urak laktak itt: ilyen az Úrvár, s Senye-vára. Erről a régiek azt beszélték, hogy valamikó óriás lakott itt, ijesztgette a népeket. A léányai pedig a másik ódalon lévő Léánymezőn. (G. E.)

11. Mű román iskolába jártunk, de a pap mesélt többször is nekünk Mátyás királyról, hogy milyen igazságos király vót, hogy álrühába járta az országot, hogy nézze meg, hogy élnek a népek. Mesélt Szönt Istvánról is, s Szönt Lászlóról is, hogy védelmezte az országot. Tudjuk, hogy ezek a legnagyobb királyaink. (D. J.)

12. Amíg Mátyás király uralkodott, addig jaj vót a töröknek! Próbálkoztak bétörni az országba, de Mátyás visszaverte őket. Vót égy erős vitéze, Kinizsi. Az olyan erőss vót, megfogdosta, s földobigálta a törököket a levegőbe. Sajnos osztán Kinizsi is, Mátyás király is meghótt, s aki utána következött, már nem vót olyan ügyes, nem tudta visszatartani a töröket. Akkoriba osztán bétörtek ide erre a vidékre is. Több száz esztendeig hóhérolták a környéket, az egész országot. (T. G.)

13. Amikor a törökök itt a vidéket dúlták, Erdélynek okos fejedelme vót, Bethlen Gábor. Úgy próbálta intézni a dógot, hogy minél kevesebb vérontás lögyön. Kiudvarót a töröknél égy kicsi hadisarcot, s azt kérte, annak fejibe hagyják békín. A török osztán mönt is tovább Magyarország felé, úgy mondták, Bécsöt is megostromolta. A románokkal se bánt különbül. Az iskolába úgy mondták, Ștefan cel Mare elég ügyesön szömbeszállt velek. (D. J.)

14. A régi üdőkbe itt is vótak olyan házak, hogy két ajtajuk vót. Hátul vót a vészajtó, ha a tatárok jöttek bé az első ajtón, az embörök mönekültek ki a hátsón. Többször is bétörtek ide a tatárok, de szöröncsére nem maradtak itt, úgy mind a törökök, csak jöttek, raboltak, s álltak tovább. Lovas nép vótak. (I. P.)

15. Mesélték, hogy jöttek a tatárok, jártak házról házra, raboltak, fosztogattak. Bényitottak égy embörhöz, az egyből futott bé a házba, hogy túl a küsajtón tűnjön el a kertbe, a tatár persze már tudta a járást, egyből utánna. De ahogy a házba fordult vóna bé, meglátta, hogy a kemencébe szárogassák a félérött rozsot, nem merték megvárni, míg jól megérik, mer attól tartottak, hogy a tatárok föléteik a lovaikkal, inkább nyessen levágták, s a kemencénél szárongatták. Az vót az égyetlen élelőforrás, az ilyen gyöngé rozslisztból valami lapos pogácsákat csináltak, azon tengődtek. No, amikor a tatár meglátta a fonnyadt rozsot a kemencébe, égyszöribe megsajnálta az embört, kifordult a kapun, békín hagyta. (B. D.)

16. A magyarok a törökökkel háborúztak a legtöbbet. Szász évekig. Itt a vidéket is földúlták a törökök. Megtelepödtek itt a falu fölött, Kerek-högnél. Ott vót a táboruk. Járták a vidéket, raboltak. Ésszeszödték az élelmöt, az asszonyokot. Ott valahol van eltemetve a török basa is. Úgy mondták, oda van temetve, ahova a nap legelőször süt, a sírt mégse kapták meg soha, me' ugyé a nap mindön évszakba másképpen süt. Vót ott a törököknek kútjuk is. A Várhögyön égy alagút

is vót, annak a végén bunker. Égy darabig a magyarok használták, de osztán azt is elfoglalták a törökök. Mű is vótunk bé oda, a feleségömmel. Vót egy nagy lik, ott bé kellett búni, hason csúszni vajégy métört, s akkor az embör eljutott egy akkora terömbe, ami a sziklába vót vájva, mind égy szoba. A nevünköt is fölírtuk.

A törökök után osztán a tatárok is jöttek. Azok nem maradtak itt, csak raboltak, s möntek tovább. (I. P., I. I.)

17. Várhögy tetejin állt ugyé a vár. Azt a törökök elfoglalták, amikor bėjöttek. Ha jól megvizslassuk, most is lehet látni, a högy tetejin van égy mély gödör, az vót a törököknek a kútja valamikor. Lemönt egészen a vőgybe, a patakig. Lent van égy rét, aminek Mátyás képe a neve. Azt Mátyás királyról nevezték el. Gyer-mökök vótunk, a tanító elvitt münköt az iskolából, hogy nézzük meg, hol uralkodtak a törökök. A barlang száját ki is javíttatta, hogy lehessön könnyebben bémönni. Ez hézzatartozott a szokáshoz, hogy mindön gyermeknek bé kellett bújni legalább égyször oda, hanem csúfolkodhattak vele a faluba, hogy micsoda legén ez is, még Várhögy likjába se járt. (S. E.)

18. A törökökkel kapcsolatba még azt mondták, hogy a rablott kincseik égy részit itt ásták el. Osztán vót égy néma léányka a faluba, amelyik hét esztendő s hét hónapos és hét napos korába megszólalt, s azt mondta, Csontbánya tetejibe van égy nagy rózsabokor, annak a tövit ha megássák, megkapják a fazék arany-pénzt, amit a törökök ástak e. Keresték is az embörök, de nem kaptak sömmit.

Azt is beszélték, hogy Várhögyön is van elásva kincs, s Szönt György napja s pünkösöd között kell lesni, mer ahol el van ásva, ott kigyúl, s világitt. Járták is az embörök a Várhögyet, de csak szöntjánosbogarat kaptak. Úgy is vót, hogy égye-sök huncutságból tüzeköt csináltak a högyön az éccaka közepibe. Több helyön is, hogy zavarják éssze a népeköt. A falu fölbojdult, vajégyen kimöntek, de addig-ra a tüzeköt elótották. (W. J.)

19. (...) *Román nyelvű szöveg fordítása:* Hallottuk, hogy a románoknak bölcs ural-kodóik voltak, akik harcoltak az ellenséggel, mint például Mircea cel Mare, s hogy a világ nem akarta, de ők úgyis előkészítették a nagy egyesülést, de egyebet nem nagyon tudunk. Itt a magyarok között élve eléggé el vagyunk szigetelődve a miénkektől. De azért a tanítók s a pap elmeséltek, amit lehetett. (M. C.)

20. (...) *Román nyelvű szöveg fordítása:* A románok egy ideig a törökök fennhatósága alatt voltak. Itt is jártak a törökök, de az egész országot feldúlták. Száz évekig harcoltunk, amíg sikerült kiűznünk őket, de utánuk jött az osztrák—magyar uralom. (M. V.)

21. (...) *Román nyelvű szöveg fordítása:* Ez a falu legkevesebb háromszáz éve létezik. Így mondták a tanítóink. Az első, akik idejöttek, a Costea, Murza és a Maiorești családok voltak a románok részéről, valamint a Nyárádi és Kincses család a magyarok részéről. Úgy beszélnek, hogy a Murza család török eredetű. Állítólag volt egy Mârz nevű török, aki itt telepedett le. Ez száz évekkel ezelőtt volt. Édesanyám Murza leány volt, tőle hallottam. Úgy beszélték, hogy akkoriban itt a törökök uralkodtak. Az egész ország az övék volt. Utánuk jöttek a tatárok. Nagy invázió volt. (J. L.)

Dr. Csire Gábor

A semmiből egy új, más világot teremtettem...

Bolyai János élete és munkássága

Bolyai János mellszobra
a marosvásárhelyi Bolyai Farkas
Elméleti Líceum udvarán

Fotó: **MÁTÉ PÉTER**, a líceum diákja

Bolyai János (1802–1860) minden idők egyik legeredetibb gondolkodású matematikusa, tragikus sorsú hadmérnök, aki műveiben messze meghaladja korát. Az ő geometriája nélkül elképzelhetetlen lenne a modern kor: az űrkutatás, a műholdak világa. Bolyai János új geometriáját csak két ember értette meg életében, egyik az apja volt, Bolyai Farkas, a *Tentamen* szerzője, a másik K. F. Gauss, a geometria, az asztrológia és az elméleti fizika német zsenije, a „matematikusok fejedelme”.

A tudós gyermekkora

Bolyai János 1802. december 15-én született Kolozsvárott, anyja szüleinek családi házában. Anyja a kolozsvári *Benkő Zsuzsanna*, apja *Bolyai Farkas*, aki a Nagyszeben mellőli Bolyárról származott. De nem sokkal a kisfiú születése után a család Marosvásárhelyre költözött, ahol apja matematikát, fizikát és kémiát tanított a Református Kollégiumban. Bolyai Farkas a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, korának jelentős, hazájának pedig addigi legnagyobb matematikusa volt.

Apja hamar felismeri fia zsenialitását és matematikust nevel belőle. Megismer-teti vele *Euklidész Elemeit*, *Euler* algebráját és *Vega* négykötetes kézikönyvét. Nap-lójába följegyzi, hogy fia hamar megérti az új dolgokat, sőt már bizonyításukat is tudja. Bolyai Farkas fia nevelésében az „ép testben ép lélek” elve szerint a hang-súlyt — a matematika mellett — a fizikai erőnlétre fektette.

A kis János átlagon felüli képességekkel rendelkezett. Négy éves korában mér-tani alakzatokat különböztetett meg egymástól, felismerte s megnevezte a közis-mertebb csillagképeket az égbolton, öt éves korára megtanult olvasni. Nagyon fogékony volt a zene s az idegen nyelvek iránt, hét évesen elkezdett hegedülni s hamarosan bonyolult koncertdarabokkal is megbirkózott.

Kilenc éves koráig otthon képezték: különböző tantárgyakat tanult a Kollégium nagyobb diákjaitól, de a matematikát nem bízták másra. Bolyai Farkas személyesen foglalkozott a fiával. Ezután beíratta a marosvásárhelyi Református Kollégiumba, ahol tizenöt éves koráig tanult és első tanulóként tette le a „rigorosumot”.

1816-ban az apa levelet írt fiatalkori barátjának, K. F. Gaussnak Göttingenbe, s megkérte, vegye magához Jánost, hogy a legjobb matematikai nevelésben részesülhessen. De Gauss válaszatlanul hagyta Bolyai Farkas levelét.

Egyetemi évek

Amikor 1817 nyarán János elvégezte a marosvásárhelyi iskolát, az apa nagy dilem-mába esett: sem a pesti, sem a bécsi egyetemen nem volt abban az időben elég erős a matematikaoktatás, ezért egyik sem felelt meg a célnak. Külföldi egyetemre nem is gon-dolhattak az anyagi nehézségek miatt. Azért esett a választás a bécsi Hadmérnöki Aka-démiára, mert ez volt a legkevésbé rossz az elérhető lehetőségek közül.

Egy év alatt gyűlt össze az arisztokrata pártfogóktól annyi pénz, hogy a tizenhat éves János jelentkezessen a Monarchia legmagasabb matematikai képzését nyújtó tanintézetébe. Felvételije olyan jól sikerül, hogy a negyedik évfolyamon kezdhet-e tanulmányait. Tehetségére felfigyelt az akadémia parancsnoka is. Nemcsak kiváló ta-nuló, de virtuóz hegedűs és jó vívó hírében is állt. Kiváló egyetemi hallgató volt s második tanulmányi évétől kezdve szinte minden tantárgyból évfolyamelső lett. Ta-nulmányai alatt nem feledkezett meg a hegedűről sem; bécsi tartózkodása idején többször nyilvánosan is szerepelt. A négy év elvégzése után — amely alatt hét év anyagából vizsgázott — 1822. szeptember 6-án sikerrel fejezte be az akadémiát. Annyira kitűnt, hogy még egy évig ott tartották az egyetemen: hadapródként külön-leges mérnöki tanulmányokat folytatott. Kiváló eredménnyel végezte el a Bécsi Csá-szári és Királyi Hadmérnöki Akadémiát, melyet alhadnagyként hagyott el.

1820 körül, egyetemi hallgatóként kezdett el foglalkozni a párhuzamosok problémájával. Apja nyomdokain haladva János is megpróbálta behelyettesíteni Euklidész párhuzamosokról szóló axiómáját egy olyan tétellel, amely az előző axiómákból levezethető lenne. De hamar felhagyott e próbálkozással.

Anyja 1821. szeptember 18-án bekövetkezett halála nem befolyásolta tanulmányi előmenetelét.

Katonai pályafutás

1823 szeptemberében mint alhadnagy a hadsereg mérnöki karának tagjaként foglalja el első állomáshelyét, Temesvárt; itt az Erődítési Igazgatósághoz került, a vár védelmi rendszerének a munkálatainál kapott beosztást. A hadseregben nagyon megbecsülik, hamar halad felfelé a katonai ranglétrán: 21 éves korában hadnagy, 22 éves korában főhadnagy, 24 évesen másodosztályú kapitány.

11 évet töltött a hadseregben. Ügyes kardforgató hírében állt, gyakran hívta ki tisztársait párbajra. Lobbanékony természetével magyarázható, hogy folyamatosan párbajozott, és párbajai közül nem egy halállal végződött. A szóbeszéd szerint, amikor négy vagy öt tisztársa egyszerre hívta ki „duellumra”, csak azt kötötte ki, hogy minden vívás után játsz hasson egyet a hegedűjén. Egy délelőtt alatt megszabdalt öt katonatisztet és öt hegedűszólót játszott el.

De arról is sokat beszéltek, hogy nem szeretett dohányozni s inni, még kávé sem, ellenben annál több időt fordított tanulmányaira. Kilenc idegen nyelvet ismert.

A katonai szolgálat alatt ismét foglalkozni kezdett a párhuzamosok problémájával. 1823. november 3-i levelében írja apjának nevezetes sorait: „...semmiből egy új, más világot teremtettem... valamit eddig küldtem csak kártyaház a toronyhoz képest.” Több jel is utal arra, hogy Bolyai János már 1824-ben fölvezolta a nemeuklidészi geometria elemeit. 1825 elején Marosvásárhelyre utazott. Ekkor átadta apjának geometriai rendszerének német nyelvű vázlatát, melyet abszolút geometriaként ismerünk. Ennek lényegét Bolyai Farkas akkor még nem értette meg, a vázlat pedig nem maradt fenn. Farkas nincs elragadtatva, valószínűleg nem tudott megbarátkozni vagy nem értett egyet az új elmélettel. Nem akarta elhinni, hogy a kétezer éves problémát éppen saját fia oldotta meg.

1826-ban Bolyai Jánost Aradra helyezik át, ahol egykori egyetemi tanára, Johann Wolter von Eckwehr kapitány lett a katonai feljebbvalója. Nagy reményeket fűz hozzá s átad neki is egy vázlatot a nemeuklidészi geometriáról. Sajnos Eckwehrben, a kitűnő matematikusban is csalatkozott. Bolyai későbbi írásaiból megtudjuk, hogy soha nem kapta vissza a kéziratot. Ez a vázlat is elveszett. További állomáshelyei: Nagyvárád és Szeged.

Bolyai 1830-ban értesült újabb áthelyeztetéséről. 1831 elején elindult szolgálati helyére, Lembergbe. Útközben meglátogatta apját Marosvásárhelyen. Eddigre már Bolyai Farkas megértette fia munkájának a jelentőségét s rábeszélte Jánost, hogy írja meg elméletét publikálható formában, hogy az közölhető legyen a Bolyai Farkas nemsokára megjelenő, matematikai eredményeit összefoglaló *Tentamen* című művének a függelékeként. Bolyai János későbbi visszaemlékezésében

beismerte, hogy apja erőszakos rábeszélése nélkül valószínűleg soha sem látott volna nyomdafestéket az *Appendix*.

1832-ben Bolyai Jánost előléptetik kapitánnyá s áthelyezik Olmützbe. Fellettese a fényes karriert befutó Emanuel Zitta mérnök őrnagy volt, ám itt már egyre gyengébben teljesíti katonai kötelességeit. Egészsége megromlik: szinte egyszerre tör rá a malária, a kolera és az úti balesetben elszenvedett agyrázkódás. Ezért kéri nyugállományba helyezését. 1833. június 16-án nyugdíjba vonult azzal a feltétellel, hogy bármikor visszakerülhessen a hadseregbe.

Az Appendix

Az 1831-ben megjelent huszonhat oldalas, röviden *Appendix* címmel emlegetett művében (mely atyja, Bolyai Farkas kétkötetes monumentális összefoglaló munkája, a *Tentamen* első kötetének a függelékeként látott napvilágot) korszakalkotó eredményt ért el, létrehozta az ún. nemeuklidészi geometriát.

A mű teljes címe: *Appendix, Scientiam Spatii absolute veram exhibiens; a veritate aut falsitate Axiomatis XI. Euclidei (a priori haud unquam decidenda) independentem; adjecta ad casum falsitatis quadratura circuli geometrica*. Magyarul: Appendix, A Tér abszolút igaz Tudománya, a XI. Euklidész-féle axióma (a priori soha el nem dönthető) helyes vagy téves voltától független tárgyalásban; annak téves volta esetére a kör geometriai négszögesítésével.

A matematikusok arra vártak, hogy jön egy zseni, aki a többi axiómára támaszkodva ragyogó bizonyítást talál az V. posztulátumra. De Bolyai elvetve az V. posztulátumot (mely nála a XI. axióma nevet viseli), értelmezi a párhuzamos-ságot. (A Bolyai—Lobacsevszkij geometria „egyenesei” félkörök vagy más geometriai alakzatok is lehetnek.) Először megalkotja a hiperbolikus geometriát, amit alkalmaz a felszín és a köbtartalom meghatározására, majd kiépíti az V. posztulátumtól független abszolút geometriát. Bolyai János egyik legszebb, az abszolút geometriában érvényes tétele a következő: *Egy háromszög szögeinek szinuszai úgy aránylanak egymáshoz, mint azoknak a köröknek a kerületei, amelyeknek sugarai rendre megegyeznek a szemben lévő oldalakkal*.

Manapság a háromféle geometriát euklidészi, hiperbolikus és abszolút geometriának nevezzük. Az *Appendix* elsősorban az abszolút geometriával foglalkozik.

1831. június 20-án látott napvilágot az Appendix, s még aznap Bolyai Farkas elküldött egy példányt belőle Gaussnak. Miután a „princeps-mathematicorum” elolvasta, egyik barátjának írt levelében első osztályú zseninek nevezi az ifjú Bolyait. Ellenben Farkasnak írt válaszlevelében kimondja, hogy ha dicsérnie kellene a művet, magát dicsérné általa, hisz mindaz, amit tartalmaz, megegyezik azokkal a gondolatokkal s meditációkkal, amikkel ő maga is az elmúlt 30-35 évben foglalkozott. Ám tiszteletből udvariasan hozzáteszi, örül annak, hogy egy régi barát-

jának a fia előzte meg őt. E levél írásán túl Gauss nem tett semmit annak érdekében, hogy az új geometria felfedezőjét megismertesse a tudományos világgal.

Gauss valódi véleményét egy 1834-ben keltezett (*Taurinushoz* írt) levelében feje ki, amiben eldicsekszi: ha feltételezzük, hogy a háromszög szögeinek összege kisebb, mint 180 fok, egy furcsa mértanhoz jutunk, amely különbözik az általunk használt [euklidészi] mértantól, de amelyben bármilyen feladat megoldható, kivéve az állandók kiszámítását, amelyek a priori nem határozhatók meg.

Gauss még Euklidész axiómarendszerén belül gondolkodott. A teljesebb, *Hilbert*-féle axiómarendszer csak 1899-ben látott napvilágot.

A domáldi évek

Nyugdíjazása után Bolyai János apjához költözött Marosvásárhelyre, ahol folytonos veszekedések közepette egy évig lakott. Apja — akit a heves vérű fiú még párbajra is kihívott — jól megdorgálta és kitiltotta fiát a családi házból. Ezután János még egy ideig Marosvásárhelyen maradt, később apja megengedte, hogy kiköltözzön domáldi birtokukra, amit a család Bolyai Farkas anyjától örökölt.

1834-ben feleségül akarta venni *Kibédi Orbán Rozáliát*, de nem tudta letétbe helyezni a katonatisztek számára előírt pénzösszeget, a kauciót. Így csak élettársi viszony alakulhatott ki közöttük. Ettől kezdve együtt éltek Domáldon. Két gyermekük született, ám a tisztí nyugdíj alig biztosította a négytagú család számára a megélhetést. A nehéz anyagi helyzetet fokozta az is, hogy János nem értett a pénz kezeléséhez, s nem tartotta rendben a domáldi birtokot sem. Apja többször elégedetlenségét fejezte ki, mert — szerinte — fia viselkedésével lejáratta a család jó nevét. Bolyai Farkas ugyanis köztisztben álló tagja volt a marosvásárhelyi polgári közösségnek.

Domáldi évei alatt János folytatta matematikai kutatásait, de elzártsága miatt nem nyert kitekintést kora matematikai életébe, s emiatt csak kisebb jelentőségű műveket írt. Mégis 1834 és 1837 között Domáldon megalkotta élete nagy művét, az *Üdvtant*.

A geometrián kívül a matematikai térelmélet megalapozásával is foglalkozott.

Sikerült újat alkotnia a képzetes mennyiségek terén. 1837-ben jelentős és korszerű dolgozatot írt a komplex számok elméletéről *Responsio* címen. Ebben a komplex számok mértani alakját valós számpárok segítségével határozta meg. Ezt a munkáját elküldte Lipcsébe egy pályázatra. Arra kellett volna „válaszolnia”, hogy miként lehet felépíteni a mértanban a képzetelt mennyiségeket. Bolyainak az volt a véleménye, hogy hibásan tették föl a kérdést, mert nem az a fontos, hogy lehet-e képzetelt mennyiségeket szerkeszteni, hanem az, hogy mi ezeknek a számoknak a meghatározásuk és a szerepük. Apa és fia egyaránt foglalkozott a komplex számok értelmezésével. Eltérő felfogásuk között úgy akartak igazságot tenni, hogy mindketten beküldték munkájukat a lipcsei pályázatra. Egyikük sem nyert, ami újabb csalódást jelentett számukra. Az utókor értékelése szerint Bolyai János munkája díjat érdemelt volna.

Domáldon teljes magányban töltött el tíz évet, majd 1843-ban apjától bocsánatot kérve, hazaköltözött. Hat hétig tartott közöttük a béke, ezután újra kitörték a veszekedések, így ismét kiköltözött a domáldi birtokra.

Marosvásárhelyen

1846-ban végleg Marosvásárhelyre költözött, s ott lakott saját házában, elvonultan a világtól, s tulajdonképpen elveszetten a tudomány számára.

1848-ban Bolyai János megtudta, hogy Ny. I. Lobacsevszkij (1792–1856) hasonló témáról közölt dolgozatot 1829-ben. Tudjuk, hogy János figyelmesen, szóról szóra olvasta végig Lobacsevszkij német nyelven is megjelent művét s fölháborodását jegyzetekben írta le. Az is felvetődött benne, hogy Lobacsevszkij egyáltalán nem létezik, mindez nem más, mint Gauss machinációja. Ám zavart lelkiállapota ellenére is objektíven kezelte vetélytársa művét. Elismerte, hogy a szférikus trigonometria terén hozott bizonyítások egy zseni tollából származnak.

Nem sok értelme van a Bolyai—Lobacsevszkij közötti prioritási vitának. Annak ellenére, hogy nem tudhattak egymás munkájáról, mégis megemlíthjük, hogy Lobacsevszkij első, nemeuklidészi geometriáról szóló publikációi 1829–30-ban jelentek meg orosz nyelven a *Kazanyi Hírmondóban*. De ezt megelőzően, 1826-ban tartott egy témába vágó előadást a kazanyi egyetemen. Bolyaiban 1823-ban világosodott meg korszakalkotó elmélete, s 1824–25-ben már vázlat formájában átadta egykori tanárának s apjának, 1830-ban kiadta különkiadás formájában, 1831-ben pedig a *Tentamen*-ben. A két mű között lényeges különbség nincs, mégis tudni kell, hogy Bolyai kiépítette az abszolút geometriát is, Lobacsevszkij viszont részletesebben dolgozta ki a hiperbolikus trigonometriát. Az egyetemes matematikátörténet végleg egymáshoz kapcsolta a két zseni nevét, akik csaknem egyidőben és egymástól függetlenül fedezték fel a *Bolyai—Lobacsevszkij-geometriát*, azaz a hiperbolikus geometriát: az euklidészitől eltérő, ellentmondásmentes geometriát.

1849. május 18-án, a trónfosztás után összeházasodott Orbán Rozáliával, de a szabadságharc elbukása után a császár nem hagyta jóvá házasságukat. Kapcsolatuk megromlott s 1852-ben végleg szakítottak, aminek legfőbb következménye az lett, hogy János szorosabbra fűzte a kapcsolatát édesapjával.

1855-ben keletkezett a *Tértan* újabb változata, német címén *Raumlehre*. Ezt követően felhagyott matematikai kutatásaival s megpróbálta kidolgozni az általános tudás összefoglaló elméletét, az *Üdvtant*.

57 éves volt, amikor 1860. január 27-én elhunyt tüdőgyulladásban. Marosvásárhelyen, katonai egyenruhájában helyezték örök nyugalomra. Temetésén az előírt katonai kíséreten kívül mindössze hárman jelentek meg.

Bolyai Jánosról nem maradt fenn hiteles kép vagy festmény. Ő maga semmisítette meg valamennyit.

A Bolyaiak utóélete

Bolyai János az *Appendixen* kívül alig publikált valamit életében, s mégis több, mint húszezer oldalnyi kézirat maradt utána. Ez nagyrészt matematikai kutatómunka, amely jelenleg a marosvásárhelyi Teleki Téka könyvtárában található.

1860-ban, halálának évében jelent meg *Richard Baltzer* német matematikus könyve, amely ismertette a két Bolyai eredményeit és méltatta az *Appendix* jelentőségét. Rendre az *Appendixet* több nyelvre lefordították: 1867-ben franciául, 1896-ban angolul, 1897-ben pedig magyarul jelent meg.

Először *Hunyadi Jenő* indítványozta (1868-ban), majd 1869-ben és 1871-ben *Boncompagni* olasz matematikátörténész levélben kérte a magyar illetékeseket a Bolyaiak hagyatékának tanulmányozására. A két Bolyai életútját 1870-ben a temesvári *Schmidt Ferenc* tárta fel, aki 1893-ban meg is találta Bolyai János jeltelen sírját, amelynek a helyére már csak idős szolgája, Szóts Júlia emlékezett. Az apa és a fia matematikai munkásságával pedig a kolozsvári egyetem tanárai kezdtek el behatóbban foglalkozni. Az első és mindmáig legteljesebb Bolyai-monográfia a német *Paul Stäckel* tollából származik, aki a nemes cél érdekében magyarul is megtanult (*Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai*. Magyar fordítása. Bp., 1914.).

Bolyai János matematikai írásait csak egy évszázaddal később, 1981-ben adta ki *Wesely Tibor* marosvásárhelyi matematikátörténész Bukarestben; *Kiss Elemér* marosvásárhelyi professzor ismeretlen Bolyai-kéziratokat, újabb „matematikai kincseket” talált és tett közzé 1999-ben Budapesten.

1894-ben síremléket állítanak Bolyai János jeltelen sírjára. 1911-ben pedig a két Bolyai holttestét exhumálják és nagy ünnepélyességgel közös sírba temetik, amelyre méltó síremléket állítanak.

Bolyai János mellszobra Kolozsváron,
a BBTE Farkas utcai épületének a belső udvarán

Fotó: BÁNYAI ÉVA ESZTER, az egyetem hallgatója

A kolozsvári szülőház falán 1952. december 15-én
elhelyezett újabb Bolyai-emléktábla

Fotó: **BÁNYAI ÉVA ESZTER**, a BBTE hallgatója

Bolyai Jánosról nevezték el 1945-ben a magyar tannyelvű kolozsvári tudományegyetemet, amit 1959-ben a kommunista diktatúra szüntetett meg — olvasztott be a Babeş—Bolyai Tudományegyetembe (BBTE). A sok utcanév és intézmény neve mellett a csillagászok elkeresztelték róla egy kisbolygót és egy holdkrátert. Emlékére Bolyai-díjat alapítottak. A marosvásárhelyi református kollégiumot pedig a matematikus apáról Bolyai Farkas Elméleti Líceumnak (BFEL) nevezték el.

Ha élne, mivel foglalkozna ma Bolyai János?

Ma az utazás fölgyorsítása jelentené a következő korszakalkotó újítást a tudomány terén.

A négy halmazállapot közül — szilárd, cseppfolyós, gáznemű, plazma — az első három halmazállapotban sikerrel utazunk. Gondoljunk a szárazföldi, vízi és légi közlekedésre, ám a negyedik, a plazma állapotot illetően nagyon kezdetleges eredményeket értünk el. Az űrhajók kijutnak ugyan a világűrbe — a negyedik halmazállapotba —, de még a Naprendszerünk széléig sem érnek el. Hol van akkor hát a legközelebbi csillag, vagy csillaghalmazunk, esetleg csillagrendszerünk széle?

A világűrben való közlekedést az indulósebességből eredő tehetetlenség biztosítja. A továbbhaladást semmiben sem befolyásolja a világűr anyagi természete — a plazma állapot —, hacsak abban nem, hogy a súrlódás hiánya meghosszabbítja a bejárható utat (az elérhető sebesség 10-30 km/s). Ha a szárazföldi közlekedésre gondolunk, akkor a gyaloglás jut leghamarabb az eszünkbe; a vízi utazás történetében ez annak a korszaknak felelne meg, amelyben a vízre dobott farönkön megkapaszkodtak az emberek; a repülés világában pedig az eldobott kő vagy lezuhanó tárgyak „repülésével” egyenértékű a mai rakéták teljesítménye.

De midőn rátalálunk azokra a plazma-áramlatokra, amelyek elképesztő, de kiszámítható sebességgel „mossák át” galaxisunkat, akkor az űrhajó, meglovagolva

a plazma hullámzását, energia-kifejtés nélkül közlekedhetne az űrben. A sebessége legalább egy nagyságrenddel lenne nagyobb, mint a jelenlegi rakétáké. A szárazföldi utazók világában ez a kerék felfedezésével s az igavonó állatok befogásával lenne egyenértékű; a hajózásban a légáramlatokat felhasználó vitorlás hajónak felelne meg; a légi közlekedésben pedig a vitorlázó repüléshez hasonlít a leginkább (pl. szárnyas nyilak, léghajók).

Csakhogy a közlekedés tovább fejlődött. A technika lehetővé tette a járással kitaposott út fölcserélését mesterséges úttal (vasút, műút); a hidrodinamika segítségével a hajók saját céljuk felé haladnak s nem függnék a szél járásától meg a vízáramlatoktól; az aerodinamika legyőzte a leget s a repülőkre rendre áttörték a levegő ellenállását s a hangküszöböt. Ebből kifolyólag, ha a fizikusok több figyelmet szentelnének egy új tudományág, a *plazmadinamika* tanulmányozására, akkor a jövő űrhajói legyőzhetnék a plazma-áramlatot s újabb nagyságrenddel növekedne a sebességük, így az elérhető sebesség 1000-3000 km/s között lenne.

De hát nagyonis előre szaladtunk az időben. Hadd zárjuk az erdélyi zseni életének-munkásságának „némi fővonalaival” egy Bolyai János idézettel, amellyel önmagát jellemezte, s amely művének nagyságát leginkább magyarázta: „...én mindig szerettem újabb meg újabbakra gondolva elémenni, mint a már kigondolt rendbeszedése s alakítására hátranézni.”

A marosvásárhelyi Bolyai-téren
2002. december 15-én felavatott emlékmű,
a PSZEUDOSZFÉRA.
Tervezője: HORVÁTH SÁNDOR matematikus.
Fotó: Máté Péter, a BFEL diákja

Sipos Enikő

„Krisztust csak teljes szívvel lehet szolgálni”

Dr. Boros Béla címzetes érsek (1908–2003) emlékezete

Templom és iskola — akár mottója is lehetne az alábbi soroknak ez a Reményik-verscím, hisz Temesvár józsefvárosi kerületében a plébániatemplom és a Bartók Béla Elméleti Líceum tőszomszédok, sőt, úgy is mondhatnánk, hogy egy test, egy lélek. A szoros szomszédság annak köszönhető, hogy az iskolaépület 1931-től 1948-ig egyházi tanintézménynek, a Római Katolikus Elemi Fiúiskolának adott otthont. Később az épületben a 2-es számú Matematika-Fizika Líceum működött, amelyet városszerte úgy ismertek: magyar líceum. Itt ugyanis — az 1989-es fordulatot megelőző néhány évet kivéve — kizárólag magyar nyelven folyt az oktatás. A kommunista hatalom éveiben a két intézménynek — a templomnak és az iskolának — látszólag kevés köze volt egymáshoz. Ám a plébánia csendjét sokszor verte fel gyermekzsivaj, ballagáskor a templomba is behallatszott a Gaudeamus, csakúgy, mint a tantermekbe a déli harangszó... Az iskola hátsó udvarán fogócskázó gyerekek pedig gyakran láthattak egy alacsony termetű, fekete ruhás idős papot, amint a plébániaépületet övező virágoskertben kapálgat vagy imakönyvvvel a kezében sétál a rózsatövek között. Arról persze nem tudott és főleg nem beszélt senki — vagy talán csak nagyon kevesen —, hogy ez az idős pap, dr. Boros Béla temesvári segédpüspök, címzetes érsek valójában a helyi római katolikus egyház egyik legtiszteletreméltóbb személyisége, aki hitvallása és a lelkipásztori szolgálat iránti elkötelezettsége miatt a hatalom, az embertelen rendszer áldozataként az ország leghírhedtebb börtöneiben raboskodott — ártatlanul.

A '89-es fordulat után egyre többen érezték: keresztény emberi kötelességünk ápolni mindazok emlékét, akiknek sorsa beépült történelmünkbe, akik életük példájával tanítottak emberségre, hűségre, alázatra, tiszteletre, akik hitükért vállalták a megpróbáltatásokat. Közéjük tartoznak azok is, akik az alábbiakban megszólalnak.

„Az úr könyörületét mindörökre zengem”

Dr. Boros Béla címzetes érsek 1908. szeptember 20-án született Arad megyében, Kisjenő szomszédságában, a Fehér-Körös menti Erdőhegyen. Édesapja iparos ember volt, a család kelmefestő műhelyet üzemeltetett. A szülők öt gyermeke közül Béla — vagy ahogy a rokonság szólította: Bélus — volt a legfiatalabb. Középiskolai tanulmányait Temesvár egyik legrangosabb tanintézményében, a Piarista Főgimnáziumban végezte. 1926-ban érettségizett. Néhány korabeli osztálynapló tanúsága szerint jó tanuló volt. Az 1925–26-os esztendőben például az akkor VIII. osztályt végző Boros Bélát kilences átlaggal zárta le Csukovits Sándor magyar nyelv- és irodalomtanár. Az egykori piarista végzősök véleménye szerint a jó jegyekért akkoriban igencsak meg kellett dolgoznia a diáknak!

Érettségi után Boros Bélát előjárói Rómába küldték, ahol 1926–1934 között a neves Német—Magyar Kollégium (hivatalos nevén Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum) növendékeként a Gregoriana Pápai Egyetemen megszerezte előbb a filozófiai, majd a teológiai doktorátust. A fiatal papnövendék hét esztendeig tartózkodott az Örök Városban anélkül, hogy ez alatt az idő alatt egyszer is hazajött volna. — Akkoriban nem szaladoztunk olyan könnyen haza minden szemeszter végén, mint a mostani fiatalok teszik — jegyezte meg egyszer csendes mosollyal. Arra a kérdésre pedig, hogy mit csomagol az ember ilyen hosszú időre, mit visz magával, azt válaszolta: — Vittem magammal egy Szentírást, a rózsafüzéremet, néhányat kedvenc könyveim közül, meg a bicskámat. Mert ugye, magyar ember bicska nélkül nem megy sehova...

Pappá 1932-ben szentelték Rómában. A szentelési kártya magyar nyelvű motójául a Zsoltárok könyve egy mondatát választotta: Az Úr könyörületét mindörökre zengem. Későbbi sorsát tekintve túlzás nélkül kijelenthetjük: e verssor nem csupán papi hivatásának, hanem egész életének mottója is lett.

Az olasz fővárosból visszatérve, 1934-től dr. Boros Béla a Temesvári Papi Szeminárium tanára, 1947-től ugyanott a rektori tisztséget töltötte be. Dogmatikát és filozófiát tanított.

Amikor a román kommunista kormány 1948-ban egyoldalúan felmondta a Vatikánnal 1927-ben kötött konkordátumot és életbe léptette az úgynevezett kultusz törvényt, az állam nem ismerte el többé a temesvári, a nagyváradi és a szatmári római katolikus püspökséget, számos egyházi intézmény épületét pedig kiürítette és elkobozta. Ezek közé tartozott a temesvári papi szeminárium is, amelynek épületét még 1947-ben elkobozták, a főiskola működését pedig két esztendő múlva teljes egészében megszüntették. Így dr. Boros Béla tanár volt a tanintézmény utolsó vezetője.

A bukaresti nunciatura működését is felfüggesztették, és O'Hara pápai nunciust távozásra szólították fel (magyarán: kiutasították az országból). A katolikus egyház és képviselői ellen indított rágalomhadjárat és üldöztetés következtében

több püspököt és lekipásztort bebörtönöztek. Mivel az országban nem volt főpásztor, aki a fiatal teológiai hallgatókat pappá szentelje, távozása előtt a Szent-szék nagykövete titokban több papot püspökké szentelt. Köztük volt dr. Boros Béla rektor is, akit 1948. december 12-én a nunciatúra kápolnájában szenteltek, ugyancsak titokban resianai címzetes püspökké. Egyben temesvári segédpüspöki címet kapott. Erről így vallott: „Nem voltam ünnepélyes ruhában. Egyszerű papi reverendát viseltem. Csendben jöttem haza, senki sem tudott róla. (...) Éppen ezért, amikor 1950 júliusában Pacha püspököt letartóztatták, én nem vettem át a püspökség vezetését. (...) Az én feladatom csak az volt, hogy szükség esetén papot szentelhessek. II. Piusz pápa minden kommunista államban akart illegális püspököket. De hát mindannyian börtönbe kerülünk” (Részlet Hetényi Varga Károly *Papi sorsok a borogkereszt és a vörös csillag árnyékában. II. Lámpás* Kiadó, Abaliget, 1994 című könyvéből, a dr. Boros Béla érsekkel készített interjúból).

Dr. Boros Béla segédpüspököt 1951. március 10-én tartóztatták le. Az ellene felhozott vád: hazaárulás és a Román Népköztársaság külső biztonsága elleni szervezkedés. A vádirat szerint titkos jellegű gazdasági, politikai és katonai információkat gyűjtött és továbbított a bukaresti nunciatúra útján a Vatikánnak, amelyet akkoriban reakciós és imperialista kémszervezetnek titulált a kommunista hatalom, a lekipásztorokat és egyházi előljárókat pedig „papi álruhába öltözött vatikáni kémeknek”, a „Vatikán és az imperialisták szolgálatában álló kémügynököknek” vagy egyszerűen „kémbandának” nevezte. A vád valóságalapja csupán annyi volt, hogy Boros érsek, lekipásztori kötelességéhez híven, egyházi természetű, tehát szigorúan papi, egyházi tevékenységgel összefüggő adatokat közölt a Vatikánnal és a bukaresti nunciatúrával.

Életfogytiglani fegyházra és kényszerszolgálatára, valamint teljes vagyonelkobzásra ítélték...

„Életem két legnagyobb kegyelme a papi szolgálat és a börtön...”

A máramarosszigeti fegyház ma múzeum. Hosszú, kihalt folyosóinak csendjét csupán a látogatók lépteinek tompa koppanása veri fel. A cellák némelyikében még ott az otromba vaságy, rajta egyetlen pokróc és egy vékony párna jelenti a kényelmet. Másutt tömör vasból készült súlyos, láncsal összekapcsolt, kézre és lábra való bilincs, durva szövetből varrt csíkos rabruha emlékeztet a helyiség rendeltetésére. És persze az elmaradhatatlan rács a folyosóra nyíló parányi ablak-szemeken. A látogató torkában gombóccá formálódnak a szavak: hogyan lehet itt akár egyetlen napot is kibírni? Hát háromszázhatvanötöt? Hát tizenháromszor háromszázhatvanötöt, amennyit Boros Béla címzetes érsek töltött el itt, valamint a râmnicu-sărat-i, jilavai, pitești-i, dési és szamosújvári börtönben?!

Az egyik cella falán fénykép örökíti meg az itt raboskodókat: dr. Boros Adalbert, temesvári segédpüspök, letartóztatták 1951-ben, szabadon bocsátották 1964-ben; Schubert József, bukaresti püspök, letartóztatták 1951-ben, szabadult 1964-ben; Ioan Duma iași-i ferences püspök, letartóztatták 1951-ben, szabadult 1955-ben. De itt találjuk a 18 év szigorított börtönre ítélt dr. Pacha Ágoston temesvári megyéspüspök, az életfogytiglani kényszermunkára ítélt Márton Áron gyulafehérvári főpásztor, a szigeti tömlőcben elhunyt Anton Durcovici iași-i, valamint a jilavai fegyházban elhunyt Scheffler János szatmári püspök arcképét is.

„1956. március 19-ig voltam Máramaroszigeten. A bánásmód tűrhető volt. Papok tízen voltunk egy cellában. Munkára nem vittek ki bennünket. Itt volt Pacha püspök úr, amíg ki nem szabadult. Itt raboskodott Márton Áron püspök úr, Todea Sándor görög katolikus püspök, Dragomir János nagyváradi és Schubert József bukaresti püspök. Velünk töltötte börtönbüntetését Waltner József irodaigazgatónk, Héber János püspöki titkárunk, Petrescu György moldvai minorita szerzetes. A titkosrendőrség abban a hiszemben volt, hogy ő a jászvásári ordinárius. Ezért hurcolták ide. A mi szobánkban raboskodott Sándor Imre vikárius, ordinárius-helyettes Gyulafehérvárról és Lelocio Aurél görög katolikus pap” — olvasható Hetényi Varga Károly fent említett könyvében dr. Boros Béla érsek visszaemlékezése. És Máramaroszigeten található Iuliu Maniu erdélyi román miniszterelnök cellája is, amelyet a politikus 1953-ban bekövetkezett halála után Boros érsek és paptársai takarítottak. Elmondása szerint: „mi takarítottuk az egész börtönt, mi söpörtünk. Én voltam másik három másikkal a WC-főnök. Amikor szabadulásom után felkeresett az egyik börtönigazgató, azt mondta, soha nem volt olyan tiszta a fegyház, mint amikor mi, papok takarítottuk!”

A szigeti tömlőc földszinti széles, boltíves folyosóinak falát padlótól a mennyezetig az ott raboskodók fényképei borítják. Felmerül a gondolat: jó lenne innen is egy fotó az érsek úrról. Ám a sok ezer, férfiakat és nőket, időseket és fiatalokat, egyházi előljárókat, civileket, katonai egyenruhás tiszteket ábrázoló, névtelenül szereplő arckép között hogyan találhatnánk rá az ismerős vonásokra? Lehetetlennek tűnő feladat — pásztázza végig kutatón a tekintet méterről méterre a régi fényképek sokaságát, valamilyen csodára, égi jelre várva. És a csoda megtörténik: alig néhány perc, és már kattanhat is a fényképezőgép, hogy megörökítse őt rabtársai között: sovány arc, magas homlok, nyílt, értelmes, ugyanakkor hátrározott tekintet, a keskeny vonallá összeszorított ajkak konok kitartásról árulkodnak. Ez a komoly arckifejezés figyelhető meg az ifjúkori képein is. Az érettségi tablón vagy az 1929-ben Rómában készült felvételen, amelynek hátlapjára Boros érsek szállás betűkkel azt írta: bölcsész doktor. Értékes mozaikkockák ezek, amelyeket a hozzá közel állók, unokaöccsének családja, barátai, paptársai becses ereklyeként őrizgetnek. Hasonlóan értékes mozaikkockák azok a személyes, leírt vagy elmondott élmények, emlékek is, amelyeket összeillesztve, helyi egyházunk egyik legkiemelkedőbb személyiségének portréja rajzolódik ki.

Boros érsek soha nem írt átfogó munkát fogsága esztendeiről, a megpróbáltatásokkal teli időkre általában csupán egy-két mondattal, a leveleiben néhány sorral utalt. Amint az gazdag levelezéséből mindegyre kitűnik, nem a múltra, sokkal inkább a jövőre összpontosított, a helyi egyház sorsáért aggódott. „Nagy időket élünk. Nálunk még nagy a zűrzavar és minden más. De bízunk és remélünk, hogy mégiscsak kiderül és a hit és szeretet fog győzni. (...) Itt most 5 püspökszentelés volt: én négyen részt vettem: Várad, Temesvár, Csíksomlyó és Szatmár. Birtam, autóval vittek: 5 nap alatt” — írta 1990. május 13-án Temesváron kelt levelében gyermekkori barátjának, Lévai Klára hitoktatónak Budapestre. Majd 1992-ben: „Nekem eddig semmi betegségem, és így tudok még segíteni, amit nagy örömmel teszek. Perem (Vatikán kémkedési per) annihilálását és teljes rehabilitációt is kérek, beindult, de nemigen mozog; ezek a mostaniak még a »régiek«! De nem hagyom.” „Mindennap különösen is hálát adok a jó Istennek, hogy egész idő alatt nem voltam megbetegedve. Csak az éveket kezdem érezni: a derekam és a lábaim kezdenek fájni; de mindennap mozgok (délután 3-4-ig) a kertben: ások, kapálok... És megy” (Temesvár, 1992. március 18.). Egy esztendővel később pedig a következő sorokat vetette papírra: „...alig van időm. Hogy kevesen vagyunk papok, igen sok a munka — és én, amíg szívem dobog, segíteni akarok.

Én még eléggé jól vagyok, csak a lábaim mozognak nehezebben, és a derekam; bottal járok, mert így könnyebb; hiába, már kell a »harmadik« láb! Én most erőteljesebben akarom rendezni az ügyemet — perünket; éppen ma hivattak a Prokuratúrára, most én egy miniszternek, aki itt járt Temesvárott, adtam át az iratokat, tehát foglalkoznak vele, addig az még nem volt. Úgy látszik, a »keményebb« hangomnak hatása lett, mert azt írtam, hogy szükség esetén külföldre fordulok és az UNO-hoz” (Temesvár, 1993. július 8.). A címzett ugyancsak Lévai Klára, aki így emlékezett Boros érsekre: — Mivel a bátyámnak a temesvári piarista főgimnáziumban nemcsak osztálytársa, hanem jó barátja is volt, sokat vendégeskedett nálunk. Fiatal koromban a hitoktatói és kántorképző tanfolyamon is tanított, akkoriban elég sokat vitatkoztam vele vallási kérdésekről. A bátyám néha leintett, de Béla azt mondta: a kérdés érdeklődést, keresést jelent. Aki pedig keresi a Jóistent, meg is találja Őt. Amikor Érsek urat letartóztatták, később pedig életfogytiglani börtönre és teljes vagyonelkobzásra ítélték, a hozzá közelállók igyekeztek megmenteni, elrejteni néhány ingóságát. Hozzánk is került néhány kedves apróság. Többek között az a feszület is, amelyet Boros érsek mindig az íróasztalán tartott. Elhurcolása után ez a kereszt — amely akkortól az én íróasztalomon kapott helyet — jelentette az összekötő kapcsolatot a raboskodó Tanár úrral. Szenvedését, hitét, kitartását, reményét és egészségét imáimban Krisztus öt szent sebébe helyeztem, ezek voltak azok a gondolatok, amelyeket naponta elküldtem hozzá a börtönbe. Közben évek hosszú során át szilárdan élt bennem a bizonyosság,

hogy hiába az életfogytiglant kiszabó ítélet, az érsek úr haza fog jönni. Sokan kételkedtek benne, de én imádkoztam és bíztam rendületlenül. Nekem lett igazam!

Hírt felőle ugyanis titokban csak azok hoztak, akik időközben kiszabadultak. Akire akkoriban rácsukták a börtönajtót, teljesen elszigetelődött a kinti világtól.” „Rabságom idején sohasem volt kapcsolatom az otthonnal — elevenítette fel a fogság idejét Boros érsek Hetényi Varga Károly már említett könyvében. — Édesanyám, édesapám meghaltak. Ők sem tudtak rólam semmit, azt sem, hogy hol vagyok. (...) Amikor hazajöttem, csak a középső bátyám élt, aki tanító, és egy nővérem. (...) Egy napon minket, papokat, tízünket elvittek büntető börtönbe. És velünk még nyolc civil elítéltet. Köztük Balán temesvári minisztert. Râmnicu Sărat-ba vittek lesötétített, úgynevezett duba-kocsiban, hogy útközben ne tudjuk elolvasni, hova, merre visznek. (...) Az otthoniakkal nem volt semmi kapcsolatunk. Nem látogathattak, levelet sem írhattak, csomagot sem kaphattunk. A mi csoportunk a »hazaárulók« csoportja volt.

Râmnicu Sărat-on egyedül volt mindenki a cellában 2 és fél évig. Hogy hol vagyok, azt onnan tudtam meg, hogy a szalmazsákon rajta volt egy nagy R és egy S betű. Meg aztán az elején észrevettem, hogy a szomszéd cellából valaki morzejelekkel lekopogtatta a Râmnicu Sărat-ot.

(...) Râmnicu Sărat után Jilavára vittek. Aztán Pitești-en voltunk megint két és fél évig. Innen Désre kerültünk 1960-ban. Az egész börtönt a mi számunkra tartották fenn. Aztán Désről Szamosújvárra vittek. Innen szabadultam 1964-ben.

(...) Végül 1964. augusztus 4-én az utolsókkal hagytam el a börtönt. Teljesen kiürítették, utánunk köztörvényesek jöttek. Adtak annyi pénzt, hogy tudtunk vonatjegyet váltani.”

— Meggyőződése, hogy Boros érsek már a felszentelésekor tudta, mit vállal, főleg, hogy Pacha Ágoston megyéspüspök és több egyházi előjáró nem sokára előzetes letartóztatásba került — kezdte visszaemlékezését ft. Túry László ny. temesvár-újkissodai plébános, a Szent György székeskáptalan egykori nagyprépostja. Majd így folytatta: — Ennek ellenére egyetlen szóval sem tiltakozott a püspökszentelés ellen, vállalta a meghurcoltatást, a testi és lelki sanyargatást, a megalázást. Bűnösnek tartották, igazságtalanul vádolták és ő mindezt elviselte. Hogy a nehéz börtönévek, a megpróbáltatások mégsem hagytak maradandó nyomot a lelkében, azt mélyen gyökerező hitének és aszkétikus életmódjának köszönhette. Nem cigarettázott, és élelemből is csak a legszükségesebbeket vette magához. Magam a temesvári papi szemináriumban két évig, 1948–1950 között voltam a diákja. Boros érsek ugyanis a szeminárium épületének elkobzása után 1950-ig, a teljes megszűnésig rektorként vezette a tanintézményt, amely a temesvár-erzsébetvárosi plébánián, majd a püspökség épületében működött tovább. Tucatnyian voltunk csupán az évfolyamon, és nagyon furcsának tűnt, hogy ha az utcán találkoztunk, kedves, jó tanárunk a köszönésünket sem fogad-

ta. Akkor nem értettük, miért... A „zugteológián”, ahová jártunk, csupán két osztály volt: a III-IV-V. évesek, és mi, I-II. évesek, akik két éven keresztül filozófiát tanultunk az Érsek úrtól. Abban az időben a latin volt az oktatás hivatalos nyelve. Ha szükséges volt, tanáraink magyarul, németül is magyarázták az anyagot, de csak latin nyelven vizsgázhattunk. Minden tantárgyból. Boros érsek jó nevelő volt, szigorú elvekkel, ugyanakkor irgalmas szívű. Volt türelme a gyengébb vagy az idősebb tanulókhoz is. Nem követelt sokat, de amit leadott, az alapot, azt érteni és tudni kellett. A temesvári szeminárium hitbuzgó, ugyanakkor gyakorlati érzékkel is rendelkező lelkipásztorokat akart nevelni. Mi, diákok akkoriban együtt étkeztünk a tanárainkkal. Mindannyian magáztuk egymást, a diákok sem tegeződtek. Boros érsek 1948. december elején pár napra eltűnt. Akkor szentelték titokban püspökké. Természetesen nekünk erről sejtelmünk sem volt. Óbében voltam plébános, amikor kiszabadult. Később sokszor kérdezgettem a börtönévekről, ő mesélt is, de soha nem dicsekedett és nem panaszkodott.

Szabadulása körülményeiről így vallott Boros érsek: „Öt bukaresti sorstársammal jöttem. Én Máriaradnán szálltam, ők mentek tovább. Úgy intéztem, hogy ott mondhassam el az első szentmisét. 12 órakor érkeztem meg Radnára, szakállasan. Egy ferences testvér fogadott. Nem ismertek rám, azt hitték, csavargó vagyok. Mondom, hogy keresem a gárdiánt. Aztán jött P. Ernő — Harnisch Ferenc —, és mindjárt felismert. Megmosakodtam, megborotválkoztam, és fél kettő felé elmondtam a misét.” (Részlet Hetényi Varga Károly *Papi sorsok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában. II. Lámpás* Kiadó, Abaliget, 1994 című könyvéből, a dr. Boros Béla érsekkel készített interjúból.)

A Maros partján fekvő radnai kegyhely története az 1520-as évekig nyúlik vissza, a települést írásos dokumentum 1440-ben említi először. Még a török idők előtt ferences szerzetesek emeltek ott kolostort. A hagyomány szerint egy Mária-tisztelő asszony fakápolnát építtetett a dombon lévő szőlőjében, ahová a ferencesek is eljártak imádkozni. Amikor a portyázó törökök felgyújtották a kápolnát, a benne lévő Mária-kép megfeketedve, ám sértetlenül került ki az elszenesedett romok közül. Az 1767-ben felszentelt, jelenleg is álló kegytemplomhoz a temesvári egyházmegye elődjének számító ősi csanádi egyházmegye területén nemcsak Aradról, Temesvárról és a környező településekről, hanem Szegedről, Kunszentmártonról, Gyuláról is érkeztek búcsújárók. Az impozáns barokk templomban Boros érsek emlékét fehér márvány oltár őrzi. Elkészültének körülményeiről így írt egyik levelében: Máriaradna. A kegytemplom Basilica Minor privilégiumot kapott a Vatikánból; május első vasárnapján lesz a pápai bulla ünnepeles kihirdetése. Nagy örömöm, hogy — külföldi jó kollégáim segítségével — ilyen szép márvány szembenéző oltárt állíthattam fel „hálából a Szűzanyának mindenért”. (Temesvár, 1992.)

— Boros érsek mélységes Mária-tisztelete is nagyrészt a rabság éveéhez kötődött — emlékezett ft. Reinholz András esperes, máriaradnai plébános. — A râmnicu-sărat-i börtönben ugyanis elveszítette a hangját. Csak suttogva volt képes beszélni. Ekkor kétségbeesett, hogy mi lesz további pályájával, ha ezentúl nem fog tudni prédikálni. Kiszabadulása után, a máriaradnai templomban bemutatott első szentmisén azonban visszanyerte a hangját. Ezt a Szűzanya csodájának tekintette. Ezért szabadulásának évfordulóján, minden év augusztus 5-én Máriaradnára zarándokolt, hogy ezt a Szűzanyának megköszönje. Boros érseket 1975-ben ismertem meg, akkor helyeztek a temesvár—józsefvárosi plébániára segédlelkésznek. Ő szabadulásától kezdve ott lakott. Felettesem, msgr. Pázmány Péter plébános volt ugyanis az egyetlen, aki otthont biztosított a számára, noha tudta, hogy ez nagy kockázatot, rendszeres megfigyelést, ellenőrzést jelent. Ebben nem is tévedett, mert a titkosrendőrség, a szabadulását követően is rendszeresen „felkereste” az érsek urat. Ha személyesen mindig nem is látogatták, a megfigyelők gépkocsija nagyon gyakran ott állt a plébániával átellenben, a parkolóban. Jelentős külföldi kapcsolatai, magas egyházi tisztségben lévő látogatói miatt többször is zaklatták, az őt segítő németországi és ausztriai bíboros kollégái miatt gúnyolták. Nemegyszer engem is faggattak, ki volt nála, miről beszéltek, de én mindig azzal védekeztem, hogy csak segédlelkész vagyok, aki beosztásánál fogva nem lehet jelen ezeken a találkozókön.

Rehabilitációért is hiába folyamodott. Ez ügyben Iliescu akkori államelnökkel két ízben személyesen is találkozott, de az államvezetés az utolsó percig megtagadta korábbi jogainak visszaállítását. Az államfő egyre csak azt hajtogatta: Legyen türelemmel, Excellenciás úr, legyen türelemmel...

Érsek úrral kapcsolatban rengeteg emlék jut az eszembe, hiszen huszonöt évig egy fedél alatt laktunk. Segédlelkész koromban például télvíz idején reggel öt óra-kor már ott kopogtatott a szobám ajtaján: — Káplán úr, készüljön, megyünk havat lapátolni. Hogy mire munkába indulnak az emberek, tiszta legyen a járda. Ő egyébként télen-nyáron reggel fél hétkor gyalogosan indult a temesvár—erzsébetvárosi plébániára, ahol nyugalomba vonulásáig segédlelkészként szolgált. Pontos, fegyelmezett ember volt, és ezt másoktól is megkövetelte. Ha az utcán meglátott egy eldobott papírt, lehajolt, felvette, és a legközelebbi szemétkosárba dobta. Amíg ereje engedte, a tűzifát is mindig ő hasogatta a plébánia részére. A nagyobb törzseket kettesben fűrészeltük. A rend és tisztaság mellett a szépet is szerette. Számtalanszor megtörtént, hogy reggel azzal fogadott az irodában: „A kertben most nyíltak ki a rózsák, nézze, milyen gyönyörűek!” Vagy: „Milyen szépen süt ma a nap!” A virágokat egyébként mindig ő gondozta, naponta ebéd után ásott, metszett, gereblyézett, mikor minek volt az ideje. Minden apróságnak szívből tudott örvendeni, a szomorúságot és a negatív tapasztalatokat, eseményeket pedig igyekezett száműzni az életéből. Sokszor mesélte, hogy a hosszú börtönévek alatt azzal bátorította önmagát: „Még ez a hónap letelik, és hazaengednek.” Az életfogytiglant valahogy nem akarta tudomásul venni. A derű és az optimizmus egyébként élete végéig elkísérte. Sokszor láttam, hallottam, amint a fiatalokat buzdította. Már elmúlt nyolcvan éves, de még mindig tudott hitet, reményt, lendületet sugározni. És korától függetlenül, mindenkit tisztelni, megemelt kalappal köszönteni az utcán. Rendkívül figyelmes volt. Soha nem fordult például elő, hogy az alkalmazottak születésnapjáról megfeledkezett volna. Sokat támogatta a nehéz anyagi körülmények között élő görög katolikus papokat, de egyébként mindenkit, aki segítségre szorult. Vásárolt ruhaneműt, tűzifát, tolókcscit, gyógyszert, hűtőszekrényt. Önmagával szemben azonban szigorú volt. Volt egy mondása, amelyet a legjobb barátai sem értettek meg: „Életem legnagyobb kegyelme a papi szolgálat, második legnagyobb kegyelme a börtön...”

Újabb mozaikkockák dr. Boros Béla érsek portréjához. 1995-ben, 87 esztendősen a következő sorokat vetette papírra: „Hála Istennek, én még tudok dolgozni és itt segíteni. Csak a derekam és egyik lábszáram izmai fájnak: ez is maradt a börtönből. Az akkori években kint -30 fokos hideg volt, és a börtönszobákat nem fűtötték: a víz a csajkában befagyott. És kibírtam!” „Nem dicsekvésképpen, de alázatos, örömteli büszkeséggel írom, hogy ezen idő alatt különösképpen a 13 évi börtön nagy kegyelem-ajándékokat adott: az egyik börtönigazgató most járt nálam, hogy megmondja nekem: ő nem hitt, de miután látta mindazt, hogy mi papok hogyan végezzük munkánkat (én voltam 3 másikkal a WC-főnök), kezdett ő is hinni Istenben, és azóta nem múlik el egy nap sem otthon, a családjánál, imádság nélkül, ezt jött nekem elmondani! Így lelkelem tele van háláörömmel!”

— Érsek úr emberi tartásának szép példája, hogy az őt megalázóknak is maradéktalanul megbocsátott — fűzte e néhány sorhoz excellenciás Roos Márton temesvári megyés püspök, aki első ízben 1965-ben, tehát egy évvel szabadulása után találkozott vele. — Az akkori freiburgi érsek ugyanis Rómában dr. Boros Béla évfolyamtársa volt, és az ő küldeményét, az egyházi öltözet néhány alkotóelemét hoztam el a számára. Akkor elmondta, hogy a tömlöcben a bebörtönzött egyházi elöljárók szenvedéseiket az eljövendő papi generációkért ajánlották fel Istennek. Mivel azidőtájt magam is még a teológiai főiskolán tanultam, hálás voltam, hogy annyi megpróbáltatás közepette imáiban ránk is gondolt. Később többször találkoztunk, mert Németországból évente legalább egyszer eljöttem Temesvárra. Körülbelül tíz esztendővel a szabadulását követően az is szóba került, hogy a nagyváradi egyházmegye elöljárója lesz. Ám a román államhatóságok ezt ellenezték. Ami Boros érsek úr személyiségében talán a legjobban megragadott, megingathatatlan hite volt. Mint mesélte, a börtönben is szigorú napirendet állított össze magának, hogy hitét minél átfogóbban tudja megélni, és lélekben erős maradjon. Így tudta leküzdeni a nehézségeket. Istenbe és a Szűzanyába vetett feltétlen bizalma élete végéig áthatotta személyiségét, ez határozta meg mindennapjait, magatartását. Boros érsek végigjárta az ország leghírhedtebb börtöneit, ártatlanul raboskodott, szívében mégsem maradt harag, gyűlölet.

Amikor 2008 decemberében msgr. Böcskei László temesvári általános helynököt nagyváradi megyés püspökké nevezték ki, egy vele készült interjúban arra a kérdésre, hogy kiket tekint példaképének, így válaszolt: — Hálával és köszönettel gondolok Kräuter Sebestyén megyés püspökre, valamint Roos Márton főpásztorra, akiktől sokat tanultam. Példaképemnek tekintem továbbá dr. Boros Béla címzetes érseket, akivel a temesvár—erzsébetvárosi plébánián találkoztam. Mindig csodáltam azt az egyszerűséget, ahogyan élt és ahogyan szolgálta a híveket, illetve mély hitéből fakadó kitartását és hűségét, amelyet a hosszú börtönévek sem törtek meg.

Akkor megfogalmazott gondolatait excellenciás Böcskei László nagyváradi főpásztor a következőkkel egészítette ki: — Amikor Boros érsek hazatért a fogságból, noha püspök volt, állami tiltás miatt csupán segédlelkészi beosztásban dolgozhatott. Ennek megfelelően szabadulásától nyugalomba vonulásáig a temesvár—erzsébetvárosi plébánián segédlelkészként tevékenykedett. Így amikor pappá szentelésemet követően megkaptam a temesvár—erzsébetvárosi plébániára szóló első kinevezésemet, őt ott találtam. Ez még 1989 előtt volt. Bevallom, az iránta érzett tisztelet mellett némileg elfogódottan vártam az első találkozásokat. Abban az időben ugyanis elég keveset tudtunk róla, kockázatos volt szóba hozni kálváriáját vagy letartóztatásának körülményeit. Ugyanakkor valahányszor a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskolára látogatott, mi, bánságiak mindig nagy tisztelettel fogadtuk és büszkék voltunk rá. Kíváncsi is voltam arra az emberre, akit a kommunista fogdáknak sem sikerült megtörniük és eltántorítaniuk hitétől, hiva-

tásától. Szorongásaim azonban hamar feloldódtak, amint jobban megismertem őt. Ez természetesen elsősorban Érsek úr „érdeme”, aki olyan udvariasan, tapintatosan és közvetlen módon tudott közeledni az emberhez, hogy még véletlenül se éreztesse a pályája elején álló fiatal pap és az idős püspök közötti esetleges távolságot. Lelkipásztor volt a szó nemes értelmében. Rendületlenül kitartott a papi létet és hivatást meghatározó értékek mellett. Noha már idős ember volt, olyan hittel és bizalommal tudott imádkozni, mint egy gyermek. Emlékszem, sokszor térdeltünk egymás mellett a templom sekrestyéjében összekulcsolt kézzel, imádkozva. Mindaz, amit a teológiai főiskolán tanítottak az elmélkedés és a zsolozsma fontosságáról, azt Érsek úr élete példájával igazolta. Sugárzott belőle, hogy az imából él. Mindig talált alkalmat arra is, hogy a papi lelkiségről beszélgessünk. Ez különösen is fontos volt számomra a lelkipásztorra szentelést követő időszakban. A börtönben töltött évekről keveset beszélt. Azt viszont elmondta, hogyan igyekezett ott is végezni az egyes liturgikus cselekményeket, a zárkában egy megtanult miseszöveget ismételtetett, és végül mindig arra a következtetésre jutott, egyedül Isten kegyelmének köszönhető, hogy túlélte a megpróbáltatásokat. A nehéz időkben ugyanis könnyebben a mélybe ránthat, Isten ellen fordíthat a kísértés. Hiszen ártatlanul raboskodott! Ilyenkor — és azóta is többször — arra gondoltam, vajon én, vajon mi, fiatalabb lelkipásztorok hasonló helyzetben kitartottunk volna úgy, ahogyan ő? Hiszen olykor sokkal kisebb gond miatt is hajlamosak vagyunk zúgolódni! Szilárd hite mellett fegyelmezettsége is segítette abban, hogy Krisztus Egyházához hű maradjon. Érsek úr másik alapvető jellemvonása az alázat és az egyszerűség volt. Kis Szent Teréz és Edith Stein nagy tisztelőjeként ez egész életét áthatotta. Ugyanakkor megvolt benne a főpásztor, a tanúságtételre kiválasztott püspök méltósága is. Nagyra értékelte a kommunista időben tevékenykedő lelkipásztorok helytállását, kitartását. Akkor is éreztük támogatását, ha ő maga a háttérben maradt.

Boros érsek emberi nagyságáról is sok megkapó emlékem van. Egyik éppen az adventi időhöz kapcsolódik. Advent első vasárnapjának ködös hajnalán a Szent Gellért ifjúsági csoport néhány tagjával, fiúkkal, jártuk Temesvár plébániáját, hogy rorátét énekelve együtt készüljünk karácsony ünnepére. A temesvár—józsefvárosi plébánián Érsek úr már ott várt minket a bejárat ajtóban, a lépcsőn. Püspöki öltözetben, mellkereszttel, összekulcsolt kézzel hallgatta a fiatalok énekét. Mindannyian meghatódtunk. Míg másutt éppen csak az ablakot nyitották meg, Érsek úr nem sajnálta az időt, hogy méltóan felkészüljön és tisztelettel fogadjon minket. A fiatalokkal egyébként mindig könnyen megtalálta a közös hangot. A mai TEKMEK (Temesvári Magyar Egyetemisták Közössége) elődjének számító ifjúsági csoport létrejöttét is ő kezdeményezte, eleinte ő foglalkozott a fiatal egyetemistákkal. Arra is emlékszem, amikor egyik gyulafehérvári látogatása alkalmával arra intett minket, akkori papnövéndékeket, hogy tiszteljék szüleinket, becsüljük meg az áldozatot, amit értünk hoznak. A legtöbb bátorítást és megér-

tést talán mégis akkor kaptam tőle, amikor édesanyám elhunyt. Ez még fiatal káplán koromban történt. Emlékszem, hogy a szomorú éjszaka után reggel szentmisét kellett bemutatnom a temesvár—erzsébetvárosi templomban. A liturgia végén Érsek urat ott találtam a sekrestyében. Eljött a város másik negyedében lévő lakásából, hogy mellettem legyen, lélekben megerősítsen. Édesanyámat is ő temette el. Amit akkor tett értem, soha nem fogom elfelejteni.

Temesvári tisztelői közül Wittmann Cecília ny. zenetárnő visszaemlékezése révén újabb jellemvonással egészül ki dr. Boros Béla portréja. — Édesapám (Wittmann Pál zenetanár, karnagy — szerző megj.) mély tisztelettel beszélt Érsek úr tevékenységéről, életéről, akivel együtt tanított a hitoktatói és kántorképző tanfolyamon. Mindenki csodálta nagy munkabírást. Igényes és szigorú volt önmagával és másokkal szemben is. Nem volt gőgös, öntelt, ami tulajdonképpen elfogadható lett volna, hiszen a Jóisten oly bőkezűen ajándékozta meg emberi értékekkel, tehetséggel. Amikor nyugdíjba vonultam, és 1986-ban elvállaltam az erzsébetvárosi római katolikus templomban 11 órakor kezdődő latin nyelvű szentmisén a közreműködést, legtöbbször a segédlelkészként ott szolgáló dr. Boros Béla vezette a liturgiát. A papi szolgálatát pontosan, becsületesen és lelkesedéssel végezte. Mindig buzdított, bátorított a munkámban, és sokszor megdicsért bennünket szóban vagy levélben.

Felejtetetlen marad számomra az 1988-as évben tartott karácsonyi ünnepi mise. W. A. Mozart *Koronázási miséjét* énekeltük az opera szólistáival és a filharmonia hangszeres csoportjával. Érsek úrral megbeszéltük pontosan a mise menetét, és megkértem, hogy amikor a mise végén a fúvószenekar játszik, kezdje meg az ünnepélyes kivonulást a szentélyből. De az érsek úr annyira élvezte a zenét, hogy elfelejtett kivonulni, így kénytelen voltam az orgonán még egy zenedarabot játszani. Prédikációi átfogóak, gondolatébresztőek voltak. Ebben alapos tudása, sokrétű felkészültsége segítette.

Első főpásztori szentmiséjét dr. Boros Béla címzetes érsek a bécsi Stephansdomban (Szent István székesegyház) celebrálta 1970. április 5-én, fehérvasárnapon. Az, hogy szabadulása után útlevelhez juthatott és külföldre mehetett, nagy mértékben magas egyházi tisztségben lévő egykori osztálytársainak köszönhetette, akik nem csupán ragaszkodtak hozzá, hanem az őt ért meghurcoltatás és szenvedés miatt mélyen tisztelték is. Közéjük tartozott Franz König bíboros, bécsi érsek, aki dr. Boros Bélát temesvári lakásán is felkereste, valamint Joseph Höffner bíboros, kölni érsek. Mindennek ft. Kapor János temesvár-gyárvárosi plébános személyesen is a tanúja volt, hiszen akkori segédlelkészként gyakran kísérté Boros érseket külföldi útjaira. — Érsek úr életének egyik mottója lehet az az útmutatás, amelyet karácsonyi levelében intézett hozzánk, akkori papnövendékekhez: Krisztust csak teljes szívvel lehet szolgálni. Ő így tett. Amellett, hogy rengeteg személyes emlék fűz hozzá — 1989 szeptemberében kerültem segédlelkészként a temesvár-józsefvárosi plébániára, ahol ő is lakott —, naponta Érsek úr primíciás kelyhével misézek, amelyet nekem ajándékozott. Így hát lélekben

minden nap velem van. Annak idején nagyon sokat segítette a plébánián működő ifjúsági csoportot. Az ő támogatásának köszönhető például, hogy különböző programokat szervezhettünk, folyóiratot jelentettünk meg. De nemcsak segített, hanem mindig bátorított is. Három templom is magán viseli az Érsek úr gondoskodásának nyomát: a józsefvárosi plébániatemplom, a máriaradnai kegytemplom és a szülőváros, Kisjenő temploma. Amikor jobbra fordult a sorsa, nagyon hálás volt mindazoknak, akik a szabadulása utáni nehéz időszakban mellé álltak, befogadták. Többször volt alkalmam látni azt is, hogy egykori osztálytársai, akik között ismert bíborosok is voltak, mennyi tisztelettel és szeretettel övezték. Az iránta érzett ragaszkodás a neki címzett levelekből is kitűnik. Alexandru Todea görög katolikus bíboros, Lékai László bíboros, esztergomi érsek, Franz König bíboros, bécsi érsek, az osztrák püspöki kar elnöke, Joseph Höffner bíboros, kölni érsek, a német püspöki kar elnöke csak néhány azok közül a paptársak közül, akiknek szinte naponta írt. De kapott üdvözlő sorokat Guido del Mestri németországi nunciustól is, aki O'Hara nuncius titkára volt abban az időben, mikor Érsek urat azon a bizonyos decemberi napon titokban püspökké szentelték.

Megboldogult Kräuter Sebestyén megyés püspök kíséretében dr. Boros Béla az 1990-es ad limina látogatáson Rómában II. János Pál pápával is találkozott, aki az év március 14-én címzetes érsekké nevezte ki. Négy esztendő múlva pedig a magyar állam elismerésében is részesült: Enzt Géza c. államtitkár, a Határon túli Magyarok Hivatalának elnöke 1994. március 28-án Temesváron ünnepélyes keretek között a Magyar Köztársaság Érdemrendjének Középkeresztjét nyújtotta át neki, valamint a 18 év börtönt szenvedett Godó Mihály jezsuita atyának. Az elismerést Érsek úr a következő szavakkal köszönte meg: „Nem tettem semmi különöset, csak püspöki jelmondatom szerint mindig a kereszt fényében éltem és cselekedtem”.

A román állam a mai napig sem rehabilitálta dr. Boros Béla címzetes érseket.

Dr. Boros Béla címzetes érsek Kräuter Sebestyén megyés püspök kíséretében Rómában

Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért...

Dr. Erdő Péter bíboros, esztergom—budapesti érsek 2004. október 9-én felszentelte a krakkói (Lengyelország) Isteni Irgalmasság bazilika magyar kápolnáját. A Szentek Közössége kápolna mozaiksorozatának alkotója az ungvári születésű Puskás László görög katolikus lelkipásztor, képzőművész, aki posztulátorként a munkácsi görög katolikus egyházmegye összes vértanújának boldoggá avatási ügyével foglalkozik. A nagyméretű képen, a vértanúk csoportjában ott látható dr. Boros Béla temesvári címzetes érsek alakja is. — A romániai egyházmegyéek vértanú főpásztorairól és előjáróiról dr. Jakubinyi György gyulafehérvári érsektől kaptam életrajzi adatokat. Boros érsek sorsa különösen is megragadott, mert az ő meghurcoltatása, szenvedése hosszan tartó folyamat volt. A mártíromság ugyanis nem csupán a hitért való életáldozatot jelenti. Vértanú az is, aki, mint például Boros érsek, hosszú éveken keresztül ártatlanul raboskodik hitének nyilvános és hősiesség megvallása miatt. Róluk beszél Jézus, amikor azt mondja: „Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert ők a mennyek országa” (Mt 5,1-10.). Az Érsek úr vértanúsága 13 esztendeig tartott — fogalmazott Puskás atya.

Boros Béla c. érsek 2003. június 6-án hunyt el életének 95., papságának 70., püspöki szolgálatának 55., érsekségének 13. évében. Örök nyugalomra a temesvári székesegyház kriptájába helyezték. Mintegy végrendeletként a következő sorokat vetette papírra: „Paptestvéreimnek üzenem: teljes szívvel, készséges, örömteli odaadással, bízva és hűen Krisztust szolgáljátok! Ne féljete! Szeressétek és tiszteljétek nagyon és lelkesen a jó Szűzanyát! Ez a legboldogabb élet!”

Ft. Pántya Elemér kisjenői plébános gondoskodásának köszönhetően az érsek szülőházán emléktábla, a helyi templomban dombormű őrzi emlékét. Itt található a püspöki és érseki címert ábrázoló márványtábla is, amelyen arany betűkkel ott a főpásztori hitvallást megfogalmazó jelmondat: *In luce crucis semper* — Mindig a kereszt fényében.

Csávossy György

Dicsőséges a fenségben

Egy csillag gyúlt ki magyar földön
és beragyogta Európát,
az önfeláldozásnak fénye
azóta hinti sugarát.

Mert csillag voltál Szent Erzsébet,
bár ember, asszony, buzgó vér,
de dicsőséges a fenségben,
mi evilágnál többet ér.

Alamizsnát vittél szegénynek,
utadba kérdező akadt,
s kenyérből rózsa lett, az ég
igazzá váltotta szavad.

Csak adni, százegyszer is adni,
ha nincs más, úgy saját magad,
eszedbe sem jutott a hála,
mely egykor majd szentté avat.

A vagyonod utolsó cseppjét
osztottad szét, volt sok beteg,
s mind Krisztus, akit megitatott
jót cselekvő szereteted.

Szülőhazádban boldogság várt,
hívott szülő, királyi ház,
de neked sokkal kedvesebb lett
a sors, mely gyakran megaláz.

Tűzni, szenvedni tanított,
a szeretet adott erőt,
ezzel szolgáltad a családot
és ezzel minden szenvedőt.

Tüningia ma büszke rád
és áld régi magyar hazád,
Enyednek védőszentje vagy,
könyörögj értünk, el ne hagyj,
Árpád-házi Szent Erzsébet
hallgasd meg ma árva néped.

2009. november 19.

Józsa Attila

Ünnep

Egyszer a tükrök széjjeltörnek sorban,
S a torz képek között magányosan állsz,
Egy arcot keresnél csupán a porban,
Egy ajtó előtt bebocsátásra vársz —

Egyszer hátizsákod terhe majd leránt
S megérzed közelről a föld illatát,
Szépattan majd rajtad mindenféle pánt,
S látod a bocsánat hűvös harmatát —

S egyszer forrást találsz árnyékod helyén,
Integetőt látsz majd egy sor elején
S elpusztulnak a vágyak katonái

És vendéged lesz, mikor semmid sincsen,
Széthasadnak majd az ég csatornái,
Meglátogat váratlanul az Isten...

Csikszentdomokos, 2010. I. 2.

Málnási Ferenc

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 200. könyvétől a kolozsvári utcáig

Beke Sándor — Ráduly János:

SZÉPIRODALOM, NÉPRAJZ, ROVÁSÍRÁS

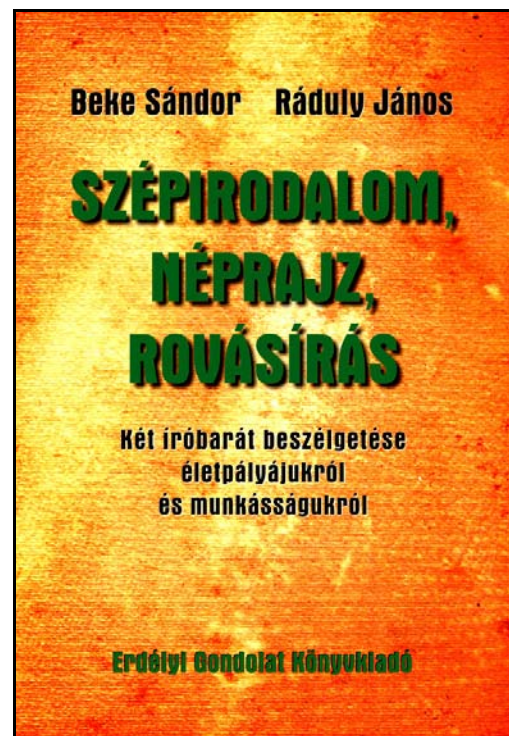
Két íróbarát beszélgetése életpályájukról és munkásságukról

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2008

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 200. könyve kettős interjúkötet. Beke Sándor költőt, szerkesztőt, műfordítót Ráduly János faggatja, *A költészet: ima az emberért* című terjedelmes beszélgetésében. Mit tudhatunk meg belőle?

Elöljáróban Beke Sándor néhány életrajzi adatát: Brassóban született, itt tanult, s már diákkorában lapot szerkesztett, a nyolcvanas évek elejétől verseivel, műfordításaival, könyvrecenzióival, riportjaival van jelen majdnem minden hazai lap művelődési oldalain. Alapító-főszerkesztője a Székelyföld első, 1990 után megjelent irodalmi és művelődési folyóiratának, a *Székely Útkeresőnek*, alapítója az erdélyi könyvkiadás elismert könyvkiadójának, az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónak. Lapokban, antológiákban és önálló köteteiben jelentek

meg a versei, önálló verskötete 23 jelent meg 1993 óta.

Ezekről a kötetekről olvashatunk a beszélgetés során elhangzott vallomásokban. Már első verskötetében — *Madártemető* (1993) — emléket állít magyartanárának, Fóris Gyulának (*Rózsakert*), a hat-száz éves Székelyudvarhelyt és a város vidékét zsalugáteres ablakból látja/láttatja, petróleumlámpát tart a kezében huszonöt évesen, s a költészet épülő várában erőt vesz magán, és imára kulcsolja a kezét... (*Huszonöt évesen*). Őszintén hiszi, hogy „egyetlen menedékünk az a szent hegy, ami számunkra és mások számára is úgy hangzik: Hargita”. Verseiben táborfüz ég ott fenn a fenyvesek között... (*Vendégek*), majd *A szavak vérpadán* című, a „pusztakamarási csillagért” mondott versimában arra kéri Istent: „bugyogjanak felénk a fenséges / szavak, / ne balták jöjjenek!” Az 1956-os magyar forradalom harmincadik évfordulóján — egy kehelyhez hasonló képvess sorai mégis biztatnak: „mi születni fogunk / mi jönni fogunk / mi beszélni fogunk / mi tenni fogunk / mi hinni fogunk / mi örülni fogunk” (*Jövő időben — nyelvtan órán*).

Kezemben jégvirág (1996) címmel látott napvilágot első gyerekverskötete, két fiának, Olivérnek és Tamásnak dedikálva. Jelentős kötete a *Bobókás ábécé* (1997) című, Karancsi Sándor kifestős rajzaival ellátott kis kötet, amely rövid idő alatt két kiadást is megért.

A *Tüntető magnóliák* (1997) című költeményét az 1995-ben Székelyudvarhelyen megtartott, március 15-i szép népünnepe hangulata és üzenete ihlette: „A világ magyarsága — jelképesen — tüntető magnóliákká vált, amely imafülkékben imádkozik, hogy végre gyógyuljon be a magyar seb, s gyúljon lángra a

szurok-földeken a szó, hogy susoghasson a magnóliáknak, mint a Kárpátok s a Tátra fenyői” — fogalmazta meg a szerző.

Beke felidézi a Holnap városát is (*Nagyvárad, Ady Endre sétái*), Tamási Áron emlékét (*Megkésett feltámadás*), s hozzájuk csatolja néhány, Istent idéző versét (*Ismét felgyújtom a mécsest, Bűn, Hála*). Szabadverseit gyűjti egybe az *Elmaradt imák* (2003) című kötete. Brauch Magda, nyelvész a költő istenes verseit esszéketben is elemezte.

A kedvesnek írt *Vallomás*ban anyanyelvünk legszebb szavait keresi, azért, hogy a legszebb magyar szavak között megtalálja azt a szót, amit éppen neki akart megvallani: „Keresem / anyanyelvem / legszebb szavait, / Találtam is néhány / szívhez szóló / magyar szót: / édesanyám, / bajtárs, / fülemile, / liliomkert, / szeretlek. / Ja, igen, / tulajdonképpen / az utóbbiért volt / ez az önfeledt keresgélés”.

A 2005-ben megjelent *Ima Erdélyországért* és *Isten megáld a Hargitán* köteteket, 2006-ban a *Lelkemben muzsikál a Hargita* címűt nyújtja át olvasóinak, benne olyan költemények, amelyeknek a megírására a székelyek szent hegyének a világa és lelke készítette Bekét. Antológiát készült összeállítani erdélyi magyar írók tollából, töprengései során félrevonult a Hargita lábainál elterülő Ivóban, a gyönyörű, vadregényes tanyai településre, s ott találkozott a Hargitával, a heggyel, melyet az ősz ablakából muzsikálni hallott, s amelynek vén őzbakhoz hasonlított koronáját megsimogatja a költő, s az erdélyi havasok királyának nevezi.

Álom a Titanicon (2007) című poémája egy szerelmespár története, akiket a halál választ szét: egyikük az óceán mélyére hull, másik életben marad. A túlélő lelke azonban örökre a kedves és a hajóroncs körül kering. Emlékezete tovább élte, feltámasztja, mesés világba varázsolja mindazt, ami szép volt valamikor, élő és ragyogó — így foglalta össze a poéma cselekményét Csire Gabriella. A költő pedig a poéma bevezetőjében: „ajánlom ezt a költeményt mindazoknak, akik kitartanak eszméik mellett, és az utolsó percig irányítják a kormánykereket egy szebb és emberibb jövő felé”.

Hosszan lehetne még idézni a beszélgetés közben elhangzott versekből, a versekről szóló véleményekből, elemzésekből... A *Tollbamondás* című versének néhány sora kívánczik még ide, amelyet költői hitvallásként is értelmezhetnők: „Csak a szavak öltének / anyanyelv-köntöst. / A szavakat pedig / a lélek mondja tollba / a költőnek.”

Ollassuk, hallgassuk hát a lélekből jövő szavakat Beke Sándor verseiben, s Ráduly Jánossal együtt kívánjuk, hogy „az ember, a költő, a könyvkiadó, a sajtótörténész, az irodalomszervező és vállalkozó, akit Isten és a sors a Cenk alatti városból ide küldött a Székely Athénba, sikerrel végezze Székelyföld és a nagyvilág magyarjainak örömeire sokrétű szellemi életmunkáját, küldetését”.

* * *

„Hetven év és negyven könyv” — fogalmazta meg P. Buzogány Árpád 2007-ben — Ráduly János életmunkájá-

ról szólva... „Ebből legtöbb népköltési gyűjtés közlése, ám ott sorakoznak saját versei, műfordításai... a rovásírással kapcsolatos cikkeit és néprajzi tanulmányait is kötetekbe gyűjtötte. (...) Nem tudni, mi van még Ráduly János tarso-lyában, pontosabban hangszalagjain, jegyzeteiben, ám úgy tűnik, az ő tarisznya is olyan, mint ama nevezetes se- sebeli, talán sosem üresedik meg...”

Beke Sándor is azért indult el egy késő őszi napon Marosszék legnagyobb és legszebb falujába, a „mesék és balladák földjére”, Kibédre, hogy átadja az ünnepe- ltelnek öt olyan könyvét, amely „tartalmánál fogva is híven igazolja és tükrözi Ráduly János írói és sokrétű tudomá- nymunkásságát, az örök helytál- lást az általa oly hően szeretett szülő- földön”.

A beszélgetés során az életút, az iro- dalmi, néprajzi munkálkodása, ballada- és népmese- gyűjtő tevékenysége (kibédi népmese — 990 darab, más falvakból való anyag: 70. Összesen 1060 epikus történet) bontakozik ki az olvasó előtt, de a székely(magyar) rovásírás kutatásai, irodalomnépszerűsítő tevékenysége (rá- dióban és tévében elhangzott beszélge- tései), s nem utolsó sorban a magyar nyelv és irodalom tanáraként eltöltött 43 tanév..., mind szóba került a két iro- dalmár beszélgetésében. Hiszen „alap- vető célkitűzésemnek azt tartom, hogy tanítványaim életében nélkülözhetet- lenné válják az irodalom, a művészet, szeretném elérni azt, hogy ne szégyell- jék soha anyanyelvüket, annak a tudatá- ban éljenek: épp az anyanyelv alapos, bensőséges ismerete teszi lehetővé számukra, hogy teljes értékű emberek

lehessenek ebben a korban” — fogalmazta meg a Kibédi Általános Iskola magyartanáraként Ráduly.

A lexikonba illő adatok, az életpálya és az 1975-ben megjelent első kötetének említése után három oldalon át sorakoznak Ráduly János önálló kötetei. Tematikai megoszlásuk — a szerző csoportosításában —: „35 néprajzi/népköltészeti gyűjtemény, 7 verseskönyv (ebből 1 műfordítás), 8 rovásírást taglaló kötet, 1 irodalmi anekdotákat tartalmazó prózakötet, 1 Jékely-leveleket közlő gyűjtemény és 1 történelmi tárgyú kötet (békesség-levelek). Az antológiákat, tankönyveket stb. nem számítom, ezek mintegy hetven fölött vannak”.

Impozáns gyűjtemény! Bármely egyetemi tanár, akadémikus, tudós tevékenységével mérhető! Csak szemelgetni tudunk ebből a beszélgetésből, amely ilyen gazdag tematikáról szól.

A *Kibédi népballadák* (1975) című kötet sorsa, méltatásai, angol és német nyelvű ismertetői is szóba kerülnek, aztán *A vízitündér leánya* (1978) című népmesegyűjteményről s az utána következő 26 kötetről olvashatunk ismertetéseket, méltatásokat. Arról, hogyan dolgozta fel, mesélte újra a szövegeket, „átersztette magán, ahogyan Benedek Elek is tette”.

Ráduly munkásságának szerves része a székely/magyar rovásírás kérdésköre, amely a tanár úr vérévé vált, fő célkitűzése az volt, hogy az erdélyi feliratos/epigráfiai emlékek tárát szaporítsa. Egymaga mintegy negyven rovásfeliratot épített be — elsőként — rovásírásunk állagába, és *Tanuljunk könnyen*

rovásírni! (2004) címmel tankönyvet is írt.

Legutóbb *Székely békességlevelek. 1803-1837* (2008) című, dokumentum értékű könyvében „anyanyelvünk patinás régiségét tárta az olvasó elé”. Cseke Gábor szerint „a hajdani falvak közötti viszályok elsimítására és a társadalmi békeség megteremtésére szolgáló eljárás írásos nyomainak elemzése ma is haszonnal járhat — nem csupán nyelvi szempontból”.

A találós kérdés az egyik legrégebbi, és ma is kedvelt irodalmi műfajunk. Társadalmi, közösségi, s nem utolsósorban nevelői értékénél fogva sok folklorikusat foglalkoztatott gyűjtésük, értékelésük. Ez a nemes cél vezette Ráduly tanár urat is, amikor megjelentette a kibédi találós kérdések gyűjteményét, a *Hold elejti, Nap felkapja* (1990) és a *Mikor volt egy lovon hét patkó?* (2001) köteteket.

S még csupán műfordítói tevékenységéről egy mondatot: 1993-ban lefordította Mihai Eminescu *Az Esthajnalcsillag* című költeményt, munkájáért emlékéremmel tüntették ki.

Az sem mellékes, hogy Ráduly János kutatta fel, találta meg Bartók Béla egyik adatközlőjét, a kibédi Dósa Lidi nénit is...

Nos, Bartók nevével zárjuk ismertetésünket: Ráduly Jánosnak kéziratai most is vannak a kiadóknál, s újabb kéziratokon dolgozik, a bartóki „tele bőrönd” nem mozgásképtelen. Legálábbis itt, Kibéden, a „megmaradás őrhelyén...” — zárja a beszélgetést Ráduly János és Beke Sándor.

ERDÉLYISÉGRŐL ÉS IRODALOMRÓL

Mózes Huba:
A FÁKLYÁK MÁR ÉGNEK
 Erdélyiségről és irodalomról
 Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, 2009

A kötetben tizenöt tanulmány, cikk, elemzés „az önazonosság-tudat ápolásának az erdélyiség ihletésében kialakult módozatairól nyújt filológiai megalapozott, esztétikailag hiteles képet.”

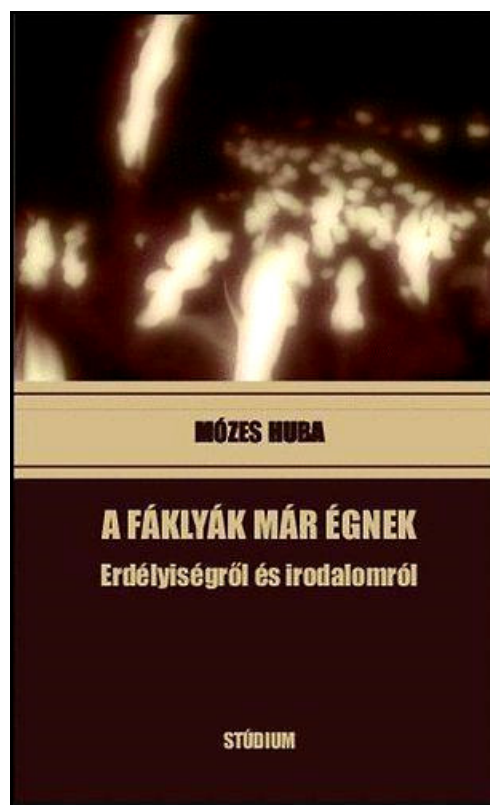
Többek között kiemelkedő fontosságú versekről: Dsida Jenő: *Erdélyi népemért* kéziratos és *Könyörgés csodáért* nyomtatott változatáról, amelyben a költő azonosulását fejezi ki a bárhol élő sorstársaival. A vers újszövetségi ihletettségű s bibliai intertextualitása miatt a *Psalmus Hungaricus* egyik korai előzményének tekinthető.

A közismert *Sírfelirat* négy sorosát Mózes Huba parafrázisnak, átírásnak véli, a *Miatyánk* többféle fordításának összevetése nyomán állítja, hogy a Sylvester 1541. és a Káldi 1626. évi fordítása vagy a *Miatyánknak* a római misekönyvben (is) szereplő latin szövege ihlette Dsida epitáfiumát.

A Bartók Béla gyűjtése nyomán megismert kolinda-balladában az aranymetszés és a sorismétlés szervező elvét bontja ki Mózes. Ezt támasztja alá László Zsigmond a vers és ének prozodiájáról, valamint Tallián Tibor a *Cantata profanáról* szóló könyve, benne *A fáklyák már égnek* szimbolikáját a serleg „varázsitalának” és a forrás „ellen-mérgének” az összefüggésében értelmezi.

S még egy versről szóló tanulmány, az erdélyi irodalmunk neves regényírója és szerkesztője, Adolf Meschendörfer *Schwarger Meer* illetve a *Siebenbürgische Elegie* című költeményeinek Dsida Jenő-, és Radnóti Miklós-fordítása több sorának hasonlóságára, másrészt a fordítások zárlatának eltérésére hívja fel a figyelmet.

A prózai írásokról két tanulmány szól. Az egyikben Karácsony Benő: *Pjotruszká*ában megtalálható párhuzamok

és ellentétek intertextualitásáról értekezik a szerző, s szintén az intertextualitás és térszerkezet meglétét vizsgálja Wass Albert *Tizenhárom almafa* és az *Elvásik a veres csillag* című regényeiben, amelyeknek azonos a főhőse, ezért az egyik regényt a másik folytatásának tekinthetjük. (Az elemzés első részében az intertextualitásról kapunk összefoglalást).

Erdélyi írók 1956-ról szóló „nyilatkozatait”-t olvashatjuk, majd a Bolyai Tudományegyetemnek a Babeş Egyetembe olvasztásáról szóló újsághírek és Szabédi László hagyatékából előkerült levélfogalmazások alapján azt az utat vázolja fel, amelyet „a birtokon belülség illúziójától a kisemmizettség bizonyosságáig” megtett a költő és tudós, a Bolyai Egyetem neves tanára.

Tanári, Csergő Benedek hittanári tevékenységéről olvashatunk, aki Baráti Tudósító iskola- és neveléstörténeti dokumentumot adott ki 1930 és 1932 között. A ritka kiadványt a kolozsvári Mariánium felső kereskedelmi iskolát végzett lányainak leveleiből állította össze, akik sorsuk alakulásáról számoltak be volt osztályfőnöküknek. Ezekbe a levelekbe pillanthatunk bele.

Egy tudományos műhely, a *Nyeh- és Irodalomtudományi Közlemények* (NyIrK) megjelenésének előzményeit, főleg a művelődéstörténeti eseményeket tárgyalja a szerző Erdély XVI. századi magyar irodalmi és művelődéstörténeti életének fellendüléséről napjainkig.

Egy korábbi felmérése folytatásaként Mózes mintegy 658 kiadványt, erdélyi magyar verseskötetek megjelenését veszi számba, azokat, amelyek 1944 és 1989 között jelentek meg.

A verseskötetek megjelenését számba vevő felmérés mellé a két világháború

közötti erdélyi magyar prózaköteteket és a háború utáni újrakiadást tekinti végig a szerző 1989 decemberéig.

Az erdélyi időszaki sajtó sem maradhat ki a kötetből, Kuszálík Péter retrospektív sajtóbibliográfiáját: *Erdélyi hírlapok és folyóiratok. 1940–1989* című kiadványt méltatja Mózes, és veti egybe Monoki Istvánnak az 1919 és 1940 közötti évek sajtókiadványairól szóló könyvével.

Az erdélyi magyar irodalomtörténet-írás 1919 és 1989 közötti időszakát is áttekinthetjük a szerzővel, egy-egy szerző életpályáját, egy-egy rövidebb írói pályaszakaszt, mozgalmak, irányzatok jellegzetességeit, átfogó irodalomtörténeti munkákat, egy rövidebb korszak erdélyi magyar irodalmának összefüggéseit, a romániai magyar irodalom kezdeteinek történetét tárgyaló műveket. A megírandó szintézisek előmunkálataiként, illetve forrásaként tarthatjuk számon az egykori irodalomszervezők emlékiratait, a kortárs tollforgatók önéletrajzi visszaemlékezéseit, a vallomásokat, dokumentumokat egybegyűjtő emlékkönyveket, az irodalomkutatók tanulmánygyűjteményeit, a levelezés- és interjúköteteket, a folyóirat-antológiákat, az egyes sorozatok bevezetőit, a kritikákat, mindezeket a majdani szerzők figyelmébe ajánlja Mózes Huba.

Gazdag könyvészeti adataival méltán sorolhatjuk Mózes Huba könyvét az erdélyiségről és az irodalomról szóló eddigi kötetek mellé, hogy csak két legutóbbi példát említsek: Dávid Gyula: *Erdélyi irodalom — világirodalom* (2000) és Pomogáts Béla: *Magyar irodalom Erdélyben. 1918–1944.* (2008) című tanulmánygyűjteményeit, gazdagíthatjuk velük középiskolai irodalomtörténet-oktatásunkat.

„A KIVÉTELES NAGYSÁGRENDŰ CSILLAG”

Kabán Annamária—Mózes Huba:

TEXTUS ÉS INTERTEXTUS

Szövegek világa a Dsida Jenő-i szövegvilágban

Bíbor Kiadó, Miskolc, 2009

A kötet elején Mózes Huba a Dsida-örökség megítélésének negatív és pozitív viszonyulásairól szól. „A torzító »tudomásulvétel« skálája nagyon széles, de a termékeny újateremtéssel járó befogadás még szélesebb”, hiszen valóban Dsida Jenő „nemcsak egy szélesebb, hanem egy nagyon tág horizontnak a kivételes nagyságrendű csillaga”.

Dsida Jenő költői kiteljesedésének korszakából, kötetből kimaradt verseket mutat be Mózes Huba, az *Esős éjszaka*, *Festett ablak*, 25, 43. *zsolttár*, *Szín, szín*, *Vers a Sétatérrel* címűeket, majd Kabán Annamária a Dsida-művekben jelentkező textus és intertextus meglétéről ad részletes elemzést, hiszen Dsida versei tele annak bibliai szövegrészekre épülő motívumokkal, sőt hosszú parafrázisokkal. Pl. *A szerelem éneke* c. vers alcíme egyben magyarázatát adja a bibliai textus új kontextusban betöltött szerepének: *Salamon király* „Énekek éneke”-ből vettem ezt a részletet. De csak félig a Bibliáé ez a vers: félig az enyém. Keveredése a költésnek, utánköltésnek és műfordításnak. De a következő, Mózes Huba jegyezte tanulmányt is idézhethetném, mely a lépcsőimába foglalt, a 43. *zsolttár* fordításairól és átdolgozásairól szól. Majd a *Kóborló délután kedves kutyámmal* című lírai riportnak hagyatéki gépiratváltozatát és az *Erdélyi Helikon*ban közölt változatát veti egybe a szerző. A

verset Dsida a feleségének ajánlotta: „Játékos kedvemben írtam ezt a költeményt, mely egy-egy helyen tréfa és fecsegés, máshol az optimizmus naiv himnusz...” S a dedikáció alján tréfásan komoly önmeghatározás: Dsida Jenő *versmíves mester*. Kabán Annamária a vers forgatókönyvének szövegformáló szerepéről értekezik, arról, hogy az alcím szerint „Lírai riport öt fejezetben”. Az egész költeményt két jelentéssík szövi át: az emberi életút s az evangéliumi üdvösség útjának jelentéssíkja. A jelentéssíkok a szöveget hol játékosan moralizáló tankölteménnyé, hol himnusszá, hol pedig ars poeticává avatják.

E két tanulmány mellé idézi Mózes Huba Reményik Sándor Dsidának írt levelét, amelyben a költőtárs az életöröm megnyilvánulását ismerte fel a versben, s a fiatal költő hatásának titkát „verseinek nagy hangulati egységében” látta. „Régóta figyelem pályád hatalmas felfelé-lendülését, tudnod kell, hogy régen nem ígéret vagy már, hanem beteljesedett bizonyosság. Inkarnációja az erdélyi irodalom jövődjének” — vallotta költőtársának Reményik.

Mózes Huba a *Buzdítás könnyűségre* című vers írásképét vizsgálta meg, amelyben egyetlen kérdőjel mellett csupán gondolatjelek találhatók, kilenc is, s ezek a *dal* és a *szín* szót fogják közre, így a köl-

temény önmegszólító: Légy dal, légy szív — biztatja önmagát a lírai hős.

Kabán Annamária az Isten-szeretet dinamikáját vizsgálta meg az *Énekek éneke*, a *Kánai menyegző*, a *Vidám kínálgatás keresztényi lakomán*, az *Arany és kék szavakkal*, a *Vallomás* és a *Hajnali séta* című versekben, amelyek jól példázzák, hogy a költő nemcsak statikus befogadója az Isten-szeretetnek, hanem egyúttal részes is az Isten-szeretet dinamikájának, azaz éli az önajándékozó szeretetet.

A XIII. századi, bibliai eredetű költői remekművet, Assisi Szent Ferenc *Naphimnuszát* más fordítók mellett Dsida is megszólaltatta. Az *Erdélyi Lapok*ban (1934. 175. sz. 9.) megjelent fordítást mutatja be Mózes Huba, s szintén egy fordítás két szövegét méltatja: Sextus Propertius: *Cynthia festi magát?* és a *Búcsú Cinthiától* címűket. Mindkét változat ihletett alkotás.

A legnagyobb román költő, Mihai Eminescu több versét is átültette Dsida (*Szonett, S ha ág dobol az ivéken...*, *Glossza, Velencei szonett, A tegnapokkal fog az élet, Esti kiirtás, Jó éjszakát, Csak egy vágyam marad, Kritikusaimhoz, A csillagig, Imádság és Madarak között*.) Tolmácsolásainak számát az előkerült kéziratok újabb kettővel gyarapítják: Az *O, mamă* és a *Din vremurile vremii...* című versek Finta Gerő, Jékely Zoltán, Kiss Jenő, illetve Kibédi Sándor, Berde Mária és Franyó Zoltán fordításait veti egybe Mózes a Dsida-fordításokkal.

1936-ban Dsida a *Keleti Újságnak* interjút küldött Debrecenből: *Külföldi csoda a „kálvinista Rómában”. Beszélgetés a nápolyi Keleti Intézet finnugor osztályának huszonöt éves olasz igazgatójával, aki húsz európai nyelven beszél, neves finn költő és a magyar népdalokat*

fordította olaszra. Ez az igazgató Luigi Salvini, aki átnyújtotta Dsidának a *Canti del popolo magiaro* című, G. Volpe előszavával kiadott népdalfordítás-kötetét, s felemlégeti, hogy az erdélyi magyar költők olasz nyelvű antológiájának összeállítását tervezi. Hogy kikről? Maga Dsida is *verses* számvetéssel jelentkezett, a *Tükör előtt* című önéletrajzi ciklusával (*Erdélyi Helikon*, 1938. 5.). A számvetésben 1934-ben huszonhét, 1936-ban huszonnyolc, 1938-ban pedig huszonkét szerző seregszemléjét adja, a kisebbségi erdélyi irodalom úttörőinek szenteli.

Dsida Jenő levelesládájából újonnan előkerült dokumentumokat is megismerhetünk a kötetből, illetve a költő özvegyének levelesládájában megőrzött feljegyzést, levelet, műsorlapot, újságkivágatot, emlékidéző cikket is.

Végül az önazonosság-tudat ápolásának folyamatát történelmi keretbe ágyazva az *Erdélyi Helikon* és a *Nyugat* szerepét vázolja fel Mózes Huba, s Babits fejtegetése nyomán fogalmazza meg, hogy az *Erdélyi Helikon* erdélyisége önmagán messze túlmutat: „a regionalizmus önmagából növeszthet ki valamit, ami több nála, valamit, ami az embert mélyen és lényegesen érintheti”.

Kabán Annamára és Mózes Huba tanulmánykötetének mindegyik írásához szakirodalmat is találunk, amely a kérdés háttérét világítja meg, segít az olvasó, a kutató eligazításában. Köszönet a szerzőknek a könyvért, amely újra igazolta Mécs László véleményét: „hogy fut ez a fiatalember Erdélyben az éltre...”, de Reményik Sándorét is: „Inkarnációja az erdélyi irodalom jövődjének”.

AZ ÉLETMŰVÉBŐL KICSAPÓ ERKÖLCS — VILÁGÍT

Sánta Ferenc:
NEMZET, HATALOM, ERKÖLCS
Stúdium Kiadó, Kolozsvár, 2009

A cím három olyan fogalom, amely évszázadok óta beszédtema, hiszen nemzetünkre a tatár, török, osztrák, német, orosz hatalom, legújabban a globalizált, a pénzuralom mindenképpen a saját erkölcsi normáit próbálta ránk kényszeríteni. Ilyen hatalmak ellen is született Sánta Ferenc mélyen meg-
rázó írása, a *Sokan voltunk...* Ezek a hatalmak vágták szemünkbe: Sokan vagy-
tok, pusztuljatok! Ezek a hatalmak kényszerítették — de hányszor! —, hogy „a nagyapa, aki már túl volt a hetvenen vagy már a hetvenötön is, nem ette meg a maga adagját, hanem odahozta ágyunkhoz. Nagy ráncos kezével szétszórta közöttünk, s mi kap-
tunk rajta, mint a csikók.

— Gondolod, Ferkó?

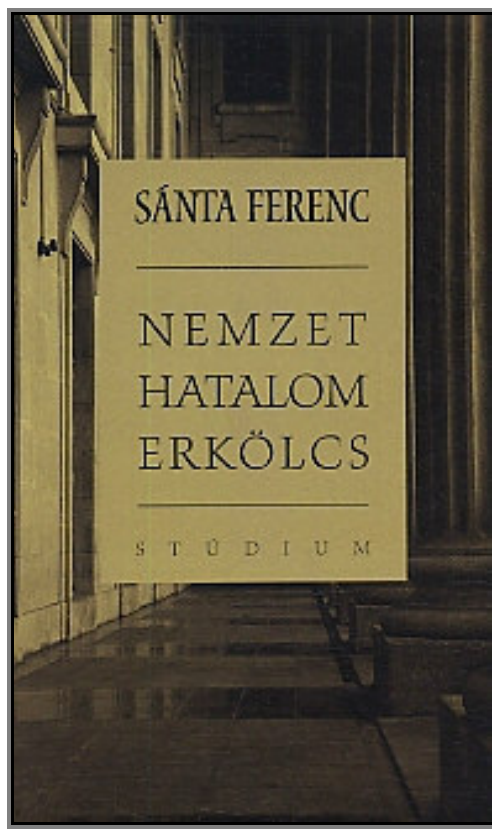
— Én igen! — válaszolta apám”.

S amikor a gyermek is megérti, mire gondoltak a felnőttek, mire kényszerítette a sors, a hatalom a nagyapát, a családot, az íróval együtt az olvasó tor-
ka is „olyan száraz lett, mintha most hirtelen beléfűttak volna... Jaj, a Bűdös. Aki csak belészippant, mind megfullad egy sorban. Onnan élő fia ki nem jön...”

A hatalomról, az uralomról írta Sánta Ferenc 1991-ben: „Az uralom az egzisztáló politikai erő, amely adminisztrációján és erőszakszervezetein keresztül

maximális lehetőséget biztosít a maga számára a társadalom, az abban lejátszó-
dő folyamatok befolyásolására...

A hatalom a népben, a sokaságban latensen meglevő potenciális erő, mely adott körülmények között az uralmat akár órák, napok alatt megszüntetni képes... Napjaikban is küzdelem folyik az uralomért. Ha ezt az uralmat, Isten

mentsen, egy olyan csoport, érdekszövetség szerzi meg végül, amely nem képes a történelemből megtanulni, hogy a nép adott esetben a nemzet, tehát a valódi hatalom ellen hosszú ideig tenni nem lehet, akkor természetesen tapasztalni fogja ennek a latens, de végső soron mindig akcióba lépő erőnek a súlyát.”

„A nemzet, nemzetünk állapota igen sok keserűségre ad okot” — vallotta Sántha Ferenc 1986-ban. „Egy közösséghez tartozás olyan penzum, amely nem luxus dolga, amelyet kényünk-kedvünk szerint válogatunk, hanem erkölcsi parancs, és tartozás a szónak abban az értelmében, hogy vissza kell adnunk valamit annak a közösségnek, amely megszült, és amely táplál bennünket. Ennek az állapota ijesztő, ...a betegség szindrómái eluralkodtak a nemzetnek a testében.”

S a tünetek közül csak a legsúlyosabbat említi: „Itt van egy nemzet, amelyik rokontalan. Rengeteg szenvedésen, tragédián ment keresztül, tehát pusztán az önfenntartásért kellett mindig küzdenie, és most abban a helyzetben van, hogy ez a tíz és félmillió lakosság 2020-ra kilenc millió alá süllyed...” Az ok: „A politikának alig megbocsátható mulasztása az, hogy a gazdaság, az anyagi lét felől közelíti meg az embert. Az emberi lélek, az emberi szív, az ember erkölcsi igénye oldaláról kell közelíteni a világ anyagi dolgaihoz...”

1986-ban, a Magyar Írók Szövetsége közgyűlésén arra figyelmeztetett, hogy a magyar író társadalom szeret politizálni, mindig készen áll arra, hogy a társadalom bajaiban segítségre siessen a politikának, ám a politika berkeiben vannak olyanok, akiknek nem áll érdekében, hogy a politika és az író társadalom együttműködjék.

Vasy Géza kérdéseire válaszolva, Sánta Ferenc erdélyi származását tekintette meghatározónak, s ekkor is a közösség nevében szólalt meg: „Románia, Erdély akkori hatalmasai nem adtak eleget enni saját nemzetük millióinak, féltek a rosszul tartott nép indulatától és úgy hitték, hogy kenyér helyett beérik az emberek azzal, ha előttük aláznak meg és fosztanak meg jogaiktól más nációt... Ez foszt meg valamely népet, népcsoportot fórumaitól, egyesületeitől, iskoláitól, szórja szét őket, vagy kívánja éppenséggel megsemmisíteni, tiltja a szavukat, nyelvüket, viseletüket, szokásaikat, igyekszik szétvágni természetes ragaszkodásukat egymáshoz...”

Ennek a véleménynek a fényében vallotta, hogy „minden ember egyenlő jogok várományosaként születik a földre. Következésképpen mindenki vétkes, aki több jogot bitorol, mint bárki, aki elvégzi a dolgát a társadalomban, ...bűnös mindenki, aki mások terhére gazdagon él. Mert a föld minden java és kincse, termése és eredménye, gyümölcse egyként illet meg minden embert, aki munkálkodik...”.

„A seregnyi emberi élet sűrítette hitemmé, hogy az ember jó, az ember jóra született. Az emberben úgy dobban a jó, miként a vér az ereiben, miként a lábában a járásnak a képessége. S ha ebben hiszek, akkor nyilvánvaló a másik bizonyosságom is, miszerint az emberiségnek a kisebb, elromlott, rosszabb része elsöpörte-tik majd egyszer...”

S már az erkölcsről szóló véleményét olvashatjuk, először a Lakiteleken megtartott találkozón 1987-ben, s az Írószövetség 1989-es közgyűlésén: „A szabadság olyan dolog, mely az erkölcsből állít korlátot önmaga számára. Ha meggondoljuk,

akkor azt kell mondanunk, hogy a szabad ember tulajdonképpen a legmegkötöttebb ember, mert nem tehet olyan dolgot, mely áthágja az erkölcsi elv megannyi gátjait. Nem tehet olyat, ami más ember méltóságát, más ember gondolkodását sérti, nem tehet más kárára s más jogos érdeke ellen. Számtalan ez a megkötöttség, ...olyan-fajta dolog, mint a szerelem rabsága, mely boldoggá és kötötté egyformán tesz”. S a maga számára is vonta le a következtetést: „Az írónak az a feladata, hogy az erkölcsi normákra, az erkölcsi elvre szüntelenül felhívja az embereknek a figyelmét, ezt ébren tartsa. Költészettel, regényekkel, színdarabokkal, tehát mindig a jót dicsérje, és a gonoszt elmarasztalja... Ennek a nemzetnek a szolgálata, a szabadság jegyében, ennek a nemzetnek a szabadság körülményei közé való eljuttatása erkölcsi penzum.”

Az „erkölcsi kritikával vagy segítő készséggel” helytálló költőként Petőfit említi a fiataloknak: „Egész élete tanulásban telt el. Mert éppen ő, a szabadság legnagyobb gyermeke tudta, hogy nem mondhatja maradéktalanul magáénak a szabadságot az, aki törhetetlenül makacs fegyelemmel nem emeli szellemét a műveltség világosságába... Ne feledje senki soha, hogy akarat és fegyelem mily nagysága kellett ahhoz, hogy ez a szegénység védelméért égő ifjú Bem tábornokkal franciául beszélhessen, kiadójával németül levelezzen, angolból fordítsa, ami számára tetsző, hogy latin nyelven olvassa az ókor nagyjait.”

Íróként a nyelvről is véleményt mond — iskolásoknak: „A nyelv gondolat: az tehát, ami egyedül képes birtokunkba ad-

ni a világot. A legértékesebb minden lehetséges között, mert értelmét is minden csupán akkor tárja fel, ha szavakkal kezdjük felruházni.” Tanácsa: „A nyelvet jól és szépen használni egyike a legnagyobb örömek. Megnyugtató beteljesedést jelent, amikor valamihez pontosan illő, tartalmát hiánytalanul kifejező szót találunk.”

A kötet fülszövegében szereplő idézet szerint Sánta Ferenc úgy vélte, hogy „a nemzet állapota igen sok keserűségre ad okot. Ez eléggé hosszú időre nyúlik vissza. Arra az időre, amikor a gazdasági felemelkedés mellett az erkölcsi színvonal süllyedése elkezdődött...” Ezért írta az *Irodalmi Újság* 1956. szeptemberi számában: „Szerettem volna erőmhöz mérten segíteni törvényteleniségek, igazságtalanságok, embertelenségek megszüntetésében...”, s a *Magyar Fórum* 1991. májusi számában is keserűen vallotta: „Magam a továbbiakban — elhagyva a közszereplés színpadát — szorongva és reménykedve megmaradok ’56-osnak, ahogy mondani szokták, ettől se jobbra, se balra egy lépéssel sem.”

Igazat adhatunk Szokolczay Lajosnak: „Sánta Ferencet, a zseniális — rejtélyes? tudatosan elhallgató vagy kiégett? — író, aki a magyar irodalmat remekművekkel ajándékozta meg, nemrég temettük. De vele együtt nem tettük földbe — mert az *eleven*, és mindennél jobban világít — az életművéből kicsapó erkölcsöt. Azt a magatartásformát, amely a szegények (*Sokan voltunk*) szabadságának a leple alatt a gazdag világot is felöltöztette. Tiszteséggel”.

ESZTERÓ ISTVÁN KOLOZSVÁRI UTCÁI

Eszteró István: NIRVÁNA GOMBOSTÚJE

Versek

Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2009

Ez a költemény egyik remek darabja Eszteró István, temesvári költő-magyar-tanár *Nirvána gombostúje* című, az Erdélyi Gondolat Könyvkiadónál, Székelyudvarhelyen, 2009-ben megjelent verseskötetének.

A költemény nyomtatott lírai szöveg, az egyetlen szövegmondat öt szakaszon át alárendelő és mellérendelő viszonyban álló mondatokba tagolódik.

A *bennem, csendem, torkom, karma, árnyékát, hatalma, szavára, kedvünk* birto-
kos személyjeles szavak megteremtik a

lineáris kohéziót, a *járkálok, barangolnak, jönnek, vizsgálótam, vár* stb. személyragos igékkel együtt.

Jelentéstani elemként az emlékek felsorolását említhetjük: *utcák, barang-
ütés, drukk, árnyék, mi jártunk*. Többértelmű, többjelentésű szavak is jelentéstani elemek: *az utcák barangolnak bennem, drukk szorítja torkom, vár egy vizsga...*

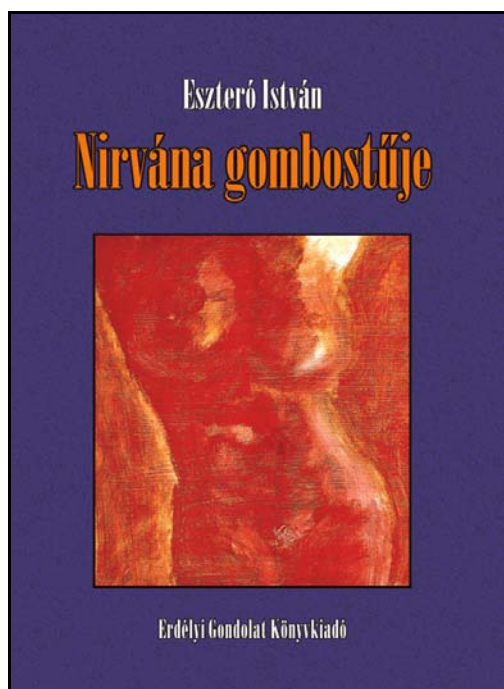
A szöveg címe témamegnevező, utal a szövegre, a lírai én hajdani egyetemi éveire, így része a globális kohézióknak.

A szöveg monológ, csak az utolsó szakaszban csap át dialógusba, a *kedves* megszólításával, hiszen az emlékezés úgy teljes, ha a kedvest is megidézi, s „*az utcák hársillatán suhant a kedvünk...*”

Emlékekből összeálló, de valóságos világkép bontakozik ki a szövegből az olvasó számára is, aki saját fiatalságával, annak emlékeivel vetheti össze a költő emlékeit...

A szöveg magyar nyelvű, mai, szépirodalmi, közlő lírai alkotás.

Stílusa szépirodalmi. Jó hangzású szavak alkotják a verset, csupán a *drukk* és a *vérig marangoló* rossz hangzású szó szerkezet töri meg az emlékek kellemességét. Emlékezés, de valóságos világképet rajzoló szavakat olvashatunk, s a szótári jelentés mellé többször társul a szöveg-összefüggésből adódó többletjelentés: az emlékezés „*labirintusában mély*

csendem”, a vizsgák „*árnyéka derűre vált*”. Jelentéssűrítő hatása van a *barangútés, félbeszakadó, visszhangozó, hársillatán* stb. összetett szavaknak. A *járkálók, barangolni, révedeznek, tudnák, mondaná, kerülnek, szorítja, elenged* stb. igék az emlékezésben a mozgást, a változást érzékeltetik. A szöveg főnevei is az emlékekben felbukkanó dolgok nevei — *utcák, barangútés, óra, labirintus, spórák, drukk, téglá, árnyék* stb. — vagy élőlényeké: *járkálók, kedves...* A dolgok milyenségét a melléknevek mutatják a versben: *sűrű* (kód), *tévedt* (barangútés), *néma* (járkálók), *félbeszakadó* (árnyék), *röpködő virágú* (kert) stb.

A költemény szóképei közül hasonlatok (*néma járkálók, akár lét végű spórák, szorítja torkom, mint a téglát vérig marcangoló karma...* stb.) és több megszemélyesítés gyönyörködteti az olvasót: *az utcák barangolnak, révedeznek, tudnak, a nap ide találna, subant a kedvünk...*

A lírai én egyenes beszédébe kijelentő mondatok sorakoznak.

Hallgassuk, olvassuk ezt a beszédét! A kötet más költeményeiről Mészáros Ildikó írja: „Mély tűzű versek, amelyekben távoli hitvilágok igazába kapaszkodva néz szembe a lírai én a kiengesztelhetetlen idővel”.

A költői pálya egyes állomásai is lehetnének a fejezetcímek, a *Szó hercege* életéről szóló mondatok, szavak — metaforák, hasonlatok, komplex költői képek — világába kínálnak bepillantást, kéri az olvasó megértését, empátiáját. Hiszen az olvasónak is szól a költő: „Röpke sugallat szétporló planétái között érsz / botladozó, csonkult ceruzáddal a kétes egészhez”, „s épp

nem semmi a káoszt / Isten partnereként így átrendezni világgá”.

S valomással folytatja: „Örök adós-ként nézek Marikára / vissza”, s az emlékezés során „dió helyett kezéhez ér kezem”, s „Gizella... ajka mindig csábos kiskapu, / amely vakító fogaival résre / felejtve hívott csókra, ölelésre”. S a lírai én már a párjával együtt: „*Kö-vettük..., amit csecsemő köré von a bölcső..., új világ / pitymallik szerte..., belülről néz kifelé a csoda, / aranyló napként még sugár-zik a bölcső.*”

Pár stáció után „a műtő felé szál pizsamában”, „s már nem érdekel semmi igazán, / csak zsugorodó kicsinység”, „s mint egy kidőlt kilométerkő, / mely csupán a csendnek hódol, / tücsök dalára az éter bő / hullámain úgy ringatózol”, „gráciáért adózom lázzal / színes bogyók kalárisával / mindhiába... tabula rasa minden kórlep.”

Aztán újabb emlékek sorakoznak: „fekszem a nyugágyban, fölöttem lombok / cifráznak réseken szűrődő gondot”, „...kolozsvári utcák... barangolnak bennem, talán még vár egy vizsga / kövek visszhangozó szavára... Magyartanár elvtárs vagy úr, / égen-földön gyanús gyaur”.

Gyanús, mert, *Ötven év után* is '48 *csillaga* és *Magyar '56* emlékét idézi a lírai hős, s a versben megszólal a forradalom „fájdalma harcokcsival dübörögve”. Azokban a szörnyű napokban „képmutatás közepette / páncélos hordák fogcsattogtatva rohantak / meg a világ szeme láttán — hős viadalra / elszánt küzdőt félt igazával”, „dúvadak érces körmei megmerevedtek a tűzre”,

de még fájdalmasabb, hogy „nem hal-
lotta sivár univerzum”....

Az emlékek mellett a velünk is meg-
történt esemény: a kettős állampolgár-
ság megtagadása, amely a költő egyet-
len sorába sűrűsödik: „Örökös örökös
öröke örök-e? (*Státusörvény*).

A Madách Imre megfogalmazta:
„Megy-é előbbre majdan fajzatom...?”
kérdésére groteszk megközelítésként so-
rolta Eszteró István a kötetébe *Az ember
és a hangya* verscsokrát. A XXI. században
élő ember véleményével, ismereteivel
megtoldva, társítva olvashatjuk a Ma-
dách-ihlette sorokat: „S akkor a hangya és
Ádám, kik voltak egyek, / felébredt, az
álom bárkája megfeneklett, ...gyötörte
magát / a jövőt illetően, s tornázta pot-

rohát / fel egy fűszálon, hogy hajlatáról
bakot / ugrik a mélybe, otthagyván csa-
pot-papot, / de akkor Éva megmutatta
mind a bábót, / és mondá a Hang, aki
mindkettőbe látott, / hogy nincs vész,
csak éppen más DVD, nem ez / a nekik
kijelölt álmokkal a lemez...”

A XV. fejezet mindegyike mottóval
indul, idézzük az utolsót: „Nagy Han-
gyász kamelta Furnikárt, / miután jól-
lakott, szundikált, / egyszer a falat ott
/ nyelvébe harapott, / mire azt monda:
itt fúrni kár.”

Hallgassuk, olvassuk Eszteró István
lírai beszédét, legyünk társai, hiszen szép,
ízes, költői képekkel gazdag stílusával mi
is gazdagabbak leszünk édes anyanyel-
vünk, a Magyar Nyelv Évében is!

Brauch Magda

Üzenet az új évezredbe költözött embernek

Beke Sándor: *A galambok kirepülnek*

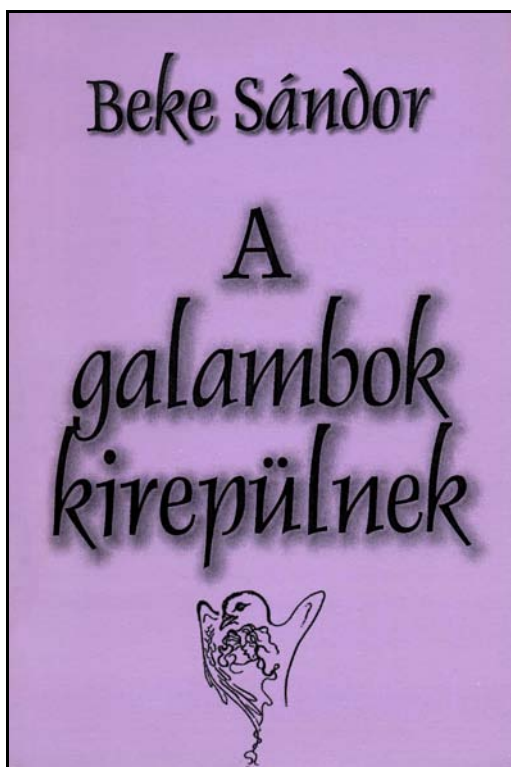
Versék

Erdélyi Pegazus Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2003

Erdély szellemi műhelyei közül kiemelkedő helyet képvisel az országhatárokon túl is közismert, s a 2011-ben huszadik életévét betöltő Erdélyi Gondolat Könyvkiadó. De Székelyudvarhelyen, ugyanebben a székely kisvárosban, melyben az Erdélyi Gondolat is működik,

2002-ben jött létre az Erdélyi Pegazus Könyvkiadó is, mely ugyan sokkal kevesebb könyvvel van jelen a romániai magyar könyvpiacra, mint az Erdélyi Gondolat, de megalapítása időpontjától a megjelentetett szerzők (Baricz Lajos, Beke Sándor, Ráduly János, Nagy Olga, Brauch Magda és mások) művei révén igenis felkeltette az érdeklődést az erdélyi olvasók körében. A fiatalnak mondható könyvkiadó termékei közül elemzésre Beke Sándor *A galambok kirepülnek* című, 2003-ban megjelent verseskötetét emelem ki, és nem véletlenül, hiszen a kötet verseinek mondanivalója révén üzenetet tolmácsol az új évezredbe költözött embernek.

A mintegy 120 rövid, filozofikus indíttatású versből álló anyaga meglehetősen széles skálán mozog: társadalmi kérdésektől a férfi-nő viszonyon át az öregség és a halál gondolatáig, a költőtől kissé szokatlan szürrealista látomásokig és tréfás, sőt pajzán képekig. Ezt a differenciált, heterogénnek is mondható versanyagot viszont — a bíráló szemével látva — általában a XXI. század eleji ember és költő kiábrán-

dultsága hatja át, aki talán mást, többet, jobbat várt az új évezredtől. Ez az érzés valószínűleg általános az emberek körében, de egy költő pontosabban, tömörebben, lényegre törőbben tudja kifejezni, annak ellenére, hogy csaldottságát konkrétan nem fogalmazza meg. Ez így paradoxonnak tűnik, de éppen ettől lesz igazi a modern líra, mely a sejtetéssel, a sorok között elrejtett gondolatokkal válik hitelessé: „Most nem kattog. Pihen / Fekete hengerén / gubbaszt a lélek. / A betűk nem beszélnek” (*Az írógép*).

A kötet egyik gyakori témája a férfi-nő kapcsolat több, egymással ellentétes szemszögből való láttatása, az érzelmek ingadozásának érzékeltetése, amit — nyilvánvalóan — a költő pillanatnyi hangulata is befolyásolhat. Őszinte, élő szerelmet árul el a *Napnyugta*, a *Mondanám...* vagy a kissé ironikus vagy inkább csak humoros *Ha majd megöregszünk* című vers és a *Fényképalbum* is: „Megtaláltam arcodat. / Visszatértél képzeletembe. / Visszatért a hangod. / Örülök, hogy velem vagy megint. / Becsukom hát az albumot.”

Más hasonló témájú verseiben — és ezek vannak többségben — az említett érzelem-ingadozás érzékelhető: „Kedvellek / és megvetlek, / gyűlölve is / szeretlek” (*Kettősség*). Hasonló életérzést árul el a *Rövid az élet*, *Önáltatás*, *Már nem szeretsz*, *Persze*, *Persze...* vagy az *Egyedül* című vers: „Szeretném, ha nem jönnél. / Szeretném, ha nem jönnének. / Találgatom, vajon miért lettem ilyen? / Egyedül vagyok. / Szeretném, ha megjönnének.” Több hasonló tárgyú darabban humor, esetleg irónia érvé-

nyesül: *A göndör hajú lány*, *A jegyirodában*, *Harisnyád*, *Unott férj*, *Nagyító nélkül* vagy a kissé már cinikus *Nő és férfi*: „— Én azt akarom, / hogy ne csald meg / és velem maradj. / — Én azt akarom, / hogy veled maradjak / és folyton megcsaldalak.”

Az öregedés és a halál témaköre is sűrűn jelen van e kötetben. A már említett vers, a *Ha majd megöregszünk* mellett erről szól az *Onéni a buszban* és — ellenkező előjellel — a *Nagymamák*, valamint a *Magány* című négysoros: „Fehérsárgás haját kibodorította, / nyűtt pongyoláját meglebbenti a szél, / visszeres lábait a padon pihenteti — / Sírna. Valakit keres az égen.”

Úgynevezett „istenes” vers kis számmal található a kötetben, igazán csak az *Őrangyalom* tartozik ide, a *Félünk* című inkább kételkedés a vallás dogmaiban: „Az utolsó perctől. / Az utolsó másodperctől. / A nemlét első pillanatától. / A szembesüléstől — / Félünk a mennyországtól”. A *Képmutatás* és a *Tisztálkodás* című versekben a költő elítéli az álságos bigottakat, akiknek dühében letépné nyakukról a „fehérarany keresztet” (*Indulat*).

A halál, de főleg a temető igen gyakori motívum a viszonylag fiatal költő kötetében — talán éppen a már említett kiábrándultság következtében. Ilyen egyértelmű üzenetet tartalmaz a *Temetőben*, az *Ismétlés*, *Reggel*, *Kiterítve*, *Andante* és mások, kissé bonyolultabb, összetettebb érzelmeket tükröz a *Temetésen*, a *Tegnap és ma*, vagy a *Búcsúzó lélek*. A *Barátkozás* négy sora arra is választ ad, hogy miért foglalkoztatja a költőt ez a komor téma: „Temetik jó ismerő-

sömet — / Kék virágú katángkórók között, / szűk ösvényen kísérem. / Barátkozom a gondolattal.”

Felháborodását hol iróniába fojtja a szerző, hol közvetlenül kifejezi haragját, amikor egyes közéleti állapotokról, politikai kérdésekről is szót ejt. Ilyen gúnyos vers a *Sajótájékoztató*, a *Hálálkodó*, a *napraforgó-emberek*, a *Dollárszerelem*. Az irónia, és az egyértelmű harag keveredik az *Érzékeny patkányok*, a *Kiket biztattok?* vagy a *Babérkoszorúk* című darabban.

Újszerűen és a komor hangú versek között üdítően hatnak az itt-ott olvasható tréfás-gúnyos, néha pajzán képek: *Nudista, ősszel, Mozgóképek, Észrevettem, Fintor, Öröm, Kibívás*. Érdekes, hogy ebbe a témakörbe sorolható a kötet címadó verse is (*A galambok kirepülnek*).

Bár eddigi köteteiben is felbukkantak olykor modern szürrealista képek, ezúttal nagyobb számban találkozunk ilyen költői megoldásokkal: *Rémálom, Szürrealista kép, Középkor, Bábszínház, Jóságom* vagy az *Áldzsungel*: „A parkban / kőből faragott elefántok / muskátli szirmokkal / viaskodnak —”

A bölcselkedő gondolatokat felsorakoztató darabok (*Fanyar mosoly, Rövid az élet, Te is, tudhatod* stb.) mellett ki kell emelni a költő fiához írott sorait (*Fiam*), a már említett *Órangyalom* címűt, végül pedig egyszer s mindenkorra érvényes költői hitvallását: „Író-olvasó találkozon / azt mondta a költőnek / egy hajdani kisgyerek: / a vers az, / amit mondani kell. / Most azt mondom / a vers az, / ami magától gyöngyözik / — akár a forrás vize — / a lélek mélyéről” (*Ars poetica helyett*).

Erdélyi Toll – szervekeknek

Csire Gabriella

Szuhay Mátvás tréfája

Tompa Mihály *Szuhay Mátvás*
című elbeszélő költeménye nyomán

A *Szuhay Mátvás tréfája* Tompa Mihály *Szuhay Mátvás* (1847) című elbeszélő költeményének prózába való átültetése.

Tompa Mihály (1817–1868) — XIX. századi líránk jeles képviselője — dalaival, verses meséivel és regéivel vált népszerűvé. Lírája az allegória és az elégia műfajában érte el tetőfokát. Verses epikája a mondagyűjtő és a költő erényeit ötvözi. Legtöbb kiadást megért, más nyelvekre is lefordított *Virág-regék* (1854) című műve mára se veszített üdeségéből.

A *Szuhay Mátvást* a Kisfaludy Társaság pályázatára szánta, amely „költői beszély” megírására szólított fel „vala-

mely a nép ajkain élő történeti személynél”. Szájhagyományból merített kitűnő elbeszélő költeményét — akár csak Tompa egész életművét — üstökös-ként megjelenő kortársai, Petőfi és Arany, legjobb barátai homályosították el. A pályadíjat Arany János *Toldija* vitte el, a *Szuhay Mátvás* dicséretben részesült.

A folyóiratunkban olvasható átdolgozás Tompa Mihály méltatlanul elfelejtett művét, a cselekmény bonnyolításában, a hősök egyénítésében és a humoros csattanókban egyaránt jelesnek bizonyuló *Szuhay Mátvást* kívánja az olvasók szívébe visszalopni.

Szótlanul kocogott az öreg Szuhay a Tarka hátán. Délután indult el kis társágával a szőlőhegy aljába. Velük tartott egy darabon Keszi Pál is, az unokaöccse.

— Miért lógatod az orrod, fiam? — szólította meg Szuhay Mátyás az unokaöccsét. — Bizony nagy baj a szerelem! De úgy hallom, választottad szép, ügyes leány.

— Igen — mondta Keszi Pál —, de Vas Benedek az apja! Kuruchoz Annát sosem adná.

— Ördög szánkázzon a vén labancon! — mordult mérgesen a nyakas kuruc.

— Kell is nekem a Vas uram gulyája, ménese! — sóhajtott Keszi Pál. — De Annát még holnap este elhozom. Szépen, s ha nem lehet, erővel!

— Segítsen az Isten! — bátorította unokaöccsét Szuhay.

Keszi Pál elköszönt a társaságtól, és az alföldi város felé vette útját, ahol Anna lakott. Szuhay Mátyás pedig tovább kocogott két társával együtt a szőlőhegy irányába.

— Bárcsak szerencsével járna! — dörmögte Szuhay. — Igazán derék gyerek és jó rokon.

Lassan rájuk alkonyult s benn jártak már az éjszakában, mikor megérkeztek. Szuhay uram leszállt a Tarkáról, s indult ajtót nyitni. De, kezében a kulccsal, visszahőkölt. Az ajtó tárva-nyitva. Leverték a lakatot! Részeg hangos beszéde és danája szűrődött fel a pincéből.

— Húzódjatok félre! — súgta társainak Szuhay Mátyás. — Feltörték a bor-pincémet.

Fokosát előhúzta a nyeregkapából és leosont a pincegádon. A pislákoló lámpa sűrű árnyékából, a borozók háta mögül vette szemügre a díszes társaságot. Mind egy szál labanc! — futotta el a méreg.

Nyolcan vigadtak az asztal körül. Hordón ült a kilencedik. Nicsak! Hiszen ez nem más, mint Vas Benedek, a zord apa!

Herkó páter vitte a szót, a korhely barát.

— Uraim, szót kérek! — tette le a boroskancsót a pap. — Én is mondanék a kopaszcól egy történetet.

Herkó páter tovább fűzte a szót:

— Épp a szőlőjét kapálták. Szuhay kiballagott a hegyre. Rá akart gyújtani, de nem volt pipadohánya. Gazdag úr, övé az egész hegy, mégse restelt a kapásaitól kunyerálni. Azok kifordították a zsebüket, az egész napra valót odaadták. De az öreg csak nem tudta nagy, öblös pipáját teletömni. Azóta járja Szuhay Mátyásról, hogy „nagy pipájú, de kevés dohányú”. Na, de a bora felséges! — csettintett Herkó páter. — Jó gondolat volt a kopasz kuruchoz kitérni. Úrítem kupámat a szőlősgazdára!

— Köszönöm, köszönöm! — állt elő Szuhay.

Izmos termete láttán Herkó páter elejtette a boroskancsót, és fehér lett, mint a fal.

— Ki innen, labanc! — mennydörögte Szuhay Mátyás. — Nem te kapáld szőlőm tövét! Hogy a hóhér kösse föl a tolvajokat!

Leütötte a lámpát. Fokosával közjük vágott és hirtelen félreállt.

— Üsd, vágd, nem apád! Aprítsd, ahol éred! — józanodtak ki egyszerre a hivatlan vendégek. És a vaksötétben úgy helybenhagyták egymást, hogy négykézláb is alig tudtak a lépcsőn kimászni.

— Nagypapám se látott ilyen ütközetet! — kacagta őket Szuhay.

Fáklyát gyújtott, és a kinn várakozókat behívta.

— A hegy aljában hagyták lovaikat a hivatlan vendégek — újságolta az egyik ifjú.

— Micsoda lódobogás, trappolás támadt, miután feljöttek — nevetett a másik. — Hanyatt-homlok menekültek.

Végre az asztalhoz telepedtek, s egymásra üritették boroskupáikat. Ám ekkor észrevette Szuhay, hogy a lábra állított hordó alján Vas Benedek kuporog. Unokaöccse jutott eszébe s a házassági terv. „Rókát fogok!” — villant át furfangos agyán.

— Barátaim! — köszörműlt a torkát. — Hadd avassalak be titkomba. De köztünk maradjon ám! Nehogy az a fősvény ember, Vas Benedek valahogy megtudja. De hagyjuk a vén kányát! Unokaöcsém, Keszi Pál jártában-keltében megbokrosodott lovat látott, amely sebesen hurcolta maga után kengyelbe akadt lovasát. Pali rögtön utána vetette magát és zablájánál fogva megfékezte a mént. A száz sebből vérző lovas megmosdatta. Mindent elkövetett, csak hogy életre keltse. „Hogy hívnak?” — tért magához hirtelen az úr. „Keszi Pál a nevem” — vágta ki unokaöcsém gyanútlanul. Nem is sejtette, ki volt az ismeretlen.

— Ki volt? — kérdezte a két ifjú egyszerre.

— Megmondjam? El se hiszitek tán. A király testvérét mentette meg Keszi Pál! — felelte büszkén az öreg Szuhay. — Pergament küldött, pecsétet. Még unokaöcsém se tudja. Az áll a levélben, hogyha megmentője, Keszi Pál megtalálna házassodni, bárói címet kap, s hozzá kilenc falut.

Ámuldoztak a vendégek és harsányan éljeneztek. Fenékgig üritették barátjuk szerencséjére a boroskancsót.

— Egy a baj! — kesergett Szuhay. — A fiú épp a Vas Benedek lányát szereti. Holnap is Annához megy. De utoljára! Én fogom megházasítani az öcsémet. De nem a vén kánya lányával, nem bizony!

Kis idő múlva Szuhay Mátyás beljebb tessékelte vendégeit, hogy óborral kínálja őket. Vas Benedek gyorsan kibújt a hordóból, és repeső örömmel hagyta el a pincét.

Amikor Szuhay kis társaságával visszatért, a hordó már üres volt. Nesze neked, Vas Benedek! — rúgott az öreg kuruc a hordóba. — Megfizeted most már a borom árát!

Másnap este, hogy elütötte a kilencet, Vas Anna alig tudta a nyugtalanságát lelezni. Az ablakhoz rohant, majd leült. Azután előlről kezdte. Nem találta a helyét.

— Lelkemadta Annám — csitította a fiatal leányt a dajkája. — Sose búsulj! Itt lesz mindjárt, ahogy megígérte.

— Jaj, Kata, úgy várom, mint gerlice a párját! — borzongott Anna, mintha láza volna.

— Nézd csak, gyöngyvirágom! Nem hiába vártál! — örvendezett a dajka.

Amint Keszi Pál belépett, az öregasszony kicsoszogott a szobából.

— Ugye, minden úgy lesz, Annám, amint ígérted? — vonta magához Keszi Pál a menyasszonyát. — A plébánosunk még az éjjel összead.

— Igent mondok — pirult el Anna. — De utána megvallom apámnak, még ha meg is öl, hogy hozzád mentem feleségül.

Kata nyitott rá a fiatalokra:

— A kocsis befogott már. Sietni kell, míg haza nem tér az úr!

Négylóvas kocsis repítette a messzi város plébánosához a fiatalokat. Csak a fényes hold látta a boldog párt az alföldön átrobogni. A kocsis, mint kőszobor ült a bakon, szóltan némaságban.

A plébános a fiatalok elé sietett. A szelíd tekintetű szikár pap bevezette őket a házba. Pali kézen fogta mátkáját. Meghatottan lépték át mindketten a küszöböt. Minden elő volt már készítve a menyegzőhöz. És a plébános épp hozzá akart látni a szertartáshoz, amikor kicsapódott az ajtó, s a kocsis lépett be rajta. Kari-más kalapját lerántotta, s végignézett mind a hármukon.

— Apám! — sikoltott fel Anna.

A szelíd tekintetű pap nyugodtan állt. De a vőlegény elsápadt.

— Tisztelendő uram — szólt Vas Benedek felindultan —, nem vagyok én kocsis. A menyasszony az én leányom! Leghőbb kívánságom, hogy szent eskü kösse össze Annát és Keszi Pált.

A plébános csendesen mosolygott, és áldásra emelte a kezét. Ám a szökevények azt hitték, mindezt csak álmodják, és alig merték a holtomiglant elrebegni.

Az esküvő után Vas Benedek szeretettel ölelte, csókolta gyermekeit. Csak azt kötötte ki, ha netán különös szerencse érné egyiküket, az ne felejtse nevét, rangját, kincsét a párjával is megosztani.

— Kedves, édes Annám — sugárzott Keszi Pál a boldogságtól —, mától fogva hitvesem vagy. Ennél nagyobb szerencse engem úgysem érhet.

— Azt meglátjuk még! — csapott a lovak közé Vas Benedek, s a kocsis könnyedén száguldott végig a síkságon, az új házasságokkal.

Volt ám lakodalom a fősvény Benedeknél! Levágtak tíz ökröt. Száz hordót megcsapoltak. Hivatalos volt a lagzira boldog s boldogtalan. Koldusokat kínáltak bélessel, kaláccsal. Még a vándorokat is jóllakatták. A fiatalja vidáman ropta a táncot. Az idősebbjét Herkó páter tartotta szóval. Borsos meséivel fűszerezte a bort.

A lagzi híre hamar bejárta a vidéket. És az öreg kuruc ismét gondolt egy nagyot. Felült a Tarka hátára, és több száz szegénnyel a Vas Benedek tanyáján kötött ki.

— Atyafiak! — eresztette ki a hangját Szuhay. — Hallottátok, ugye, hogy Benedek uram megkapta a báróságot? Ennek öröme engem kért fel, hogy mielőbb tudassam: vegyen búzájából, ki amennyit elbír. Köszönet fejében csupán azt várja el, hogy minden teli zsák helyett egy-egy üres zsákot vigyetek majd neki.

Rakodott szaporán a sok nincstelen, s cipelte görnyedve a tiszta búzát. Ember s asszony addig térült-fordult, míg a verem ki nem ürült.

Nézheted, vén kánya! Üres hordóért nesze neked üres verem! — vágatott el a Tarka hátán a furfangos kuruc.

Három nap múlva, amint véget ért a lakodalom, Vas Benedek arra ébredt, hogy a búzáját elhordták. Jó, hogy nem ütötte meg a guta, amikor százával jöttek hozzá mindenünnen az üres zsákokkal, köszönetet mondani.

Múlt az idő. És a fiatal pár boldogan élte napjait. Hónapok repültek. Fogytak az esztendők. Már a kis unoka, Bence is világra jött s vígan cseperedett. Csak Vas Benedek komorult el néha. Sehogy se értette, miért késik a beígért cím s a várva várt vagyon.

Míg aztán a véletlen össze nem hozta Szuhay Mátyással. Lovukon kocogtak mind a ketten a poros országúton.

— Nos, labanc uram, mikor iszunk egyet a báróságra? — kiáltott rá Szuhay harsányan.

Vas Benedek csakhogy le nem esett a lováról. Sápadt, kékült, majd piros lett, mint a paprika.

— Tatár lapítsa szét, ravasz kuruc, a koponyádat! — sarkantyúzta meg lángoló dühvel a paripáját.

De mire hazaért, haragja lelohadt.

— Kicsi Bence, gyöngyöm, csillagom! — kapta fel az unokáját. — Ezer báróságért sem adnálak téged!

Így huzakodott egymással öreg korában is Szuhay Mátyás és Vas Benedek — a kopasz meg a kánya.

Keller Emese illusztrációja

Beke Sándor

Góbé Miska

Farsang végén
Mesefalván
a falu háza
feldíszített színpadán,
egy kis darabban
bemutatták
Góbé Miskát,
a faluvégi szabómester
bohóckodó kisfiát —
a rongyból készült,
s királlyá lett
rongykirályt.

Góbé Miska,
a farsangi
komédiás kisgyerek
Mesefalván
a színpadon
jómódot,
gazdagságot
hirdetett;
be se állt
többé a szája,
úgy hantázott,
hadonászott,
szökdécselt.

Beszéd közben
sarjújaja
meg-megzizzent,
kancsal szilvماغ
szemével
nézett minket,
tarka,
kerek fejére

biggyesztett
lógó bársonyfüle
billegett,
pamut arcán
fércelt orr
és hímzett száj;
kezét,
s pettyes nadrágját
kockás
szövetdarabkákból
aggatták;
az inaslányok
a varrodában
siettükben
úgy varrták —
így nézett ki
Góbé Miska,
a faluvégi szabómester
tervezte kisgyerek,
kit farsang farkán
a falu népe
rongykirályként
ünnepeelt.

Azt ígérte,
tej forr majd
a mély kutakban
— kolbászkerítések mögött —
mint mesében,
mézből,
omlós kekszből,
s vajból épül
minden ház,
s este későn,
a munka után,

süteménynek
foszlós kalács
illatozik
a fáradt kaszás
asztalán.

Azt hirdette:
„A vadvirágos
mezőkön is
csillagportól
fényes fű nő,
a búzaszálon
kész kenyeret
terem
az aranyló füzérvirág,
s mikor megsárgul
a ligetben
a gyümölcsfán
a levél,
aranyalma
s aranykörte
terpeszkedik
a kamrában;
a diófa alatt
a kertben,

mint egy csalogató
varázsszőnyeg,
ezüstdió
hever végig
szerteszéjjel,
s késő ősszel
a tornácon felfuttatott
szőlőfán
— mint az égen
ahány csillag —,
harmat verte
gerezdeken
gyémántszemű
szőlő csillog —
minden mese
valóság lesz,
igaz lesz
a tündérálom,
s nem lesz többé
nyakatekert
ákom-bákom,
tündérhon lesz
reményt hozó
Mesefalva,
s messze tova,
míg a szem ellát,
dédélgetett
ezer színű
szivárványtól
napkelettől napnyugtáig
ragyog minden”.

Korán reggel,
kikeletkor,
mikor a Hold
a falu felett
kis bárkáján
menni készül,
a csűr melletti
trágyadombon
kapingáló

tyúkok között
piros kakas
kukorékol,
s hirdeti:
„Megváltozott
ez a világ,
nem a régi,
fel az ágyból
fiúk, lányok,
látjátok-e,
a kelő Nappal
érdemes most
pirkadatkor ébredni”.

Góbé Miska
dicsekedett,
ígért ilyent,
mondott olyant,
de a nézőtéren
kételkedve,
hitetlenül hallgatták
a gyermekek,
s a darab végén
kifütyölték —
ő a díszlet előtt
állt egyedül;
keserűen,
búslakodva,
könnyes szemmel
tudta nyelni
szégyenét.

De még egyszer
megpróbált hát
szerepelni,
s addig-addig
hőzöngött és mitugrált,
mígnem
dirib-darab
zakóján
megbomlott

a kézi öltés,
nadrágja is leesett,
bizony széthullt,
mint egy boglya,
ó,
hova lett
a nagyotmondó
Góbé Miska,
hova lett
az ő humora,
hova lett
a fércelt-toldott
mesefalvi rongykirály?

Mikor széthullt
— én is láttam —,
darabokban
feküdt ám,
a nagy zsivajban,
hahotában
úgy tűnt nekem,
mintha vele együtt
omlana szét
ez a kelekótya,
hebehurgya
nagyvilág.

A nézősereg
nem siratta,
se kisgyermek,
se nagytata,
se nagymama,
se a kovács,
se a molnár,
se a maszkurás
boszorkány,
még a varrodából
idegyűlt inaslányok
is kacagták,
a lyukas
padló alatt
a kis egerek
is cincogták,
farsang napján
kézen-közön
kigúnyolták,
görbe szájú
nagy kacajjal
füttykoncertben
búcsúztatták.

Leszerepelt
rongyos Miska,
s ennek
a falu végén
hírét hallá
a szabómester,
az ő apja,
ki bánatában
úgy kesergett,
csalódottan,
fején
egy posztókalappal,
varrógépére bűjt:
a kicsiny szabóműhely
tengerszem lett
könnyeiből.

Szabóné,
a felesége,
intette a szabómestert:
„Hallgass,
inkább
menj el te is
a falu házába,
hogy kacaghass!
Farsang van most,
ez a szokás,
gúnyt űz
mindenkiből
a falu
apraja-nagyja,
s a zenélő mozsikás.
A bíróból,
mer’ ő a bíró,
mikor válasszák
a székbe,
csak ígérni tud,
utána meg
ígéretben fukarkodó;
a hengegő tanítóból,
mer’ ő a faluban

a kotnyeles
tudálékoskodó;
a pásztorból,
mer' ő a pásztor,
csattogtat
ha kell, ha nem
a marhák között
a rövid nyelvű
hosszú ostorával;
a szabóból,
mer' ő a szabó,
sokszor
csak összeférceli,
de a végén
elfelejti megvarrni
az öltönyt,
a mellényt,
a nadrágot.”

Még a pap is,
aki itt volt,
az is áment
mondott neki,
s hova küldte,
a túlvilágra,
ördögök közt
a rongykirálynak
poklok tüzét
mérte neki.
Nézzétek csak,
itt egy gyapjú-
szövet darab,
ott egy vasalatlan
vászon,
ott meg gombok,
bélés, cipzár,
nadrágzseb
és derékpánt,
papucscipőjében
hova lett
a mi bohócunk? —

kérdezte
a rengeteg gyerekcsáj,
míg egy mókás
kisfiúcska
a nézőtérről bekiált:
— Mesefalván,
farsang napján,
Góbé Miska
nincs többé,
nem hantázik,
nem ígéretet
és nem ugrál.

Öröm támadt,
örömmámor,
ég felé zúgott
a farsangoló tábor,
ujjongott a gyermeksereg,
örült asszony,
örült ember,
s minden
idetévedt vándor,
kit az Isten
ide küldött
a széles nagyvilágból.

Mesefalván
 ünnepeltek,
 s tavaszváró
 farsang farkán,
 gonoszt űző
 bolond napján
 végre eljött,
 eljött végre
 a tréfás kedvű
 téltemető maszkabál.

Fiúk, lányok,
 vének s épek
 táncoltak
 és vidámkodtak,
 csörögével kínálkoztak,
 fánkot ettek,
 s annyi kürtőst,
 amennyi csak
 puffadásig
 beléjük fért,
 többet is a kelletténél.
 Amíg ettek,
 amíg ittak,
 felejtettek
 s csak mulattak,

látszott rajtuk,
 tisztán látszott
 a szeszélyes
 mesefalvi bolondságuk,
 harag
 nem volt
 még egy csepp se,
 még a tél sem
 restelkedett,
 holott neki
 menni kellett,
 oly sebesen,
 olyan gyorsan,
 mint a hegyről
 lezúduló patak,
 helyébe
 a tavasz jött el
 langy szelével,
 békességgel,
 halkan,
 tipegve,
 mint egy angyal,
 szépen,
 mint a Nap
 serkentő sugara;
 a jó Isten rendelte,
 hogy jöjjön,
 s melegével
 fölénk nőjön.

De amint a tél,
 a huncut,
 a lábát kitette
 az ajtón,
 induláskor
 karon fogta,
 s magával rántotta
 Miskát,
 a faluvégi
 szabómester

összefércelt kicsi fiát,
 s úgy futottak,
 úgy rohantak,
 hogy közben
 azt se mondták:
 „hoppá-le”,
 most már
 nem volt
 többé helye
 léha szónak,
 fecsegésnek,
 ígéretnek,
 idő nem maradt
 szavakra,
 idő nem maradt
 búcsúra,
 de azért
 csak elköszöntek
 szemérmesen,
 szégyenlősen.

Futás közben
 — míg menekültek —
 bohóckodtak
 s hujjogattak,
 s mire még egyszer
 kinyílt a szájuk,
 a felindult,
 göndör hajú
 kocsmárosné
 egy hitvány
 cirokseprűt
 repített utánuk.

Hajnalban
 a sáros utcán,
 kint álltak
 a farsangolók,
 megadta magát
 a vasgyúró-évszak,
 mint fogoly,

megadta magát
 a zimankós fagy,
 a hideg jégtakaró,
 s mikor látta
 minden ember,
 hogy a tél
 az tényleg elment,
 megnyugodtak,
 többé már
 senki nem félt,
 s mikor azt is
 látták,
 hogy a bohóckodó
 Miska sincsen,
 előre érezték,
 s tudták,
 itt nem lesz többé,
 ki életüket
 keserítsen,
 csontkürtjébe
 fújt a pásztor,
 s dobot vert
 a dobolni
 megfogadott kántor,
 cimbalomhoz
 állt az öreg,
 szegény,

s félittasan
 olyan hamisan
 klánétázott
 egy iparos,
 hogy a kacagástól
 a hasát fogta
 az ökrökkel
 járó fogatos,
 a rezesbanda pedig
 úgy fújta dalát,
 hogy a szomszédos
 vármegyében
 is hallották
 csattogó
 cintányérját.

S míg
 zenéltek,
 míg mulattak,
 kórusban
 ezt kiáltották:
 „Így lett
 Mesefalván
 Góbé Miskának
 s a farsangnak is
 vége,
 de ha nem
 hiszitek,
 akkor járjatok
 utána,
 s élébe!”

A Góbé Miska illusztrációit
 Keller Emese készítette

Jancsik Pál

Tavaszi tánc

Táncol, táncol a réten a szellő.
Suhanva száll az égen a felhő.
Leng és hajlik, rügyet fakaszt az ág.
Lábujjhegyre áll a hóvirág.

Utcán a papiros körbeszalad.
Jókedvűen rikkant a patak.
Tempósan lejt egy tavalyi levél.
Verébsereg ugrál, csivitel.

Forog a hab a folyó tetején.
Szaporán villog üvegen a fény.
Kocsiúton toppantás a pocsolya.
A napsugár kamaszgyerek mosolya.

Miféle tánc ez? — Tavaszi tánc.
Vidám, bolondos, szeles vihanc.
Járja az ég, és járja a föld.
Az inge kék, és szoknyája zöld.

Nők napjára

Úgy vártam már a meleget,
vártalak, március,
hogyan bontson puha selymeket
ibolya és cicus.

Hogy simítson arcon a nap,
fogjon karon a szél,
láthassam: ragyog a patak,
és zöldell a levél.

Úgy vártam már a meleget,
mint még soha talán,
hogy végre köszönthesselek
téged, Édesanyám.

Az a rigó...

Az a rigó, az a rigó...
A torkában a kis rugó
megfeszül minden kora reggel,
s mint egy zenélő csodavekker,
füttyül, füttyül, s míg itt heversz,
tiktakol benned is a vers,
hogyan élni szép, hogyan élni jó.
Az a rigó, az a rigó...

Patak

A patak
fölcsozog
kavicsok,
fű között.
Hús habot,
levelet
vizs víze,
megpörög,
megforog,
tovafut.
Hova fut?
Ungon és
berken át
hírt viszen,
tudja meg
mindenki
idelenn:
tavasz van,

tavas van,
tavasz a
hegyeken!

A bohóc

Ő a bohóc, a vén bohóc.
Süvegén gomb, a haja kóc.
Hadonászik és kiabál,
fékezhetetlen, bős vadóc.
Sziporkáznak a szavai,
akár a meggyújtott kanóc,
és a végén a csattanás:
magasba törő kacagás.
Többnyire orra, füle vagy
bugyogója, cipője nagy,
de mindezeknél még nagyobb
— noha te ezt nem láthatod —
rettenthetetlen, hős szíve,
hiszen ő azért jött ide,
hogy te a baján is derülj,
a tűnő percnél is örülj.
Ám jön egy cudar martalóc,
és sup! — a pofon csattanós.
Pereg a könny, és hull a kóc.
Szegény bohóc, öreg bohóc.

Városi este

Itt egy csillag, ott egy csillag,
amott pedig az újholdnak
fényarlója, ékes kardja,
D betűje csillog-
villog.

Itt egy villany, ott egy villany,
emitt pedig a suhanó
autóknak szemvakító
fényszórója illan-
villan.

Itt egy ablak, ott egy ablak,
a lakók a kis szobákban
tévézgetnek, tesznek-vesznek,
beszélgetnek, hallgat-
gatnak.

Itt egy kutya, ott egy kutya
hátsó lábát megemeli:
hogyan erre járt, hadd tudja meg
mind az egész retye-
rutya.

Itt is este, ott is este.
Ám ha jön a fényes reggel,
víg napocska süt a most még
mélyen alvó gyerme-
kekre.

Müller Katalin illusztrációja

P. Buzogány Árpád

Tavaszcím

Kendermagos délelőtt
fázik a cinege,
borzogatja tollait
február hidege.

Süt a nap. „Mikor hoz
mireánk meleget?
Hosszú tél sanyargat,
reszkettünk eleget.”

Dél felé könnyeznek
hatalmas jégcsapok,
délután hófelhők
takarják a napot.

Pille száll, kavarg,
megül az ágakon,
estére jégvirág
borítja ablakom.

Cinege álmait
szélfújta ágakon
hópelyhek lepik be
puhán és vastagon.

Tavaszcím

Március eleje
friss füvet bujtat,
réce-ruca háp-háp!
árokparton kutat.

Lesi már, lesi már
csöpp fűszálak hegyét,
ide kap, oda csíp,
tömködi a begyét.

Tavaszi ébredés

Felhő bolydul,
szellő fordul,
Süni Zsóka
gyomra kordul.

Száraz haraszt
már nem maraszt,
fű hirdeti
rég a tavaszt.

Tavaly őszi fűszálat,
levéltelen, vékony ágat
— derékaljból ha ráragadt —
tüskéből kipiszkálgat.

Langyos napfény bontott
enyhe zöld, friss lombot,
tavaszillat kicsalogat
hangyát, méhet, dongót.

Csodálatos meleg
ez az egész berek!
Hogyha én ezt tudtam volna,
hamarább felkelek.

Miután a gyomra tele,
tudjátok, mi történt vele?
Kifeküdt a fényre,
elnyújtózott végre.

Tüskéinek tetején
fény sugar viháncolt,
buxsi fején s orra hegyén
tarka lepke táncolt!

Hat róka hat rétje

Hat réten hat róka,
mindegyik apróka,
otthagyták erdejük,
hogy legyen mezejük,
hatalmas réteket
bejárva lépeget
aprózva dél óta
büszkén a hat róka.

Hat róka sok róka,
járják már dél óta,
járják a réteket,
mind büszkén lépeget —
ugatás riasztja,
erdőig szalasztja,
nem is járt azóta
hat réten hat róka.

Abonyi Mária illusztrációja

Nagyálmos Ildikó

Panna a cukrászdában

Süti, torta — mézesmadzag,
Gyerekeknek való abrak,
Csupa máz és csupa méz,
Ellenállni bűnnehéz.
Mennyi szín és mennyi forma,
Belemártva porcukorba,
Ezerféle zamat, íz,
Cukorfejen cukordíz.
Marcipános bazsarózsa,
Csokiágyon csokimorzsa,
Összefut a nyál a szájban,
Egész héten erre vártam.
Dobol-e a dobostorta?
Ragad-e a mézes csókja?
Arra vagyok csak kíváncsi,
Kinek fűtül Rigó Jancsi?
Kuglóf, kalács, sós pogácsa,
Beletömöm mind a számba,
Sajtos rudat, almás pitét,
Linzertésztát, túrós lepényt.
Szeretném, ha nálunk otthon
Mindez meglenne a polcon,
S nem kellene hóba, fagyba,
Vízbe, sárba, télbe, nyárba,
elmenni a cukrászdába.

Panna utazik

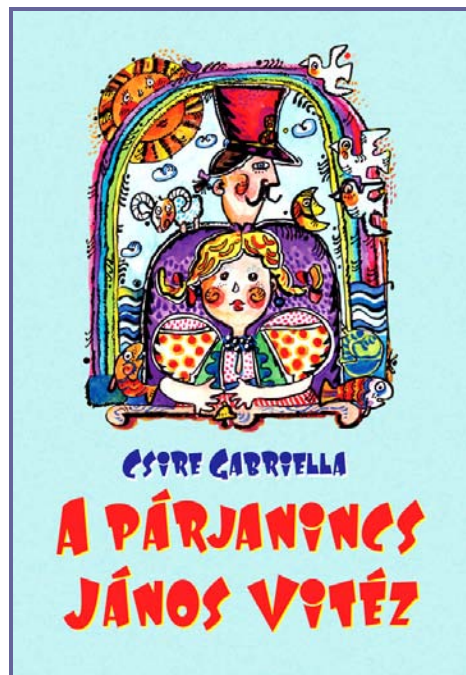
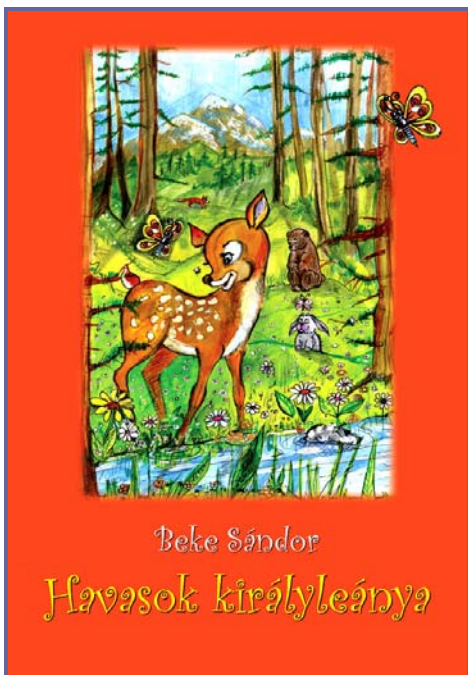
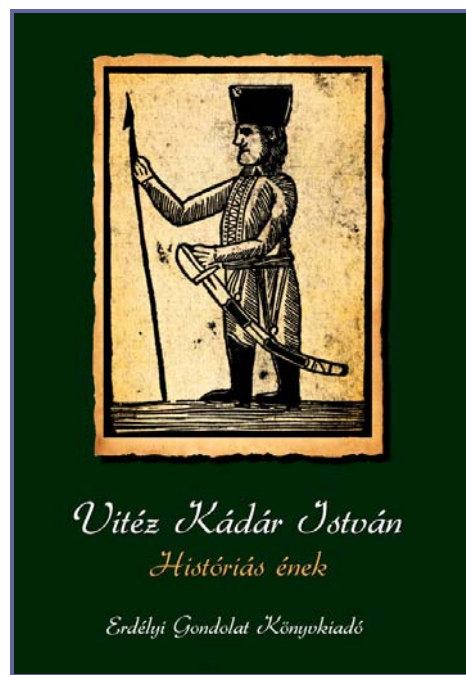
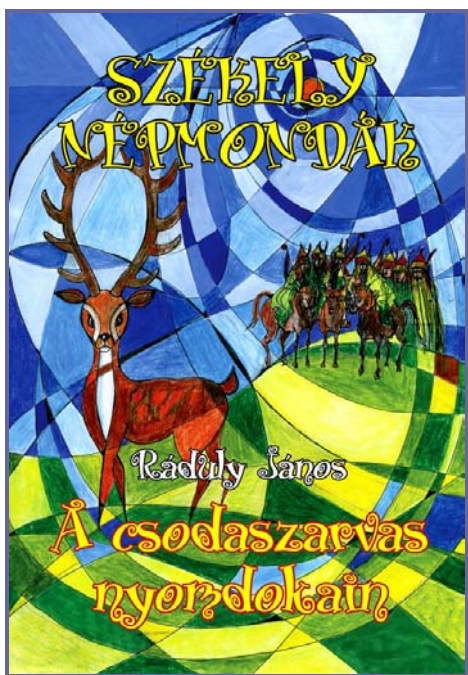
Anyá mikor bepakol,
kicsi szívem zakatol,
lámpalázban ég a testem,
majd kikötünk Budapesten,

felülünk a repülőre,
aztán megint le a földre,
valamelyik féltekén,
ki tud jobbat? — kérdem én.
Egyiptomban sokkal másabb,
ott kelünk fel, rögtön másnap,
barnábbak az emberek,
sivatag van, nincs berek.
Azt mondják, hogy itt a tenger.
Vörös, bár én állítom,
ennél kékebbet nem láttam,
akárhogyan számítom,
itthon megint csak becsaptak,
azt mondták, hogy Fekete,
olyan kék volt, hogy az ég is
bátran megirigyelte.
Ki érti a felnőtteket?
mikor mondanak igazat...
de én mindent elkövetek,
hogy magukkal hozzanak.

Molnár Krisztina illusztrációja

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó új kiadványai:

A könyvek megrendelhetők a kiadó honlapján (www.erdelyigondolat.ro) vagy a postacímén:
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, 535600 Székelyudvarhely, Tamási Áron u. 87.